

КАРПАТСЬКИЙ КРАЙ

НАУКОВІ СТУДІЇ З ІСТОРІЇ, КУЛЬТУРИ, ТУРИЗМУ

2017' 1 (9)
січень – червень

Заснований у 2011 році
ЗАСНОВНИК – ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»

Редакція

Володимир ВЕЛИКОЧИЙ
шеф-редактор

Володимир КЛАПЧУК
головний редактор

Олег ЖЕРНОКЛЕЄВ
редактор
з історичних наук

Олег ШАБЛІЙ
редактор
з історії науки та техніки

Михайло СТАНКЕВИЧ
редактор
з мистецтвознавства та
культурології

Роман ЛОЗИНСЬКИЙ
редактор
з географічних наук

Василь ШИКЕРИНЕЦЬ
відповідальний секретар

Олександр ПОЗДНЯКОВ
редактор-перекладач

Андрій ЗАРІЧНЯК
технічний редактор

Адреса редакції:
вул. Галицька, 201 б,
м. Івано-Франківськ, 76008
тел. (0342) 77-88-21.
e-mail:
karpatskiy_kray@ukr.net

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Володимир ВЕЛИКОЧИЙ, д.і.н. (ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», м. Івано-Франківськ)

Олег ЖЕРНОКЛЕЄВ, д.і.н. (ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», м. Івано-Франківськ)

Ольга ЗАСТАВЕЦЬКА, д.г.н. (Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль)

Іван КАЛУЦЬКИЙ, д.с.-г.н. (ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», м. Івано-Франківськ)

Володимир КЛАПЧУК, д.і.н. (ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», м. Івано-Франківськ)

Олександр КОЗАРЕНКО, д-р мистецтвозн. (Львівська національна музична академія імені Миколи Лисенка, м. Львів)

Петро КРУЛЬ, д-р мистецтвозн. (ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», м. Івано-Франківськ)

Микола ЛИТВИН, д.і.н. (Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, м. Львів)

Роман ЛОЗИНСЬКИЙ, д.г.н. (Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів)

Ольга ЛЮБИЦЕВА, д.г.н. (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ)

Тетяна МАРТИНЮК, д-р мистецтвозн. (Мелітопольський державний педагогічний університет ім. Б. Хмельницького, м. Мелітополь)

Олександр РЕШТ, д.і.н. (Інститут історії України НАН України, м. Київ)

Борис САВЧУК, д.і.н. (м. Івано-Франківськ)

Ельжбета СКОРУПСЬКА-РАЧИНСЬКА – д-р мовознавства (Державна вища професійна школа, м. Гожув Великопольський)

Михайло СТАНКЕВИЧ, д-р мистецтвозн. (ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», м. Івано-Франківськ)

Петро СУХИЙ, д.г.н. (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці)

Ігор ЦЕПЕНДА, д. політ. н. (ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», м. Івано-Франківськ)

Мирон ЧЕРЕПАНИН, д-р мистецтвозн. (ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», м. Івано-Франківськ)

Олег ШАБЛІЙ, д.г.н. (Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів)

У журналі «Карпатський край. Наукові студії з історії, культури, туризму» можуть публікуватися результати наукових досліджень з історії, історії науки та техніки, мистецтвознавства, культурології, географії туризму

Затверджено до друку Вченою радою

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Журнал входить до переліку фахових видань України з історичних наук

(дата включення – 04.07.2014 р.)

ЗМІСТ

ІСТОРИЯ І КРАЄЗНАВСТВО

<i>Орлик С.В.</i> Організація фінансового управління російською окупаційною владою на теренах Галичини і Буковини в період Першої світової війни.....	5
<i>Velykochyy V.S., Velykochyy D.V.</i> The Ukrainians: attempt of self-identity and self-esteem.....	22
<i>Клапчук В.М.</i> Готелі Галичини міжвоєнного періоду.....	32
<i>Проців О.Р.</i> Вплив громадських організацій Львова середини ХІХ – початку ХХ ст. на розвиток мисливської зброярської галузі.....	59
<i>Чаграк Н.І., Узринюк В.М.</i> Люди похилого віку як соціально-демографічна група в структурі американського суспільства.....	66
<i>Гуменяк А.Р.</i> Неотомізм у викладі Яцека Воронєцького як ідейна засада освітньої діяльності домініканського ордену в другій половині ХІХ – 30-ті роки ХХ століття.....	78
<i>Лисий І.О.</i> Туристично-краєзнавчий опис Чернелицького замкового комплексу.....	87
<i>Гринь В.В.</i> Пам'ятки архітектури польської доби на теренах Східного Поділля: стан збереженості і функціонування.....	98

ТУРИЗМОЗНАВСТВО

<i>Калуцький І.Ф., Рак А.Ю.</i> Проблеми і перспективи створення та використання територій природно-заповідного фонду для розвитку туризму (на прикладі Івано-Франківської області).	110
<i>Польова Л.В.</i> Вплив корпоративної культури на результативність в готельно-ресторанній індустрії.....	121
<i>Клапчук М.В.</i> Тоталітарний спадок Львова і туризм.....	128
<i>Попов С.В., Котенко Р.М.</i> Організація та шляхи покращення процесу надання побутових послуг у готелях.....	137
<i>Вовчок Я.В.</i> Підготовка менеджерів етнографічного туризму в контексті сучасної української психолого-педагогічної науки.....	147
<i>Орлова В.В., Оришко С.П.</i> Управління фінансовою безпекою підприємств соціокультурної сфери.....	157
<i>Дутчак О.І.</i> Нематеріальні культурна спадщина ЮНЕСКО в Україні: перспективи використання в індустрії туризму.....	165
<i>Котенко Р.М.</i> Нововведення у системі стандартизації якості продукції та послуг.....	171
<i>Зарічняк А.П., Шикеринець В.В.</i> Міжнародні туристичні виставкові заходи як інструмент розвитку туристичної галузі.....	179
<i>Філюк С.М.</i> Види державного регулювання у сфері сільського туризму.....	188
<i>Остан'юк Н.І.</i> Оцінка стану та тенденцій розвитку музейної справи міста Львова.....	199
<i>Григчук Г.В.</i> Туристичні можливості Гуцульщини для розвитку етнотуризму.....	212
<i>Гуменюк Г.М., Хоптій О.М.</i> Роль і місце сучасної реклами в туристичному бізнесі.....	220

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО І КУЛЬТУРОЛОГІЯ

Поздняков О.В. Роль інтерференції в процесі вивчення німецької мови як другої іноземної після англійської.....	232
Маланюк Т.З. Ратуші – соціокультурні пам'ятки Прикарпаття.....	240
Приймак Л.Б. Полеміка І. Франка та М. Павлика навколо драми О. Островського «Гроза»: літературно-критичний і етнографічний аспекти.....	253
Гошовський Р.М., Іванчо Т.Р. Протиборство у сфері естетичних уявлень мистецтва Закарпаття середини ХХ століття.....	259

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

НОВОСЬОЛОВ О. Професор В.Клапчук розмірковує: «Якою була б Галичина та її економіка, якщо б транспорт і поштовий зв'язок не отримали належного розвитку».....	269
Відомості про авторів.....	272
Вимоги до оформлення текстів, які подаються до друку у журналі «Карпатський край»	274

ІСТОРІЯ І КРАЄЗНАВСТВО

УДК 336.226.211(470) «1914/1918»

**ОРГАНІЗАЦІЯ ФІНАНСОВОГО УПРАВЛІННЯ РОСІЙСЬКОЮ ОКУПАЦІЙНОЮ ВЛАДОЮ НА ТЕРЕНАХ ГАЛИЧИНИ І БУКОВИНИ
В ПЕРІОД ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ****С.В. Орлик**

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті розглянуто становлення та організаційні засади фінансового управління російською окупаційною владою під час вторгнення на територію Галичини і Буковини в період Першої світової війни. Розглянуто компетенції всіх гілок окупаційної військової та цивільної адміністрації в галузі фінансів. Досліджено нормативно-правове забезпечення процесу створення Управління фінансовими справами Галичини і Буковини як спеціального фінансового органу. Розглянуто структуру, завдання, права та обов'язки Управління фінансовими справами Галичини і Буковини. Звернуто увагу на особовий склад та кваліфікацію кадрів фінансового управління. Особливо акцентовано на компетенції фінансових органів окупаційної влади в реалізації податкової політики Російської імперії на захоплених під час війни територіях Західної України. Визначено роль, фаховий склад, підвітність, завдання, функції, права та обов'язки окружних фінансових інспекторів. Розглянуто особливості формування фінансових органів під час першої та другої окупації російськими військами Галичини і Буковини.

Ключові слова: Галичина, Буковина, Управління фінансовими справами, Перша світова війна, окружні фінансові інспектори, фінансові контролери, військово-окружний контролер, секвестр, податкова політика.

Постановка проблеми. Російська імперія у Першій світовій війні виступала країною-агресором, яка, на пер-

ший погляд, була готовою (у фінансовому плані) до вступу у війну, але її вдавана фінансова стабільність руйнувалася буквально в перші місяці війни. Попри здавалося б значний золотий запас імперська фінансова система виявилася вразливою й нестабільною. Перша світова війна стала відповідальним іспитом на життєдіяльність для самодержавного режиму, його економічної системи та збройних сил.

Перед урядом Російської імперії поставало питання пошуку необхідних фінансових ресурсів та вироблення нової фінансової політики. Обрану фінансову політику російські можновладці реалізовували не лише в межах імперії, а й на окупованих територіях, зокрема в Галичині та Буковині. В даному регіоні для її реалізації російською окупаційною владою було створено власну систему органів фінансового управління.

Аналіз публікацій і досліджень. Проблеми діяльності російських окупаційних органів управління в Галичині та Буковині різною мірою розглядалися багатьма українськими істориками, такими як І. Берест [1], В. Великочий [2], В. Глизнер [4], І. Льницький [5], І. Кучера [7], М. Литвин [8], І. Лозинська [9], В. Любченко [10], О. Мазур [11], О. Реєнт [13] та ін. Неоціненний внесок у джерелознавство питань дослідження російських органів управління Галичини і Буковини періоду Першої світової війни належить відомому вітчизняному вченому Георгію Папакіну. У своїй статті «Джерела для дослідження історії Російських органів управління Східною

Галичиною та Південною Буковиною під час Першої світової війни (1914–1917)» [12] ним було вперше проаналізовано довідкові видання українських архівів та українську мемуаристику з питань створення та функціонування російських тимчасових регіональних державних інституцій на окупованих Російською імперією у період Першої світової війни західноукраїнських землях.

Джерельну базу дослідження склали фонди Центрального Державного історичного архіву України у м. Києві – фонд 377 «Управління по фінансових справах Військового генерал-губернатора областей Австро-Угорщини, зайнятих по праву війни». Цей фонд містить один опис із 175 одиницями збирання. Його можна вважати недостатнім, оскільки він стосується лише періоду 1916–1918 рр. Проте частину документів щодо створення та діяльності Управління фінансовими справами при Військовому генерал-губернаторові Галичини періоду 1914–1915 рр. можна знайти у фонді 361 «Канцелярія Військового генерал-губернатора областей Австро-Угорщини, зайнятих по праву війни». Основні напрямки діяльності Управління військово-окружного контролера у галузі фінансів та взаємодію з Управлінням по фінансових справах розкриває фонд 378 «Управління Військово-окружного контролера при Управлінні Військового генерал-губернаторства».

Результати досліджень. Питання фінансового управління на окупованих територіях було важливим і складним. Усі гілки влади російського окупаційного режиму мали певну компетенцію у реалізації фінансової політики уряду Російської імперії. Так, основним нормативно-правовим актом, який діяв на

території окупованої території Східної Галичини і Буковини, врегулював механізм управління краєм і встановлював повноваження військового генерал-губернатора, губернаторів, начальників повітів, було Тимчасове положення про управління областями Австро-Угорщини, зайнятими по праву війни [3]. У досліджуваному нами періоді це Положення існувало у двох редакціях: від 19 серпня 1914 р. та 3 липня 1916 р.

У фінансовій сфері надавалися такі права зазначеним посадовим особам Військового генерал-губернаторства [3]:

- Військовому генерал-губернаторові: а) визначати час, коли належить стягувати податки, зменшувати і списувати їх, запроваджувати нові податки і збори у порядку, визначеному п.10 ст.97 Положення про польове управління військ; б) встановлювати види натуральних повинностей і залучати до їх виконання населення у порядку обов'язкових постанов.

- Губернаторові: а) затверджувати довідкові ціни; б) забезпечувати нагляд за стягненням різного роду податків і зборів та наданням можливості їх відтермінування і сплати частинами.

- Начальнику повіту: а) затверджувати різного роду платежі («такси») за погодженням із губернатором; б) надавати різного роду дозволи, квитки, посвідчення й т.п., якщо право на їх видачу буде надане йому губернатором; в) перебирати у своє відання все залишене австрійським урядом і ворожим військом казенне рухоме й нерухоме майно та очікувати від губернатора особливих розпоряджень щодо його використання.

Що стосується спеціальних фінансових органів, відповідно до п. 18 вищезазначеного Положення, права та обов'яз-

ки управліннь Державного майна та по Фінансових справах визначалися спеціальними положеннями, які затверджувалися у порядку, викладеному у пункті 3 ст. 28 Положення про польове управління військами.

Отож, як і будь-яка державна інституція, новостворюваний фінансовий орган мав функціонувати на підставі певного нормативно-правового акту, що затверджувався в установленому порядку, – Положення чи Правил. Канцелярією Військового генерал-губернатора Галичини було розроблено пакет установчих документів щодо створення спеціальної установи під назвою «Тимчасове Управління фінансовими органами Галичини й Буковини». До зазначеного вище пакету документів належали: проект Тимчасових правил про управління фінансовими справами Галичини й Буковини, Тимчасовий штат управління фінансовими справами Галичини і Буковини при Військовому генерал-губернаторові, а також пояснювальна записка щодо системи оподаткування, яка діяла за австрійської влади, з коротким аналізом податкових надходжень за останній передвоєнний 1913 р. та окресленням економічного стану Галичини і прогнозами податкових надходжень на майбутнє. Вже 3 листопада 1914 р. ці документи було відправлено до Головного начальника постачань армії Південно-Західного фронту для подальшого затвердження Верховним головнокомандувачем [16, арк.1–4]. Тимчасовими правилами про управління фінансовими справами Галичини і Буковини визначалося, що до обов'язків цього органу відносилися: загальне відання всіма державними податками і зборами, в тому числі й тютюновою монополією; здійснення нагляду за повнотою та своєчасністю надходжень

державних податків; організація і ведення податкового обліку та звітності; збір статистичних даних, розробка пропозицій і запитів щодо фінансового устрою Галичини і Буковини. Також цим документом затверджувалася структура фінансового органу, його підзвітність, взаємозаміна у разі відсутності уповноваженого керівника, механізм взаємодії з державними та іншими установами й організаціями. Зазначені Тимчасові Правила були спрощеними і примітивними, тому залишався поза увагою ряд важливих питань фінансового адміністрування. Складається враження, що вони розроблялися поспіхом, без участі відповідних спеціалістів у галузі фінансів. Тому цілком вказувалося, що зазначений проект Тимчасових Правил не було представлено на підпис Верховному Головнокомандувачу, а повернуто 11 грудня 1914 р. на доопрацювання з певними побажаннями та зауваженнями. Головний начальник постачань армії Південно-Західного фронту у листі до Військового генерал-губернатора Галичини зазначав, що в тексті Тимчасового Положення необхідно деталізувати перелік державних податків, механізм їх стягнення, конкретизувати порядок здійснення контролю за надходженням та збереженням податкових коштів. При цьому вказувалося, що прямі податки, такі як прибутковий, поземельний, поромовий, необхідно стягувати за австрійським законодавством. Щодо акцизних зборів, то їх пропонувалося стягувати відповідно до переліку підакцизних товарів, визначених у Російській імперії, а не попередньою владою, при цьому підвищити ставки акцизів до рівня російських. Додатково було запропоновано ввести промисловий податок, гербовий збір та інші дозвільні збори за ро-

сійським імперським законодавством, адже їх не існувало в Австро-Угорській імперії [16, 35–35 зв.]. Такий стан речей суперечив вимогам IV Гаазької Конвенції «Про закони і звичаї суходільної війни», прийнятої 18.10.1907 р., а саме статті XLVIII, де зазначалося, що в разі, коли «неприятель стягує на зайнятій ним території встановлені на користь Держави податки, мита і грошові збори, то він зобов'язаний здійснювати це, по можливості, відповідно до існуючих правил оподаткування та розкладки їх, при цьому на нього покладається обумовлений цим обов'язок нести витрати на управління зайнятою територією, в розмірах, в яких мав обов'язок до цього законний Уряд» [6]. Тобто, згідно з нормами міжнародного права, закріпленими у згаданій Конвенції, російська окупаційна влада була «неприятелем», який при оподаткуванні місцевого населення мав застосовувати податкове законодавство тієї країни, землі якої завойовані, і який залишався де-юре «законним Урядом». Таким чином, російський військовий високопосадовець, керуючись логікою окупанта і не враховуючи норм міжнародного права, пропонував не лише залишити австрійські податки в повному обсязі, а й розширити перелік підакцизних товарів та збільшити існуючі ставки акцизів до рівня російсько-імперських, а також додати й нові податки, які стягувалися в Російській імперії, з метою «зрівняти населення нової окраїни з корінним населенням імперії» [16, арк. 35–36].

Оскільки стягнення державних податків відбувалося за посередництвом міських магістратів і сільських гмінних управлінь, які несли певні витрати на вручення повідомлень про сплату податків, отримання, збереження і зарахування сум податків до казначейства

та інші канцелярські потреби, то у пояснювальній записці до проекту Тимчасових правил пропонувалася певна компенсація, а саме залишати місцевим установам 5% від суми стягнутих податкових платежів [16, арк. 24 зв.].

До розробки основних розділів наступного проекту Тимчасового Положення було залучено Головного скарбника Південно-Західного фронту та відряджених спеціалістів Міністерства фінансів. Результати цієї роботи були представлені на затвердження Верховному Головнокомандувачеві 2 квітня 1915 р. [17, арк. 11]. У цьому проекті Тимчасових Положень чітко простежується підпорядкування Тимчасового Управління по фінансових справах виключно Військовому генерал-губернаторові Галичини: «Уповноважений по фінансових справах Військового генерал-губернатора Галичини підпорядковується безпосередньо Військовому генерал-губернатору і виконує його розпорядження» [16, арк. 30]. У структурі Управління передбачалося двоє помічників Уповноваженого по фінансових справах: один відав прямими державними податками, другий – непрямими державними податками і зборами. Даним Положенням уперше визначалися обов'язки фінансових інспекторів у сфері контролю за нарахуванням, стягненням та зарахуванням податкових платежів і «вивченням округу в економічному та фінансовому відношеннях», подання відповідної звітності [16, арк. 32].

Упродовж семи місяців окупації території Галичини і Буковини питання про те, які ж саме державні податки і в якому порядку необхідно стягувати з місцевого населення, залишалося не вирішеним й перебувало на рівні рекомендацій та обговорень різних підхо-

дів. Тому важливим розділом цього Положення став довгоочікуваний розділ другий – «Про державні податки та збори та порядок їх стягнення», який пролив світло на дане питання, хоча, по суті, не відступав від логіки окупаційного режиму.

Що стосується Тимчасових Штатів Управління фінансовими справами, то перший проект цього документа, який було подано 3 листопада 1914 р., виявився досить обмеженим і навряд чи міг повною мірою забезпечити можливість виконання Управлінням покладених на нього функцій через малу чисельність пропонованого особового складу. Незважаючи на це, 20 грудня 1914 р. зазначений проект Тимчасових Штатів було представлено на затвердження Верховному Головнокомандувачу [16, арк. 18]. Увесь штат новоствореної фінансової установи складався з 10 штатних одиниць й невизначеної конкретно кількості контролерів (табл. 1). Керівною в Управлінні фінансовими справа-

ми була встановлена посада Уповноваженого Військового генерал-губернатора по фінансових справах Галичини й Буковини з присвоєним йому IV класним чином та жалуванням у сумі 3336 руб. річного окладу з «порційними» на харчування в розмірі 3336 руб. на рік.

Для найму писарів виділялося додатково по 225 руб. на місяць. Крім того, дозволялося брати вільнонайманих писарів з окладом біля 50 руб. на місяць. Сім'ям зазначених у цьому штаті класних чинів виплачувалися квартирні кошти. Витрати по службових поїздках зазначеним у штаті класним чином виплачувалися у загальному порядку.

На канцелярські та господарчі витрати Управлінню фінансовими справами Галичини і Буковини виділялося 150 руб. на місяць, а на оснащення канцелярії Тимчасового управління одразу надавалася одна тисяча рублів.

Таблиця 1

Тимчасовий штат Управління фінансовими справами Галичини та Буковини при Військовому генерал-губернаторові (грудень 1914 р.) [16, арк. 2]

Найменування посад	Кількість осіб	Річні оклади (кожному) з відповідними вирахуваннями, руб.		Клас посади	Розряд пенсій
		Жалування	Столові		
Уповноважений Військового генерал-губернатора по фінансових справах Галичини і Буковини	1	3336	3336	IV	II
Помічники Уповноваженого	2	2000	2000	V	III
Чинovníки з діловодства, рахівництва й доручень	6	1100	1100	VI	III
Контролери	–	495	495	VIII	VI
Журналіст	1	495	495	VIII	VI

Особи, призначені на посади за да-ним штатом, мали право повернутися після закінчення військових дій на раніше займані посади при умові, якщо не отримують нових призначень. За-

значені вище посади не повинні були займатися іншими особами до закінчення війни, а якщо і займалися, то такі особи вважалися виконувачами обов'язків та отримували платню за цими

посадами як за вакантними. У випадку, коли призначені за наведеним вище штатом спеціалісти за своїми попередніми посадами отримували більшу платню, ніж ту, що надавалася їм за новою штатною посадою, то за ними зберігалася відповідна попередня платня [16, арк. 2–2 зв.].

Після повернення документів на доопрацювання відповідні спеціалісти Канцелярії Військового генерал-губернатора разом із відрядженими спеціалістами Міністерства фінансів детальніше розібралися зі складними функціями та завданнями, які необхідно було виконувати новоствореній фінансовій установі, та склали новий, удосконалений та розширений, проект Тимчасового штатного розпису (табл. 2). Таким чином, штатна кількість установи зага-

лом зросла – з 10 до 42 штатних одиниць особового складу. При цьому було додано десять посад окружних фінансових інспекторів, кожному надано по одному помічникові й діловоду, передбачено посаду землеміра й чотири посади для бухгалтерів. Разом з тим посадовий річний оклад та столові для посади Уповноваженого Військового генерал-губернатора по фінансових справах Галичини і Буковини було знижено з 3336 руб. до 3000 руб., а також для посад його помічників – з 2000 руб. до 1980 руб. Збільшено річні оклади та розміри столових виплат контролерам з 495 руб. до 600 руб. Розширено загальне фінансування установи на канцелярські та потреби з облаштування новоствореної установи.

Таблиця 2

Штат Тимчасового Управління фінансовими справами Галичини та Буковини на 1915 рік [16, арк. 21]

Найменування посад	Кількість осіб	Річні оклади з відповідними вираженнями, руб.		Клас посади	Розряд пенсії
		Жалування	Столові		
Уповноважений Військового генерал-губернатора по фінансових справах Галичини і Буковини	1	3000	3000	IV	II
Помічники Уповноваженого	2	1980	1980	V	III 1ст.
Керівник канцелярії	1	1100	1100	VI	III
Чинovníк з особливих доручень	2	900	900	VII	V 2ст.
Бухгалтери	4	900	900	VII	V 1ст.
Землемір	1	900	900	VII	V 1ст.
Журналіст	1	495	495	VIII	VI
Окружні фінансові інспектори	10	1750	1750	VI	III 2ст.
Помічники інспекторів	10	900	900	VII	V 1ст.
Діловоди при інспекторах	10	750	750	VII	V 1ст.
Контролери		600	600	VIII	VI

У примітках до Штату зазначалося, що Тимчасовому Управлінню фінансовими справами додатково виділяється:

- для найму позаштатних писарів – 300 руб. на місяць;

- на канцелярські та господарчі витрати і для найму кур'єра – 300 руб. на місяць;

- на оснащення приміщення – 2000 руб. одноразово;

- окружним фінансовим інспекторам для оснащення канцелярій – 150 руб. одноразово кожному, на канцелярські витрати й на різне – 75 руб. на місяць кожному, помічникам інспекторів на канцелярські витрати – 50 руб. на місяць кожному;

- контролерам у випадку доручення їм віддалених ділень видавалося на роз'їзди по 25 руб. на місяць кожному.

Аналогічно з першим варіантом проекту штатного розпису сім'ям класних чинів надавалися квартирні гроші. Витрати по службових поїздках зазначеним у штаті класним чинам виплачувалися в загальному порядку [16, арк. 21–22].

Призначеним за цим штатом особам залишалося право повернутися після закінчення військових дій на раніше займані до війни посади на тих же умовах, що й у згаданому вище першому варіанті проекту штатного розпису.

В обох варіантах Штатів Тимчасового Управління фінансовими справами Галичини й Буковини не зазначалася кількість контролерів, оскільки Військовому генерал-губернатору в Галичині надавалося право призначати їх за потребою.

Російська окупаційна влада під час другої окупації Галичини й Буковини у червні 1916 року, керуючись досвідом попереднього вторгнення на територію Австро-Угорщини, визнавала, що має справу зі «своєрідним укладом економічних відносин, доволі розвинутим господарським життям, складною і значною мірою відмінною від російської податковою системою, зосередженням у руках Держави окремих галузей господарства у сфері виробництва й торгівлі» [17, арк. 11зв.]. За словами Міністра фінансів П.Л. Барка, питання про утворення фінансових

органів для вказаного регіону вимагало дуже серйозного ставлення, а «досвід управління у 1914–1915 рр. зайнятими по праву війни австро-слов'янськими землями показав, наскільки складною виявляється ця справа і якої великої обережності вона потребує. Серед різних справ, які виникають, одними з найбільш складних є, безперечно, задачі фінансового управління» [17, арк. 11зв.]. Дізнавшись про те, що 3 липня 1916 р. без узгодження з позицією фінансового відомства було оголошено наказ Начальника Штабу Верховного Головнокомандувача № 895, яким затверджувався черговий Тимчасовий штат Управління по фінансових справах Військового генерал-губернаторства із запровадженням лише 6 посад (враховуючи й посаду начальника Управління) із суттєво зниженими розмірами окладів і неправильно встановленими класами посад (табл. 3), міністр фінансів П.Л. Барк звертається до Верховного Головнокомандувача з ґрунтовною довідкою про необхідність термінового призупинення дії даного наказу та перегляду зазначених вище Тимчасових штатів Управління фінансового відомства.

Значне скорочення штатів зазначеного управління, ймовірно, було прийнято з метою економії коштів «попри заперечення, які висловлювалися при обговоренні цієї справи у спеціально створеній за розпорядженням Головнокомандувача арміями Південно-Західного фронту комісії представником Міністерства фінансів – Головним скарбником Південно-Західного фронту» [17, арк. 12]. У своїй довідці Міністр фінансів пропонував: «а) надати можливість Міністерству фінансів, за погодженням з генерал-губернатором Галичини, відрядити в захоплені по праву

війни області Австро-Угорщини особливого уповноваженого для відання справами фінансового управління та

розробки плану фінансового господарства з трьома помічниками й необхідною кількістю наданих у його

Таблиця 3

Тимчасовий Штат Управління фінансовими справами військового Генерал-Губернаторства від 3 липня 1916 року [14]

Найменування посад	Кількість осіб	Річні оклади з відповідними вирахуваннями, руб.		Клас посади	Розряд пенсій
		Жалування	Столові		
Начальник управління – уповноважений при генерал-губернаторові від Міністерства фінансів	1	2000	2200	V	III 1 ст.
Чиновник з особливих доручень	2	700	770	VII	V
Секретар	1	900	900	VII	V 1 ст.
Окружні фінансові інспектори	2	1500	1650	V	III 1 ст.

розпорядження чинів..., і б) покласти на зазначеного особливого уповноваженого розробку положення про управління фінансовими справами у вказаних областях та штату цього управління...» [17, арк. 13]. Другого серпня 1916 р. на документі з'явилася резолюція Начальника Штабу Верховного Головнокомандувача: «погоджуючись з викладеним, прошу взаємодіяти з П.З.Ф.», а 19 серпня на цьому ж документі фіксується резолюція Військового генерал-губернатора Ф. Трепова – «цілком прийнятні пропозиції Барка» [17, арк.11]. Таким чином, Міністерство фінансів взяло під свій контроль створення та функціонування фінансового управління на окупованих територіях Галичини й Буковини та мінімізувало (наскільки це було можливо) вплив військової адміністрації на його роботу. Оперативно, 5 серпня 1916 р., телеграмою за підписом Міністра фінансів Барка було рекомендовано погодити «на правах Уповноваженого Міністерства фінансів для керівництва Управлінням і розробкою фінансового господарства кандидатуру керуючого Самарською Казен-

ною Палатою, статського радника Миколау Чамова, а його помічниками пропонувалося призначити податного інспектора з міста Лодзі, колезького асесора Кочаровського та окружного наглядача Подільської губернії, колезького радника Гуменного, які набули значного досвіду роботи під час перебування у відрядженні та виконання обов'язків працівників фінансового управління в Галичині у 1914–1915 рр. [17, арк. 1]. Звичайно, надалі процедура підготовки й затвердження проекту Тимчасового Положення про створення Управління по фінансових справах при Військовому генерал-губернаторстві областей Австро-Угорщини, зайнятих по праву війни, та Штатного розпису цього Управління відбувалася з меншими проблемами. По-перше, використовувалися попередні напрацювання, по-друге, даним питанням займалися спеціалісти-фінансисти, які працювали в Управлінні фінансовими справами періоду попередньої окупації Галичини й Буковини. Тимчасове Положення та Тимчасовий Штат Управління по фінансових справах при Військовому генерал-губерна-

торстві областей Австро-Угорщини, зайнятих по праву війни, були направлені 9 жовтня 1916 р. на погодження до Військового генерал-губернатора для подальшої передачі на затвердження до Верховного Головнокомандувача [17, арк. 18].

Тимчасове Положення про устрій Управління по фінансових справах при Військовому генерал-губернаторстві областей Австро-Угорщини, зайнятих по праву війни, у редакції від жовтня 1916 року складалося з трьох розділів: «Загального положення», «Про порядок стягнення податків і зборів» та «Про порядок управління казенними заводами». Тимчасовим Положенням затверджувалися нові структурні зміни Управління по фінансових справах Галичини й Буковини та механізм призначення керівного складу. Посада начальника Управління називалася по-новому – Уповноважений від Міністерства фінансів, а тому й призначення здійснювалося Міністром фінансів за погодженням з Військовим генерал-губернатором. Для Уповноваженого від Міністерства фінансів по штату призначалося троє помічників (на правах заступників – *С.О.*), які також обиралися Міністром фінансів та погоджувалися з Військовим генерал-губернатором. За помічниками закріплювалися певні напрямки роботи: перший мав обов'язок займатися прямими податками й митами; другий – відати акцизними зборами та казенними заводами, які виробляли підакцизну продукцію, а на третього помічника покладалася кредитна справа. Штатний розпис Управління передбачав посади інженера, керівника канцелярії, бухгалтерів та окружних фінансових інспекторів, які призначалися Військовим генерал-губернатором за поданням Уповноваженого від Міністерства фінансів. Призначення інших чинів Управління, таких як помічники

окружних фінансових інспекторів, діловоди при інспекторах, землеміри, контролери та інші чиновники, здійснювалося безпосередньо Уповноваженим від Міністерства фінансів.

До компетенції Управління по фінансових справах при Військовому генерал-губернаторстві областей Австро-Угорщини, зайнятих по праву війни, входили такі функції [17, арк. 19]:

1) відання державними та місцевими податками і зборами (контроль за нарахуванням, стягненням та зарахуванням до казни); здійснення загального нагляду за справлянням місцевих міських та гмінних зборів;

2) відання кадастровими книгами і планами (їх пошук та приведення до порядку);

3) управління казенними заводами (соляними, тютюновими та нафтоперегінними);

4) організація обліку та звітності щодо державних та місцевих податків і зборів та інших надходжень до казни;

5) проведення ревізій місць та осіб, уповноважених на стягнення державних і місцевих податків та зборів, у тому числі службових осіб казенних заводів;

6) отримання від гербового казначейства гербових знаків, промислових свідоцтв і патентів та передачу їх посадовим особам і відповідним установам. Організація контролю за їх обліком та своєчасною передачею отриманих коштів до польових казначейств;

7) організація та нагляд за кредитними установами, вирішення інших питань, пов'язаних з кредитуванням;

8) збір статистичних даних з питань фінансового управління з подальшою розробкою плану організації фінансового господарства в зайнятих по праву війни областях Австро-Угорщини.

Управління по фінансових справах та кожний окружний фінансовий інспектор мали власні казенні печатки. Військовий генерал-губернатор за поданням Уповноваженого від Міністерства фінансів визначав кожному окружному фінансовому інспектору межі підконтрольних територій та вказував безпосереднє місце його постійного перебування. Таким чином, губернії поділялися на фінансові округи, межі яких співпадали з визначеними адміністративними територіями повітів, та могли перепризначатися. Так, станом на березень 1917 р. у Чернівецькій губернії було визначено чотири фінансові округи: перший фінансовий округ включав Чернівецький, Серетський, Сторожинецький повіти; другий – Кіцманський, Снятинський, Городенківський та Вашковецький повіти; третій – Коломийський, Печеніжинський, Косівський і Вижницький повіти; четвертий – Сучавський, Гура-Гуморський, Радауцький та Кимполунзький повіти. Місцезнаходження окружного фінансового управління було встановлено: по перших двох фінансових округах – м. Чернівці, по другому – м. Коломия, по третьому – м. Радауц [18, арк. 5]. У Тернопільській губернії було створено три фінансових округи: перший – Тернопільський, Скалатський, Збараський, Бережанський, Бродський, Золочівський (Зборівський) повіти; другий – Терембовлянський, Чортківський, Заліщицький, Борщівський, Гусятинський повіти; третій – Станіславівський, Глумацький, Підгаєцький, Надвірнянський (Богородчанський), Бучацький повіти. Місцезнаходження окружного фінансового управління було встановлено відповідно у містах Тернополі, Чорткові та Бучачі [18, арк. 5–5 зв.]. З певних умов відбувалася зміна у структурі

фінансових округів, тому вищенаведена структура фінансових округів Чернівецької й Тернопільської губерній не була стабільною [18, арк. 97, 99].

Саме на окружних фінансових інспекторів покладалися основні обов'язки, які обумовлювалися функціональними завданнями всього Управління фінансовими справами:

1) здійснення контролю за правильним стягненням і повнотою надходження до казни державних податків і зборів;

2) проведення реєстрації торгівельних і промислових підприємств, залучення їх до сплати промислового та патентного зборів. Продаж промислових патентів і свідоцтв та негайне, але не пізніше 2-х тижнів від дня їхнього отримання, внесення отриманих коштів до польового казначейства;

3) безпосередній нагляд за контролерами та керівництвом їхньою роботою;

4) проведення ревізій діяльності міських та гмінних управ щодо дотримання ними порядку стягнення державних і місцевих податків і зборів, а також нагляд за обліком грошових коштів, отриманих від сплати податків і зборів, та своєчасним внесенням цих коштів до польових казначейств;

5) вивчення й дослідження економічного стану та податкової платоспроможності округу;

6) виконання різних службових доручень Уповноваженого від Міністерства фінансів.

Для належного виконання зазначених вище обов'язків окружні фінансові інспектори та їхні помічники, інші відряджені для проведення ревізій чини Управління, а також Уповноважений від Міністерства фінансів та його помічники мали право безперешкодного доступу в усі торгівельні і промислові

заклади [17, арк. 21–23]. Крім того, представники Управління фінансовими справами входили до складу реквізиційних комісій як їх тимчасові члени. Як правило, представниками від фінансового відомства призначалися окружні фінансові інспектори [16, арк. 116, 117].

Окружні фінансові інспектори, будучи підзвітними Уповноваженому від Міністерства фінансів, зобов'язувалися подавати до вищестоячого органу щорічні звіти про свою діяльність, податковий та економічний стан дорученого їм округу у терміни не пізніше 1 березня кожного наступного за звітним року. Відповідно, підсумкові звіти регулярно надавалися до Міністерства фінансів та канцелярії Військового генерал-губернатора як щодо загальних показників роботи Управління фінансовими справами областей Австро-Угорщини, зайнятих по праву війни, так і щодо окремих напрямків роботи (оподаткування, діяльності секвестрованих заводів, економічного стану окупованих територій тощо).

Слід відмітити, що діяльність Управління фінансовими справами областей Австро-Угорщини, зайнятих по праву війни, знаходилася у полі зору ще одного контролюючого органу – Управління військово-окружного контролера. Зазначений орган було створено відповідно до наказу Верховного Головнокомандувача за № 81 від 24 жовтня 1914 р., невдовзі після входу російських військ на територію Галичини. Основними напрямками діяльності Управління військово-окружного контролера були: «1) ревізія військового господарства; 2) ревізія цивільної і фінансової звітності; 3) ревізія витрат залізничних доріг Галичини» [19, арк. 6–6 зв.]. Механізми ревізії фінансової звітності не були встанов-

лені, а тому взаємодія зазначених двох контролюючих Управлінь, з одного боку, утворювала конкуруюче середовище між ними, а з другого, – дозволяла військово-окружному контролеру здійснювати непрямий (паралельний) контроль за фінансовими питаннями окупованих територій загалом і діяльністю Управління фінансовими справами зокрема. З третього боку, відбувався процес нагромадження бюрократичного документообігу. Такий стан речей, звичайно, породжував проблеми у відносинах окремих органів окупаційної влади. У звіті про діяльність Управління військово-окружного контролера Галичини за період з 1 жовтня 1914 по 1 липня 1915 рр. зазначалося, що «організовано справу стягнення й непрямих податків, але офіційні дані про діяльність фінансового Управління та зібраних ними доходів у Контролі ще дуже мізерні й, незважаючи на його прохання, ніякої періодичної звітності поки що не встановлено» [19, арк. 4 зв.]. Надалі взаємодія Управління фінансовими справами областей Австро-Угорщини, зайнятих по праву війни, з Управлінням військово-окружного контролера Галичини обмежувалася певною перепискою за окремими запитами. Зазвичай військово-окружний контролер надсилав запитальні листи зі значною кількістю пунктів щодо певних напрямків діяльності Управління фінансовими справами. Так, у листі від 29 жовтня 1916 р. до Управління фінансовими справами польовий контролер ставив такі запитання: 1) в чийм віданні перебуває нафтоперегінний завод в м. Печеніжині, 2) кому, коли і в якій кількості відпускалися нафтопродукти, що виробляються на зазначеному заводі, 3) за якою ціною відпускалися продукти, 4) куди зараховувалися отримані за нафтові

продукти гроші (тобто в доходи держави чи в інші джерела), 5) скільки таких грошей надійшло і зараховано з дня окупації заводу російськими військами і дотепер, 6) яка і ким встановлена звітність, як матеріальна щодо експлуатації промислів, так і грошова [20, арк. 94]. Здебільшого військові контролери надсилали запити до Управління фінансовими справами щодо стану справ з оподаткування на окупованих територіях. На запит військового польового контролера у грудні 1914 року було отримано відомості від помічників уповноваженого по фінансових справах щодо порядку оподаткування в Галичині, який діяв при австрійському урядові [19, арк. 56]. У листі від 8 грудня 1916 р. польовий контролер ставив такі запитання: «1) які і в якому розмірі в даний час стягуються податки і мита та які передбачається стягувати в майбутньому; 2) як і ким здійснюється це стягнення; 3) скільки вже стягнуто; 4) куди і в який кошторисний підрозділ внесено кошти; 5) яка передбачена звітність по податках, митах і монополіях; 6) які й де знаходяться солеварні заводи і тютюнові фабрики; 7) які з них працюють, ким обслуговуються і на яких умовах; 8) чи є на них запаси матеріалів, і якщо є, то в якому розмірі; 9) які є заводи і фабрики, крім монопольних; 10) які з них діють» [17, арк. 21]. Аналогічний лист-запит було надіслано 27 березня 1917 р. [18, арк. 8]. Тематичний запит від 25 лютого 1917 р. стосувався лише стану оподаткування промисловим податком [18, арк. 1].

Окремою інструкцією Військового генерал-губернатора на Управління фінансовими справами покладалося відання секвестрованими заводами і промислами, які передавалися в розпорядження Військовому генерал-губерна-

торові в господарче відання. Відповідно, під господарчий та фінансовий контроль потрапили Джуrowsькі буровугільні копальні, Косівський і Качицький соляні заводи, Печеніжинський нафтоперегінний завод, Битківський нафтовий промисел. Наказами Управління фінансовими справами в областях Австро-Угорщини, зайнятих по праву війни, на цих підприємствах призначалися працівники на посади адміністративних директорів та завідувачів, інженерів та бухгалтерів, конторських працівників та рядових робітників [21, арк. 1–9]. На вищезгаданих підприємствах, які перейшли під контроль російської окупаційної влади і стали казенними, призначалися спеціально уповноважені контролери від Управління фінансовими справами в областях Австро-Угорщини, зайнятих по праву війни, які здійснювали безпосередній контроль за фінансово-господарською діяльністю підприємств у цілому та за порядком дотримання встановлених вимог (у т.ч. цін) по відпуску готової продукції зокрема [16, арк. 98]. Так, яскравим прикладом керівної участі Управління фінансовими справами в областях Австро-Угорщини, зайнятих по праву війни, в господарських справах секвестрованого підприємства є Печеніжинський нафтоперегінний завод. Цей завод було передано у відання Управлінню фінансовими справами актом від 15 жовтня 1916 р. Після призначення керівництва та всього штату заводу 19 жовтня 1916 р. Управління фінансовими справами відрядило на завод фінансового контролера Колеснікова. Фінансовий контролер був уповноважений стежити за обліком продажу готової продукції та контролював відпуск нафтопродуктів у порядку військової необхідності – в першу чергу відпуск здійснювався

військовим частинам та установам на підставі відповідних посвідчень від начальників повітів та гмінних управлінь Галичини й Буковини. Розподіл керосину та бензину між військовими частинами та установами здійснювався за безпосередніми вказівками начальника Управління фінансовими справами [20, арк. 254]. Крім того, Управління фінансовими справами брало участь у вирішенні суто господарчих проблем, зокрема щодо забезпечення безперебійного функціонування заводу, а саме: сприяло пошуку постачальника газових труб на завод (400 м 3-х дюймових) та ременів для техніки, які адміністрація заводу не могла ніде знайти, вирішувало проблему недостатності тари (бочок) для нафтопродуктів, у т.ч. і шляхом збільшення норми застави при відпуску бензину та керосину за тару, яка підлягала поверненню, та ін. [20, арк. 203, 208, 228]. Управління фінансовими справами узгоджувало з директором заводу та встановлювало відпускні ціни на нафтопродукти, а в окремих випадках вимагало від адміністрації заводу підвищення продуктивності праці на заводі [20, арк. 195, 212]. Управління фінансовими справами регулярно звітувало перед Військовим генерал-губернатором областей Австро-Угорщини, зайнятих по праву війни, щодо діяльності Печеніжинського нафтоперегінного заводу: скільки перероблено сирової нафти в готову продукцію (керосин, бензин, коломазь), скільки відпущено військовим частинам, установам та населенню, який обсяг залишків нафтопродуктів мав місце станом на звітну дату, а також прогнозувалися плани майбутнього виробництва [20, арк. 22].

Слід відмітити, що фінансові контролери призначалися Управлінням

фінансових справ областей Австро-Угорщини, зайнятих по праву війни, не лише на секвестрованих заводах, а й на великих стратегічно важливих виробництвах, таких як Колендзянський дріжджовий завод, Коломийський нафтоперегінний завод «Крис і Зінгер» та інші [16, арк. 98]. Завдання та функції фінансових інспекторів на цих підприємствах скеровувалися в одному напрямку – поставити під контроль діяльність підприємств, які знаходяться на окупованій території, з метою максимального використання ресурсів на забезпечення військових потреб та стягнення податків до імперської казни у повному обсязі.

Пізніше, 8 лютого 1917 року, Головнокомандувачем було затверджено черговий варіант Тимчасового Положення з новою інтерпретацією назви – «Тимчасове Положення про стягнення податків і зборів та про устрій управління по фінансових справах при Військовому генерал-губернаторові областей Австро-Угорщини, зайнятих по праву війни». Слідом за Тимчасовими Положеннями 13 лютого 1917 р. затверджується й новий варіант Тимчасових Штатів управління по фінансових справах при Військовому генерал-губернаторові областей Австро-Угорщини, зайнятих по праву війни. До штатів увійшли такі посади: начальника управління, трьох помічників начальника управління, інженера, керівника канцелярії, двох бухгалтерів, двох чиновників для особливих доручень, одного журналіста, семи окружних фінансових інспекторів, семи помічників окружних фінансових інспекторів, десятих контролерів та семи діловодів [17, арк. 35–35зв.].

Загалом можна констатувати той факт, що недостатність кваліфікованих кадрів була відчутна на всіх рівнях

російських окупаційних органів управління в Західній Україні. Для канцелярської роботи у цивільні органи влади нижчих чинів часто залучали осіб, які перебували на дійсній військовій службі і вміли писати російською, в кращому випадку мали певну спеціальну освіту. Виявляється, що й такі особи часто не справлялися з роботою. Дослідник діяльності цивільних органів влади Галичини у роки Першої світової війни І. Ільницький звертав увагу на низький фаховий рівень чинів поліції і писарів, яких доводилося навіть звільняти через їх повну професійну невідповідність. Він зазначав, що «із 10 львівських приставів лише двоє мали середню освіту (закінчили юнкерські училища), 8 – початкову освіту (закінчили двокласні міські училища), у середовищі околоточних наглядачів траплялися абсолютно неграмотні люди, які насилу могли написати своє прізвище» [5]. Тобто, навіть простих писарів було складно найняти для канцелярської роботи, не те щоб кваліфікованих фінансистів, готових працювати в новостворених фінансових органах. Львівський Губернатор у листі до Військового генерал-губернатора скаржився, що «в цьому краю при незначній кількості людей, які пропонують свою працю для канцелярської роботи... і які при цьому знають російську грамоту», знайти когось на роботу писаря було дуже складно [22, арк. 1], адже діловодство в цих регіонах велося польською або німецькою мовами. А тому майже всіх фахівців для роботи в Управлінні фінансовими справами чи Польових казначействах відряджали з російських, українських чи польських губерній Російської імперії.

Висновок. Таким чином, існування установчих документів, таких як Тим-

часове положення про Управління фінансовими справами та Тимчасові Штати цього Управління, а також фактичне функціонування даного органу свідчить про прагнення російського окупаційного режиму вибудувати вертикаль владних структур, у т.ч. і в галузі фінансів. Особливо активна діяльність Управління фінансовими справами проявилася під час другої окупації Західної України. У період першої окупації відбувалося становлення та формування основних засад діяльності фінансового управління, спостерігалася деяка запізнілість у його створенні (час затвердження штатів Управління – кінець грудня 1914 р. – січень 1915 р., а вже 21 лютого 1915 р. відбулося виведення російських військ). Часта зміна установчих документів Управління фінансовими справами при Військовому генерал-губернаторові повністю відповідала першому слову їхньої назви – «тимчасові». Ці зміни стосувалися як структури даної установи, так і її підзвітності. Зміна підпорядкування Управління фінансовими справами, що відбулася під час другої окупації Галичини і Буковини – перехід від підконтрольності Військовому генерал-губернаторові до Міністерства фінансів – відносно імперської влади, позитивно вплинула на роботу Управління. Оперативніше вирішувалися організаційні і поточні робочі питання, дещо поліпшилося інструктивне і кадрове забезпечення. Підвищено статус фінансової установи та збільшено оплату праці спеціалістів Управління. А саме, посада начальника Управління фінансовими справами – Уповноваженого від Міністерства фінансів – за рівнем посади була віднесена до IV класу і тим самим прирівнювалася до посади Губернатора (Наказ начальника штабу Верховного Головнокоман-

дувача від 3 липня 1916 р. за № 895) [14] та начальника Управління майном Державного і православного релігійного фонду, Уповноваженого Міністерством Землеробства (Наказ начальника штабу Верховного Головнокомандувача від 14 жовтня 1916 р. № 1418) [15], у яких по штату також був IV клас посади зі встановленими їм річними посадовими окладами: основним – у сумі 3000 руб., та посиленням (на столові витрати) – в сумі 3300 руб. З наполегливої подачі Міністра фінансів П.Барка ім-перський уряд врахував ту обставину, що фінанси мають бути у руках фахівців, яким необхідно добре платити. Такий підхід сприяв залученню до роботи в Управлінні більш досвідчених фахівців, відряджених з російських, українських і польських губерній Російської імперії. Збільшення штатної чисельності Управління дало можливість більшою мірою поставити під контроль окупаційної влади всі галузі економіки регіону, посилити податковий тиск на платників податків з метою поповнення імперського бюджету. Розширення повноважень Управління фінансовими справами щодо фінансово-господарчого відання секвестрованих підприємств стало зручним та дієвим інструментом в руках окупаційної влади для здійснення контролю за підприємствами, які знаходилися на підконтрольних територіях. Частково визнаючи право приватної власності для окремих підприємств на окупованій території, російська імперська влада ставила за мету щонайпотужніше секвеструвати ресурсно-виробничі підприємства для максимального використання їхніх можливостей для військових потреб.

Отже, створення Управління фінансовими справами при військовому гене-

рал-губернаторстві областей Австро-Угорщини, зайнятих російськими військами, стало дієвим інструментом в руках окупанта (Російської імперії) для висотування всіх фінансово-економічних ресурсів із загарбаної, знесиленої війною Галичини і Буковини на свою власну користь та утвердження імперської влади на цій території.

Література та джерела

1. Берест І. Р. Соціальне становище населення Східної Галичини і Західної Волині в роки Першої світової війни : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук / Берест І. Р. – Львів, 2009. – 22 с.
2. Великочий В. С. Австро-Угорська політика в Галичині періоду Першої світової війни: штрихи до аналізу української історіографії. Проблеми історії України XIX–XX ст. – Вип. XVII. – С.373–389.
3. Временное положение об управлении областями Австро-Венгрии, занятыми по праву войны: Приказ Начальника Штаба Верховного Главнокомандующего от 3 июля 1916 г. // Россия. Штаб Верховного Главнокомандующего (1914–1917). Приказы начальника Штаба Верховного главнокомандующего за 1916 год. – 1916. – Ч. 1.
4. Глизнер В. Адміністративно-територіальний поділ Галичини та Буковини Російською окупаційною владою в 1914–1918 рр. *Схід*. – 2014. – № 4. – С. 79–83.
5. Ільницький І. Діяльність цивільних органів влади Галичини у роки Першої Російської окупації (Серпень 1914 р. – Червень 1915 р.) // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова : збірник наукових праць. Серія 6: Історичні науки. – К., 2015. – Вип. 13. – С. 76–81.
6. Конвенція про закони і звичаї суходільної війни: IV Гаазька конвенція від 18.10.1907 // База даних Законодавство України» / ВР України. – URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_222 (дата звернення: 09.01.1917).

7. Кучера І.В. Політика російської окупаційної адміністрації в Східній Галичині у 1914–1917 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. – Чернівці, 2005. – 18 с.

8. Литвин М. Україна у Першій світовій війні: сучасна російська історіографія проблеми // Військово-науковий вісник. – Вип. 7. – 2005. – С. 35–47.

9. Лозинська І.Г. Російські військові генерал-губернаторства у Галичині в період Першої світової війни : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. – Львів, 2010. – 19 с.

10. Любченко В. Б. Російська окупаційна адміністрація у Галичині та на Буковині // Велика війна (1914–1918) і Україна. – К., 2013. – С. 248–300.

11. Мазур О. Я. Східна Галичина у роки Першої світової війни (1914–1918) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. / Мазур О. Я. – Львів, 1997. – 22 с.

12. Мазур О. Я., Сухий О.М. Українське населення Галичини на початку Першої світової війни: агресивні акції австрійської влади. Держава та армія // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – Львів, 2000. – № 408. – С. 73–78.

13. Мазур О.Я., Патер, І.Г. Галицька «Руїна»: соціально-економічне становище Східної Галичини (1914–1915 рр.). Держава та армія // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – Львів, 2007. – № 584. – С. 44–52.

14. Папакін Г. Джерела для дослідження історії російських органів управління Східною Галичиною та Південною Буковиною під час Першої світової війни (1914–1917) // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. – К., 2009. – Чис. 16. – С. 64–76.

15. Реєнт О.П. Україна в імперську добу (XIX – початок XX ст.). – К.: Інститут історії України НАН України, 2003. – 340 с.

16. Реєнт О.П., Сердюк О.В., Шевченко В.В. Економічне становище в підросійській Україні // Велика війна 1914–1918 рр. і Україна. – К. : КЛІО, 2013. – С. 378–408.

17. Россия. Штаб Верховного Главнокомандующего (1914–1917). Приказы начальника Штаба Верховного Главнокомандующего за 1916 год // Россия. Штаб Верховного Главнокомандующего (1914–1917). – 1916.

Ч. 1: № 889 (1 июля 1916 года). № 1072 (9 августа 1916 года). – 1916. разд. паг.

18. Россия. Штаб Верховного Главнокомандующего (1914–1917). Приказы начальника Штаба Верховного главнокомандующего за 1916 год // Россия. Штаб Верховного Главнокомандующего (1914–1917). – 1916.

Ч. 3: № 1340 (29 сентября 1916 года). № 1626 (22 ноября 1916 года). – 1916.

19. ЦДАК України (Центральний державний історичний архів України, м. Київ), ф. 361, оп. 1, спр. 89.

20. ЦДАК України, ф. 361, оп. 1, спр. 1051.

21. ЦДАК України, ф. 377, оп. 1, спр. 84.

22. ЦДАК України, ф. 378, оп. 1, спр. 1.

23. ЦДАК України, ф. 377, оп. 1, спр. 20.

24. ЦДАК України, ф. 377, оп. 1, спр. 97.

25. ЦДАК України, ф. 361, оп. 1, спр. 51.

Orlyk S. V. ORGANIZATION OF FINANCIAL CONTROL BY RUSSIAN OCCUPYING AUTHORITIES ON THE TERRITORIES OF GALICIA AND BUKOVYNA DURING THE FIRST WORLD WAR. *The article discloses the formation and organizational principles of financial control by Russian occupying authorities during the invasion of the territories of Galicia and Bukovyna during the First World War. The competence of all branches of the military and civil occupying administration in the field of finance was revealed. The regulatory support of the establishment of the Administration of Financial Affairs of Galicia and Bukovyna as a special financial body was studied. The structure, tasks, rights and administrative functions of the Administration of Financial Affairs of Ga-*

licia and Bukovyna were analyzed. The attention was paid to the personnel and personnel's qualification of the Administration of Financial Affairs. A particular attention was paid to the financial competence of the occupying authorities in the implementation of the tax policy of the Russian Empire on the occupied territories of Western Ukraine during the war. The role, occupational structure, accountability, tasks and responsibilities, rights and duties of district financial officers were determined. The special features of the formation of financial bodies of the first and the second occupation of Galicia and Bukovyna by Russian troops were considered.

The basic activities of the Administration of the District Military Inspector in the sphere of finance and cooperation with the Administration of Financial Affairs were clarified.

It was found out that by a separate instruction of the Military Governor-General of Galicia the Administration of Financial Affairs was entrusted the control of sequestered plants and crafts. The tasks and functions of financial inspectors appointed by the Administration of Financial Affairs in Galicia and Bukovyna were considered. It was proved that the empowerment of the Administration of Financial Affairs concerning financial and economic competence of sequestered plants was an effective and usable tool in the hands of the occupying authorities to control the enterprises on the controlled territories.

Keywords: *Galicia, Bukovyna, Administration of Financial Affairs, First World War, district financial inspectors, financial inspectors, military district inspector, sequesterate, tax policy.*

Орлик С.В. ОРГАНИЗАЦИЯ ФИНАНСОВОГО УПРАВЛЕНИЯ РОССИЙСКИХ ОКУПАЦИОННЫХ ВЛАСТЕЙ НА ТЕРРИТОРИИ ГАЛИЧИНЫ И БУКОВИНЫ В ПЕРИОД ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ. В

статье рассмотрено становление и организационные основы финансового управления российской оккупационной властью во время вторжения на территорию Галичины и Буковины в период Первой мировой войны. Рассмотрено компетенцию всех ветвей оккупационной военной и гражданской администрации в области финансов. Исследовано нормативно-правовое обеспечение процесса создания Управления по финансовым делам Галичины и Буковины как специального финансового органа. Рассмотрена структура, задачи, права и обязанности Управление по финансовым делам Галичины и Буковины. Обращено внимание на личный состав и квалификацию кадров финансового управления. Особенно акцентировано на компетенции финансовых органов оккупационной власти в реализации налоговой политики Российской империи на захваченных во время войны территориях Западной Украины. Определена роль, профессиональный состав, подотчетность, задачи, функции, права и обязанности окружных финансовых инспекторов. Рассмотрены особенности формирования финансовых органов во время первой и второй оккупации российскими войсками Галичины и Буковины.

Ключевые слова: *Галичина, Буковина, Управление по финансовым делам, Первая мировая война, окружные финансовые инспекторы, финансовые контролеры, военно-окружной контроллер, секвестр, налоговая политика.*

UDC 303.094(.4/.5)=(161.2)

THE UKRAINIANS: ATTEMPT OF SELF-IDENTITY AND SELF-ESTEEM

V.S. Velykochyy, D.V. Velykochyy

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

The article makes an attempt to highlight the self-identification of the Ukrainian nation with its identity in the process of transition from ethnic to political stage, the course of crystallization of the main national values, the emergence of the dominant paradigms of the national idea in the Ukrainian society of the XIX–XXI centuries. At the same time, it shows the author's concept of self-assessment of Ukraine as a state-constructive ethnopolitical community, polyethnic in its essence.

The article points the fact that the Ukrainian nation appears in the process of ethnogenesis and reaches to a level of self-organization as a result of the National Liberation War and the revolution of 1648–1657. The process of formation the Ukrainian nation took place simultaneously with the process of self-identification under such an ethnonym during the 18th and 19th centuries.

It is noted and analyzed the fact that the image of Ukraine as a nation (group portrait) is a collective embodiment of individual psychological features of the Ukrainian as an individual. These features, in turn, have their deep manifestation in the behavior of the nation, in its actions.

Individual character traits can also explain the swiftness of the national spirit («Freedom or Death», «Slaves Not Allowed to Paradise»). The essence of Ukrainians, we believe, is one that meets the national features of the peoples of the European continent with its own hierarchy structure.

Keywords: *Ukrainian nation, national identity, Ukrainian national idea.*

Every nation seems to think that it has existed forever. Its origins are in ancient legends about the origin of ancestors. And it is necessary to begin its history from the Divine Creation of the first people. So think mainly those who want to know their roots, to understand the greatness and heroism of the past to establish the power and self-worth of future generations. Ukrainians are not exception in this regard.

We won't describe the historical genesis of the Ukrainian nation as it's not a direct object of our scientific research. We note only that the newest research mainly of the genetics (commissioned recently by TV channel «Ukraine») actually led to sensational evidence-conclusion. This is about the origin of indigenous ancestors of Ukrainians on the territory they now occupy, their so-called aboriginity, authenticity in terms of first appearance of tribes in the times of Trypillya-Kukutenska culture, in Eneolithic time (VI–III thousand B.C.) between the rivers of Dniester and Dnipro. Foreign geneticists conclusively prove the fact that the current Ukrainian nation descended from the tribes of so-called «Arians», who inhabited the ethnic territory of the country 1,5 thousand years B.C.

The events during the Revolution of dignity aggravated the problem of national identity of the Ukrainians, the nation's sense of self-worth and its place and role in the system of modern ethno-political relations of the European continent. **The objective of the article** is an attempt to actually denote the areas of the develop-

ment of these problems in modern domestic humanity sciences.

Presentation of the main material. In modern domestic humanity sciences there is a confirmed statement that from the middle of the seventeenth century Ukrainian nation appears as such in the ethnogenesis and goes to a level sufficient for its own self-government life as a result of the National Liberation War and Revolutions of 1648–1657. Then the military-political elite put on the agenda for the first time the issue of independency of both the people and its territory, declared the need to define their ethnic, territorial and cultural borders, regardless of a state, educational, cultural, informational and ideological environment in which the nation was at that time.

The process of the development of the Ukrainian nation took place simultaneously with the process of self-identification under such ethnonym during XVIII–XIX centuries. It was in the middle of the nineteenth century when the Ukrainian literary language appeared as one of the basic features of the nation's formation. The process of its formation lasted until the early twentieth century, when two variants of the Ukrainian language Eastern- and Western-Ukrainian merged into one. Combination of languages of Taras Shevchenko and Ivan Franko meant the unity on mental-territorial level of the Ukrainian nation, which at the same time (early twentieth century) stated its pursuit of state and political independence, sovereign existence.

Moreover, the use of the ethnonym «Ukrainian» became actual in the early twentieth century. The famous observation: Taras Shevchenko, who is considered by Ukrainians to be their genius, spiritual leader, a prophet, uses repeatedly in his literary works the word «Ukraine», but never happens to use «Ukrainian» [1, p. 94].

The same goes for more works by Western intellectuals of that period, among which – another Ukrainian scientific, literary, philosophical leader Ivan Franko [2, p. 427]. The writer himself began to actively use the ethnonym «Ukrainian» only from the end of the first decade of the twentieth century (by this time he used the term «Ruthenian»). These facts, in our opinion, indicate the following: the Ukrainian political, social, cultural elite began to identify themselves with the Ukrainian nation only in the early twentieth century.

It is in the middle of the second decade of the twentieth century when we face a serious global turmoil caused by the Great East European Revolution, the World War I. The nation, which had just begun to identify itself (it is not about really heroic and majestic past) immediately explodes the desire to gain independence and state sovereignty. It meets a logical (as evidenced by the world experience of national state formation) in these cases the military confrontation of those who claim to its land and lack of understanding (or unwillingness to understand) of those who would ensure that all nations and peoples have equal right to self-determination. To these external factors with their most negative impact we should also add reasons of internal political character, chief among them, we believe are fragile, unclear understanding of sovereignty of Ukrainian nation among its main component – the peasantry. Hence the purely rhetorical question: should we hope for the establishment and international recognition of Ukraine as an independent state in the early twentieth century? Did the young Ukrainian state formation have a small chance in these circumstances? Dare to suggest: a little, but in the form of a miracle. And it didn't happen.

The right to be equal among equals must be defended. The way the Polish

nation did, taking on a significant part of the burden in the fight for Christian Europe in the seventeenth century. When it acted against Russian oppression, relying on the troops of Napoleon Bonaparte in the early nineteenth century, it raised a number of other uprisings in the middle of the same century. The way Italian and German nations did at that time. Just beginning to crystallize, the Ukrainian nation was trying to self-identify throughout the twentieth century. Thus its victims, who laid on the altar of freedom and independence, are calculated not only by tens of millions (Femine, repressions, war, ethnic cleansing), but also by traumatized consciousness of generations in which national component was regarded as a threat to his own life. So not surprisingly, we believe that today, which is more than a quarter of a century of Ukrainian independence, the vast majority of generation of Crimean residents who are around 60 chose the Russian occupation as their familiar past, though dependent captivity in contrast to difficult, unfamiliar, personally responsible future.

The nation's self-identification is impossible without its own national idea. The national idea is the philosophy of national life, its theory and practice, a special form of outlook in the light of national values and ideals. Among the other most significant moments it includes, first of all, the purpose of existence of the ethnic community (at various levels of study and manifestations – from emotional to scientifically balanced and thoroughly calculated), also finding out its historical origin, system of values, aspirations and sustainable preferences (both conscious and reflex), establishing its place among other nations, attitudes towards them. The national idea comprises answers to the most difficult questions:

the purpose of living of a nation? How it realizes itself being surrounded by other communities? It creates a special look at the world, its interpretation in the light of national values and national goals.

Ukrainian national idea is Ukrainian people's theoretical expression of consciousness of their identity and individuality, their own sense of self-worth, self-determination and the right for self-development, for national independence. Understanding its nature, origin and operation, or what philosophers call reflection, is the content of philosophy of Ukrainian idea.

The national idea is an essential attribute of the nation. Its formation begins with the formation of a national community. However, before it is theoretically realized, it exists at the empirical level, «blurred» in everyday consciousness, so to speak. It is believed that its first bearers were members of the national liberation struggle of the Ukrainian people during the times of Bohdan Khmelnytskyi. It was the most active (passionate) period of the development of national consciousness of Ukrainian people. It was contributed to some extent by humanistic reform movement in Ukraine, which was closely linked to the national liberation struggle of the Ukrainian people, and humanistic ideas – to patriotism.

The so-called civic humanism with the main idea of the common good also cultivated the idea of serving its people. Its representatives Yu. Drohobych, S. Orihovskyy, Yu. Rohatynets and others were aware of belonging to the nation, strongly contributed to the development of native culture. S. Orihovskyy, speaking of his origins, openly declared: «I come from a Scythian tribe, ethnic Rus ... Rus is my homeland [3, p. 198]. And in an address to the Polish king proudly wrote: «I am

Ukrainian (Ruthenian), proud of it, and say it openly» [56, p. 195]. His concern for the welfare of the people was in calling for the King to defend the «Rus people» from the Turkish threat. One of the founders of humanistic culture in Ukraine Yu. Drohobych defended the idea that Lviv and Drohobych are not Polish cities, but Ukrainian. That was the thinker's realization of territorial unity of the Ukrainian nation. Ivan Franko called Yu. Rohatynets (one of the activists of Lviv fraternity) «an ardent patriot of Rus».

One of the most important factors of national consciousness of Ukrainian people is religion, opposition of Orthodoxy and Catholicism. Orthodox religion in the minds of absolutely majority of Ukrainians identified with the traditions of parents, its people, with «our» and Catholic – with strange, «not ours». «We» are Orthodox, «they» are Catholics. Confessional differences are here identified with ethnic differences. Therefore, the national liberation struggle was also held under the slogans against Catholicism as support of the Polish gentry rule.

However, having gained independence from dominance of the Polish state in the late eighteenth century, the Ukrainian nation was split and taken over by two other geopolitical players in Europe: Austrian (later – Austro-Hungarian) and Russian empires. The pressure of the latter was established on the Ukrainian lands from 1648, and was perhaps the cruelest in history.

We can easily say that the hike in the awakening of national consciousness and the formation of Ukrainian national idea occurred in the late XVIII – early XIX century period, which the researchers call proromanticism. In the social political life of the so-called «Russian-ruled» Ukraine it was a difficult time: all the elements of statehood were cancelled, which it had

within the limits of autonomy (1764), Zaporizhzhya Sich was eliminated (1775), the institute of citizenship was introduced (1783), which led to the destruction of traditionally established social political democratic structures, assigned the status of Ukraine as a Russian colony in the form of its small province.

The critical state of political life stimulated the intellectual forces of Ukraine to reflect on the history of the land, the fate of its people, which eventually brought to the fore the idea of historicism, the nation, the heroic individual. At the end of the XVIII century the idea of revival of national statehood was formed (initially, however, in the form of state autonomy within the Russian Empire). This idea was shared not only by patriotic nobility, but it gradually captured the general public, especially the intelligentsia. The latter held the main credit for the development of one of the components of the Ukrainian national idea – determining the place of Ukrainian people among other communities.

O. Shafonskyi was among those who first through cultural attributes allocated Ukrainians among other nations, and, thus, started scientific understanding of them as a separate community [4, p. 5]. He drew the complete picture of Ukrainian differences from other nations in terms of language, physical features, life, customs, rituals, beliefs and knowledge. Following him the idea of separateness of Ukrainian people was developed by Ya. Markovych, V. Ruban, H. Kalynovskyy, M. Maksymovych and others. One of the first places in the issue of identity of Ukrainian nation takes the problem of Ukrainian language, its right to independent existence. With the appearance of «Aeneida» by I. Kotlyarevskiyi this issue was actually resolved, and conclusively proved an exceptional place and im-

portance of the mother tongue. Its separateness, independence was justified in scientific researches by O. Pavlovsky, I. Mohylnytsky, I. Sreznevsky and others.

The most striking manifestation of Ukrainian national idea of the late XVIII – early XIX centuries researchers rightly called anonymous «History of Rusov» – the most outstanding work of Ukrainian national-political thought of the time, the main idea of which – Ukraine's right to an independent state and political development.

These works and generally social and cultural being of Ukraine of the given time became the basis on which the national idea received its theoretical, philosophical reflection. At that time there was a new explosion of passionate national consciousness. It was associated with Romanticism, which in the first half of the XIX century replaced the Enlightenment in social, political and spiritual life of Ukraine.

Quintessence of Ukrainian national idea at this stage is in the works of Taras Shevchenko. It appears in the form of a national myth to him. The main subject of his poetry is Ukraine in two main dimensions: as a kind of social community that is really embodied in historical reality of the present, and as a spiritual and ideal community of our common past represented by high legacy of «Cossack glory» which has to revive in the future. And that future means free, independent Ukraine («In your own home you have your own truth, and the power and the will»).

The development of the Ukrainian national idea had multidimensional character, and went in different directions: philosophical, historical, linguistic, psychological, ethnographic, cultural, politological etc. In the context of the relationship «people and language» it was put forward

by O. Potebnya – a scientist-linguist, a representative of Ukrainian philosophy of Romanticism. He deeply explained the role of national language in the life of every nation, its ethnic and integral function. The language, according to his teachings, is the main and essential characteristics of unity of the people, the tool of national consciousness; it is the product of «national spirit», that's why national specific of people, their perception of the world are expressed in the language. Seeing the main reason for the denationalization in political conditions of life of the nation, the scientist believed that the given process is accelerated with the separation of the younger generation from the native language. He supposed that the transfer of bilingualism on broad sections of the people will prevent the preservation of national identity. O. Potebnya claims that «the idea of nationality» can serve both as progress, when it states mutual respect and the right of people to self-existence, and regress, when it asserts the supremacy of one nation over another, the domination of one nation over another.

Theoretical understanding of Ukrainian national idea during Proromanticism and Romanticism was educational in nature and occurred in the context of the question: «Who are we?» To answer it Ukrainian intellectuals approached in different ways, but the image of Ukraine and the Ukrainian people portrayed by them equally lacked historiosophical justification. M. Hrushevsky described it in his work «Who are the Ukrainians and what do they want?» In the study of history of Ukraine-Rus the author proved originality and distinctiveness of the historical development of the Ukrainian people.

As for the philosophy of the Ukrainian idea, the greatest contribution to its development was obviously made by I. Fran-

ko. In particular, he made a deep philosophical reflection on the very concept of nation, nation-building factors and national consolidation, explained the role of national ideals and objectives of the intelligentsia in its implementation, the place of the national factor in public life. The nation in I. Franko's interpretation is a «solid cultural organism capable of independent cultural and political life» [5, p. 404]. He gave the intellectuals a task to create Ukrainian nation out of a huge mass of ethnic Ukrainian people», that's the nation of a new type able to withstand assimilation processes and at the same time to be ready to capture «in the greatest possible extent and at the fastest pace universal cultural achievements» [5, p. 404]. This task can be performed carrying national ideology to the masses of people, creating a sense of national unity, national identity in order to «... learn to hear themselves Ukrainians» [5, p. 405]. Justification of the need to lay national factor in the foundation of the political and cultural life belongs to I. Franko («healthy organic sprouts can grow in every region only from a clear national soil») [6, p. 25].

If in the period of Proromanticism (the end of XVIII – beginning of XIX century) the national idea was determined on ethnographic and folklore level, in the period of Romanticism (second half of XIX century) – on scientific and educational level, but in the late XIX century – early XX century it stands on political and state level in the form of national political requirements and programs, the main feature of which is political (state) determination of the Ukrainian people. This step was paved by the generation of «Young Ukraine», especially I. Franko, and it was represented by ideologues of national radicalism M. Mihnovskiy, D. Dontsov and others, who transformed the national idea into the demand of «independent Ukraine»

(that was the name of work by Mykola Mikhnovsky published in Lviv in 1900), which resulted in the formation of the Ukrainian People's Republic. The defeat of the Ukrainian Revolution of 1917–1923 and further historical collisions of Ukraine in the USSR neither stopped the national idea, not dulled its edge. As an expression of Ukrainian nation self-worth, its separateness and the right to free national political life, it was the ideological ground of «Executed Renaissance» in the 20–30s, the OUN, the liberation struggle of 40–50s, sacrifice of V. Stus and «Sixties».

In the current independent Ukraine the national idea has become one of a state-forming factors, means of consolidation of the Ukrainian nation, national revival, building a civilized society.

We absolutely agree with the statement that modern Ukrainian society will «nationalize» [7]. The result of this process should be a new quality of Ukrainian community that received the definition of «political nation» in the domestic political science [8]. It has been actively introduced into scientific discourse by scientists of the National Institute for Strategic Studies L. Nagorna, T. Wozniak, J. Hrytsak, V. Kopelskyy, G. Paliy, V. Stepanenko. The events of November 2013 – February 2014 in Ukraine, more known as Euro-maidan or Revolution of dignity are a striking confirmation of this process. Activation of civil society, its desire to secure and defend the right of every citizen and the nation to a dignified life, countering corruption, lies, violence is a sign of the politicization of the Ukrainian nation, its transition to a stage of maturity.

Another important component of national self-identity is the presence of so-called national character. According to P. Gnatenko, national character is a combination of «social and psychological traits (national and psychological atti-

tudes, stereotypes) that are peculiar for the national community at a certain stage of development and are manifested in valuable attitudes to the world, and also in culture, traditions, customs, rites» [9, p. 6].

Overall, national character is formed during the historical development of the nation and this process is influenced by such factors as climate, geographical position and landscape of the territory, where the nation is built, social and historical conditions of the people, the state and nature of culture and education. In general we can distinguish some common features inherent to representatives of the European Community. At the same time each European nation has its special features, further preservation and development of which determines its identity.

National character is a specific, historically formed integrity of variety of traits and characteristics that are typical for this national community, providing this community with quality identification that allows to distinguish the psychology of one nation from another.

National character is not eternal, unchanging substance, it is influenced by environmental, historical, social and cultural, and political factors. In particular, the Ukrainian national character is determined by natural geographic, cultural, historical, social economic and social political conditions of life of Ukrainian people, it manifests itself in culture, language, traditions, customs, rituals, habits, preferences of Ukrainians.

National character is characterized by specific emotions, feelings, mood, intensity of reactions to events taking place. The relative stability of the features of the national character, despite the variability of social environment, is due to the fact that there is a certain inertia of collective experience generation transfer. The fea-

tures of the national character are most clearly expressed in specific forms of behavior and activities for the given national community.

When it comes to the national character of a nation, we can't talk about different «sets» or «collection» of features, we must be talking about the level of severity of particular features, as well as the specifics of their manifestation.

Lifestyle structures the features of the nation, determines the organization of active interaction of ethnicity with the natural environment, social cultural environment, and the impact of various natural geographic, cultural historical, social economic and political factors in the process of nation-building. Thus, the national character of one nation is different from the national character of another nation by the structure of its elements, by the level of severity of certain traits and characteristics, by specific external manifestations of mental states and processes, by hierarchy and content of ethno-psychological and socio-cultural characteristics.

What are the main features of Ukrainian national character? According to the definition of the Ukrainian scientific Tatiana Potapchuk, it has «individualism, openness, ingenuity, resourcefulness, generosity ... for the Ukrainian it is somewhat difficult to make up his mind, but once he has done it, he is extremely persistent in achieving his goals. We see such traits as attempts to personal independence at work, self-reliance, the rejection of violence» [10].

Often part of Ukrainian national character is called «peasantry», stressing out not only the so-called lifestyle, origin, world view, but it is a crucial role of the social component in the structure of the Ukrainian nation. It has an impact on the formation of these features of Ukrainian

national character as diligence and thrift, the tendency to small social communities (so-called «hutoryanstvo»).

Individual, emotional, introvert as well as religious are the key features of Ukrainian national character. Psychological core of a true Christian, humanist faith is the love for God, people, nature, culture. And love is a feeling, emotional state. The feeling of love is impossible without a deep common emotion, without kindness, compassion, pity. (P.Yurkevych, O.Kulchytsky, V.Yaniv, I.Rybchyn etc.).

The suffering caused to our people by foreign invaders and their own renegades, helplessness of Ukrainians, the inability to freely and actively develop as a nation significantly contributed to the establishment in Ukrainian national character such traits as introvert. Overall being introvert is a focus on spiritual values, authentic search for existential truths, orientation of the individual on his inner world and the relative detachment from the outside world. Naturally, introvert spiritual search of Ukrainians tended to Christianity. The top of the search is the works of Gregory Scovoroda (V. Shlemkevych).

Individualism as a feature of Ukrainian national character by its significant psychological meaning is a European quality. It contains priority of units to the whole; personal opinion and voluntary consent of everyone to join various unions, cooperatives, commercial, military, government, religious, social – and the right of everyone to get out from such unions if desired; selectivity and statements of leaders of all ranks; eternal impulse to individual freedom and personal responsibility; recognition of personal and social rights of women. Of course, this individualism merges seamlessly with the humanist Christian faith.

Conclusion. Thus, the image of Ukrainians as a nation (group portrait) is a col-

lective personification of individual psychological features of the Ukrainian as an individual. These features, in their turn, have a profound manifestation of the behavior of the nation, in its actions. This, in fact, can explain, for example, some caution, indecision, combined with patience, excessive tolerance. However, the same individual traits may explain the unrestrained national spirit. Overall, the essence of Ukrainians, we believe is consistent with national traits the nations of the continent with its own hierarchy structure, which, in turn, also has the ability to be modified depending on the specific objective and subjective circumstances. This, we believe, gives grounds for further development of the Ukrainian nation, occupying its rightful place among the nations of the European civilization.

Literature

1. Rosumnyi M. Factors of modern Ukrainian national identity / M. Rosumnyi // Political management. – 2007. – № 1. – P. 93–100.
2. Mahochiy P-R. Ukraine: A History of its land and people / P.-R. Mahochiy. – Uzhgorod : V.Padyak, 2012. – 794 p.
3. Philosophy revival in Ukraine / M.V. Kaszuba, V.I. Paslavskiy, Zahara J.S., Ans. Ed. M. Kaszuba; USSR. Institute of Science. – K. : Science opinion, 1990. – 336 p.
4. Borisenko V. Birth of the Ukrainian national idea // Kievan antiquity. – 1996. – № 2–3. – P. 2–9.
5. Franko I. Letter to the Galician Ukrainian Youth / I. Franko // Coll. Works : in 50 vols. – K. : Naukova Dumka, 1986. – T. 45. – P. 401–409.
6. Franko I. Socialism and Marxism. Reviews and articles 1897–1906. – New York : Prologue, 1966. – 258 p.
7. Chichanovskyy A. Taras Shevchenko as a symbol of nationalized Ukraine / Proceedings of the Conference «T. Shevchenko and world culture». – K. : The Letter, 2004. – P. 37–40.

8. Ukrainian political nation : Genesis, state, perspectives / [Ed. V.S. Krysachenka]. – K. : NISS, 2003. – 632 p.

9. Gnatenko P.I. Ukrainian national character / P.I. Gnatenko. – K., 1997. – 116 p.

10. Potapchuk T.V. Ukrainian national character as part of the national cultural identity / T.V. Potapchuk : [Electronic resource]. – Access : <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN24/13pvtvnsni.pdf>.

Великочий В.С., Великочий Д.В.
УКРАЇНЦІ: СПРОБА САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ Й САМООЦІНКИ. У статті робиться спроба висвітлити процес самоідентифікації української нації на етапі її переходу від етнічного до політичного усамостійнення, хід кристалізації основних національних цінностей, появи домінуючих парадигм національної ідеї в українському суспільстві XIX–XXI ст. Водночас висловлюється авторська концепція самооцінки українства як державотворчої етнополітичної спільноти, поліетнічної за своєю суттю.

В статті вказується на факт того, що українська нація з'являється в процесі етногенезу і виходить на рівень, достатній для самоорганізації власного державного життя в результаті Національно-визвольної війни й революції 1648–1657 рр. Саме в середині дев'ятнадцятого століття виникає українська літературна мова як одна з базових ознак становлення нації. Процес її формування тривав аж до початку XX століття, коли відбулося фактичне злиття в одне ціле двох варіантів української мови: східно- і західноукраїнського. Об'єднання мови Тараса Шевченка й Івана Франка означало соборизацію на ментально-територіальному рівні української нації, яка в цей самий час (початок XX ст.) заявила й про своє прагнення до державно-

політичної незалежності, суверенного існування.

Робиться припущення, що процес становлення української нації відбувався одночасно з процесом самоідентифікації під таким етнонімом впродовж XVIII–XIX ст. А усвідомлення себе українською, самоідентифікація з українською нацією до політичної, громадської, культурної еліти як такої за етнонімом приходить лише на початку XX століття.

Наголошується і аналізується той факт, що образ українства як нації (груповий портрет) є колективним уособленням індивідуальних психологічних рис українця як індивіда. Ці риси, у свою чергу, мають свій глибокий прояв у поведінці нації, її діях.

Індивідуальними рисами характеру можна пояснити і нестримність національного духу («Свобода або смерть», «Рабів до Раю не пускають»).

Сутність українства, вважаємо, є такою, що відповідає національним рисам народів європейського континенту з власною структурою ієрархії.

Ключові слова: українська нація, національна самоідентифікація, українська національна ідея.

Великочий В.С., Великочий Д.В.
УКРАИНСКИ: ПОПЫТКА САМОИДЕНТИФИКАЦИИ И САМООЦЕНКИ. В статье делается попытка описать самоидентификацию украинской нации в процессе перехода от этнического к политическому этапу, ход кристаллизации основных национальных ценностей, появление доминирующих парадигм национальной идеи в украинском обществе XIX–XXI веков. В то же время, представляется авторская концепция самооценки украинства как государственно-созидательного этно-

политического сообщества, полиэтнического по своей сути.

В статье указывается на факт того, что украинская нация появляется в процессе этногенеза и выходит на уровень, достаточный для самоорганизации собственной государственной жизни в результате Национально-освободительной войны и революции 1648–1657 гг. Процесс становления украинской нации происходил одновременно с процессом самоидентификации под таким этнонимом на протяжении XVIII–XIX веков.

Отмечается и анализируется тот факт, что образ украинства как нации (групповой портрет) является коллек-

тивным олицетворением индивидуальных психологических черт украинца как индивида. Эти черты, в свою очередь, имеют свое глубокое проявление в поведении нации, ее действиях.

Индивидуальными чертами характера можно объяснить и неудержимость национального духа («Свобода или смерть», «Рабов в Рай не пускают»). Сущность украинства, считаем, является таковой, которая отвечает национальным чертам народов европейского континента с собственной структурой иерархией.

Ключевые слова: украинская нация, национальная самоидентификация, украинская национальная идея.

УДК 94:338.488.2:640.412 (477.83/.86)

ГОТЕЛІ ГАЛИЧИНИ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ

В.М. Кланчук

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

У статті охарактеризовано готельне господарство Галичини міжвоєнного періоду. Перша світова війна спричинила занепад готельного господарства й лише в 1920-х рр. розпочалося його відродження, що досягло апогею у середині 1930-х рр. Встановлено, що у міжвоєнний період у Польщі діяло 384 готелів (4605 номерів на 7625 місць), з яких 195 – у Галичині. Найбільша кількість готелів знаходилася у Закопане, Криниці, Кракові, Рабці, Трускавці, Львові та Щавниці.

Найбільша кількість номерів та місткість були у Закопане, Кракові та Криниці. Лише 10 готелів мали одномісні номери з ваннами; 48 готелів не мали одномісних номерів взагалі. 10 готелів мали двохмісні номери з ваннами, у 50 готелях двохмісних номерів не було.

Вартість номерів з утриманням коливалася від 3 до 18,5 зол. Третина го-

телів мали гаражі. Середня вартість одномісного номера з ванною, утриманням, купелями та гаражем становила 16, двомісного номера, відповідно, 24 зол./добу.

Ключові слова: готельне господарство, номер, утримання, місткість, лікувальні купелі, гараж.

Початок туристичного руху у Галичині припав на середину XIX ст., але найбільшого розквіту він набув у міжвоєнний період. Важливою і невід'ємною складовою туризму було влаштування закладів розміщення та харчування. Метою статті є характеристика особливостей функціонування готельного господарства на теренах Галичини у міжвоєнний період. Базою класифікацій готелів слугували окремі праці автора [1–3].

Готель «Європейський» у Бродях

Коломѳа. — Kolomea. Kawiarnia Royalna i Hotel Imperialny.
КОЛОМІЯ. Kaflee Royal und Hotel Imperial.

Готель «Імперіал» у Коломиї

Vue de la Place et de l'Hotel de Ville à Cracovie.

Готель «De Ville» у Кракові

Grand-Hotel i Kasa oszczedności
 6881mg Hrombdt & Janna Droschke

*Przy mojem wjeździe w tym miasteczku...
 wów — emberg...
 Co każy zrobić?...
 To mi napisz, będę do ciebie odwiedzić...
 w Warszawie...
 w Warszawie...
 w Warszawie...*

Гранд-готель у Львові

Grand Hotel i Kasa oszczedności — Grand Hôtel u. Sparkassa.
 Lwów — Lemberg.

Гранд-готель у Львові

Готель «Жорж» у Львові

Готель «Жорж» у Львові

Готель «Імперіал» у Львові (1912 р.)

Готель «Краківський» у Львові

Готель «Імперіал» у Самборі

STANISLAWOW Hotel "Warszawa".

Готель «Варшава» у Станиславові

Stanislawów. Ul. Sapieżyńska. Kawiarnia „Union”.
Stanislaw. Sapieżyńskagasse, Café „Union”.

Готель «Уніон» у Станиславові

Truskawiec. Hotel-willa „Postój”.

Готель-вілла «Постій» у Трускавці

TRUSKAWIEC-ZDRÓJ. Hotel „Farys”.

Готель «Фарис» у Трускавці

Готель «Чорний Орел» у Чернівцях

SZCZAWNICA. - Hotel Krumholz.

Готель «Крумгольц» у Щавниці

Nasładownictwo wzbronione.

Jaremce.

Hotel Krakowski.

x So nasza impreza, na której nowa
 międza sobie dwumentę od 12-5 po pol
 Prowadzają Ci sordocznego caTula Sob

Готель «Краківський» у Яремчі

Туристів, що відвідували Карпати, окрім курортних лікарень, санаторіїв і пансіонатів з лікуванням, могли прийняти й численні готелі Галичини (табл. 1) [1, с. 147–156; 2, с. 33–112].

Готелі Галичини, 1935 р. (ціни у золотих)

Місцевість і готель	Кількість номерів/ ліжок	Ціна номера з утриманням	Ціна купелі	Ціна гаражу
Бяла – Під Чорним орлом	40/56	4,5–5,5	1,5	1
Болехів – С. Нагель	5/12	–	1	1,5
Борислав – Європейський	6/12	8,5–12	–	–
Бібрка – Клінґс	3/6	4–7	–	–
Бжеско – Польський	3/8	4,5–8	–	2
Бжеско – Краківський	2/5	6,5–9,5	–	–
Бережани – Європейський	8/12	5–7	–	1
Цішанів – Полонія	6/12	–	–	–
Цішин – Під коричневим оленем	68/90	7,5–12	1,5	2
Городенка – Рінднер	5/10	–	–	1
Івоніч – Базар	47/74	–	–	1,5
Івоніч – Білий орел	49/91	–	–	1,5
Івоніч – Малий орел	10/20	–	2	1,5
Івоніч – Гражина	15/30	5–6	–	–
Івоніч – Ютрянка	22/40	5–7	–	–
Івоніч – Устроніс	11/20	–	–	–
Івоніч – Марисенька	16/32	–	–	–
Ясло – Краківський	17/34	–	2,5	2
Ясло – Резенфельд	6/12	5	2	1
Калуш – Ляндсман	8/16	7,5–9	–	1
Калуш – Гольдер	7/12	6,5–8	–	–
Коломия – Тур. Р.Т.Т.	15/23	–	–	1,5
Коломия – Берга	16/30	5,5–7,5	–	2
Краків – Сіті	76/90	7–9,5	1,5	–
Краків – Європейський	50/70	–	2	–
Краків – Французький	75/100	12–18	3	–
Краків – Гранд	50/80	13–18,5	3	3
Краків – Монополь	50/72	–	2	0
Краків – Народний	20/29	–	–	–
Краків – Полонія	100/150	–	2,5	–
Краків – Поллера	25/55	–	2,5	–
Краків – Ройял	79/95	–	2,5	–
Краків – Ружа	50/80	–	2	–
Краків – Саскі	49/59	–	2,5	–
Краків – Імперіал	13/30	–	–	–
Краків – Польський	26/40	–	1,8	–
Краків – Любінь	9/9	8–9	1,5	–
Краків – Остоя	6/10	–	–	–
Криниця – Лазенки	130/160	–	–	–
Криниця – Офіцерський відпочинковий дім	72/160	3,5–5,5	–	–
Криниця – Колійовий дім здоров'я	30/64	3,5–4,5	–	–
Криниця – Карльтон	75/140	8–15	1,3	–
Криниця – Одаліска	50/100	7–12	–	–
Криниця – Альпійська	20/40	7–12	1	2
Криниця – Ханка	48/102	8–12	1,5	–
Криниця – Колета	32/54	6–9	–	–
Криниця – Корнової	30/50	9–14	–	–
Криниця – Мева	20/40	10–14	1,5	–
Криниця – Рів'єра	21/40	5–10	3,5	3

Продовження табл. 1

Криниця – Ройял	20/40	8–11	–	–
Криниця – Татранська	22/48	6,5–9	1,5	–
Криниця – Варшавська	18/45	5,5–9,5	–	–
Криниця – Згода	24/48	7–10	–	–
Криниця – Софія	12/20	4–8	1	–
Криниця (село) – Кво Вадіс	12/20	5–7	–	–
Кременець – Росія	6/12	–	–	1
Кути – Енґлер	2/6	–	–	1
Львів – Асторія	42/60	–	2	–
Львів – Сіті	23/31	–	–	–
Львів – Жорж	93/125	12–17	2,5	–
Львів – Краківський	70/92	10–14	2,5	–
Львів – Санс Соузі	30/42	–	2	–
Львів – Саський	19/25	–	–	–
Львів – Сплендід	27/36	–	2	–
Львів – Венецький	15/30	–	1,5	–
Львів – Вікторія	10/20	–	2	–
Львів – Реюньйон	16/28	–	–	–
Львів – Хостел	42/54	–	1,5	–
Моршин – Оаза	8/14	8–10	–	–
Моршин – Каштелянка	25/37	5,5–10	–	–
Моршин – Краків'янка	10/15	3,5–7	–	–
Моршин – Кресів'янка	12/20	5	–	–
Моршин – Світовид	27/45	6,5–10	–	–
Моршин – Вавель	15/20	6,5–7,5	–	–
Мшана Дольна – Кляйнманн	6/10	5–8,5	–	–
Мисленіце – Примула	10/20	6–9	–	0
Мисленіце – Рот	2/4	5–7	–	–
Надвірна – Еттінґер	6/6	5–6,5	–	–
Ніско – Герцліх	5/7	4–7	–	–
Ніско – Полонія	8/11	4,5–6	–	1
Новий Сонч – Імперіал	18/30	7	2	2
Новий Тарг – Центральний	6/20	5–7	–	1
Новий Тарг – Народний	15/28	6,5–8	1,2	1
Перемишль – Сіті	40/60	–	1,5	2
Перемишль – Європейський	14/20	–	–	1,5
Перемишль – Полонія	12/20	5–8	1,5	2
Рабка – Граніт	18/50	6,3–9	1,5	–
Рабка – Краснолудек	30/60	6	1,5	–
Рабка – Ліліана	28/56	7–8	2,5	–
Рабка – Під Матір'ю Божою	13/24	–	3	3
Рабка – Марисенька	16/32	9–12	1	–
Рабка – Мімоза	25/50	6–10	–	–
Рабка – Опатжностя	25/60	10–16	2,5	3
Рабка – Бабуні	11/18	10–14	2,5	–
Рабка – Прімавера	21/40	8–11	2	2
Рабка – Сенкевичівка	20/50	5–8	1	–
Рабка – Усічна	15/35	8–14	2	–
Рабка – Вавель	18/50	7–9	1,5	–
Рабка – Весна	18/35	5–6	1,5	–
Рава Руська – Гранд	6/10	5–6	–	–
Рава Руська – Пробст	10/16	6–7,5	–	0,5
Риманів – Ліб	5/10	9–13	–	1,5

Продовження табл. 1

Жешів – Імперіал	8/12	–	–	1,5
Самбір – Брістоль	30/40	6	1,2	1
Самбір – Імперіал	12/18	–	–	–
Санок – Імперіал	6/9	5–6	–	–
Сколе – Айхлерової	10/25	5–8	1	1
Сколе – Гененфельд	10/20	7–9	2	2
Станиславів – Центральний	18/24	–	–	1
Станиславів – Варшава	42/84	–	–	–
Станиславів – Уніон	35/60	–	2	2
Стрий – Дінстл	20/30	–	–	1,5
Щавниця – Бельведер	30/60	6,5–8,5	2	–
Щавниця – Божий Дар	17/23	7,5–13,5	–	–
Щавниця – Івонка	16/24	6–7,5	–	–
Щавниця – Крашевський	16/25	6–9	–	–
Щавниця – Колачковського	80/100	–	–	2
Щавниця – Новорита	26/50	–	–	–
Щавниця – Олекси	60/80	6–11	–	–
Щавниця – Рената	28/35	4–10	–	–
Щавниця – Собескі	48/70	8–12	1,5	1,5
Щавниця – Ванда	36/70	5–10	1	2
Тернопіль – Подільський	25/35	5,5–6,5	2	2
Трускавець – Едем	37/58	6–9	–	–
Трускавець – Гандзя	10/20	6–9	–	–
Трускавець – Госпіціум	15/16	6–8	–	–
Трускавець – Яніна	33/53	8–12	2,5	1
Трускавець – Львів'янка	28/46	8–12	2	3
Трускавець – Марися	25/30	8–12	2	–
Трускавець – Олімпія	32/50	6,5–9	–	–
Трускавець – Остоя	25/40	6–11	–	–
Трускавець – Постій	21/36	–	–	–
Трускавець – Честь Божа	20/31	8,5–12	1,5	–
Трускавець – Зніч	40/56	8–15	2	–
Тшебінія – Польський	6/12	5,5–6,5	–	2,5
Ворохта – Ліліана	21/41	5–8	2	–
Ворохта – Оаза	25/45	9–10	1,5	0
Ворохта – Черногірський	25/72	4,5–5	–	–
Ворохта – Скарбовка	48/100	6–8	1,5	–
Ворохта – Сонячна	8/14	5–6	–	–
Ворохта – Світовид	18/30	5–7	–	–
Ворохта – Варшав'янка	23/45	9–13	2	1,5
Вишків – Польський	5/10	–	–	–
Закопане – Альбіон	20/36	8–12	1,5	2,5
Закопане – Анастасія	20/30	10,5–17	1,5	–
Закопане – Байка	12/18	5,5–6,5	1	–
Закопане – Басія	5/8	4,5–5	1	–
Закопане – Бель-Амі	10/18	6,5–8	1,5	–
Закопане – Білий Дворик	13/22	5–9	0,8	2
Закопане – Білий Двір	14/28	8–12	2	3
Закопане – Біла Роза	14/30	6–7	1,2	1
Закопане – Бір	14/25	6–8	1	0,5
Закопане – Брістоль	72/110	13–21	2,5	3
Закопане – Карльтон	30/50	10–16	2	2
Закопане – Цурушка	19/29	6,5–9	–	–

Продовження табл. 1

Закопане – Діана	20/30	7–10	1	–
Закопане – Дворик	27/55	8,5–14	–	–
Закопане – Ермітаж	17/30	7–10	2	–
Закопане – Європейський	49/65	–	2	2–4
Закопане – Флорида	12/20	7–10	2	2–3
Закопане – Галка	12/25	4–5	0,5	–
Закопане – Янка	17/28	5,5–7	–	–
Закопане – Ясний Палац	27/40	10–14	2,5	–
Закопане – Йорданівка	18/30	5–10	1,5	–
Закопане – Кривань	15/26	7–9	1,6	–
Закопане – Лібералів	11/20	7–11	2	3
Закопане – Ліда	8/18	6,5–9,5	1	–
Закопане – Лотос	13/20	7–12	1,5	–
Закопане – Маленька	10/18	6–8	2	3
Закопане – Маркіза	12/18	7–10	1	–
Закопане – Маскотте	20/31	7–11	1,5	–
Закопане – Мурань	10/20	9–12	1,5	2
Закопане – Олімп	9/14	6–7,5	1	–
Закопане – Парижанка	15/20	6–8	–	0,5
Закопане – Губалівка	16/45	6,5–8	–	–
Закопане – Полянка	15/28	5–10	1	–
Закопане – Світанок	12/20	5	1	–
Закопане – Пишна	9/14	6,5–8	–	–
Закопане – Радовид	28/54	16–18	1,5	2
Закопане – Рись	14/22	6–10	1,5	–
Закопане – Сенкевичівка	34/54	9–12	2	2,5
Закопане – Спорт	20/30	–	–	2,5
Закопане – Сіль	20/40	7–10	–	–
Закопане – Світовид	14/30	4,3–5,5	1	–
Закопане – Шопенівка	10/20	6–9	1,2	–
Закопане – Три рози	35/80	7–12	1	1
Закопане – Войцехово	10/16	7–10	–	2
Закопане – Дім Відпочинку	60/120	4–6	–	–
Закопане – Золотий Ріг	16/28	14–15	2,5	–
Заліщики – Адрія	6/12	7,25–8,5	–	–
Заліщики – Геленівка	30/42	–	–	–
Заліщики – Левінові	24/40	4–7,5	1	0,5
Заліщики – Сташинський	10/20	5–6	–	–
Жегістів – Ірена	8/12	6–9	–	–
Живець – Полонія	12/24	5,5–9	–	1

Виходячи зі статистичних даних (див. табл. 1), можна констатувати наступне:

- загалом на теренах Галичини діяло 195 готелів та пансіонатів готельного типу у 45 населених пунктах;
- нараховувалося 4605 номерів (у середньому 23,6 на один готель) загальною місткістю 7625 місць (у се-

редньому 38 місць на один готель);

- найбільша кількість закладів проживання туристів знаходилась: серед воєводських міст – у Кракові (15) та Львові (11); серед курортів – у Закопане (46), Криниці (17), Рабці (13), Трускавці (11) та Щавниці (10);
- на окремих курортах було більше готелів, ніж у воєводських центрах:

- у Ворохті їх функціонувало 7, тоді як у Станиславові – лише 3; у Закопане – 46, а в Кракові – 15; у Заліщиках – 4, у Тернополі – 1; паритет Трускавцю склав Львів (по 11);
- найбільше готельних номерів було у Закопане (878 чи 19,1% від загальної кількості по Галичині), Кракові (678 або 14,7%) та Криниці (636 або 13,8%);
 - найбільше місць у готелях було у Закопане (1533 чи 20,1% від загальної кількості по Галичині), Криниці (1171 або 15,4%) та Кракові (969 або 12,7%);
 - максимальна кількість номерів була у закладах: «Лазенки» (Криниця) – 130, «Полонія» (Криниця) – 100 та «Жорж» (Львів) – 93;
 - найбільшою місткістю вирізнялися готелі: «Лазенки» та Офіцерський відпочинковий дім (обидва – у Криниці) – по 160, «Полонія» (Краків) – 150, «Карльтон» (Криниця) – 140 та «Жорж» (Львів) – 125;
 - 1-місний номер з ванною коштував 3–15, без ванни – 1–12; 2-місний з ванною – 4,5–35, без ванни – 2–20 зол.;
 - лише 10 готелів (5% від загальної їх кількості: С. Нагель – Болехів; Французький, Гранд, Полонія, Ружа – всі Краків; Жорж, Санс Союзі, Сплендід – всі Львів; Бабуні – Рабка; Брістоль – Закопане) мали 1-місні номери з ваннами, що коштували у середньому 9,3 зол./добу;
 - 48 готелів (24,6%) не мали 1-місних номерів;
 - 147 готелів (75,4%) з 1-місними номерами без ванн встановлювали добові ціни від 1 до 12 зол., що у середньому становило 4 зол.;
 - 10 готелів (С. Нагель – Болехів; Французький, Гранд, Полонія, Ружа – всі Краків; Жорж, Санс Союзі, Сплендід – всі Львів; Бабуні – Рабка; Брістоль – Закопане) мали 2-місні номери з ваннами, де середньодобова ціна становила 15 зол.;
 - 2-місні номери без ванн (145 або 74,4%) мали середньодобову ціну 6 зол.;
 - у 50 готелях 2-місних номерів не було;
 - утримання клієнтів здійснювалося у 146 готелях (75%), внаслідок чого добова вартість зростала на 30%;
 - вартість номера з утриманням коливалася від 3 до 18,5 зол.;
 - майже половина готелів (47%) надавали послуги лікувальних купелей, разова вартість яких коливалася від 0,5 до 3,5 зол. (у середньому – 2 зол.);
 - 66 готелів (33%) мали гаражі з добовою ціною 0,5–4 зол. (у середньому – 2 зол.);
 - гаражі у готелях «Монополь» (Краків), «Примула» (Мисленіце) та «Оаза» (Ворохта) надавалися проживаючим у цих закладах безкоштовно;
 - середня вартість 1-місного номера з ванною, утриманням, купелями та гаражем становила 16 зол./добу; без ванни, але з утриманням, купелями та гаражем – 9,5 зол./добу;
 - середня вартість 2-місного номера з ванною, утриманням, купелями та гаражем становила 24 зол./добу; без ванни, але з утриманням, купелями та гаражем – 12 зол./добу;
- Якщо припустити, що середньодобова вартість одного місця зі всіма вигодами становила 10,7 зол., то максимальна добова завантаженість всіх го-

телів могла принести доходи у сумі 81,6 тис. зол., річна – 29,8 млн зол.

У результаті проведених досліджень вдалося здійснити окремі класифікації готелів Галичини за окремими показниками.

За кількістю номерів готелі можна поділити на малі (до 10 номерів), невеликі (11–20 номерів), середньої місткості (21–50 номерів), великі (понад 50 номерів) (табл. 2).

Таблиця 2

Класифікація готелів Галичини за кількістю номерів, 1935 р.

№ з/п	до 10 номерів	11–20 номерів	21–50 номерів	понад 50 номерів
1	Болехів – С. Нагель	Івоніч – Гражина	Бяла – Під Чорним орлом	Цішин – Під коричневим оленем
2	Борислав – Європейський	Івоніч – Устроніс	Івоніч – Базар	Краків – Сіті
3	Бібрка – Клінгс	Івоніч – Марисенька	Івоніч – Білий орел	Краків – Французький
4	Бжеско – Польський	Ясло – Краківський	Івоніч – Ютрянка	Краків – Полонія
5	Бжеско – Краківський	Коломия – Туристичний Р.Т.Т.	Краків – Європейський	Краків – Ройял
6	Бережани – Європейський	Коломия – Берга	Краків – Гранд	Криниця – Лазенки
7	Цішанів – Полонія	Краків – Народний	Краків – Монополь	Криниця – Офіцерський відпоч. дім
8	Городенка – Рінднер	Краків – Імперіал	Краків – Поллера	Криниця – Карлтон
9	Івоніч – Малий орел	Криниця – Альпійська	Краків – Ружа	Львів – Жорж
10	Ясло – Резенфельд	Криниця – Мева	Краків – Саскі	Львів – Краківський
11	Калуш – Ляндсман	Криниця – Ройял	Краків – Польський	Щавниця – Колачковського
12	Калуш – Гольдер	Криниця – Варшавська	Криниця – Колійовий дім здоров'я	Щавниця – Олекси
13	Краків – Любін	Криниця – Софія	Криниця – Одаліска	Закопане – Брістоль
14	Краків – Остоя	Криниця (село) – Кво Вадіс	Криниця – Ханка	Закопане – Дім Відпочинку
15	Кременець – Росія	Львів – Саський	Криниця – Колета	
16	Кути – Енглер	Львів – Венецький	Криниця – Корнової	
17	Львів – Вікторія	Львів – Реюньон	Криниця – Рів'єра	
18	Моршин – Оаза	Моршин – Кресів'янка	Криниця – Татранська	
19	Моршин – Краків'янка	Моршин – Вавель	Криниця – Згода	
20	Мшана Дольна – Кляйнманн	Новий Сонч – Імперіал	Львів – Асторія	
21	Мисленіце – Примула	Новий Тарг – Народний	Львів – Сіті	
22	Мисленіце – Рот	Перемишль – Європейський	Львів – Санс Соузі	
23	Надвірна – Еттінгер	Перемишль – Полонія	Львів – Сплендід	
24	Ніско – Герцліх	Рабка – Граніт	Львів – Хостел	

Продовження табл. 2

25	Ніско – Полонія	Рабка – Під Ма- тір'ю Божою	Моршин – Каштелянка	
26	Новий Тарг – Центральний	Рабка – Марисенька	Моршин – Світовид	
27	Рава Руська – Гранд	Рабка – Бабуні	Перемишль – Сіті	
28	Рава Руська – Пробст	Рабка – Сенкевичівка	Рабка – Краснолу- дек	
29	Риманів – Ліб	Рабка – Усічна	Рабка – Ліліана	
30	Жешів – Імперіал	Рабка – Вавель	Рабка – Мімоза	
31	Санок – Імперіал	Рабка – Весна	Рабка – Опатжностя	
32	Сколе – Айхлерової	Самбір – Імперіал	Рабка – Прімавера	
33	Сколе – Гененфельд	Станиславів – Центральний	Самбір – Брістоль	
34	Трускавець – Гандзя	Стрий – Дінстл	Станиславів – Варшава	
35	Тшебнія – Польсь- кий	Щавниця – Божий Дар	Станиславів – Уніон	
36	Ворохта – Сонячна	Щавниця – Івонка	Щавниця – Бельведер	
37	Вишків – Польський	Щавниця – Крашевський	Щавниця – Новорита	
38	Закопане – Бася	Трускавець – Госпіціум	Щавниця – Рената	
39	Закопане – Бель-Амі	Трускавець – Честь Божа	Щавниця – Собескі	
40	Закопане – Ліда	Ворохта – Світовид	Щавниця – Ванда	
41	Закопане – Маленька	Закопане – Альбїон	Тернопіль – Подільський	
42	Закопане – Мурань	Закопане – Анастасія	Трускавець – Едем	
43	Закопане – Олімп	Закопане – Байка	Трускавець – Яніна	
44	Закопане – Пишна	Закопане – Білий Дворик	Трускавець – Львів'янка	
45	Закопане – Шопенівка	Закопане – Білий Двір	Трускавець – Марися	
46	Закопане – Войцехово	Закопане – Біла Роза	Трускавець – Олімпія	
47	Заліщики – Адрія	Закопане – Бір	Трускавець – Остоя	
48	Заліщики – Сташинський	Закопане – Цурушка	Трускавець – Постій	
49	Жегістів – Ірена	Закопане – Діана	Трускавець – Зніч	
50		Закопане – Ермітаж	Ворохта – Ліліана	
51		Закопане – Флоридя	Ворохта – Оаза	
52		Закопане – Галка	Ворохта – Чорногірський	
53		Закопане – Янка	Ворохта – Скарбовка	

Продовження табл. 2

54		Закопане – Йорданівка	Ворохта – Варшав'янка	
55		Закопане – Кривань	Закопане – Карльтон	
56		Закопане – Лібералів	Закопане – Дворик	
57		Закопане – Лотос	Закопане – Європейський	
58		Закопане – Маркіза	Закопане – Ясний Палац	
59		Закопане – Маскотте	Закопане – Радовид	
60		Закопане – Парижанка	Закопане – Сенкевичівка	
61		Закопане – Губалівка	Закопане – Три рози	
62		Закопане – Полянка	Заліщики – Геленівка	
63		Закопане – Світанок	Заліщики – Левінові	
64		Закопане – Рись		
65		Закопане – Спорт		
66		Закопане – Стиль		
67		Закопане – Світо-вид		
68		Закопане – Золотий Ріг		
69		Живець – Полонія		
Разом:	49	69	63	14
100,0%	25,1	35,4	32,3	7,2

Таким чином, з загальної кількості готелів Галичини до великих і середньомістких можна віднести 77 або 39,5% готелів. Малих готелів було чверть від загальної кількості.

За місткістю готелі Галичини також можна поділити на чотири групи: малі (до 10 місць), невеликі (11–20 місць), середньої місткості (21–50 місць), великі (понад 50 місць) (табл. 3).

Таблиця 3

Класифікація готелів Галичини за місткістю, 1935 р.

№ з/п	до 10 місць	11–20 місць	21–50 місць	понад 50 місць
1	Бібрка – Клінгс	Болехів – С. Нагель	Івоніч – Гражина	Бяла – Під Чорним орлом
2	Бжеско – Польський	Борислав – Європейський	Івоніч – Ютрянка	Цішин – Під коричневим оленем
3	Бжеско – Краківський	Бережани – Європейський	Івоніч – Марисенька	Івоніч – Базар
4	Городенка – Рінднер	Цішанів – Полонія	Ясло – Краківський	Івоніч – Білий орел

Продовження табл. 3

5	Краків – Любінь	Івоніч – Малий орел	Коломия – Туристичний Р.Т.Т.	Краків – Сіті
6	Краків – Остоя	Івоніч – Устроніс	Коломия – Берга	Краків – Європейський
7	Кути – Енґлер	Ясло – Резенфельд	Краків – Народний	Краків – Французький
8	Мшана Дольна – Кляйнманн	Калуш – Ляндсман	Краків – Імперіал	Краків – Гранд
9	Мисленіце – Рот	Калуш – Гольдер	Краків – Польський	Краків – Монополь
10	Надвірна – Еттінґер	Криниця – Софія	Криниця – Альпійська	Краків – Полонія
11	Ніско – Герцліх	Криниця (село) – Кво Вадіс	Криниця – Корнової	Краків – Поллера
12	Рава Руська – Гранд	Кременець – Росія	Криниця – Мева	Краків – Ройял
13	Риманів – Ліб	Львів – Вікторія	Криниця – Рів’єра	Краків – Ружа
14	Санок – Імпері- ал	Моршин – Оаза	Криниця – Ройял	Краків – Саскі
15	Вишків – Поль- ський	Моршин – Краків’янка	Криниця – Татранська	Криниця – Лазенки
16	Закопане – Басія	Моршин – Кресів’янка	Криниця – Варшавська	Криниця – Офіцер- ський відпоч. дім
17		Моршин – Вавель	Криниця – Згода	Криниця – Колійо- вий дім здоров’я
18		Мисленіце – Примула	Львів – Сіті	Криниця – Карльтон
19		Ніско – Полонія	Львів – Санс Соузі	Криниця – Одаліска
20		Новий Тарг – Центральний	Львів – Саський	Криниця – Ханка
21		Перемишль – Європейський	Львів – Сплендід	Криниця – Колета
22		Перемишль – Полонія	Львів – Венецький	Львів – Асторія
23		Рабка – Бабуні	Львів – Реюньон	Львів – Жорж
24		Рава Руська – Пробст	Моршин – Каштелянка	Львів – Краківський
25		Жешів – Імперіал	Моршин – Світовид	Львів – Хостел
26		Самбір – Імперіал	Новий Сонч – Імперіал	Перемишль – Сіті
27		Сколе – Гененфельд	Новий Тарг – Народ- ний	Рабка – Краснолудек
28		Трускавець – Гандзя	Рабка – Граніт	Рабка – Ліліана
29		Трускавець – Госпіціум	Рабка – Під Матір’ю Божою	Рабка – Опатжностя
30		Тшебінія – Польський	Рабка – Марисенька	Станиславів – Варшава
31		Ворохта – Сонячна	Рабка – Мімоза	Станиславів – Уніон

Продовження табл. 3

32		Закопане – Байка	Рабка – Прімавера	Щавниця – Бельведер
33		Закопане – Бель-Амі	Рабка – Сенкевичівка	Щавниця – Колачковського
34		Закопане – Флорида	Рабка – Усічна	Щавниця – Олекси
35		Закопане – Лібералів	Рабка – Вавель	Щавниця – Собескі
36		Закопане – Ліда	Рабка – Весна	Щавниця – Ванда
37		Закопане – Лотос	Самбір – Брістоль	Трускавець – Едем
38		Закопане – Маленька	Сколе – Айхлерової	Трускавець – Яніна
39		Закопане – Маркіза	Станиславів – Центральний	Трускавець – Зніч
40		Закопане – Мурань	Стрий – Дінстл	Ворохта – Чорногірський
41		Закопане – Олімп	Щавниця – Божий Дар	Ворохта – Скарбовка
42		Закопане – Парижанка	Щавниця – Івонка	Закопане – Брістоль
43		Закопане – Світанок	Щавниця – Крашевський	Закопане – Дворик
44		Закопане – Пишна	Щавниця – Новорита	Закопане – Європейський
45		Закопане – Шопенівка	Щавниця – Рената	Закопане – Радовид
46		Закопане – Войцехово	Тернопіль – Подільський	Закопане – Сенкевичівка
47		Заліщики – Адрія	Трускавець – Львів'янка	Закопане – Три рози
48		Заліщики – Сташинський	Трускавець – Марися	Закопане – Дім Відпочинку
49		Жегістів – Ірена	Трускавець – Олімпія	
50			Трускавець – Остоя	
51			Трускавець – Постій	
52			Трускавець – Честь Божа	
53			Ворохта – Ліліана	
54			Ворохта – Оаза	
55			Ворохта – Світовид	
56			Ворохта – Варшав'янка	
57			Закопане – Альбіон	
58			Закопане – Анастасія	
59			Закопане – Білий Дворик	
60			Закопане – Білий Двір	
61			Закопане – Біла Роза	
62			Закопане – Бір	
63			Закопане – Карльтон	
64			Закопане – Цурушка	

Продовження табл. 3

65			Закопане – Діана	
66			Закопане – Ермітаж	
67			Закопане – Галка	
68			Закопане – Янка	
69			Закопане – Ясний Палац	
70			Закопане – Йорданівка	
71			Закопане – Кривань	
72			Закопане – Маскотте	
73			Закопане – Губалівка	
74			Закопане – Полянка	
75			Закопане – Рись	
76			Закопане – Спорт	
77			Закопане – Стиль	
78			Закопане – Світовид	
79			Закопане – Золотий Ріг	
80			Заліщики – Геленівка	
81			Заліщики – Левінові	
82			Живець – Полонія	
Разом: 195	16	49	82	48
100,0%	8,2	25,1	45,1	24,6

Отже, з загальної кількості готелів Галичини до великих і середніх за місткістю можна віднести 130 готелів або 66,7%. Малих готелів було лише 8,2% від загальної кількості.

Порівнюючи табл. 2–3, можна зробити висновок, що ситуація щодо великих і малих готелів стосовно кількості номерів і місткості – діаметрально протилежна. Якщо за кількістю номерів великих готелів було лише 7,2%, то за місткістю їх майже чверть (24,6%). Відповідно, малих готелів за кількістю номерів 25,1%, а за місткіс-

тю в них – лише 8,2%.

Та й у загальному, на великі і середні за кількістю номерів готелі припадає лише 77 або 39,5%, а за місткістю, відповідно, – 130 або дві третини.

Цікава картина спостерігається і при здійсненні класифікації готелів Галичини за максимальними цінами номерів з утриманням. Нами виділено чотири групи: 1 – вартість добового перебування до 3 золотих; 2 – 4–5 золотих; 3 – 6–10 золотих; 4 – понад 10 золотих (табл. 4).

Таблиця 4

**Класифікація готелів Галичини
за максимальною ціною номера з утриманням (1935 р.)**

№ з/п	до 3 золотих	4–5 золотих	6–10 золотих	понад 10 золотих
1	Городенка – Рінднер	Бяла – Під Чорним орлом	Бібрка – Клінгс	Борислав – Європей- ський
2	Кременець – Росія	Болахів – С. Нагель	Бжеско – Польський	Цішин – Під корич- невим оленем

Продовження табл. 4

3	Кути – Енглер	Івоніч – Малий орел	Бжеско – Краківський	Краків – Французький
4	Вишків – Польський	Івоніч – Гражина	Бережани – Євро- пейський	Краків – Гранд
5		Івоніч – Ютрянка	Цішанів – Полонія	Краків – Монополь
6		Калуш – Ляндсман	Івоніч – Базар	Краків – Полонія
7		Калуш – Гольдер	Івоніч – Білий орел	Краків – Поллера
8		Коломия – Тур. Р.Т.Т.	Івоніч – Устроніс	Краків – Ружа
9		Коломия – Берга	Івоніч – Марисенька	Краків – Саскі
10		Краків – Імперіал	Ясло – Краківський	Криниця – Лазенки
11		Криниця – Офіцерсь- кий відпоч. дім	Ясло – Резенфельд	Криниця – Карльтон
12		Криниця – Колійовий дім здоров'я	Краків – Сіті	Криниця – Одаліска
13		Моршин – Кресів'янка	Краків – Європейський	Криниця – Альпійська
14		Ворохта – Чорногірський	Краків – Народний	Криниця – Ханка
15		Закопане – Басія	Краків – Ройял	Криниця – Корнової
16		Закопане – Галка	Краків – Польський	Криниця – Мева
17		Закопане – Світанок	Краків – Любінь	Криниця – Ройял
18		Закопане – Світовид	Краків – Остоя	Львів – Жорж
19		Заліщики – Геленівка	Криниця – Колета	Львів – Краківський
20			Криниця – Рів'єра	Рабка – Марисенька
21			Криниця – Татранська	Рабка – Опатжностя
22			Криниця – Варшавська	Рабка – Бабуні
23			Криниця – Згода	Рабка – Прімавера
24			Криниця – Софія	Рабка – Усічна
25			Криниця (село) – Кво Вадіс	Риманів – Ліб
26			Львів – Асторія	Щавниця – Божий Дар
27			Львів – Сіті	Щавниця – Олекси
28			Львів – Санс Соузі	Щавниця – Собескі
29			Львів – Саський	Трускавець – Яніна
30			Львів – Сплендід	Трускавець – Львів'янка
31			Львів – Венецький	Трускавець – Марися
32			Львів – Вікторія	Трускавець – Остоя
33			Львів – Реюньон	Трускавець – Постій
34			Львів – Хостел	Трускавець – Честь Божа
35			Моршин – Оаза	Трускавець – Зніч
36			Моршин – Каштеля- нка	Ворохта – Варшав'янка
37			Моршин – Кра- ків'янка	Закопане – Альбіон

Продовження табл. 4

38			Моршин – Світовид	Закопане – Анастасія
39			Моршин – Вавель	Закопане – Білий Двір
40			Мшана Дольна – Кляйнманн	Закопане – Брістоль
41			Мисленіце – Примула	Закопане – Карльтон
42			Мисленіце – Рот	Закопане – Дворик
43			Надвірна – Еттінгер	Закопане – Ясний Палац
44			Ніско – Герцліх	Закопане – Лібералів
45			Ніско – Полонія	Закопане – Лотос
46			Новий Сонч – Імперіал	Закопане – Маскотте
47			Новий Тарг – Центральний	Закопане – Мурань
48			Новий Тарг – Народний	Закопане – Радовид
49			Перемишль – Сіті	Закопане – Сенкевичівка
50			Перемишль – Європейський	Закопане – Спорт
51			Перемишль – Полонія	Закопане – Три рози
52			Рабка – Граніт	Закопане – Золотий Ріг
53			Рабка – Краснолудек	
54			Рабка – Ліліана	
55			Рабка – Під Матір'ю Божою	
56			Рабка – Мімоза	
57			Рабка – Сенкевичівка	
58			Рабка – Вавель	
59			Рабка – Весна	
60			Рава Руська – Гранд	
61			Рава Руська – Пробст	
62			Жешів – Імперіал	
63			Самбір – Брістоль	
64			Самбір – Імперіал	
65			Санок – Імперіал	
66			Сколе – Айхлерової	
67			Сколе – Гененфельд	
68			Станиславів – Центральний	
69			Станиславів – Варшава	
70			Станиславів – Уніон	
71			Стрий – Дінстл	
72			Щавниця – Бельведер	
73			Щавниця – Івонка	
74			Щавниця – Крашевський	

Продовження табл. 4

75			Щавниця – Колачковського	
76			Щавниця – Новорита	
77			Щавниця – Рената	
78			Щавниця – Ванда	
79			Тернопіль – Подільський	
80			Трускавець – Едем	
81			Трускавець – Гандзя	
82			Трускавець – Госпіціум	
83			Трускавець – Олімпія	
84			Тшебінія – Польський	
85			Ворохта – Ліліана	
86			Ворохта – Оаза	
87			Ворохта – Скарбовка	
88			Ворохта – Сонячна	
89			Ворохта – Світовид	
90			Закопане – Байка	
91			Закопане – Бель-Амі	
92			Закопане – Білий Дворик	
93			Закопане – Біла Роза	
94			Закопане – Бір	
95			Закопане – Цурушка	
96			Закопане – Діана	
97			Закопане – Ермітаж	
98			Закопане – Європейський	
99			Закопане – Флорида	
100			Закопане – Янка	
101			Закопане – Йорданівка	
102			Закопане – Кривань	
103			Закопане – Ліда	
104			Закопане – Маленька	
105			Закопане – Маркіза	
106			Закопане – Олімп	
107			Закопане – Парижанка	
108			Закопане – Губалівка	
109			Закопане – Полянка	
110			Закопане – Пишна	
111			Закопане – Рись	
112			Закопане – Стиль	
113			Закопане – Шопенівка	
114			Закопане – Войцехово	

Продовження табл. 4

115			Закопане – Дім Відпочинку	
116			Заліщики – Адрія	
117			Заліщики – Левінові	
118			Заліщики – Сташинський	
119			Жегістів – Ірена	
120			Живець – Полонія	
Разом: 195	4	19	120	52
100,0%	2,1	9,7	61,5	26,7

Таким чином, можна стверджувати, що повний пансіон у готелях Галичини був найдешевшим у Польщі та й, мабуть, у Європі. З загальної кількості готелів Галичини у 172 або 88,2% вартість складала у середньому 10 золотих, а у 11,8% випадків – була доволі мізерною – до 5 золотих. Щоб стало зрозумілішим, наведемо той факт, що

за приблизно 5 золотих можна було проїхати залізницею у вагоні І класу з Станиславова до Делятина і назад або зі Станиславова до Керешмезе (Ясіня).

Третина готелів Галичини (66 або 33,3%) мали власні гаражі (табл. 5). Вартість одного місця складала від 0,5 до 4,0 зол. на добу.

Таблиця 5

Готелі Галичини з гаражами (1935 р.)

№ з/п	Місто, назва готелю	Вартість місця у гаражі	№ з/п	Місто, назва готелю	Вартість місця у гаражі
1	Бяла – Під Чорним орлом	1	34	Краків – Гранд	3
2	Болехів – С. Нагель	1,5	35	Криниця – Альпійська	2
3	Бжеско – Польський	2	36	Криниця – Рів'єра	3
4	Бережани – Європейський	1	37	Кременець – Росія	1
5	Ворохта – Варшав'янка	1,5	38	Кути – Енглєр	1
6	Городенка – Рінднер	1	39	Ніско – Полонія	1
7	Жешів – Імперіал	1,5	40	Новий Сонч – Імперіал	2
8	Живець – Полонія	1	41	Новий Тарг – Центральний	1
9	Закопане – Альбїон	2,5	42	Новий Тарг – Народний	1
10	Закопане – Білий Дворик	2	43	Перемишль – Сіті	2
11	Закопане – Білий Двір	3	44	Перемишль – Європейський	1,5
12	Закопане – Біла Роза	1	45	Перемишль – Полонія	2
13	Закопане – Бір	0,5	46	Рабка – Під Матір'ю Божою	3
14	Закопане – Брістоль	3	47	Рабка – Опатжностя	3
15	Закопане – Карльтон	2	48	Рабка – Примавєра	2
16	Закопане – Європейський	2–4	49	Рава Руська – Пробст	0,5
17	Закопане – Флорида	2–3	50	Риманів – Ліб	1,5

Продовження табл. 5

18	Закопане – Лібералів	3	51	Самбір – Брістоль	1
19	Закопане – Маленька	3	52	Сколе – Айхлерової	1
20	Закопане – Мурань	2	53	Сколе – Гененфельд	2
21	Закопане – Парижанка	0,5	54	Станиславів – Центральний	1
22	Закопане – Радовид	2	55	Станиславів – Уніон	2
23	Закопане – Сенкевичівка	2,5	56	Стрий – Дінстл	1,5
24	Закопане – Спорт	2,5	57	Тернопіль – Подільський	2
25	Закопане – Три рози	1	58	Трускавець – Яніна	1
26	Закопане – Войцехово	2	59	Трускавець – Львів'янка	3
27	Заліщики – Левінові	0,5	60	Цішин – Під коричне- вим оленем	2
28	Івоніч – Базар	1,5	61	Щавниця – Колачковського	2
29	Івоніч – Білий орел	1,5	62	Щавниця – Собескі	1,5
30	Івоніч – Малий орел	1,5	63	Щавниця – Ванда	2
31	Калуш – Ляндсман	1	64	Тшебінія – Польський	2,5
32	Коломия – Тур. Р.Т.Т.	1,5	65	Ясло – Краківський	2
33	Коломия – Берга	2	66	Ясло – Резенфельд	1

Висновки. У міжвоєнній Польщі діяло 384 готелів на майже 13,5 тис. місць. Найбільше готелів було у великих курортних та адміністративних центрах, насамперед у Варшаві (49 готелів; 2427 номерів на 3360 місць), Львові (17 готелів; 727 номерів на 950 місць), Познані (9 готелів; 501 номер на 658 місць) та Івонічу (8 готелів; 267 номерів на 446 місць).

На теренах Галичини діяло 195 готелів та пансіонатів готельного типу у 45 населених пунктах, де було 4605 номерів (у середньому 23,6 на один готель) загальною місткістю 7625 місць (у середньому 38 місць на один готель).

Найбільша кількість закладів проживання туристів знаходилася: у містах – Кракові (15) та Львові (11); на курортах – у Закопане (46), Криниці (17), Рабці (13), Трускавці (11) та Щавниці (10).

На окремих курортах було більше готелів, ніж у воєводських центрах: у Ворохті їх функціонувало 7, тоді як у Станиславові – лише 3; у Закопане –

46, а в Кракові – 15; паритет Трускавцю склав Львів (по 11).

Найбільше готельних номерів було у Закопане (878 чи 19,1% від загальної кількості по Галичині), Кракові (678 або 14,7%) та Криниці (636 або 13,8%). Найбільша місткість готелів була у Закопане (1533 чи 20,1% від загальної кількості по Галичині), Криниці (1171 або 15,4%) та Кракові (969 або 12,7%). Максимальна кількість номерів була у закладах: «Лазенки» (Криниця) – 130, «Полонія» (Криниця) – 100 та «Жорж» (Львів) – 93.

Найбільшою місткістю вирізнялися готелі: «Лазенки» та Офіцерський відпочинковий дім (обидва – у Криниці) – по 160, «Полонія» (Краків) – 150, «Карльтон» (Криниця) – 140 та «Жорж» (Львів) – 125.

1-місний номер з ванною коштував 3–15, без ванни – 1–12; 2-місний з ванною – 4,5–35, без ванни – 2–20 зол.

Лише 10 готелів (5% від загальної їх кількості): С. Нагель – Болехів; Францу-

зький, Гранд, Полонія, Ружа – всі Краків; Жорж, Санс Соузі, Сплендід – всі Львів; Бабуні – Рабка; Брістоль – Закопане) мали 1-місні номери з ваннами, що коштували у середньому 9,3 зол./добу. 48 готелів (24,6%) не мали 1-місних номерів. 147 готелів (75,4%) з 1-місними номерами без ванн встановлювали добові ціни від 1 до 12 зол. (у середньому – 4 зол.). 10 готелів мали 2-місні номери з ваннами, де середньодобова ціна становила 15 зол. 2-місні номери без ванн (145 або 74,4%) мали середньодобову ціну 6 зол. у 50 готелях 2-місних номерів не було.

Утримання клієнтів здійснювалося у 146 готелях (75%), внаслідок чого добова вартість зростала на 30%. Вартість номера з утриманням коливалася від 3 до 18,5 зол. Майже половина готелів надавали послуги лікувальних купелей, разова вартість яких коливалася від 0,5 до 3,5 зол. (у середньому – 2 зол.). 66 готелів (33%) мали гаражі з добовою ціною 0,5–4 зол. (у середньому – 2 зол.).

Середня вартість 1-місного номера з ванною, утриманням, купелями та гаражем становила 16 зол./добу; без ванни, але з утриманням, купелями та гаражем – 9,5 зол./добу. Середня вартість 2-місного номера з ванною, утриманням, купелями і гаражем становила 24 зол./добу; без ванни, але з утриманням, купелями і гаражем – 12 зол./добу.

При середньодобовій вартості одного місця зі всіма вигодами 10,7 зол. та максимальній добовій завантаженості готелів доходи готельєрів Східної Галичини могли скласти близько 30 млн зол. на рік.

Література

1. Клапчук В. М. Гуцульщина та гуцули: економіка і народні промисли (друга

половина XIX – перша третина XX ст.) : монографія / В. М. Клапчук ; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України ; Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. – Львів ; Івано-Франківськ : Фоліант, 2009. – 508 с., іл. : 158, табл. : 126, бібл. – С. 447–503.

2. Клапчук В. М. Рекреаційне господарство Галичини другої половини XIX – першої третини XX ст. / В. М. Клапчук // Карпатський край. – 2012. – № 1. – С. 55–67.

3. Клапчук В. М. Туризм і курортне господарство Галичини : монографія / В.М. Клапчук ; Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2012. – С. 147–156 (224 с.).

4. Skorowidz Hotelowy Rzeczypospolitej Polskiej : Spis hoteli, pensjonatów, zajazdów, sanatorjów, lecznic i t. d. – Kraków : Nakładem Towarzystwa wydawniczego «Polski Znicz», 1930/1931. – Rocznik 2. – S. 33–112 (192 s.).

Klapchuk V.M. HOTELS OF GALICIA DURING THE INTERWAR YEARS. *The article describes hospitality industry in Galicia during the interwar years. The First World War caused the decline of hospitality industry. Its revival began only in the 1920s, and reached its peak in the middle of the 1930s. It has been established that there were 384 hotels with almost 13.500 rooms in Poland during the interwar years. 195 hotels were situated in 45 towns of Galicia. They included 4605 rooms for 7625 guests. The largest number of places to stay were located in Zakopane, Krynycia, Krakow, Rabets, Truskavets, Lviv and Szczawnica.*

Hotels with the largest room number and the biggest capacity were located in Zakopane, Krakow and Krynycia. The hotels «Lazenky» (Krynycia), «Polonia» (Krynycia) and «George» (Lviv) had the largest room number. The hotels «Lazenky» (Krynycia), «Polonia» (Kra-

kow), «Charlton» (Krynycia), «George» (Lviv) and the Officers' Recreation House (Krynycia) had the biggest capacity.

Only 10 hotels had single rooms with bath, 147 hotels had single rooms without bath, and 48 hotels didn't have any single rooms at all. 10 hotels had double rooms with bath, 145 hotels had double rooms without bath, 50 hotels didn't have any double rooms.

Hotel room prices ranged from zł 3 to zł 18,5. Almost 50 percent of hotels provided services on therapeutic tub treatment that cost from zł 0,5 to zł 3,5. Every third hotel had a garage.

An average price of a single room with bath, maintenance, therapeutic tub and garage was zł 16 a day. An average price of a single room without bath, but with maintenance, therapeutic tub and garage was zł 9,5 a day. An average price of a double room with bath, maintenance, therapeutic tub and garage was zł 24 a day. An average price of a double room without bath, but with maintenance, therapeutic tub and garage was zł 12 a day.

Keywords: *hospitality industry, room, maintenance, capacity, therapeutic tubs, garage.*

Кланчук В.М. ГОСТИНИЦЫ ГАЛИЧИНЫ МЕЖДУВОЕННОГО ПЕРИОДА. *В статье охарактеризовано*

гостиничное хозяйство Галичины междувоенного периода. Первая мировая война привела к упадку гостиничного хозяйства и только в 1920-х гг. началось его возрождение, достигшее апогея к середине 1930-х гг. Установлено, что в междувоенный период в Польше работало 384 гостиниц (4605 номеров на 7625 мест), из которых 195 в Галичине. Наибольшее количество гостиниц находилось в Закопане, Кринице, Кракове, Рабке, Трускавце, Львове и Щавнице.

Наибольшее количество номеров и вместимость были в Закопане, Кракове и Кринице. Только 10 гостиниц имели одноместные номера с ваннами; 48 гостиниц не имели одноместных номеров вообще. 10 гостиниц имели двухместные номера с ваннами, в 50 гостиницах двухместных номеров не было.

Стоимость номеров с содержанием колебалась от 3 до 18,5 зол. Треть гостиниц имели гаражи. Средняя стоимость одноместного номера с ванной, содержанием, купелями и гаражом была 16, двухместного номера, соответственно, 24 зол./сутки.

Ключевые слова: *гостиничное хозяйство, номер, содержание, вместимость, лечебные купели, гараж.*

УДК 005 (477): 639.1 “18/19”

**ВПЛИВ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЛЬВОВА
СЕРЕДИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.
НА РОЗВИТОК МИСЛИВСЬКОЇ ЗБРОЯРСЬКОЇ ГАЛУЗІ**

О.Р. Проців

Івано-Франківське обласне управління лісового та мисливського господарства

Проілюстровано напрями діяльності львівських мисливських та ремісничих товариств другої половини ХІХ – початку ХХ століття в організації зброярської галузі у Львові в частинах виробництва, торгівлі та використання. Проведено аналіз статуту товариств, діючих нормативно-правових актів Галичини та Австро-Угорської імперії та досліджено методи та форми впливу товариства на реалізацію статутних вимог. Встановлено, що мисливські товариства Львова лобювали перед органами державної влади та виробниками виготовлення якісної мисливської зброї. Це полягало у встановленні стандартів на зброю та набой, ухвалення зручного у виконанні механізму державного регулювання при видачі дозволів на право купівлі та використання на полюванні вогнепальної мисливської зброї. Описано роль Міжнародного мисливського конгресу (Відень, 1910 р.) та його вплив на зброярську галузь в частині виготовлення зброї та набойів.

Ключові слова: мисливство, Галичина, Львів, громадські організації, мисливська зброя.

Постановка проблеми. На цей час в Україні не врегульовані дієві механізми щодо виготовлення та реалізації мисливських видів зброї. Для вирішення цієї проблеми актуальним є історичний досвід діяльності громадських органі-

зацій Львова та їхнього впливу на розвиток мисливської зброярської галузі.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Проблеми правового регулювання та практики правозастосування у галузі організації виробництва мисливських видів зброї та її реалізації, діяльність громадських організацій у цій сфері висвітлені у працях Гійома Левассера де Боплана, Р. Вацека, С. Крогульського, З. Моцкуса, тогочасній фаховій мисливській періодиці («Ловецтво Польське», «Ловець Польський», «Ловець»), нефахових виданнях («Газета народово», «Газета Львівська», «Слово польське», «Кур'єр Львівський»), календарях («Ілюстрований календар слова Польського», «Ілюстрований календар приятеля тварин»), книзі «Піввіку: Нарис діяльності Малопольського мисливського товариства 1876–1926», у довідниках «Ілюстрований путівник столичного міста Львова, виданий з нагоди загальнонокрайової виставки 1894 р.», «Промислово-торгівельний путівник королівства Галичини», «Статистичні відомості про господарські відносини Галичини»).

Мета статті полягає у тому, щоб дослідити вплив мисливських та ремісничих товариств на організацію виробництва мисливських видів зброї, її торгівлю та використання.

Для досягнення поставленої мети потрібно вирішити такі завдання:

– провести аналіз статуту товариств, діючих нормативно-правових актів Галичини та Австро-Угорської імперії щодо організації виробництва та продажу мисливської вогнепальної зброї;

– дослідити методи та форми впливу товариства на реалізацію статутних вимог;

Виклад основного матеріалу. Ефективність ведення мисливського господарства тісно пов'язана з інноваційним розвитком економіки. Прогресивні технології розведення дичини (підгодівля, охорона, дотримання статевого співвідношення тощо) дають можливість формувати її чисельні популяції. Актуальними для ефективності мисливства були і залишаються методи добування, в яких визначальне місце посідає вогнепальна мисливська зброя.

Розвиток мисливського зброярства починається з XIV століття з появою пороходу і вогнепальної зброї. Перші мушкети були виключно мисливськими. Капсєві рушниці та гільзи спочатку почали використовувати у мисливстві, і тільки пізніше – у військових цілях [1, с. 29]. Велику роль у культурі застосування та виробництва мисливської вогнепальної зброї відігравали громадські організації, пов'язані з виробництвом зброї та організацією полювання.

Показовою була діяльність товариства імені Святого Губерта, організованого у Львові в 1876 році [2, с. 37], що мало офіси у Львові на вул. Кохановського, 7 (1901 р.) [3, с. 186] та вул. Сиктиській, 58а (1913 р.) [4, с. 316]. Серед правил поведінки членів товариства були визначені певні правила поведіння зі зброєю. Так, зброя мисливця, який виходив на полювання, повинна бути у доброму стані [5, с. 184–185]; було заборонено стріляти із несправної

зброї. Незалежно від того, чи зброя заряджена чи розряджена, на полюванні її слід було носити стволами догори. На колективних та індивідуальних полюваннях після закінчення кожної нагінки потрібно було розрядити зброю і заряджати її, коли мисливець ставав на новий номер. Особливо уважно слід користуватись зброєю під час ожеледиці, на нерівній поверхні, на території, що поросла кущами, та при переїзді на возі. Право перевірки в товариша зброї на предмет її зарядженості мав кожен учасник полювання [6, с. 55]. Умовою вступу до Снятинського мисливського товариства було вміння поводитись зі зброєю [7, с. 3–5].

Окремі правила стосувались безпеки поводження з вогнепальною зброєю у Лисовицькому мисливському товаристві. Так, кожен учасник полювання, який сховався з номерів, повинен був відразу вийняти патрон із рушниці або тримати рушницю відкритою. Порушення цих вимог каралось штрафом у 5 золотих [8, с. 5].

Значний вплив на формування державної політики в частині використання мисливської зброї мало Галицьке мисливське товариство, засноване в 1876 р. [9, с. 80].

Так, 20 жовтня 1903 р. товариство прийняло звернення до старост щодо незаконного використання мисливської зброї браконьєрами [10, с. 209]. Лише за період з 1899 по 1914 рр. товариство конфіскувало 47021 одиницю зброї [11, с. 299–303], вимагаючи, щоб конфісковану зброю старости реалізовували виключно на аукціонах [12, с. 82]. На нараді товариства у 1883 році піднімалось питання про необхідність ухвалити органами влади відповідні єдині механізми з врегулювання процедури видачі дозволів на право носіння зброї

[13, с. 120–125]. Товариство висловило обурення наміснику Галичину в частині видання дозволів на зброю браконьєрам і вбачало у цьому політичний підтекст, так як деякі браконьєри лояльно відносились до влади [14, с. 169].

Для популяризації та реклами мисливської зброї товариства щороку організовувало стрілецькі конкурси [15, с. 41–42]. Зброярська тематика не оминула й Міжнародний мисливський конгрес, який проходив у Відні в 1910 р. і розглядав питання виготовлення зброї та набоїв. У підсумку з'явилась вимога встановити обов'язкові стандарти для всіх країн у цій галузі. Аналіз фахівців показав, що у Франції номер дробу не відповідає іншим країнам; в Англії дріб випускали взагалі із незрозумілою нумерацією; невідповідність зброї та боеприпасів призводила до непорозумінь під час полювань та псування зброї. Для запобігання непорозумінь було прийнято рішення про дотримання німецького стандарту при відливанні дробинок; на мішечках, в яких продавався дріб, слід було фіксувати такі дані: номер дробу, середній діаметр дробу у міліметрах, якість дробу (м'який, твердий), вага однієї дробини [16, с. 233–235]. Для правового врегулювання проблеми з відстрілом перелітних птахів граф Кларі запропонував створити Міжнародну конвенцію охорони перелітних мисливських птахів, у якій серед іншого слід внести пункт про заборону відстрілу перелітних птахів з мисливських дробових гармат. Для цього потрібно було домогтись, щоб всі країни взагалі заборонили продаж мисливської зброї більшої за 4-ий калібр [17, с. 245–247].

Крім суто мисливських товариств, питанням використання вогнепальної зброї приділяли увагу й природоохо-

ронні організації. Зокрема, «Польська ліга друзів тварин» у часописі «Світ тварин» [18, с. 26–35] звертала увагу мисливців на знання конструкції зброї, безпечної поведінки на полюванні, влучності стрільби, оскільки ці фактори напряду пов'язані з раціональним використанням тваринного світу [19 с. 288].

Виробництво та реалізація мисливських видів зброї складають галузь суспільного виробництва, що інтегрована у політичні, економічні, гуманітарні процеси розвитку суспільства. Тому з метою відстоювання власних інтересів у Галичині були організовані корпорації ремісників. У Львові корпорація зброярів, слюсарів та майстрів годинників у Львові утворились у 1765 р., тоді як шевців у 1620 р., столярів 1707 р., ковалів 1759 р., мулярів 1782 р [20, с. 49]. У середині ХІХ ст. координацію корпорацій покладали на торгово-промислові палати. Зокрема, на VIII засіданні Львівської торгово-промислової палати від 9 липня 1867 р. під головуванням її керівника Йозефа Бренера було розглянуто питання проекту корпоративного статуту для слюсарів, зброярів та інших промисловців, пов'язаних з обробкою металу [21, с. 3]. Слід відмітити, що у Львові, відповідно до статистики, поданої секретарем спілки ремісників Львова, у 1886 р. зброярською справою займались 22 особи, а саме: 4 майстри, 12 підмайстрів, 6 учнів, а всього ручною працею займалось у Львові 7156 осіб, а саме: 2411 самостійних майстрів, 3123 підмайстрів (челядників) і 1622 учнів [22, с. 4]. На початку ХХ століття у місті Кракові до цеху слюсарів, ножівників та зброярів належало 48 осіб. Тогочасна преса зазначала, що керівниками ремісничих товариств були переважно християни

[23, с. 64], а зброярським промислом займались в основному особи польської національності [24, с. 2].

З метою належного регулювання діяльності ремісничих товариств 15 березня 1883 р. вступає в дію «Закон про промисли» [25, с. 510]. У зв'язку із внесенням змін до закону, що визначає діяльність професійних груп і необхідність їх організації у Львові, у січні 1884 року на засіданні торгового-промислової палати ухвалено рішення про звернення до Львівського магістрату про підтримку промислових товариств. У прийнятому зверненні зазначалось, що у Львові необхідно організувати 21 професійну групу, при чому зброярі разом із слюсарями, ножівниками, цвяхарями, шпилькарями, дротярями, машиністами, котельниками повинні відноситись до 17-ої групи [26, с. 2–3]. Щоб організувати роботу, на зборах корпорації від 20 лютого 1887 року було вирішено вибрати на цей рік керівником відомого Львівського зброяря Казмира Табачковського, а його заступником – Петра Мерка [27, с. 3]. Також на цьому засіданні розглядалися стан виконання рішень останньої наради товариства, звіт керівництва товариства, страхування на випадок хвороби, оплата членських внесків [28, с. 3]. Наступне зібрання корпорації відбулось через місяць – 20 березня 1887 р. [29, с. 3], в костелі отців Бернадитів, де під час служби Божої було освячено прапор корпорації [30, с. 2]. Відповідно до вимог статуту корпорації, крім загальних зборів товариства, кожних півроку повинні були відбуватись звичайні збори. Зокрема, у 1887 р. вони відбулись 27 червня у великій залі Львівської ратуші [31, с. 2]. У 1888 р. традиції проведення зборів у лютому місяці не змінились. Так, 26 лютого у приміщен-

ні Львівської ратуші [32, с. 4] на зборах керівництво товариства прозвітувало про виконану роботу за попередній рік. Була розглянута пропозиція оренди окремого офісу, але вона не набрала голосів з фінансових міркувань [33, с. 2].

Корпорація відзначалась активною діяльністю й на міжнародній арені. Зокрема, зброяр К. Табачковський, якого відрядили за дорученням віча робітників Галичини, що відбулось у червні 1889 р. у Львівській залі «Зірка», був активним учасником при організації палати робітників у Відні [34, с. 2]. З метою інформування членів корпорації у тогочасних часописах регулярно подавали інформацію про проведення зборів корпорації. Наприклад, на 26 березня 1895 р. збори були заплановані у Львівській ратуші на 9.00 [35, с. 3], а 16 січня 1898 р. на 9.00 ранку було заплановано проведення зборів у залі товариства «Скала», але до початку зборів всіх учасників запрошували на 8.00 до До-мініканського костелу на службу Божу [36, с. 3]. Починаючи з 1896 року керівником корпорації вибрано слюсаря Едварда Мацхана [37, с. 2]. Також у залі товариства «Скала» відбуваються збори товариства у 1898 р. [38, с. 2]. Час від часу відбувались збори всіх ремісничих цехів міста Львова. Зокрема, у 1898 р. відбувся Другий надзвичайний з'їзд гільдії, де були присутні 400 осіб. Головував на зборах зброяр К. Табачковський [39, с. 3]. Корпорація ремісничих цехів вживала заходи з залагоджування соціальних конфліктів, які виникали у процесі виробництва зброї. Так, на зборах слюсарської гільдії, до якої входили й зброярі, від 9 липня 1905 р. у присутності державного інспектора по корпорації було ухвалено рішення скоротити робочий день до 9,5 годин та підвищи-

ти на 10% заробітну платню; при акордових роботах оплату праці повинна встановлювати спеціальна комісія. З метою якісного навчання учнів майстру заборонялось навчати більше 20 учнів [40, с. 5]. На інших зборах корпорації під керівництвом пана Лаурука ухвалено рішення, що забороняло без відома керівництва майстрів самовільний перехід учнів від однієї до іншої фірми [41, с. 5]. З метою ефективної координації роботи на початку ХХ ст. Львівське товариство слюсарів, до якого входили зброярі, обладнало власний офіс у Львові на вулиці Городецькій, 3 [42, с. 121].

Висновок. Встановлено, що мисливські товариства Львова лобювали перед органами державної влади та її виробниками виготовлення якісної мисливської зброї. Це полягало у встановленні стандартів на зброю та набої, прийняття зручного у виконанні механізму державного регулювання при видачі дозволів на право купівлі та використання на полюванні вогнепальної мисливської зброї. З метою запобігання нещасним випадкам додатково були встановлені певні обмеження при використанні зброї на полюванні. Виявлено, що, у свою чергу, виробники мисливської вогнепальної зброї Львова об'єднувались у групи тиску (корпорації) з метою організованого відстоювання власних інтересів, котрі полягали у врегулюванні соціальних конфліктів між працівниками галузі та суспільством.

Література

1. Опис України / Гійом Левассер де Боплан. Українські козаки та їхні останні гетьмани. Богдан Хмельницький / П. Меріме ; [пер. з фр., приміт. та передм. Я. І. Кравця]. – Львів : Каменяр, 1990. – С. 29.

2. Wacek R. Łowiectwo w Małopolsce / R. Wacek // *Łowiectwo Polskie*. – 1921. – № 3. – S. 37.

3. Przewodnik adresowy // *Ilustrowany kalendarz Słowa Polskiego*. – Lwów, 1901. – S. 186.

4. Pzewodnik adresowy po Lwowie // *Kalendarz Słowa Polskiego*. – Lwów, 1913. – S. 316.

5. Towarzystwo myśliwych im. Św. Huberta we Lwowie. Sprawozdanie z czynności Towarzystwa w pierwszym roku swego istnienia // *Łowiec*. – 1880. – № 12. – S. 184–185.

6. Przewodnik łowiecki członków towarzystwa myśliw. imienia św. Huberta we Lwowie. – Lwów, 1884. – S. 55.

7. Statut regulamin i karta prawa polowania towarzystwa łowieckiego w Śniatynie. – Śniatyn, 1921. – S. 3–5.

8. Проців О. Р. Мисливські традиції Галичини / Проців О. Р. // *Полювання та риболовля*. – 2013. – № 2 (136). – С. 5.

9. Ilustrowany skorowidz stołecznego miasta Lwowa z okazji powszechnej wystawy krajowej roku 1894. – Lwów : druk. Fr. S. Reichman, 1894. – S. 80.

10. Okólnik do wszystkich Panów c.k. Starostów // *Łowiec*. – 1904. – № 18. – S. 209.

11. Pięćdziesięciolecie polskiego towarzystwa łowieckiego // *Łowiec Polski*. – 1939. – № 10. – S. 299–303.

12. Korespondencye // *Łowiec*. – 1884. – № 5. – S. 82.

13. Protokoł narady wstępnej // *Łowiec*. – 1883. – № 8. – S. 120–125.

14. Krogulski S. Pół wieku: Zarys działalności Małopolskiego towarzystwa łowieckiego 1876–1926 / S. Krogulski. – Lwów : Małopolskie towarzystwo łowieckie, 1929. – S. 169.

15. Ibid. – S. 41–42.

16. Krogulski S. Międzynarodowy kongres myśliwski w Wiedniu // *Łowiec*. – 1910. – № 20. – S. 233–235.

17. Ibid. – S. 245–247.

18. *Ilustrowany kalędarz jubileuszowy «Przyjaciela zwierząt» (r. 1880) na rok 1931* / [pod red. T. Sas-Jaworskiego]. – Warszawa :

T-wo opieki nad zwierzętami RZPliwej Polskiej, 1931. – S. 26–35.

19. Mockus Z. Możliwości zastosowania humanitaryzmu w łowiectwie // Łowiec Polski. – 1935. – № 15. – S. 288.

20. Charewiczowa Ł. Muzeum historyczne miasta Lwowa / Ł. Charewiczowa. – Lwów : Nakładem gminy miasta Lwowa, 1936. – S. 49.

21. Gospodarstwo, przemysł i handel // Gazeta Narodowa. – 1867. – № 173. – S. 3.

22. Nieco ze statystyki Lwowa // Gazeta lwowska. – 1886. – № 192. – S. 4.

23. Krakowska Izba stowarzyszeń rekodzielniczych według stanu z 1. sierpnia 1912 r. / Wiadomości statystyczne o stosunkach krajowych. – Lwów, 1912. – T. XXIV, zeszyt III. – S. 64.

24. Nasza ankieta // Słowo Polskie. – 1914. – № 487. – 30 października. – S. 2.

25. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich / [pod red. F. Sulimirskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewskiego]. – Warszawa : Wiek, 1884. – S. 510.

26. Z Izby handlowej. // Kurjer Lwowski. – 1884. – № 13. – 13 stycznia. – S. 2–3.

27. Walne zgromadzenie // Gazeta Narodowa. – 1887. – № 41. – S. 3.

28. Walne zgromadzenie // Gazeta lwowska. – 1887. – № 40. – S. 3.

29. Poświęcenie sztandaru // Gazeta lwowska. – 1887. – № 61. – S. 3.

30. Solenne nabożeństwo // Gazeta Narodowa. – 1887. – № 62. – S. 2.

31. Zwyczajne półroczne walne zgromadzenie // Gazeta Narodowa. – 1887. – № 188. – S. 2.

32. Walne zgromadzenie // Gazeta lwowska. – 1888. – № 45. – S. 4.

33. Walne zgromadzenie // Gazeta Narodowa. – 1888. – № 42. – S. 2.

34. Zgromadzenie robotników // Gazeta Narodowa. – 1889. – № 126. – S. 2.

35. Walne zgromadzenie // Gazeta lwowska. – 1895. – № 61. – S. 3.

36. Zgromadzenie nadzwyczajne // Gazeta lwowska. – 1898. – № 10. – S. 3.

37. P. Edwarda Machana // Gazeta Narodowa. – 1896. – № 150. – S. 2.

38. Zgromadzenie ślusarzy. // Słowo Polskie. – 1898. – № 14. – 18 stycznia. – S. 2.

39. Organizacja ślusarzy. // Słowo Polskie. – 1898. – № 146. – 21 czerwca. – S. 3.

40. Uгода pryncypałów i towarzyszy ślusarskich. // Słowo Polskie – 1905. – № 320. – 12 lipca. – S. 5.

41. Na walnym zgromadzeniu ślusarzy. Rusznikarzy // Słowo Polskie – 1905. – № 215. – 9 maja. – S. 5.

42. Wykaz stowarzyszeń przemysłowych w okręgu lwowskiego Instruktoratu stow. przem. / Skorowidz przemysłowo-handlowy Królestwa Galicji II wydanie. – Lwów: 1912. – S. 121.

Protsiv O.R. THE INFLUENCE OF LVIV'S NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS (NGOS) ON THE DEVELOPMENT OF HUNTING GUN-MAKING INDUSTRY IN THE MIDDLE 19TH – THE EARLY 20TH CENTURY. *Activities of Lviv hunting and craft societies during the late XIXth – the early XXth century in the field of arms branch in Lviv in terms of its production, trade and use have been highlighted. The author makes the analysis of the Regulations of Associations, existing normative acts of Galicia and the Austro-Hungarian Empire. The methods and forms of influence of society on the implementation of the statutory requirements have been researched.*

The article describes the history of the formation of gun-making workshops in Lviv in the middle of XVIIIth century, their institutional, organizational, material, financial and legislative status.

It has been established that Lviv's hunting associations lobbied the production of high-quality hunting weapons to the city public authorities. That caused the need to establish standards for weapons and ammunition, approve a mechanism of state regulation of the issue of permits

required for purchasing and using hunting firearms weapons. Certain limitations in the use of weapons in hunting were set to prevent further accidents. It was found out that manufacturers of hunting firearms in y Lviv united into groups (corporations) organized for the purpose of defending their own interests, resolving the social conflicts between workers of the industry and society.

The article reveals the role of the International Hunting Congress (Vienna, 1910) and its influence on gun-making industry in production of weapons and ammunition. It was found out that the lack of uniform standards for production of weapons and ammunition caused accidents during their use. It has been proposed to establish the uniform standards for ammunition and weapons to prevent accidents and damages. The decision to ban some kind of weapons was made in order to protect a lot of animal and bird species.

Keywords: *hunting, Galicia, Lviv, NGOs, hunting weapons.*

Проців О.В. ВЛИЯНИЕ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ ЛЬВОВА СЕРЕДИНЫ ХІХ – НАЧАЛА ХХ В. НА РАЗВИТИЕ ОХОТНИЧЬЕЙ ОРУЖЕЙНОЙ ОТРАСЛИ.

Проиллюстрировано направления деятельности львовских охотничьих и ремесленных обществ второй половины ХІХ – начала ХХ века в организации оружейной отрасли во Львове в частях производства, торговли и использования. Проведен анализ устава обществ, действующих нормативно-правовых актов Галичины и Австро-Венгерской империи, исследованы методы и формы воздействия общества для реализации уставных требований. Установлено, что охотничьи общества Львова лоббировали перед органами государственной власти и производителями изготовление качественного охотничьего оружия. Их требования состояли в установлении стандартов на оружие и боеприпасы, принятии удобного для исполнения механизма государственного регулирования при выдаче разрешений на право покупки и использования на охоте огнестрельного охотничьего оружия. Представлена роль Международного охотничьего конгресса (Вена, 1910) и его влияние на оружейную отрасль в части изготовления оружия и боеприпасов.

Ключевые слова: *охота, Галичина, Львов, общественные организации, охотничье оружие.*

УДК 370.174

**ЛЮДИ ПОХИЛОГО ВІКУ ЯК СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНА ГРУПА
В СТРУКТУРІ АМЕРИКАНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА***Н.І. Чаграк, В.М. Угринюк*

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Науково-технічний та соціально-економічний розвиток у Сполучених Штатах спричинив суттєві зміни характеру та інтенсивності демографічних процесів, які започаткували складний і суперечливий комплекс наслідків на довготривалу перспективу. Насамперед це стосується явища постаріння населення, яке виразно спостерігається протягом останнього п'ятдесятиліття.

У статті проаналізовано основні тенденції демографічних процесів у США, характерною ознакою яких стало активне довголіття зростаючої когорти людей похилого віку. Прогнозується, що його динаміка зростатиме й у наступні декади XXI ст. Це дозволяє розглядати процес старіння населення з демографічної, економічної і соціальної точок зору. Зростання чисельності осіб похилого віку збільшує видатки держави на соціальні потреби, знижує дієздатність всього інституту соціального забезпечення, впливає на рівень доходів громадян. Старіння населення ставить нові вимоги у медичній, рекреаційній, освітній, культурній та інших сферах, пов'язаних з організацією життя та обслуговуванням людей похилого віку, що означає необхідність значних капіталовкладень і додаткового контингенту працівників соціальної сфери. Хоча старіння населення – це передусім демографічний процес, воно зумовлене історичною еволюцією людства і, як свідчать статистичні дані, можливе тільки на досить високому рівні економічного,

соціального, науково-технічного і культурного розвитку суспільства.

Ключові слова: генерація «бебібумерів», демографічна ситуація США, люди похилого віку, старіння населення.

Постановка проблеми. Зростання кількості осіб похилого віку в розвинених країнах, зокрема в Сполучених Штатах, стає викликом XXI ст. На мікрорівні старість – це фаза життя, яка, з одного боку, стає етапом, що більшою чи меншою мірою доступний для кожного (в результаті збільшення загальної тривалості життя), а з іншого, завдяки належному приготуванню, – є періодом, який не обов'язково характеризується поганим здоров'ям, занепадом та залежністю людини від інших. На макрорівні відбувається виразне переосмислення підходів до процесів старіння й старості: суспільство покликане розвиватися швидкими темпами, перебуваючи під керівництвом людей старшого віку, або ж з людським капіталом, в якому значну частину складають люди похилого віку.

Метою статті є простежити тенденції розвитку соціально-демографічної групи людей похилого віку у структурі американського суспільства з другої половини XX ст.

Виклад основного матеріалу. Згідно з даними демографічної ситуації у США, минуле століття характеризується поступовим старінням населення і збільшенням тривалості життя. Середня тривалість життя людини, народже-

ної на початку ХХ ст., становила 47 років, тоді як на початку ХХІ ст. – 77 років. Завдяки значним досягненням у медичній галузі та поліпшенню умов життя спостерігається не тільки зростання тривалості життя, а й підвищення його якості і, відповідно, потреб (зокрема культурних та освітніх) людей похилого віку.

Основною тенденцією демографічних змін у Сполучених Штатах є старіння населення, хоча цей процес відбувався з дещо меншою інтенсивністю, ніж у країнах Європи та в Японії, де ще у 1980-х рр. частка людей похилого віку досягла рівня США 2010 р. (табл. 2).

Важливо наголосити, що в Сполучених Штатах, зрештою, як і в більшості

Таблиця 1

Частка населення за віковими групами від загальної чисельності населення у США (1900–2020)

Рік	Загальна чисельність населення, млн осіб	65+		65–74		75–84		85+	
		млн	%	млн	%	млн	%	млн	%
1900	75,995	3,080	4,1	2,187	2,9	771	1,0	122	0,2
1910	91,972	3,950	4,3	2,793	3,0	989	1,1	167	0,2
1920	105,711	4,933	4,7	3,464	3,3	1,259	1,2	210	0,2
1930	122,775	6,634	5,4	4,721	3,8	1,641	1,3	272	0,2
1940	131,669	9,019	6,8	6,376	4,8	2,278	1,7	365	0,3
1950	150,697	12,270	8,1	8,415	5,6	3,278	2,2	577	0,4
1960	179,323	16,560	9,2	10,97	6,1	4,633	2,6	929	0,5
1970	203,212	20,066	9,9	12,45	6,1	6,119	3,0	1,511	0,7
1980	226,546	25,549	11,3	15,51	6,9	7,729	3,4	2,240	1,0
1990	248,710	31,242	12,6	18,17	7,3	10,05	4,0	3,080	1,2
2000	281,422	34,992	12,4	18,31	6,5	12,31	4,4	4,240	1,5
2010	308,746	40,268	13,0	21,73	7,0	13,01	4,2	5,493	1,8
2020 прогноз	333,896	55,969	16,8	32,76	9,8	16,40	4,9	6,693	2,0

Джерело: [16, с. 5].

Таблиця 2

Відсоток людей похилого віку (65+) у вибраних країнах

Країни	1980	2010	2040 (прогноз)
Єгипет	3,9	4,9	11,8
Індія	3,6	5,4	13,2
Бразилія	4,1	6,8	17,5
Китай	4,7	8,3	22,6
США	11,2	13,0	20,4
Великобританія	14,9	16,4	25,1
Франція	14,0	16,5	25,1
Італія	13,1	20,3	32,6
Німеччина	15,6	20,4	30,3
Японія	9,0	22,6	34,4

Джерело: [14].

інших розвинених країн, упродовж століття чисельність населення віком від 65 років зростала швидше, ніж населення до 65 років. Протягом 1900–2010 рр. кількість осіб похилого віку (65+) збільшилася у 12 разів: з 3,1 млн у 1900 р. до 40,3 млн у 2010 р. У 1960 р. загальна чисельність населення у США становила 179,3 млн осіб, у 2010 р. вона зросла на 129,4 млн – до 308,7 млн осіб. З них люди похилого віку, старші 65 років, становили 40,3 млн (13%), порівняно з 16,6 млн (9,2%) у 1960 р. Очі-

кується, що зростання частки осіб похилого віку буде ще більш стрімким у наступні декади ХХІ ст.: відповідно до прогнозів ООН та Американського Інституту старіння, до 2050 р. кількість людей, старших 65 років, збільшиться більш, ніж удвічі – до 84 млн, зокрема чисельність осіб віком за 85 років зросте утричі – до 18 млн [16, с. 5–6]. Збільшення відсотка осіб похилого віку в загальній структурі населення США за останні 50 років ілюструє рис. 1.

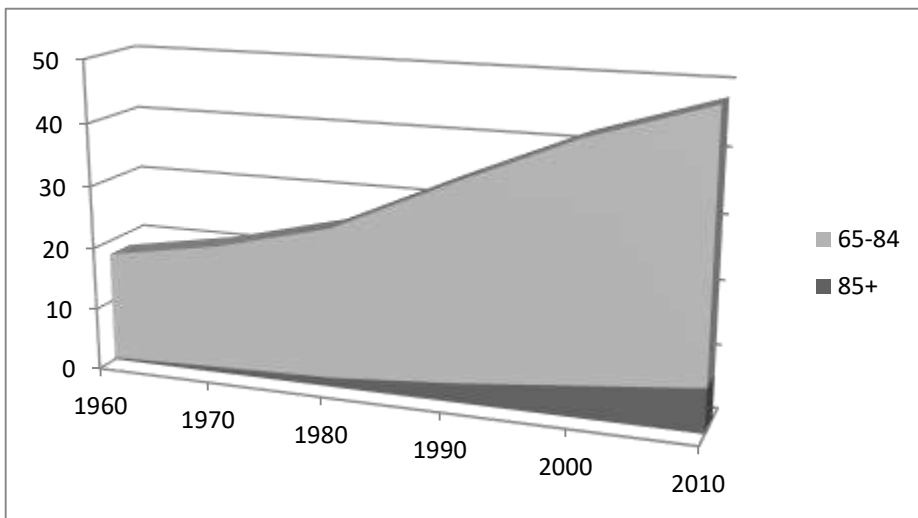

Рис. 1. Динаміка зростання населення віком 65-84 і 85+ (1960–2010 рр.).
Джерело: [15].

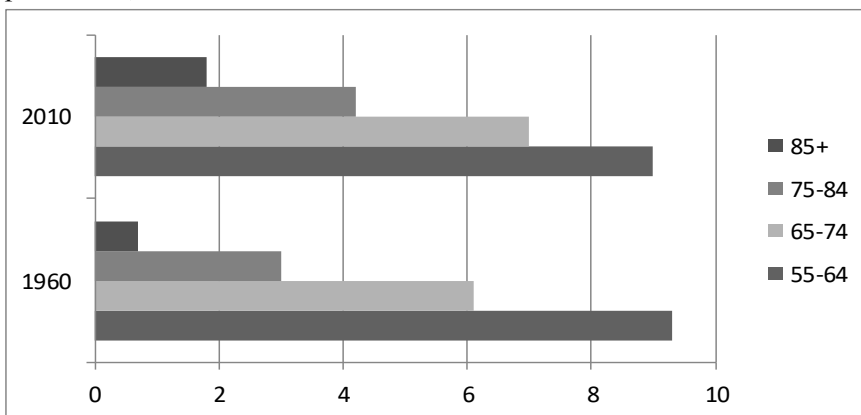

Рис. 2. Частка осіб похилого віку (за віковими групами), % у загальній структурі населення в 1960 і 2010 рр.
Джерело: [14].

Зростання кількості людей похилого віку мало значний вплив на структуру населення у США. Якщо у 1960–1970-х рр. діти до 15 років становили його третину, а люди похилого віку 65+ – десяту частину, то за переписом 2010 р. ця пропорція суттєво змінилася: частка дітей зменшилася до $\frac{1}{4}$ в загальній структурі населення країни, а частка людей похилого віку зросла до $\frac{1}{7}$ (рис. 2). Крім того, кожному третьому американцю – за 50 років.

Генерація «бєбібумерів» (людей, народжених у США в період 1946–1964 рр.), яка в 1980-х рр. була основним сегментом робочої сили – працюючого населення США, на початку XXI ст. починає досягати пенсійного віку та формувати вікову групу людей похилого віку. Відповідно, у наступні принаймні дві декади стрімко зростає два сегменти вікової структури населення країни – похилий і старечий вік («young-old» та «old-old»). У 2010 р. частка людей покоління «бєбібумерів», яким виповнилося 46–64 роки, зросла на 31,5% порівняно з 2000 р. і становила 81,5 млн осіб, що пов'язано, насамперед, зі старінням цієї когорти демографічного вибуху 1946–1964 рр.

Важливо взяти до уваги, що зміни у віковій структурі населення призводять до значних соціальних та економічних наслідків, особливо тоді, коли ці зміни є неочікуваними. Високий рівень народжуваності в Сполучених Штатах у післявоєнний період спричинив суттєве перевантаження у таких сферах життя як охорона здоров'я, освіта, соціальне забезпечення, зокрема у 1946–1980 рр., і на ринок праці у 1965–1990 рр. Відповідно, наприкінці 1990-х – на початку 2000-х рр. соціально-економічний сектор вимагав адаптації до потреб зростаючої когорти людей похилого віку покоління «бєбібумерів». Необхідно за-

значити, що не тільки кількість і частка осіб похилого віку є важливим фактором соціально-економічної політики та програмних рішень у країні, але й якісні характеристики цієї вікової групи: стан здоров'я, працездатність, освіта, умови проживання, родинні зв'язки та економічний добробут.

Одним з ключових факторів постійного зростання частки осіб похилого віку в загальній віковій структурі населення США є підвищення якості медичного обслуговування і поліпшення загального стану здоров'я людей [16, с. 8]. З іншого боку, зміна інтенсивності процесів смертності також неоднозначно впливає на розподіл частки різних вікових груп населення. Однією з умов збільшення частки літніх людей є зниження смертності випереджувальними темпами серед населення власне похилого віку, що й відбувалося у США протягом досліджуваного періоду [16, с. 25]. Водночас, необхідно акцентувати увагу й на поступовому зростанні середньої тривалості життя (як від народження, так і у похилому віці), що також призвело до збільшення кількості людей похилого віку в демографічній ситуації Сполучених Штатів (табл. 3).

У період з 1960 до 2010 рр. середня тривалість життя зросла на 9 років, причому майже на 10 років у чоловіків та на 8 років у жінок. Результатом поліпшення здоров'я американців та підвищення якості життя стало значне збільшення середньої тривалості життя людей у похилому віці: у 1960 р. особи, які досягли 65-річчя, очікували прожити ще принаймні 14, 3 роки, а в 2010 р. – середня тривалість життя після 65 років становила 19,2 роки. Цей показник зріс і для вікової групи 75 років – до 12,2 років у 2010 р., порівняно з 10,4 роки у 1980 (у 1960 р. такі дані не збиралися).

Таблиця 3

Середня тривалість життя у США (від народження та у похилому віці), 1960–2010

Вік і роки	Усі раси			Білі		Чорні	
	для обох статей	чол.	жін.	чол.	жін.	чол.	жін.
<i>При народженні</i>							
1960	69,7	66,6	73,1	67,4	74,1	61,1	66,3
1970	70,8	67,1	74,7	68,0	75,6	60,0	68,3
1980	73,7	70,0	77,4	70,7	78,1	63,8	72,5
1990	75,4	71,8	78,8	72,7	79,4	64,5	73,6
2000	76,8	74,1	79,3	74,7	79,9	68,2	75,1
2010	78,7	76,2	81,1	76,5	81,3	71,8	78,0
<i>У віці 65 років</i>							
1960	14,3	12,8	15,8	12,9	15,9	12,7	15,1
1970	15,2	13,1	17,0	13,1	17,1	12,5	15,7
1980	16,4	14,1	18,3	14,2	18,4	13,0	16,8
1990	17,2	15,1	18,9	15,2	19,1	13,2	17,2
2000	17,6	16,0	19,0	16,1	19,1	14,1	17,5
2010	19,2	17,7	20,3	17,8	20,4	15,9	19,3

Джерело: [12].

У Сполучених Штатах, як і в інших країнах, спостерігається різниця у тривалості життя чоловіків та жінок, однак вона змінювалася упродовж останніх п'ятдесяти років: згідно з даними Статистичного Бюро США тривалість життя жінок більша в середньому на 6 років. Якщо у 1960 р. середня тривалість життя жінок і чоловіків складала відповідно 73,1 і 66,6 років, то у 2010 р. ці показники підвищилися до 81,1 та 76,2 років. Такі дані дають підстави говорити про фемінізацію похилого віку; крім того, американці білої раси живуть довше, ніж американці чорної раси, в середньому на 7 років, хоча у 2010 р. ця різниця зменшилася до 4 років.

Порівнюючи показники тривалості життя у Сполучених Штатах та в інших економічно розвинених країнах, зазначимо, що у 2010 р. Японія і Сінгапур показали найвищі результати серед обох статей, тоді як США зайняли 26 позицію для чоловіків та 31 для жінок.

За останні 25 років середня тривалість життя у Сполучених Штатах зростала повільнішими темпами, ніж у більшості країн з високим рівнем достатку, внаслідок чого з 1980 р. США опускалися у цьому рейтингу, незважаючи на те, що видатки на охорону здоров'я були більшими, ніж в інших країнах [7, с. 8].

Американці похилого віку завжди займали важливе місце на ринку праці Сполучених Штатів. Протягом досліджуваного періоду змінювався коефіцієнт залучення людей похилого віку в трудовий ресурс країни, так само, як і перебування на пенсії. Зміни в економічній ситуації та соціальній політиці країни на початку ХХІ ст. призвели до збільшення відсотка старших людей, які залишаються довше у трудових ресурсах. Оскільки зростає кількість працюючих людей похилого віку, і загалом населення старіє, працівники старшого віку займають вагомий сегмент робочої сили у Сполучених Штатах. Зокрема, у

1999 р. американці віком від 55 років становили близько 12% робочої сили, а в 2009 р. – 19% [7, с. 10]. Зростання участі людей похилого віку в трудових ресурсах США фіксується після сорокарічного спаду: протягом 1950–1993 рр. відсоток осіб віком від 55 років у робочій силі країни знизився з 43% до 29% [1]. Ранній вихід на пенсію став поширеним явищем протягом 1970–1980-х рр., створивши соціальний клас відносно здорових, активних і фінансово-забезпечених пенсіонерів. Середній вік завершення трудової діяльності серед чоловіків знизився з 66 років на початку 1960-х рр. до 62 років наприкінці 1990-х рр. Схожі показники спостерігалися й серед жінок [4, с. 41–54].

Пенсіонери покоління «бєбібумерів» зіткнулися з важчим вибором щодо виходу на пенсію: серйозна економічна рецесія та зміни у пенсійній політиці країни, зокрема: а) скасування обов'язкового пенсійного віку дозволяє працювати (у певних галузях) після 60–65 років; б) підвищення віку (до 66–67 років) для отримання повних виплат за програмою Соціального Страхування; в) зниження податкових штрафів для людей, які отримують виплати Соціального Страхування (пенсії) і одночасно мають додатковий дохід, спонукають людей довше залишатися в трудових ресурсах.

Тенденція до продовження трудової кар'єри серед старшого населення США різниться за віковою ознакою, статтю, расою. Упродовж 1960 – поч. 1990-х рр. розбіжність у залученні в трудовий ресурс серед чоловіків і жінок похилого віку зменшувалася в основному внаслідок зниження відсотка працюючих чоловіків. Важливо зазначити, що з 1950 до 1960 рр. відбулося стрімке падіння цього показника: з

45,8% до 31,5%, відповідно. У 1962 р. він знизився ще на 2,6%, до 28,9%, з поступовим падінням в усі наступні роки, аж до 1993 р., коли досяг найнижчого рівня – 15,6%. Однак починаючи з 1994 р. відбувалося поступове зростання рівня залучення чоловіків похилого віку в трудовий ресурс країни, особливо у першій декаді XXI ст. В 2012 р. цей показник досяг 23,2% [2]. Таким чином, початок 1960-х рр. характеризується, по-перше, значним зниженням відсотка чоловіків похилого віку в структурі трудових ресурсів США; по-друге, суттєвим збільшенням частки пенсіонерів у загальній соціальній структурі населення країни.

Залучення жінок похилого віку в робочій силі Сполучених Штатів було загалом стабільним упродовж другої пол. XX – поч. XXI ст., коефіцієнт коливався в незначному проміжку 11–8%, хоча перша декада XXI ст. показує невелику тенденцію до зростання участі старших жінок у трудовому ресурсі країни з коефіцієнтом 14% у 2012 р. [6].

Отже, ситуація раннього виходу на пенсію, яка спостерігалася у 1970–1980-х рр. і була частково зумовлена новою системою соціального забезпечення у США та запровадженням медичного страхування «Medicare», почала змінюватися у 1990–2000-х рр. (серед старших чоловіків і жінок відповідно) [9, с. 59–77; 13].

Упродовж 2000–2012 рр. частка людей похилого віку в робочій силі США поступово зросла. Ф. Гайланд (F. Heiland) та Ж. Лі (Zhe Li), експерти з проблем трудових ресурсів США, аргументують, що перехід до пенсійного плану визначеного внеску став ключовим фактором зростання коефіцієнта участі осіб похилого віку в робочій силі країни [6].

Важливо підкреслити, що і чоловіки і жінки з вищою освітою прагнуть залишатися в трудовому ресурсі країни довше, ніж люди з нижчим рівнем освіти. Тобто освіта американців похилого віку – також вагомий фактор їх участі в робочій силі. Крім того, старші розлучені жінки демонструють вищий показник участі в трудовому ресурсі, ніж одружені, самотні і вдови [8; 11; 13].

На початок 1960-х рр. рівень бідності населення віком від 65 років був відносно високий. У 1959 р. (за період 1960–1965 рр. офіційних статистичних даних немає) він становив 35,2%. До 1975 р. цей показник знизився більш ніж удвічі (до 15,3%) і продовжував поступове падіння у наступні декади. Частка осіб похилого віку, які жили у бідності, в основному зменшилася протягом 1960–1970-х рр. внаслідок поширення програми Соціального захисту (одна з основних програм соціального страхування, яка забезпечує виплату пенсій за старістю, допомогу з безробіття, інвалідності та бідності; фонд цієї програми формується за рахунок відрахувань з зарплати працівників і доходів роботодавців) та запровадження страховки «Медікер» («Medicare») – допомоги пенсіонерам, які потребують медичного обслуговування. Згідно з даними щорічного соціального та економічного звіту (ASEC), у 2012 р. рівень бідності осіб похилого віку становив 8,9%. Причому він був нижчий, ніж такий показник для вікових груп «особи до 18 років» (22,0%) і «особи 18–64 роки» (14,0%) [1; 15; 16, с. 78].

Соціально-демографічні характеристики людей похилого віку (сімейний стан, умови проживання та рівень освіти) впливають не тільки на їхнє фізичне і психічне здоров'я, а й на рівень інституціоналізації такого суспільного явища як постаріння суспільства.

На підставі аналізу статистичних даних можемо визначити основні соціально-демографічні характеристики вікової групи похилого віку у США в досліджуваний період.

1. Сімейний стан та умови проживання осіб похилого віку тісно пов'язані з рівнем соціального забезпечення, економічного добробуту та наявністю доглядальника. Також спостерігається вищий рівень бідності серед людей, які живуть самотньо. З 1960 р. відбувалися помітні зміни в сімейному стані та структурі сім'ї, оскільки зросла кількість розлучень у віковій групі похилого віку, натомість рівень народжуваності знизився з часу свого піку «бебі-бумерів» (1946–1964 рр.), а середня тривалість життя зростала, особливо серед чоловіків.

2. Сімейний стан старших людей різниться за статтю: значно вищий відсоток чоловіків живуть у подружжі (71,7% у порівнянні з 42,4% жінок у 2010 р.; 69,8% одружених чоловіків похилого віку відносно 35,3% жінок). Така відмінність спостерігається упродовж 1960–2010 рр. і пояснюється низкою чинників, зокрема, вищим рівнем смертності серед чоловіків, їх одруженням з жінками дещо молодшого віку і більшою ймовірністю другого шлюбу [16, с. 127]. Крім того, частка одружених жінок похилого віку зросла за період 1960–2010 рр., тоді як частка одружених чоловіків цієї вікової групи зросла протягом 1960–1980 рр., але до 2010 р. зменшилася. І серед чоловіків, і серед жінок збільшувався відсоток вдівців і вдів.

3. Упродовж 1960–2010 рр. частка чоловіків і жінок похилого віку зменшувалася з поступово більшою пропорцією вдів щодо вдівців. Відсоток вдівців віком від 65 років знизився з 18,8% у

1960 р. до 12,7% у 2010 р. У категорії «жінки похилого віку» вдівство також зменшилося. У 1960 р. більше половини жінок віком 65 років і старших були удовами (52,9%); до 2010 р. ця частка знизилася до 39,9%. Причому розбіжність у такій пропорції між статями розширювалася протягом 1960–1980-х рр., а з 1980 до 2010 рр. поступово звужувалася.

4. Зростання рівня розлучень (визначається кількістю розлучених осіб на 1000 одружених). У 1962 р. на фоні загального рівня розлучень (2,2) серед осіб віком від 50 років цей показник був дещо вищий – 2,8 (4,2 серед чоловіків і 1,5 серед жінок) [3, с. 12.]. Протягом останньої декади ХХ ст. – у першій декаді ХХІ ст. рівень розлучень як серед чоловіків похилого віку, так і серед жінок помітно зріс. На фоні ситуації загального зниження рівня розлучень серед американців, яка спостерігалася з 1980-х рр., рівень розлучень серед людей похилого віку підвищився з 1,8% у 1990 р. до 4,8% у 2010 [10]. Важливо зазначити, що цей показник також зріс у віковій категорії «люди молодшого похилого віку» (50–64 роки). Кожна четверта особа, яка розлучилася у 2010 р., – представник цієї вікової групи; для порівняння, у 1990 р. такою була кожна десята особа.

5. Упродовж досліджуваного періоду серед чоловіків похилого віку спостерігається вищий відсоток одружених, ніж серед жінок. Однією з ключових причин, що пояснюють таку відмінність, вважають той факт, що серед чоловіків більший відсоток повторно одружених [12].

6. Сингуляризація проживання (збільшення кількості людей похилого віку, які проживають самі, без подружжя чи родичів) з віком зростає: чим старша

людина, тим більша ймовірність самотності. З іншого боку, організація проживання людей похилого віку тісно пов'язана з їхнім сімейним статусом. Високий рівень удівства серед старших жінок призводить до різкої гендерної розбіжності в ситуації проживання. За період 1962–2012 рр. відсоток осіб похилого віку, які проживають з подружжям, становив більшість; крім того, з 1980 р. він поступово зростав, що очевидно пояснюється також і зростанням тривалості життя. Якщо у 1960 р. в умовах окремого проживання з подружжям було 36,8% людей похилого віку, то у 1984 р. цей показник зріс до 45,8% і в наступні роки суттєво не змінювався. За даними Статистичного Бюро, у 2010 р. відсоток осіб похилого віку, які проживали окремо з подружжям, становив 43,3%. Зауважимо, що частка чоловіків у цій ситуації значно вища – на 15–20% протягом зазначеного періоду [2, с. 3; 10; 16, с. 131].

Значна частина людей похилого віку проживає самотньо, і цей показник суттєво зріс у період 1970–1980-х рр. Якщо у 1960 р. він становив 18,6%, то у 1984 р. збільшився на 12% – до 30,6%, а до 2010 р. дещо знизився – до 28,3%. Зауважимо, що серед жінок похилого віку більша кількість тих, що живуть з іншими членами родини (17%), ніж серед чоловіків (7%). Ключовою причиною зростання відсотка людей похилого віку, які проживають самотньо, є збільшення кількості розлучень у цій віковій групі. Важливо наголосити, що старших жінок, які проживають самі, значно більше, ніж чоловіків. Це пов'язано, насамперед, з меншою тривалістю життя чоловіків і більшою кількістю повторних шлюбів серед них.

Висновки. Таким чином, основні зміни, які відбулися в організації про-

живання людей похилого віку в останнє п'ятдесятиліття, можна окреслити наступними характеристиками:

– на початку 1960-х рр. п'ята частина людей похилого віку проживала самотньо; через одне покоління, у 1984 р. їх частка збільшилася до 1/3 і залишалася приблизно на такому рівні до 2012 р.;

– відсоток осіб похилого віку, які проживали окремо з подружжям, зріс у 1984 р. на 9%, порівняно з тим, що спостерігався на початку 1960-х рр. і становив 45,8%. В наступні декади цей показник суттєво не змінювався;

– ситуація окремого (з подружжям чи самотньо) проживання людей похилого віку переважає впродовж останніх п'ятдесяти років, що пояснюється вищим рівнем фінансового забезпечення старших американців та дієвістю програм соціального страхування.

Важливою ознакою соціально-економічної ситуації людей похилого віку в Сполучених Штатах є показник їхнього добробуту. Відповідно до критеріїв, розроблених Стенфордським Центром довголіття, індекс добробуту населення похилого віку (IWOP) складають такі компоненти: а) матеріальний добробут; б) фізичне здоров'я; в) соціальне залучення; г) емоційне благополуччя. Згідно з дослідженнями, найвищий індекс добробуту демонструють Данія, Нідерланди, Швейцарія і США. У порівнянні з цими країнами, у Сполучених Штатах дещо нижчий показник фізичного здоров'я осіб похилого віку, натомість високий рівень соціального залучення та емоційного благополуччя старших людей усіх вікових груп (55–64; 65–74; 75 і більше) [7, с. 8].

На підставі аналізу даних Статистичного Бюро США, можемо констатувати, що рівень освіти людей похилого

віку зростає у кожному наступному поколінні американців (як серед чоловіків, так і серед жінок). У 1962 р. 16,2% чоловіків похилого віку мали принаймні чотири роки старшої основної школи, у порівнянні з 79,2% у 2012 р. Водночас, якщо у 1962 р. відсоток чоловіків з вищою освітою становив 4,4%, то у 2012 р. він зріс до 27,9%. Серед жінок похилого віку також спостерігається стрімке зростання рівня освіти протягом досліджуваного періоду. У 1962 р. 21,5% літніх жінок мали принаймні чотири завершені роки навчання у старшій основній школі, а в 2012 р. цей показник підвищився до 78,5%. Відповідно, відсоток жінок з вищою освітою зріс з 3,2% до 17,1% [15].

Значне збільшення кількості людей похилого віку з вищою освітою фіксується у 1990–2000-х рр. Також важливо зазначити, що зростання відсотка літніх чоловіків і жінок, які завершили навчання у старшій основній школі, відбувалося стрімко і рівномірно серед обох статей, тоді як збільшення відсотка людей похилого віку (у гендерному порівнянні) з вищою освітою відбувалося з дещо відмінною динамікою. До 1980 р. частка чоловіків і жінок похилого віку з вищою освітою зберігалася майже на одному рівні, з незначною (близько 1%) перевагою серед чоловіків. Суттєва диференціація відбулася у 1980-х роках: частка чоловіків похилого віку з вищою освітою значно переважала. Основними причинами такої розбіжності можна вважати, по-перше, державне забезпечення можливості здобувати вищу освіту ветеранам другої світової війни (відповідно до Акту 1944 р. (GI Bill of Rights), держава забезпечувала оплату навчання і стипендію); по-друге, у період 1950–1960-х рр. більшість жінок, створивши сім'ю в досить

молодому віці, не продовжували навчання у коледжі чи університеті. Однак наприкінці 1990-х – у першій декаді 2000-х рр. кількість осіб похилого віку (обох статей) з вищим рівнем освіти зросла, що можна пояснити, насамперед, виходом на пенсію людей покоління «бебібумерів», які загалом мали кращі можливості для освіти у період ранньої зрілості, зважаючи на соціально-економічний розвиток у США 1960–1980-х рр.

Таким чином, аналіз соціально-демографічних характеристик вікової групи «похилий вік» в означений період дозволяє сформуванню загального профілю американців похилого віку. У період 1960–1980-х рр. люди похилого віку становили в середньому 10 відсотків у загальній структурі населення Сполучених Штатів; відбувалося помітне зниження рівня їх залучення в трудовий ресурс країни: близько третини робочої сили США становили особи віком від 55 років, з перевагою чоловіків. У 1970–1980-х рр. поширеним був ранній вихід на пенсію – в середньому 63 роки для чоловіків і 60 років для жінок. Якщо на початку 1960-х рр. серед людей похилого віку спостерігався відносно високий показник рівня бідності, то до середини 1970-х рр. він знизився удвічі й надалі продовжував спадати. На початок ХХ ст. загальний профіль людини похилого віку – це: а) одружений (можливо, повторно) чоловік з середнім рівнем матеріального і фінансового достатку, середньою професійною освітою, який проживає з подружжям окремо від інших родичів і продовжує професійну діяльність (з повною або частковою зайнятістю) приблизно до 63 років; б) жінка (переважно розлучена або вдова), із задовільним рівнем матеріального і фінансового

забезпечення, середньою освітою, яка проживає одна або з родичами, продовжує професійну діяльність в середньому до 60 років.

Список використаних джерел

1. Bureau of Labor Statistics. 2012. Labor Force Statistics from the Current Population Survey. – www.bls.gov/cps/tables.htm
2. Congress of the United States. Congressional Budget Office. Change in the Living Arrangements of the Elderly: 1960 – 2030. A Special Study. – 1988 (March). – 118 p.
3. Divorce Statistics Analysis. United States. 1962 / Gardner J. W., Stewart W. H. – Washington: National Center for Health Statistics. – Series 21. – No. 7. – 64 p.
4. Gendell M. Older Workers: Increasing Their Labor Force Participation and Hours of Work / M. Gendell // Monthly Labor Review. – 2008. – January. – P. 41–54.
5. Gokdogan F. Elderly Care in Selected European Countries / Gokdogan F., Strzelecka E., Ziolkowski W. (Eds.). – Lodz: WSINF, 2012. – 244 p.
6. Heiland F. W. Changes in Labor Force Participation of Older Americans and Their Pension Structures: A Policy Perspective / Heiland F. W., Li Zhe. – Center for Retirement Research at Boston College – CRRWP, 2012-18. – 2012.
7. Jacobsen L. America's Aging Population / Jacobsen L., Kent M., Lee M., Mather M. // Population Bulletin. – 2011. – Vol. 66. – No. 1. – 18 p.
8. Johnson R. Social Security Retirement Benefit Awards Hit All Time High in 2009 / Johnson R., Mommaerts C. // Fact Sheet on Retirement Policy. – Washington, DC: The Urban Institute, 2010.
9. Leonessio M. The Increasing Labor Force Participation of Older Workers and Its Effect on the Income of the Aged / Leonessio M., Bridges B., Gesumaria R., Del Bene L. // Social Security Bulletin. – 2012. – No. 72/1. – P. 59–77.
10. Living Arrangements of the Household Population Aged 65+ and Over: 2010. – www.census.gov/prod/cen2010/doc/sf1/pdf

11. Munnell A. What is the Average Retirement Age? / A. Munnell // Center for Retirement Research at Boston College. Issue in Brief. – 2011. – No. 11 (August).

12. Murphy S. L. Death: Preliminary Data for 2010 / Murphy S. L., Xu J., Kochanek K. D. // National Vital Statistics Reports. – Hyattsville, MD: National Center for Health Statistics, 2011. – Vol. 60. – No. 4. – www.cdc.gov/nchs/data/nvsr/nvsr60/nvsr60_4.pdf

13. Shattuck A. Older Americans Working More, Retiring Less / Shattuck A. // Carsey Institute Issue Brief. – Durham, New Hampshire: Carsey Institute, University of New Hampshire, 2010. – No. 16.

14. U.S. Census Bureau. – www.census.gov/prod/cen2010/doc/sf1.pdf

15. U.S. Census Bureau. 2011. Current Population Survey (CPS). Annual Social and Economic Supplement (ASEC, 2010). Poverty Table of Contents. A joint effort between the Bureau of Labour Statistics and the Census Bureau. – www.census.gov/hhes/www/cpstables/032013/pov/toc.htm

16. West L. 65+ in the United States: 2010. Current Population Reports / West L., Cole S., Goodking D., He W. – Washington, DC: U.S. Government Printing Office, 2014. – 192 p.

Chahrak N.I., Ugrynyuk V.M. OLD-ER ADULTS AS A SOCIAL AND DEMOGRAPHIC GROUP IN THE US SOCIETY. *The article provides the analysis of the social and demographic characteristics of older adults in the United States in the 1960–2010s. Scientific-and-technological advance and socio-economic development in the USA have led to a significant change in the characteristics and intensity of demographic process. In the USA, the percentage of older people is expected to rise to about 25–30% by 2030, which means one in three persons will be over 60. It means that population ageing: a) will continue to influence a change in the structure of the US population; the*

birth rates decrease and the rise in life expectancy causes a change in the structure of life course; b) affects all aspects of social life including politics, economy, education, social and cultural activities.

This article provides evidence that it is worthwhile to reconsider the traditional approach to the older adult needs. The growing age group of older people have to be ensured the adaptation to rapid economic and social changes. The state policy needs rethinking in the approaches to human potential, recognizing older adults as a valuable part of social and even economic resources, as this cohort is going to win a significant place in demographic and social structure. The social and demographic profile of the US older adult could be useful when encouraging older people to participate in the development process of the country, including work force, social life, education and culture.

Keywords: *baby-boomers, demographic situation in the USA, older adults, population ageing.*

Чаграк Н.И., Угрынюк В.М. ЛЮДИ ПОЖИЛОГО ВОЗРАСТА КАК СОЦИАЛЬНО-ДЕМОГРАФИЧЕСКАЯ ГРУППА В СТРУКТУРЕ АМЕРИКАНСКОГО ОБЩЕСТВА. *Научно-технический прогресс и социально-экономическое развитие в Соединенных Штатах вызвали существенные изменения характера и интенсивности демографических процессов, которые начали сложный и противоречивый комплекс последствий на длительную перспективу. Прежде всего это касается старения населения, что отчетливо наблюдается в последнее пятидесятилетие.*

В статье проанализированы основные тенденции демографических процессов в США, характерным призна-

ком которых стало активное долголетие растущей когорты пожилых людей. Прогнозируется, что его динамика будет расти и в последующие декады XXI века. Это позволяет рассматривать процесс старения населения с демографической, экономической и социальной точек зрения. Рост численности пожилых людей увеличивает расходы государства на социальные нужды, снижает дееспособность всего института социального обеспечения, влияет на уровень доходов граждан. Старение населения ставит новые требования в медицинской, рекреационной, образовательной, культурной и других сферах, связанных с организа-

цией жизни и обслуживанием пожилых людей, что означает необходимость значительных капиталовложений и дополнительного контингента работников социальной сферы. Хотя старение населения – это прежде всего демографический процесс, оно обусловлено исторической эволюцией человечества и, как свидетельствуют статистические данные, возможно только на достаточно высоком уровне экономического, социального, научно-технического и культурного развития общества.

Ключевые слова: генерация «бэби-бумеров», демографическая ситуация США, пожилые люди, старение населения.

УДК 271.2: 141.30: 37"XVIII/XIX"

**НЕОТОМІЗМ У ВИКЛАДІ ЯЦЕКА ВОРОНЕЦЬКОГО ЯК ІДЕЙНА ЗАСАДА
ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДОМІНІКАНСЬКОГО ОРДЕНУ
В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – 30-ті РОКИ XX СТОЛІТТЯ***А.Р. Гуменяк*

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

У статті висвітлено вчення неотомізму як ідейної засади освітньої діяльності домініканського ордену в другій половині XIX – 30-х роках XX століття. Проаналізовано теорію педагогіки у викладі домініканського неотоміста Яцека Воронєцького. Виокремлено ознаки практичного спрямування вчення в теорії навчання та виховання. Відзначено пріоритет виховання над навчанням згідно із неотомістичним вченням. Розглянуто проблему моральності та етики, а також їх взаємозв'язок із педагогікою. Підкреслено значення виховання у формуванні розуму і волі як засобу пізнання. Визначено мету виховання. Розкрито роль теологічних наук у методиці викладання у домініканських школах. Відзначено врахування педагогічного універсалізму як необхідності всебічного розвитку особистості в процесі виховання. Вказано вплив виховання на формування особистості учнів. Підкреслено значення неотомізму у пристосуванні освітньої діяльності домініканців до нових умов.

Ключові слова: домініканський орден, неотомізм, освіта, навчання, виховання.

Вступ і мета дослідження. Неотомізм – це модифіковане вчення томізму, що сформувалося в другій половині XIX ст., і, як томізм, передбачало примат розуму над волею в системі пізнання світу. В зазначений період філософія Томи Аквінського була пристосована

до нових умов. Період модернізації відбився й на освіті домініканців, які сформували нові прийоми навчання, виховання та формування світосприйняття учнів. Завданням цієї статті є визначення способів пристосування неотомізму до освітньої діяльності домініканського ордену у вказаний період.

Аналіз досліджень і публікацій. Ця проблематика майже не представлена в українській історіографії, тому становить інтерес для вивчення, проте вона стала об'єктом уваги польських дослідників. Автором першої праці про неотоміста Яцека Воронєцького, що вийшла в 1959 р., є Павел Келар, історик, представник домініканського ордену. Роботи з цієї проблеми можна поділити на дві групи: біографічні нариси (І. Блещинська, Р. Поляк), та праці, що відображають вчення неотомістів загалом (Я. Гжибовський, П. Шидловський) або окремі їхні аспекти (А. Потоцький). У польських дослідженнях присутня теза про вплив патріотизму на неотомістичне вчення Я. Воронєцького та виховання дітей у домініканських школах.

Виклад основного матеріалу. У формуванні пріоритетів домініканського шкільництва помітну роль відіграло педагогічне вчення неотоміста Яцека Воронєцького (1878–1949), польського священика, викладача, засновника Згромадження Сестер Домініканок Місіонерок Ісуса і Марії (1932 р.). Діяльність домініканця та його педагогічне вчення розвивалися в контексті становлення

неотомізму наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. [1, с. 437]. Педагогіка Яцека Воронєцького – це «практична етика», частина філософії, яка має на меті внутрішнє перетворення людини. Це теорія виховання, що базується на філософії Арістотеля та Томи Аквінського, а також патристичній та схоластичній традиції і Святому Письмі. Він формулює поняття «педагогіка» як науку про виховання та частину етики, що послуговується даними психології та спирається на досягнення інших наук (біологія, соціологія та історія) [4, с. 25].

Теологізація педагогіки Я. Воронєцьким проявилася в дефініції католицької педагогіки. «Під католицькою педагогікою варто розуміти наукову систему виховання та навчання не тільки згідно з теологією та християнською філософією, а й із пов'язаним у їх світлі виховним досвідом» [6].

Аретологічна педагогіка Я. Воронєцького базується на емпіричному та теоретичному засобах пізнання, її завданням є універсальне виховання людини. Метою виховання є формування сили волі, завдяки якій людина може формувати цілі свого життя. Сила волі спричинюється наявністю в людини бажання. Педагогіка – це практична наука, що формує життєвий шлях. Для Воронєцького виховання має релігійний вимір, оскільки наукова система виховання і навчання співпадає із християнською філософією та теологією. Піднято питання зв'язків між вчителем та учнем, особистого та суспільного вдосконалення людини. Педагогіка не має ідеологічного характеру, вимагає індивідуального підходу до кожної людини. Велике значення має роль відповідальності у вихованні. Ціллю виховання є навчання вихованців відповідальності за себе та самовиховання. Педагогіка Я. Воронє-

цького надає людині властивостей бути вільною та розумною. Моральне життя потребує певного мінімуму теоретичних відомостей, що є предметом виховання [2, с. 225].

Людина є особливою в контексті питання буття, вона має необмежені можливості для свого розвитку. Людські вчинки характеризуються добровільністю та відповідальністю за свої дії. Із добровільністю людської діяльності пов'язується її ціль. Суб'єктивною ціллю життя людини є досягнення повного щастя, що полягає на заспокоєнні своїх потреб або актуалізації потенційних можливостей. Об'єктивною метою є трансцендентне добро [3, с. 234].

Критерієм моральності є розумна людська природа. Розум, пізнавши об'єктивний порядок речей, нормуючи відношення до себе, інших та Бога, дає їй об'єктивні відомості, що слугують підставою діяльності совісті. Вона полягає у необхідності творення добра та уникнення зла. Для виконання своєї функції совість повинна виховуватися та формуватися людиною [19, с. 365].

У вченні Яцека Воронєцького розглядається проблема моральності та етики. Діяльність, спрямована на розвиток та прагнення до досконалості, є невід'ємним елементом людського життя. Одним із істотних завдань людини є розвиток особистості. Жодна інша істота, крім людини, не здатна на розвиток. Завдяки моралі людина керує собою й своїм зовнішнім та внутрішнім світом і тільки в цей спосіб реалізує себе. Людська мораль сприяє внутрішньому вдосконаленню людини. Людина себе усвідомлює як «я», відокремлене від «інших». Людську моральність формує співвідношення добра і зла. Ціллю етики є формування поведінкових стереотипів людини в суспільстві [17, с. 320].

Виховання вимагає від людини тверезих роздумів щодо вибору доброго та правдивого. Істотною роллю у системі виховання Я. Вороньцького відіграє розсудливість. Вона відповідає за морально-ціннісну орієнтацію та допомагає здійснювати певні кроки в людській діяльності, вимагає вільного та розумного вибору. В «Католицькій етиці виховання» Я. Вороньцький вважає розсудливість якістю, яка допомагає дистанціюватися від злого та фальшивого. Отець стверджує, що діяльність людини виникає завдяки рішенню, яке постає завдяки діалогу розуму і волі, причому розум керується правдою буття, а воля – добром [11, с. 161].

Одним із підставових завдань етики та теорії виховання, піднятих Я. Вороньцьким, є проблематика моральних чеснот. Він розрізнув вади та чесноти з погляду моральності людських вчинків. Чеснота – це моральна чистота людини, яка дає можливість досягнення добра. Вихователь не повинен допускати вад у вихованні. Я. Вороньцький виділяв чотири початкові чесноти, які спрямовують людину до морально добрих вчинків: розсудливість (досконалий розум), хоробрість, поміркованість та справедливість. Теологічні чесноти мають за завдання вдосконалити людину на такому рівні, щоб вона могла досягнути остаточну ціль свого земного буття – єднання з Богом. Це дає діяльності людини надприродний характер, наближаючи її до Бога [11, с. 163].

Отець Я. Вороньцький здійснив аналіз людської психіки із її можливістю формування внутрішнього світу. Він вказав елементи, які стають носієм розвитку людської особистості та її деградації. У кожній людині є різний рівень інтелекту та потенціалу розуму для пізнання світу [21, с. 165].

Першим видом виховання є індивідуальне та суспільне виховання, які не відділяються одне від одного. Найважливішим місцем суспільного виховання є родина, школа та церква. Виховання релігійне і моральне забезпечують насамперед дві останні категорії. Основним чинником, що впливає на самовиховання, є віра. Виховання не може показати позитивний результат без співпраці сім'ї з іншими одиницями суспільства, церквою та школою. Яцек Вороньцький закликав виховувати в руслі спільного добра, яким є лад, порядок, добробут та родинний спокій. Роль молодіжних організацій, на думку домініканця, зводилася до навчання співпраці та заохочення ентузіазму. Школа повинна підготувати людину до життя в суспільстві. Без етики педагогіка не може виконати цілей та завдань, які ставить перед собою людина [5, с. 155].

Педагогіка християнського геоцентризму Я. Вороньцького визначає виховання як розвиток моральних, фізичних та розумових властивостей людини. Воно є непорушним правом людини та виражається у гармонійному прагненні людини до досконалості. Формою виховання є самовиховання, яке полягає у формуванні характеру людини на базі інтелекту та моралі. Я. Вороньцький поділяє виховання на нормативне та цільове. Із погляду на мету виділено напрямки виховання: пайдоцентризм, гетероцентризм та християнський геоцентризм [16, с. 150].

Пайдоцентризм наголошує, що мета виховання – в самій дитині та поділяється на: 1) адаптацію – виховання полягає у пристосуванні до зміни умов існування; 2) раціоналізм – метою виховання є створення всебічних зацікавлень дитини; 3) віталізм – ціллю виховання є реалізація власного інтересу. У гетеро-

центризмі мета виховання лежить у певних цінностях. У християнському геоцентризмі – осягнення певної досконалості вихованця. Він проголошує розумність людської природи. Першим вихователем є Бог, потім – сама людина по відношенню до себе, а пізніше – інші люди. Безпосередньою метою виховання є залучення людини до матеріально-духовної культури, виховання хороших якостей людини [16, с. 151].

Велике значення у вихованні має ідеал, який є взірцем наслідування. Воно може бути мимовільне або цільове. Вихователю повинен показувати приклад для вихованців, йому повинні бути притаманні наступні якості: 1) добре виховання, керування власними вчинками, непідвладність примхам; 2) працьовитість, моральність, вільність від гніву. Любов є невід’ємним чинником у вихованні; 3) увага та приязнь, розсудливість, покора, терплячість [16, с. 152].

Педагогіка Я. Воронєцького є синтезом давньогрецької та християнської педагогіки. Виділяються поняття «чеснота» та «звички». Чеснота відповідає за інтегральне та гармонійне виховання людини, звички пов’язані з навчанням. Виховання людини полягає на інтелектуальній праці та моральних чеснотах. Виховання – пошук внутрішньої гармонії інтелекту та волі, внутрішньої культури людини [7, с. 248].

Головним зовнішнім чинником, який впливає на особистість, є реальність. Пізнання правди і добра, що відбувається під впливом буття, повинне контролюватися суспільством. Участь у суспільному житті формує ставлення до реальності, об’єктивізм підходу до дійсності, створює ідеї та теорії, які є суб’єктивними помислами [8, с. 40].

Оцінюючи можливість використання томістичної концепції у вихованні,

належить звернути увагу на факт, що підхід до виховання є вибірковим. Яцек Воронєцький підкреслював, що в центрі томістичної педагогіки є питання діяльності, яке сформоване через людину чи через розумну і вільну дію. На практиці томізм швидко переходить від теми правди до формулювання потреб. Труднощі в питанні, як мотивувати людину до добрих вчинків, вирішуються відповіддю, що правдиве і добре – це те, як належить діяти [20, с. 50].

Ціллю хороших дій людини є винагорода, якою для людини згідно з Я. Воронєцьким є єднання з Богом. Завданням церкви є створення релігійної спільноти на землі, яка існує, взаємодіючи із державою. Людина вільно і добровільно пізнає Бога. Якщо релігія нав’язується людині, дуже часто вона не пізнає істинну віру, але приймає зовнішню релігійність. Виховання, в якому акцент здійснюється на правді, перестає бути вихованням, а стає моралізуванням або навчанням [19, с. 364].

Домініканець цікавився суспільними проблемами, що доводить праця «Уваги з приводу «Нашої молоді» скриптора» (Львів, 1903). В ній Я. Воронєцький закликає молодь прийняти відповідну етичну підставу згідно із суспільними обов’язками, котрі мають виходити із морального обов’язку дотримання суспільного порядку [12].

Дуже багато уваги домініканець присвятив суспільним проблемам та життю католицької церкви. Підкреслював потребу поглиблення релігійного навчання в середовищі польської інтелігенції. В «Методиці і програмі навчання моральної теології» (Люблін, 1922) вимагав від вчителя, щоб він вирізнявся особистою мораллю. Моральна теологія повинна викладатися з методикою, властивою теологічним наукам, і опиратися на Свя-

те Письмо і церковні канони. У «Католицькій виховній етиці» (Краків, 1948) домініканець перше місце в процесі навчання віддав формуванню характеру через виховання і самовиховання [9, с. 256].

Я. Воронецький пропонує поділ своєї педагогіки на три розділи: предмет виховання – те, що має бути результатом процесу виховання; об'єкт виховання – людина, що виховується; вихователь – не тільки особа, але все суспільство, відповідальне за процес виховання. Домініканець є прихильником педагогічного універсалізму – всестороннього сприйняття виховання при врахуванні всіх чинників, які його детермінують. Вихованцями суспільства є не тільки окреслена група дітей та молоді, а всі, хто може вдосконалювати особистість та піддатися на вплив виховання незалежно від походження, раси, мови, національності, конфесії, суспільного статусу. Розвитку особистості потрібне всебічне виховання. Виховання людини триває аж до її смерті. У вихованні співіснують природні засади, здобуті досвідом, та надприродні, отримані від Бога [10, с. 43].

Теологізація першої частини педагогіки полягає у тязі до джерел пізнання, через що людина одержала первородний гріх. Наслідком цього гріха є розлад істотних складових людини, які проявляються у трьох негативних недоліках: хтивість тіла (сексуальні нахили та обжерливість), хтивість очей (непомірквана жага матеріального добра) та пиха життя (звичайна пиха та зарозумілість). Вони є проявами схильності об'єкту виховання до гріха [13, с. 230].

Теологізація другої частини педагогіки є очевидна поза всяким сумнівом. Риси характеру ідеалу вихованця окреслює теологія, яка виховує порядних

людей, дітей Божих, християн. Виховання людини повинне бути христоцентричне. Предмет виховання інспірований через трактат про теологічні чесноти: віру, надію та любов, які керують цілим моральним життям людини. Теологізація третьої частини педагогіки, присвяченої вихованцям, полягає в тому, що головним вихователем виступає Бог і церква, делегована Богом для виховання людини [14, с. 159].

Важливим чинником виховання є атмосфера, в якій формується особистість. Оточення в такому разі виступає прикладом для вихованця, від нього залежить шлях, який вихованець долає до особистості. Люди наслідують приклад інших людей, бо відчують обов'язок до цього. Добрий приклад відіграє істотну роль, особливо в дитячому віці, бо тоді людина найбільше піддається впливу оточення [15, с. 130].

Я. Воронецький вважає, що не існує виховання без співпраці вихователів із вихованцями. Основне завдання вихованця – стати свідомим себе та навколишнього середовища. Його праця над самим собою має стати його свідомою діяльністю. Згідно із Я. Воронецьким, в цілому суспільстві необхідно поширювати переконання про велику відповідальність у вихованні та впливі на інших людей кожної людської одиниці незалежно від обов'язків чи посади. Не існує несупільного виховання, оскільки цілком виховання є розвиток не тільки одиниці, а й суспільного ладу [19, с. 365].

Я. Воронецький постулює, що показниками формування послуху повинні бути міць, твердість і витримка. Щоб виховати послух, потрібні наступні умови: щоденне життя потрібно організовувати згідно із певними правилами та врахуванням конкретних умов лю-

дей, місця і часу. Підлеглі повинні відчувати, що в інституції, яка їх опікує, є лад і порядок, про які свідчить регулярність, чистота, пунктуальність, тиша та сумлінність у виконанні обов'язків. Настрій порядку сам по собі вказує, що належить робити, не допускаючи занедбань та браку покарань. Сам вихователь має піддатися цій атмосфері та давати особистий приклад. Належний поділ праці становить у підлеглих вироблення духу послуху. Вихователь повинен відчувати, щоб усякі зміни були передбачувані, приготовані та добре продумані. Вони повинні бути проведені поступово, а не в останню хвилину. Останньою умовою створення у вихованців духу послуху – вихователь має вміти охопити цілісність діяльності, енергійно керуючи нею згідно з планом [14, с. 160].

Керування становить перший елемент тріади керівництва над учнями, за чим іде формування послуху. Кожний вихователь повинен знати статuti і правила та прийоми, що спонукають його вихованців їх виконувати. Вихованці, що виконують накази вихователя, повинні знати, коли, чому і для чого їх треба виконувати. На діяльність керування погано впливає зарозумілість та малодушність, недостатнє знання статutів та правил, погана організація, порушення субординації та відсутність поділу праці [9, с. 255].

Другим елементом формування послуху є командування. За допомогою команд та нагадувань вихователь повинен керувати діяльністю своїх вихованців. Команди повинні бути погоджені із Божим та людським моральним правом. Вони мають бути старанно продумані та представлені в управлінні. В іншому разі може послабитися повага вихованців до вихователів. Команда має бути дана вчасно, оскільки вихова-

нням потрібен час на її виконання. Вихователі повинні знати спосіб мислення, розуміння та мовлення вихованців, щоб ті зрозуміли наказ [9, с. 256].

Третій елемент послуху – це покарання. Його ціллю є виправлення вихованців. Перша засада виправної функції покарання – цілковите керування вихователя над вихованцем; гнів не повинен бути джерелом покарання, ним є справедливе знесення покути за негативний вчинок. Друга засада виправлення – застереження, щоб не повторювати провини, за яку отримано покарання. Вихованець повинен зрозуміти користь, яку йому воно приносить. Надмірна суворість покарання є неприпустимою. Однак і надмірна поблажливість може створити анархію серед вихованців. Я.Воронецький акцентує увагу на велике значення похвали у своїй практиці формування послуху. Як зазначає домініканець, «хвала ближнього є актом покори» [18, с. 211].

Висновки. Таким чином, неотомізм як філософське вчення піддався впливу не лише релігії, а й суспільним подіям другої половини ХІХ – 30-х років ХХ ст. Основним завданням навчання та виховання в неотомізмі вбачається досягнення вічного життя та спасіння, тому шляхом до Бога є дотримання християнських цінностей. Дидактика, як свідчить аналіз вчення Я. Воронецького, не повинна відмежовуватися від формування суто людських якостей для викристалізування рис особистості для адаптації в суспільстві. Христоцентричність виховання дозволяє для досягнення спасіння зрозуміти Божий закон через вивчення Святого Письма. Отже, тріада «Бог – людина – суспільство» є світоглядною картиною вчення Я. Воронецького, оскільки відсутність однієї із цих ланок у освітньому процесі приз-

водить до відсутності можливості людини адекватно сприйняти дійсність.

Література та джерела

1. Паславський І. Гисихія і Раціо. Філософський світ української культури середніх віків і ранньомодерного часу / Національна Академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2015. – 616 с.
2. Bleszyńska, Imelda Zofia. O. Jacek Woroniecki. Dominikanin – wychowawca – patriota. 1878–1949. – Lublin : Fundacja Servire Veritati Instytut Edukacji Narodowej, 2006. – 269 s.
3. Bouzyk, Maria M. Myśl pedagogiczna Adama (Jacka) Woronieckiego w wybranych publikacjach z okresu 1903–1918 // Polska myśl pedagogiczna. – 2015. – №1. – S. 221–241.
4. Grzybowski, J. Filozoficzne skutki kontrkultury – profetyczne diagnozy o. Jacka Woronieckiego OP [Електронний ресурс] // Universitas Gedanensis. – 2010. – Т. 40. – S. 17–37. – Режим доступу : http://utw.diecezja.gda.pl/universitas_gedanensis/uniwersitas%20t.%2040.pdf.
5. Grzybowski, J. O. Jacek Woroniecki OP – prekursor myśli tomistycznej w Polsce // Studia Płockie. – 2007. – Т. XXXV. – S. 151–158.
6. Grzybowski, J. Źródła współczesnych przemian kulturowych. Społeczno-religijne intuicje o. Jacka Woronieckiego OP [Електронний ресурс] // Warszawskie Studia Teologiczne. – Режим доступу : <http://pwtw.pl/wp-content/uploads/wst/23-2/Grzybowski.pdf>.
7. Horowski, J. Pedagogika tomistyczna a pedagogika wartości [Електронний ресурс] // Jarosław Horowski // Paedagogia Christiana. 2008. 1/21. S. 241–255. – Режим доступу: <http://apcz.pl/czasopisma/index.php/PCh/article/download/PCh.2008.015/6510>.
8. Kielar, P. O. Jacek Woroniecki jakiego mało znamy // Roczniki Teologiczno-Kanoniczne. – Lublin : TN KUL, 1959. – S. 39–47.
9. Kostkiewicz, J. Kierunki i koncepcje pedagogiki katolickiej w Polsce 1918–1939. – Kraków, 2013. – 733 s.
10. Krasnodębski, M. Pedagogika Jacka Woronieckiego i Feliksa Wojciecha Bednarskiego jako egzemplifikacja etyki tomizmu tradycyjnego [Електронний ресурс] // Studia Elckie. – 2009. – №11. – S. 29–58. – Режим доступу : http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Studia_Elckie/Studia_Elckie-r2009-11/Studia_Elckie-r2009-t11-s29-58/Studia_Elckie-r2009-t11-s29-58.pdf.
11. Lietz, N. Posłuszeństwo w koncepcji pedagogicznej Jacka Woronieckiego OP [Електронний ресурс] // Rozprawy z dziejów oświaty. 2005. – Т. 44. – S. 151–171. – Режим доступу : http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Rozprawy_z_Dziejow_Oswiaty/Rozprawy_z_Dziejow_Oswiaty-r2005-t44-s151-171/Rozprawy_z_Dziejow_Oswiaty-r2005-t44-s151-71.pdf.
12. Polak, R. Woroniecki Jacek Adam [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ptta.pl/pef/pdf/w/woroniecki.pdf>.
13. Polak, R. Filozofia wychowania o. Jacka Woronieckiego // Człowiek w kulturze. – №12. – S. 219–240.
14. Polak, R. Jacek Woroniecki – życie i twórczość naukowa [Електронний ресурс] // Filozofia i edukacja. – S. 159–176. // Режим доступу: <http://www.gilsonsociety.pl/app/download/8824695/R.+Polak,+Jacek+Woroniecki+życie+i+twórczość+naukowa,+s.+219-240.pdf>.
15. Potocki, A. Problemy wychowawcze w publicystyce Jacka Woronieckiego // Człowiek – moralność – wychowanie. Życie i myśl Jacka Woronieckiego OP. – Lublin, 2000. – S.128–139.
16. Niedziela, M.L. Proba biografii Jacka Woronieckiego OP i jego wyznania // Człowiek – moralność – wychowanie. Życie i myśl Jacka Woronieckiego OP / red. nauk. Maurycy Lucjan Niedziela. – Lublin : Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej Gaudium, 2011. – S.149–153.
17. Szczęsny, M. Patriotyzm w pismach o. Jacka Woronieckiego OP / [Електронний ресурс] // Studia Elblaskie. – 2002. – №4. – S. 309–334. – Режим доступу : bazhum.muzhp.pl/...t4/.../Studia_Elblaskie-r2002-t4-s309-334.pdf.

18. Szydłowski, P. Teologizacja pedagogiki w twórczości Jacka Woronieckiego (1878–1949) // *Filozofia i czas przeszły*. – Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2005. – S. 210–217.

19. Tarasiewicz, P. Sylwietki wielkich polaków: Jacek Woroniecki OP / [Електронний ресурс] // *Studia Elckie*. – 2007. 9. – S. 363–368. – Режим доступу : bazhum.muzhp.pl/media/.../Studia_Elckie-r2007-t9-s363-368.pdf.

20. Wistuba, G. Chrzescijańskie zobowiazanie przemienia swiata. Zadania wynikajace z funkcji pasterskiej posrednictwa zbawczego w ujeciu o. Jacka Woronieckiego OP [Електронний ресурс] // *Warszawskie Studia Pastoralne*. – Warszawa, 2009. – № 10. – S. 47–56. – Режим доступу : <http://www.warszawskiestudia.pastoralne.pl/wsp/wsp10.pdf>.

21. Wistuba, G. Prowadzic ku zbawcy: duszpasterstwo w nauczaniu i posludze o. Jacka Woronieckiego OP / Gabriela Wistuba. – Sandomierz : Wydawnictwo diecezjalnei Drukarnia, 2011. – 213 s.

Gumenyak A.R. NEO-THOMISM BY JATSEK WORONETSKY AS IDEA PRINSIPLES OF DOMINICAN ORDER'S EDUCATIONAL ACTIVITY IN THE SECOND HALF OF THE SIXTH CENTURY – 1930s. *The neo-Thomism's doctrine as idea principles of Dominican order's educational activity in the second half of the XIXth century – 1930s was highlighted in the article. The Dominican neo-Thomist's pedagogian theory by Jatsek Woronetsky was analysed. The signs of doctrine's practical way in the theory of studying and upbringing were determined. The priority of upbringing over studying according to neo-Thomistic doctrine was emphasized. The issue of morality and ethics and their relationship with pedagogics was reviewed. The value of upbringing in forming of mind and will as ways of cognition was emphasized. The goals of upbringing were determined. The role of theological scienc-*

es in teaching methodics in Dominican schools was disclosed. Pedagogical universalism as nessesarity of personality's development in process of his(her) upbringing was defined. The influence of upbringing on forming pupils' personality was pointed out. The role of religious survey and responsibility in upbringing of children in Dominican schools was determined. Absence of ideology as factor of upbringing process was pointed out. The role of human factor as object of upbringing process and formation of human personality was revealed. The role of upbringing as factor of human's choice between good and evil was determined. Types of upbringing according to environment and human goals were pointed out. Directions of pupil's upbringing were found out. The value of the surroundings for formation of personality was revealed. Human life and its savety as main goal of education and upbringing in neo-Thomism were determined. Presence of Christianity values as main component of upbringing at schools of Dominican Order was mentioned. The role of comprehensiveness of upbringing for adequate perception of reality and it's Christianity centre through the Holy Scripture was disclosed. The value of neo-Thomism in adapting of Dominican's educational activity to new conditions was emphasized.

Keywords: *Dominican order, neotomism, education, teaching, upbringing.*

Гуменяк А.Р. НЕОТОМИЗМ В ИЗЛОЖЕНИИ ЯЦЕКА ВОРОНЕЦЬКОГО КАК ИДЕЙНАЯ ОСНОВА ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДОМИНИКАНСКОГО ОРДЕНА ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ ХІХ – 30-е ГОДЫ ХХ ВЕКА. *В статье освещено учение неотомизма как идейной основы образовательной дея-*

тельности доминиканского ордена во второй половине XIX – 30-е годы XX столетия. Проанализирована теория педагогики в изложении доминиканского неотомиста Яцека Воронецкого. Выделены признаки практического направления учения в теории обучения и воспитания. Отмечен приоритет воспитания над обучением согласно с неотомистическим учением. Рассмотрена проблема моральности и этики и их взаимосвязь с педагогикой. Подчеркнуто значение воспитания в формировании разума и воли как средства познания. Определена цель воспитания. Рас-

крыта роль теологических наук в методике преподавания в доминиканских школах. Отмечен педагогический универсализм как необходимость всестороннего развития личности в процессе воспитания. Указано влияние воспитания на формирование личности учеников. Подчеркнуто значение неотомизма в приспособлении образовательной деятельности доминиканцев к новым условиям.

Ключевые слова: доминиканский орден, неотомизм, образование, обучение, воспитание.

УДК 94:379.822(477.86)

ТУРИСТИЧНО-КРАЄЗНАВЧИЙ ОПИС
ЧЕРНЕЛИЦЬКОГО ЗАМКОВОГО КОМПЛЕКСУ

І.О. Лисий

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

На основі використання авторсько-го комплексно-системного алгоритму, що поєднує чотири групи описових складових – природно-географічної (орографічні характеристики побудови, гідрологічна специфіка призамкової території, наявність об'єктів природно-заповідного фонду, садово-паркова архітектура й тип ландшафту), історико-культурної (історична значимість, фізична збереженість, культурна цінність, архітектурний стиль і тип оборонної системи), інфраструктурної (транспортна доступність, наявність засобів розміщення і харчування, ступінь музесфікації та сувеніризації) та інформаційно-рекламної (інтегрованість в туристичні маршрути, проведення туристичних промо-кампаній, рівень рекламного забезпечення, науково-дослідницька вивченість і наявність інформації в мережі Інтернет), здійснено історико-краєзнавчий і туристично-рекреаційний аналіз просторово-географічної локалізації, архітектурного стану, історико-культурної цінності й атрактивного потенціалу Чернелицького замку, який знаходиться в Городенківському районі Івано-Франківської області. Встановлено, що Чернелицький замковий комплекс, перебуваючи у поганому стані фізичної збереженості, володіє високим атрактивним потенціалом, що сформований на основі поєднання унікальних природно-географічних характеристик локалізації замкової території та оригінальних

історико-архітектурних елементів пам'ятки.

Ключові слова: замок, Чернелицький замок, замковий комплекс, оборонна споруда, пам'ятка замкової архітектури.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку людства, який характеризується тотальною глобалізацією з втратою багатьма етносами й націями архаїчної історико-культурної автентики, вимагає цілеспрямованого вивчення, дослідження і збереження історико-культурної спадщини, одними з об'єктів якої є різноманітні пам'ятки замково-оборонної архітектури – фортифікаційні споруди у вигляді замків, оборонних палаців, церков, монастирів, веж та ін. Історія, людське забуття, недбалість та навіть і варварство призвели до руйнації та втрати багатьох замків чи аналогічних споруд в Україні. До переліку об'єктів, які перебувають під загрозою фізичного зникнення і потребують термінових консерваційно-реставраційних заходів, належить малозбережений палацово-замковий комплекс в селищі Чернелиця Городенківського району Івано-Франківської області. Очевидно, що актуальне завдання сучасників полягає у пошуку оптимальних механізмів збереження, охорони, відновлення та пристосування замку. На думку автора, одним з найбільш перспективних напрямків можна вважати пристосування об'єкта для туристично-екскурсійних і рекреаційних потреб,

що бачиться ефективним та (головне) рентабельним способом функціональної адаптації історико-архітектурних пам'яток. Але існуючий дефіцит міждисциплінарних досліджень Чернелицького замку потребує негайного наукового обґрунтування, розробки й використання інноваційних механізмів та методів для оцінки історико-культурного та атрактивного потенціалу споруди.

Аналіз публікацій і досліджень. Починаючи з останньої чверті XIX ст. і до кінця XX ст. проблематиці наукового вивчення замкової споруди в Чернелиці приділялася незначна увага науковців. Рубіж XX–XXI ст. ознаменувався зростанням наукового інтересу до пам'ятки серед вчених різних дослідницьких напрямків. Першочергово слід виділити: істориків – М. Арсеніч [1, 2, 3], А. Гошинського [5], І. Драбчука [6], В. Нагірного [11, 12, 13, 14, 15, 16]; архітектурознавців та архітекторів – Л. Квятковського [7], У. Полутренко [18, 19, 20], О. Тихонову [22]; кастеологів – О. Лесика [8], О. Мацюка [10]; краєзнавців – Т. Палкова [17], З. Федунківа [23], В. Харитона [24]; туризмознавців – М. Рутинського [21] тощо. Окремі аспекти наукового вивчення замку також знайшли своє відображення у загальнотуристичних путівниках та невеликих описових працях статейного типу. Проте поза увагою дослідників залишилося питання комплексного міждисциплінарного вивчення Чернелицького замку та пошуку варіантів функціонального пристосування для потреб екскурсійно-туристичної галузі та краєзнавства.

Мета роботи. Метою написання даної статті є комплексна міждисциплінарна оцінка Чернелицького замку з позицій історії, архітектурознавства, краєзнавства, регіональної географії,

археології, кастеології та туризмології для визначення потенційних шляхів функціональної адаптації пам'ятки. Об'єктом дослідження виступає Чернелицький замок, а предметом – природно-географічні, історико-культурні, інфраструктурні та краєзнавчо-туристичні особливості побудови замкового комплексу.

Результати дослідження. Історико-туристичний аналіз атрактивного потенціалу Чернелицького замкового комплексу пропонується проводити на основі авторського алгоритму, сутнісний підхід якого детально описаний в попередніх опублікованих дослідженнях [9, с. 44–49]. Він полягає у використанні комплексно-системного методу, що включає чотири групи описових складових, в межах кожної з яких додатково виділяється ще по п'ять елементів: природно-географічна (орографічні характеристики побудови пам'ятки, гідрологічна специфіка призамкової території, наявність об'єктів природно-заповідного фонду, садово-паркова архітектура й тип ландшафту), історико-культурна (історична значимість, фізична збереженість, культурна цінність, архітектурний стиль та тип оборонної системи пам'ятки), інфраструктурна (транспортна доступність, наявність закладів розміщення та харчування, ступінь музеєфікації й сувеніризації об'єкта) та рекламно-інформаційна (інтегрованість в туристичні маршрути, проведення туристичних промо-кампаній, рівень рекламного забезпечення, науково-дослідницька вивченість та наявність інформації в мережі Інтернет). На думку автора, такі групи показників дозволяють ширше розкрити зміст не тільки історико-культурних особливостей колишньої оборонної споруди, але і її поточного фізичного стану.

Замково-палацовий комплекс, площа якого становить 2,5 га, розміщений в східній частині покутського містечка Чернелиця Городенківського району на правобережній стороні Дністра, але віддалений від річки майже на кілометр. Територія поселення входить до складу Придністровського Покуття, званого ще Тлумач-Городенківською височиною, а в локальному рельєфі переважають четвертинні відклади, які представлені делювіальними, алювіальними та воднольодовиковими формами. Замкова споруда зведена на мисі кряжу з пологими

схилами, які понижуються в північному, східному й південному напрямках, а тому південно-західний і північно-західний бастіони розміщені ближче до вершини кряжу, а північно-східний та північно-західний – на його схилі. Діапазон висот замкової площі коливається в рамках 308–315 м, що переважає навколишній рельєф на 2–10 м з північного, східного та південного боків й на 1–2 м із заходу. Така локалізація створювала додаткові орографічні передумови фортифікаційної міцності та обороноздатної ефективності (рис. 1).

Рис. 1. Аерофотознімок Чернелицького замку (автор – М. Рітус)

Географічна близькість замку до Дністра не створює відчутних переваг для мальовничості аквальної особливості побудови, оскільки на призам-

ковій території немає великих гідрологічних об'єктів, за винятком мілководної й низькоатрактивної річки Должок, що є правою притокою згадуваного

Дністра. Однак, як свідчать архівні джерела, в період активного функціонування фортеці навколо неї існували декілька повноводних джерел та потічків, які заповнювали замкові рови.

Чернелицький замок розміщений в природних межах Дністровського регіонального ландшафтного парку та вважається однією з історико-архітектурних візитівок природоохоронного об'єкта.

Історичні та архівні матеріали не вказують на існування пам'яток садово-паркової архітектури поблизу замку-палацу в Чернелиці, що пояснюється щільною забудовою призамкової території в період утилітарного використання пам'ятки, а через це – відсутністю необхідної ділянки, й також природною красою навколишньої місцевості (чергування мальовничих мішаних лісів та степових анклавів).

Локалізація замку, зі всіх боків оточеного приватними житловими, сільськогосподарськими та громадськими будівлями, що негативно впливають на можливість візуального сприйняття й анулюють способи панорамного виду на пам'ятку, дозволяє визначити тип прилеглого ландшафту як антропогенний сільський з контрастним поєднанням рис височинних лісостепових пейзажів, візуально віддалених.

Красєзнавці І. Драбук і В. Никифорок припускають, що на місці сучасної фортеці в давнину існувала дерев'яно-земляна оборонна споруда у простішому вигляді [6, с. 4], однак документальних чи археологічних підтверджень або спростувань даній теорії наразі не знайдено. Власне існуючий Чернелицький замок був збудований до середини XVII ст., а сам будівельний процес умовно можна розділити на два етапи: 1. початковий (між 1607 й 1636 рр.) та

2. завершальний (1650–1659 рр.), що доводять збережені архівні матеріали. На першому етапі роботи велися під керівництвом невідомого архітектора-фортифікатора з ініціативи тодішньої власниці Чернелиці Я. Белжецької (Белзецької)¹, останньої з магнатського роду Язловецьких. Однак будівництво припинилося в 1636 р. через її банкрутство. В цей період будівничі встигли звести тільки перший ярус в'їзної вежі, північно-східний бастион і нижню частину ескарпів куртин та інших бастионів, що показали результати інвентаризації замку, проведеної українсько-польською експедицією в 2012 р. Відсутність прямих спадкоємців у Я. Белжецької зумовила перехід Чернелицького ключа разом із незакінченим замком до Є. Станіславської², яка в 1650 р. вийшла заміж за брацлавського воєводу М.-Є. Чарторийського³. А князь Чарторийський з 1650 по 1659 рр. завершив будівництво оборонної споруди (принаймні основ-

¹ Ядвіга Белжецька гербу Абданк (пол. Jadwiga Bełżecka, 1670, Бучач – 1641) – жертводавець і меценат, фундаторка монастиря в Мурафі, дочка великого коронного гетьмана і руського воєводи Єжи Язловецького та Ельжбети Тарло, друга дружина ротмістра Анджея Белжецького.

² Єфросинія Станіславська гербу Пілява (пол. Eufrozyna Stanisławska, 18 квітня 1629 – 2 січня 1668, Варшава) – воєводи́на брацлавська, дочка кам'янецького каштеляна Яна Анджея Станіславського та Софії Козловської, друга дружина Міхала Єжи Чарторийського (2 лютого 1650 – 15 грудня 1668).

³ Міхал Єжи Чарторийський гербу Погонь Літєвська (пол. Michał Jerzy Czartoryski, 1621, Клевань – 13 квітня 1692, Підгірці) – польський магнат і державний діяч Речі Посполитої, князь на Клевані та Жукові, дворянин королівський (з 1642 р.) староста кам'янецький (1645), каштелян волинський (1653–1655), воєвода брацлавський (1658–1661), волинський (1661–1680) і сандомирський (1680–1692), староста кременецький і віленський.

ної частини). Князівським подружжям було зведено другий ярус в'їзної вежі, на чоловому фасаді якої було поміщено великий кам'яний герб М. Чарторийського – Погонь, а на тильній стороні герб його дружини – Піляву. Тоді ж завершено будівництво куртин, а також північно-західного, південно-східного та південно-західного бастіонів, які, на відміну від північно-східного бастіону, були без бійниць й заповнені землею. Проте пізніше замок кілька разів перебудовувався, втрачаючи свій автентичний вигляд і характер оборонної резиденції, при цьому ставши найбільшою східною фортецею Речі Посполитої на правому декорумі цієї та інших будівель комплексу цього періоду [7, с. 77]. Таким чином, найвіддаленіша хроноло-

гічна глибина замку сягає початку XVII ст.

Замок, який представляє собою правильний квадрат в плані, по периметру був оточений кам'яними мурами та земляними насипами. В'їзд контролювався за допомогою двоярусної брами з дерев'яним мостом та підйомним механізмом, до брами прилягали одноповерхові будівлі (з півдня мурована, а з півночі дерев'яна). У південно-західній частині подвір'я знаходився палац, отвори вікон та дверей якого були прикрашені кам'яною різьбою стилю ренесансу, решту замкового подвір'я оточувала військово-господарська забудова (мурована з каменю криниця і стайні для коней) (рис. 2).

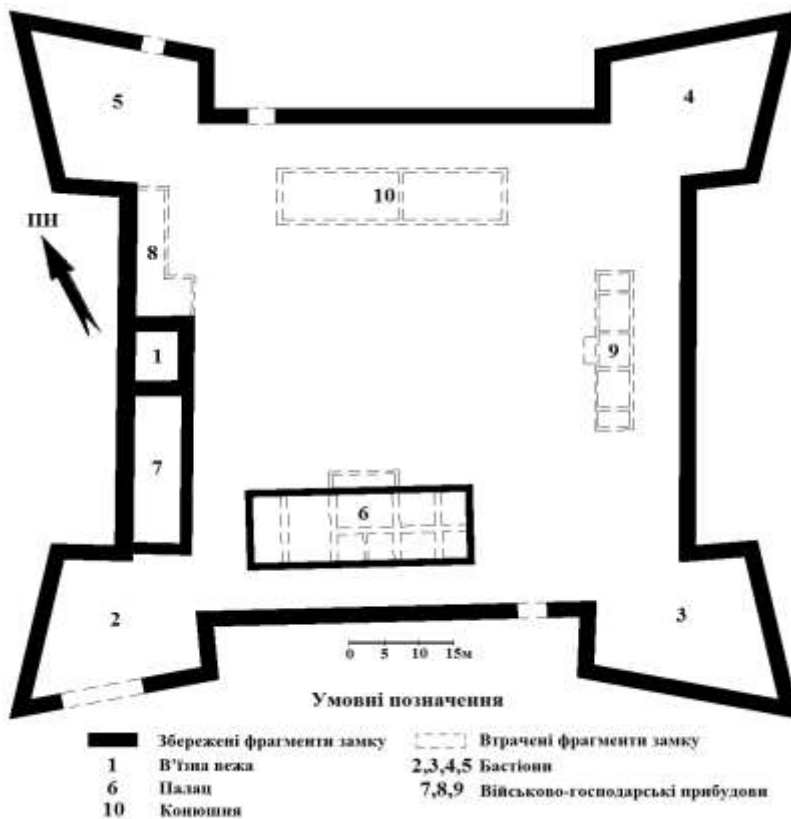

Рис. 2. Реконструкція плану Чернелицького замкового комплексу (автор)

До нашого часу від класичної оборонної споруди, описаної вище, дійшли в різному стані збереженості в'їзна вежа без даху, чотири бастіони, залишки стіни з бійницями для гармат та руїни палацу. Двоповерхова в'їзна вежа з арочним проїздом розташована посередині західного муру, який зберігся найкраще. Вона обрамлена порталом з білого каменю-пісковика, декорована ренесансною кам'яною різьбою та прикрашена гербами: із зовнішнього боку аркового проїзду вцілів герб Погонь з зображенням озброєного вершника, вирізьбленим у камені, а з внутрішнього боку – герб Пілява у вигляді п'ятираменного хреста, розміщений над кам'яними одвірками брами на західному фасаді. На останньому – напис латинськими літерами «E.S.X.C.W.V.», що розшифровується як «Єфросинія Станіславська, княгиня Чарторийська, воеводина Брацлавська». Півциркульну арку фланкують рустовані пілястри, які підтримують антаблемент, декорований квітчастими розетками. Проміжки між обрамленням арки і антаблементом оздоблені круглими медальйонами, на яких вирізьблені луки, сагайдаки, алебарди, мечі та інший військовий інвентар епохи Середньовіччя. В північній та південній стінках вежа має дверні отвори й заглиблення від колишнього каміну. По боках брами знаходяться ключоподібні бійниці, увінчані трикутними сандриками, але декоровані квітчастими розетками, обабіч вікон – великі волюти, які були композиційним елементом втраченого фронтона. В інтер'єрі брами зберігся первісний кам'яний брук, ніші, де були каміни, а також димові канали. Перший ярус перекритий кам'яним бочковим склепінням з

двома розпалубками та різьбленою кам'яною розетою з металевим кованим кріпленням для ліхтаря (рис. 3). По правий бік вежі розташовані прибрамні приміщення, над ними знаходиться тераса. Віконні та дверні прорізи оздоблені профільованими обрамуваннями. Під будівлями збереглися пивниці, перекриті кам'яними бочковими склепіннями. Чотири бастіони зберегли нижні ряди кам'яного ескарпування та земляне наповнення, шпаци та стики фасів викладені великими тесами блоками каменю. Куртини, товщина яких становить близько 2 м, зруйновані майже до фундаментів, за винятком західної, збереженої на повну висоту (до 6 м). У східній куртині біля північно-східного бастіону міститься ріншток, через який відводили воду й каналізаційні стоки з території замку. Від палацу залишилися лише фундаменти, засипані камінням і землею, а також один з контрфорсів, які укріплювали західну стіну. В південно-західній частині замкового подвір'я також збереглась основа однієї з офіцин, розібраної на будівельні матеріали в 40-х рр. XX ст. Це остання будівля, яка збереглась від первісної внутрішньо-дворової забудови [7, с. 77–79].

Важливість Чернелицького замкового комплексу як надзвичайно цінного об'єкта історії і культури вперше була підкреслена ще у 1933 р., коли польська влада офіційно включила споруду до списку історичних пам'яток [3, с. 64–65]. А з 1963 р. і до сьогоднішніх днів замок належить до числа пам'яток архітектури республіканського (тепер національного) значення під охоронним номером 251.

Рис. 3. В'їзна брама Чернелицького замку (автор – Р. Бречко)

Оборонний комплекс, зовнішні стіни якого збудовані з коленого каменю-пісковика, в різних дольових частках поєднав риси трьох архітектурних стилів (еклектизм) – практичного бароко, химерно-фантазійного маньєризму та вишуканого ренесансу, а їхні основні стильові ознаки яскраво відображені на порталі в'їзної брами споруди.

Замок зведений з дотриманням фундаментальних канонів голландської школи оборонно-фортифікаційної архітектури та представляє собою бастионну систему укріплень. З іншого боку, збереженість бійниць в північно-східному бастионі свідчить про те, що в проекті споруди поєднані як елементи бастионної, так і попередньої, протобастионної фортифікаційних систем.

Традиційно найбільш негативним аспектом туристичного потенціалу пам'яток оборонної архітектури Івано-Франківської області загалом та Чернелицького замку зокрема залишається інфраструктурна складова. Об'єкт локалізований виключно біля автодоріг місцевого значення С090401 Семаківці – Чернелиця та С090410 Чернелиця – Кунисівці, розташування в межах населеного пункту стало сприятливим фактором для формування вуличних під'їзних шляхів, проте якість дорожнього покриття останніх низька. На замковій чи призамковій території відсутні стаціонарні засоби розміщення, заклади ресторанного господарства, музейні, а також сувенірні установи.

Пам'ятка залучена до різнокатегорійних водних маршрутів (наприклад, у 2010 р. організацією Клуб мандрівників «Золоте Руно» розроблено тематичний сплав «Шлях Дністровий», а одним з об'єктів показу став Чернелицький замок) різної тривалості (зазвичай від 1 до 7 днів), а також до пізнавальних історико-культурних екскурсій регіонального значення.

Розвиток фестивально-подієвих, а також промоційно-туристичних заходів в межах замкового комплексу анулюється відсутністю продуманих теоретико-методичних механізмів проведення (першочергово до таких слід віднести організаційні й комерційно-фінансові перешкоди) і, крім того, неналежним природним станом замкової території (через роки забуття пам'ятки дитинець замку на сучасного етапі покритий неупорядкованою деревною (в основному – це яблуні й берези) та чагарниковою (шипшина) рослинністю, висадженою в радянський період).

Рекламно-туристичний інформаційний матеріал про Чернелицький замок протягом останніх років був представлений лише у вигляді малотиражних флаєрів, листівок та буклетів, а обсяг вміщеної в них інформації обмежений, переважно відображає історичні аспекти розвитку пам'ятки й малоадаптивний для туристично-екскурсійних потреб.

До 2012 р. наукові дослідження об'єкта замкової архітектури носили вибіркового характеру, стосувалися тільки поодиноких аспектів з історії, архітектури чи археології пам'ятки. Протягом 2012–2015 рр. в рамках міжнародного проекту «Чернелицький замок: історія і сучасний стан», який реалізувався дослідниками з Ягеллонського університету (Краків, Польща), При-

карпатського національного університету та Університету нафти і газу (Івано-Франківськ, Україна). Групою українських та польських вчених виконано детальні обміри й креслення всіх збережених елементів замку, відтворено 3D-модель первісного вигляду замку, а на основі зібраних матеріалів видано ряд наукових статей. Крім того, особливо за останні роки, з'явився цілий ряд наукових розвідок, присвячених Чернелицькому замку, – фортеця неодноразово згадується в загальних наукових збірниках, монографічних виданнях, окремих тематичних статтях і публікаціях архітекторів, істориків, краєзнавців, археологів, журналістів. Замок став також предметом дослідження магістерських робіт і об'єктом художніх книг [13, с. 12].

Невисоким залишається загальний рівень насиченості мережі Інтернет історико-туристичною інформацією про Чернелицький замок. Так, на початок 2017 р. пошуковий запит «Чернелицький замок» відображав 1,57 тис. результатів в системі Google і 15 млн – в Яндексі, а запит «Замок в Чернелиці» – 1,09 тис. і 128 млн відповідно. Така велика кількість відповідей в системі Яндекс пояснюється автоматичним пошуковим акцентом на слові «замок», а також значною часткою спаму та нецільової інформації. А по суті, до тематики обраного об'єкта відноситься не більше 1% результатів. Короткі описові інформаційні матеріали про Чернелицький замок розміщені на веб-сторінках універсальної інтернет-енциклопедії Wikipedia [28], кастеологічних веб-порталах «Замки та храми України» [25], «Замки и крепости Украины» [26], «Castles of Ukraine» [27] та ін.

Висновки. Туризмологічний аналіз показав, що Чернелицький замковий

комплекс, перебуваючи у поганому стані фізичної збереженості, володіє високим атрактивним потенціалом, сформованим на основі поєднання унікальних природно-географічних елементів локалізації замкової території та оригінальних історико-архітектурних властивостей пам'ятки. А проблематичними аспектами є низький показник розвитку загальної і спеціальної туристичної інфраструктури, невисокий рівень інформаційної розрекламованості, наукової вивченості й рекреаційної промови. Це логічно викликає необхідність подальших дослідницьких пошуків у напрямку міждисциплінарного вивчення замкового об'єкта та повинно дати більш ґрунтовні відповіді на запитання історико-культурного розвитку споруди, окреслити найбільш оптимальні шляхи залучення до історико-краєзнавчого, суспільно-культурного й екскурсійно-туристичного ареалів.

Література

1. Арсеніч М. Вибрані аспекти історії Чернелицького замку з кінця XIX століття до 1939 року / М. Арсеніч // Ямгорів: літературно-краєзнавчий і мистецький альманах. – 2013. – № 22–23. – С. 165–169.
2. Арсеніч М. Фортеця [Чернелицький замок] часів Австро-Угорщини / М. Арсеніч // Пам'ятки України: історія та культура. – 2015. – № 7–9 (215–217). – С. 54–59.
3. Арсеніч М. Чернелицький замок у міжвоєнний період / М. Арсеніч // Пам'ятки України: історія та культура. – 2015. – № 7–9 (215–217). – С. 60–67.
4. Войнар М. Невідомі легенди Чернелицького замку / М. Войнар // Ямгорів: літературно-краєзнавчий і мистецький альманах. – 2013. – № 22–23. – С. 156–158.
5. Гощинський А. Чернелицький замок у другій половині XVII–XVIII столітті / А. Гощинський // Пам'ятки України: історія та культура. – 2015. – № 7–9 (215–217). – С. 38–45.
6. Драбчук І. Замки Подністер'я. Чернелицький замок / Іван Драбчук // Галицьке слово. – 2010. – № 7 (1585). – С. 4.
7. Квятковський Л. Палац Чернелицького замку / Л. Квятковський // Пам'ятки України: історія та культура. – 2015. – № 7–9 (215–217). – С. 76–83.
8. Лесик О. В. Замки та монастирі України / О. В. Лесик. – Л. : Світ, 1993. – 176 с.
9. Лисий І. О. Туристична оцінка замкових комплексів: методи, принципи та критерії / І. О. Лисий // Карпатський край: наукові студії з історії, культури, туризму. – 2015. – Вип. 1–2 (6–7). – С. 43–50.
10. Мацюк О. Замки і фортеці Західної України. Історичні мандрівки [Текст] / О. Мацюк. – 2-е вид., випр. та доп. – Л. : Центр Європи, 2005. – 219 с.
11. Нагірний В. Замок [Чернелицький] наприкінці XVIII – першій половині XIX століття / В. Нагірний // Пам'ятки України: історія та культура. – 2015. – № 7–9 (215–217). – С. 50–53.
12. Нагірний В. Місто-замок над Дністром [про Чернелицький замок] / В. Нагірний // Пам'ятки України: історія та культура. – 2015. – № 7–9 (215–217). – С. 2–5.
13. Нагірний В. Наукові дослідження Чернелицького замку в другій половині XX – на початку XXI ст. / В. Нагірний // Вісник Прикарпатського університету. Сер. «Історія». – 2014. – Вип. 26. – С. 9–13.
14. Нагірний В. Пам'ятка [Чернелицький замок] у другій половині XX – на початку XXI століття / В. Нагірний, З. Федунків // Пам'ятки України: історія та культура. – 2015. – № 7–9 (215–217). – С. 68–75.
15. Нагірний В. Початок та основні етапи будівництва [Чернелицького] замку / В. Нагірний // Пам'ятки України: історія та культура. – 2015. – № 7–9 (215–217). – С. 32–37.
16. Нагірний В. Хто і коли збудував Чернелицький замок / В. Нагірний // Ямгорів: літературно-краєзнавчий і мистецький альманах. – 2013. – № 22–23. – С. 149–155.
17. Палков Т. Замки Карпат. Історія та легенди : путівник / Т. Палков. – Л. : Ладекс, 2009. – 65 с.

18. Полутренко У. Б. Замок Черторыйских в Чернелице: перспективы восстановления и включения в рекреационно-туристическое пространство Западной Украины / У. Б. Полутренко // Традиции и современное состояние культуры и искусств : Мат. Междунар. н.-п. конф., (г. Минск, 28–29 ноября 2013 г.) ; НАН Беларуси ; Центр исследований белорусской культуры, языка и литературы. – Минск : [б. и.], 2013. – С. 71–75.

19. Полутренко У. Б. Методи збереження та відновлення палацово-замкових комплексів Прикарпаття / У. Б. Полутренко // Сучасні проблеми архітектури та містобудування: науково-технічний збірник. – 2014. – Вип. 37. – С. 255–262.

20. Полутренко У. Б. Типологія палацово-замкових комплексів Прикарпаття / У. Б. Полутренко // Містобудування та територіальне планування : науково-технічний збірник. – 2014. – Вип. 53. – С. 425–435.

21. Рутинський М. Й. Замковий туризм в Україні. Географія пам'яток фортифікаційного зодчества та перспективи їх туристичного відродження : навч. посібн. / М. Й. Рутинський. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 432 с.

22. Тіхонова О. Замки Івано-Франківської області: проблеми виявлення та інвентаризації / О. Тіхонова, М. Бевз // Сучасна архітектурна освіта: Архітектура: образ, естетика, емоційний контекст : матеріали VI Всеукраїнської наукової конференції (м. Київ, 7–8 листопада 2013 р.) ; Київ. нац. ун-т будівництва та архітектури. – 2-ге вид. – К. : КНУБА, 2015. – С. 175–177.

23. Федунків З. Б. Теоретична реконструкція Чернелицького замку / З. Б. Федунків // Пам'ятки України: історія та культура. – 2015. – № 7–9 (215–217). – С. 12–25.

24. Харитон В. Я. Замки Галицької землі. З історії фортифікаційного будівництва на Прикарпатті в XIV–XVIII ст. / В. Я. Харитон. – Івано-Франківськ : Бібліотека газети «Вперед», 1997. – 56 с.

25. Чернелиця [Електронний ресурс] // Замки та храми України. – Режим доступу :

<http://www.castles.com.ua/charnel.html>. – Назва з екрану. – Переглянуто 30.03.2017.

26. Чернелиця: архітектура замку [Електронний ресурс] / Замки і крепости України. – Режим доступу : <http://forum.zamki-kreposti.com.ua/topic/210/>. – Назва з екрану. – Переглянуто 30.03.2017.

27. Чернелиця. Замок (1659 р.) [Електронний ресурс] / Castles of Ukraine. – Режим доступу : <https://castlesua.jimdo.com/інші-області/чернелиця-замок/>. – Назва з екрану. – Переглянуто 30.03.2017.

28. Чернелицький замок [Електронний ресурс] / Wikipedia. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Чернелицький_замок. – Назва з екрану. – Переглянуто 30.03.2017.

29. Щупак А. Найдавніші зображення Чернелицького замку з 80-х років XIX століття / А. Щупак // Ямгорів: літературно-красознавчий і мистецький альманах. – 2013. – № 22–23. – С. 159–164.

30. Czołowski A. Dawne zamki i twierdze na Rusi Halickiej / A. Czołowski. – Lwów : Drukarnia W. A. Szykowskiego, 1892. – 70 s.

Lysyi I.O. TOURIST DESCRIPTION OF THE CHERNELYTSIA CASTLE COMPLEX. *This article is making a historic, cultural and touristical descriptive analysis of the little-known Chernelytsia castle located in Ivano-Frankivsk region. The given analysis is made by means of using four groups of characteristics: natural and geographical characteristics (morphological features of the monument's construction, hydrological characteristics of the territory, its location near objects of the natural reserve fund, man-made recreational forests in the castle complex, landscape parks, gardens, landscape gardens, aggregate rates of natural and geographical location), historical and cultural characteristics (degree of physical preservation, level of historical significance, degree of cultural value, rate of architectural and stylistic value, availability of saved elements), infrastructural characteristics*

(transport accessibility, availability of accommodation facilities, food establishments, museum institutions, specialized souvenir shops and stalls), informational characteristics (integration to tourist routes, organization of tourist promotional campaigns, exhibitions and fairs, availability of informational and advertising data, rank of coverage in scientific tourism profiles and degree of providing with tourist information on the Internet). The author is finding out the main positive and negative features in potential use of the described monument for tourism and recreation. The Chernelytsia castle complex, being in a poor state of physical preservation, has a high attractive potential formed through combining its unique natural and geographical location with original historical and architectural features of the monument. Problematic aspects are a low rate of general and specialized tourist infrastructure, informational support, scientific scrutiny and promotion. That causes the need for further study of the castle which should give more answers to questions concerning historical and cultural development, define optimal ways of improving historical, socio-cultural and tourist areas.

Keywords: castle, Chernelytsia castle, castle complex, fortification, monument.

Лысий І.О. ТУРИСТИЧЕСКО-КРАЄВЕДЧЕСКОЕ ОПИСАНИЕ ЧЕРНЕЛИЦЬКОГО ЗАМКОВОГО КОМПЛЕКСА. С помощью использования авторского комплексно-системного метода, объединяющего четыре группы описательных составляющих – естественно-географическую (орографические характеристики построения,

гидрологическая специфика призамковой территории, наличие объектов природно-заповедного фонда, садово-парковая архитектура и тип ландшафта), историко-культурную (историческая значимость, физическая сохранность, культурная ценность, архитектурный стиль и тип оборонной системы), инфраструктурную (транспортная доступность, наличие средств размещения и питания, степень музеефикации и сувениризации) и информационно-рекламную (интегрированность в туристические маршруты, проведение туристических промо-кампаний, уровень рекламного обеспечения, научно-исследовательская изученность и наличие информации в сети Интернет), осуществлен историко-краеведческий и туристско-рекреационный анализ пространственно-географической локализации, архитектурного состояния, историко-культурной ценности и аттрактивного потенциала Чернелицкого замка, расположенного в Городенковском районе Ивано-Франковской области. Установлено, что Чернелицкий замковый комплекс, находясь в плохом состоянии физической сохранности, обладает высоким аттрактивным потенциалом, сформированным на основе сочетания уникальных природно-географических характеристик локализации замковой территории и оригинальных историко-архитектурных элементов памятника.

Ключевые слова: замок, Чернелицкий замок, замковый комплекс, оборонительное сооружение, памятник замковой архитектуры.

УДК 908 (477.44) (045)

ПАМ'ЯТКИ АРХІТЕКТУРИ ПОЛЬСЬКОЇ ДОБИ НА ТЕРЕНАХ СХІДНОГО ПОДІЛЛЯ: СТАН ЗБЕРЕЖЕНОСТІ І ФУНКЦІОНУВАННЯ

В.В. Гринь

Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

У статті висвітлюється історія Східного Поділля від середини XV століття і аж до отримання містом Вінниці магдебурзького права. Зроблено акцент на основних пам'ятках того часу. Охарактеризовано створення та функціонування об'єктів історико-культурної спадщини, заснованих під час панування Речі Посполитої на території Східного Поділля, а також володіння даними територіями польськими магнатами. Подано характеристику об'єктів, а саме польських пам'яток, що мають найбільше значення у соціально-культурному житті вінничан, розкрито їх функціонування від моменту створення до сьогодення. Увагу приділено наступним пам'яткам: палац Потоцьких у Тульчині, палац у Чернятині, Чорноминський палац, палац Можайського, палац княгині Марії Щербатової, Історико-культурний центр духовності та злагоди, що включає Костел Святого Флоріана, Свято-Миколаївський чоловічий монастир, синагогу, а також оборонний комплекс «Мури», що знаходиться у місті Вінниця, та костел Діви Марії Ангельської.

Ключові слова: історико-культурна спадщина, пам'ятки архітектури польської доби, палац Потоцьких, оборонний комплекс «Мури», костел Діви Марії Ангельської.

Вступ. Поділля, насамперед історія цього регіону, вирізняється поміж інших регіонів України тим, що за різних

часів територію перетинали межі Галицького, Київського, Волинського князівств і татарських улусів, Литовського князівства, Польського королівства, а також Австрії, Молдавії, Росії.

Подільська земля, а саме Поділля, яке ми знаємо сьогодні, була розділена на дві частини – західну і східну у XI–II столітті. Пониззям називали західну частину, яка входила до Галицького князівства, а східну частину Поділля іменували Побожжям, оскільки дана територія простягалася по обидва береги Бугу аж до Київського князівства. Єдину назву – Поділля – дані території отримали лише у XIV столітті, коли перебували під владою князя Литовського.

Огляд джерел. Історія Поділля цікавила багатьох дослідників, серед яких можна виділити В. Гульдмана, П. Батюшкова, В. Отамановського, В. Антоновича, М. Белінського та інших. Вивчення Поділля розпочалося ще у XV ст. Перші історичні, географічні й топографічні дані (датовані 1434 р.) про Поділля містяться в роботах польських авторів XV–XVI ст. – Я. Длугоша, М. Кромера, М. Стрийковського. Важливі відомості про населення Поділля, його заняття та побут містяться в нотатках іноземців, які побували на теренах України в другій половині XVI століття: Фульвіо Руджієрі, Блеза де Віженера, Ієроніма Ліппомано, Алессандро Гваньїні, Джованні Болеро. Географічно-етнографічні відомості про

Поділля містять також історико-літературні пам'ятки XVII століття: записки Ульріха фон Вердума, турецького мандрівника Евлія Челебі, а також анонімний «Загальний та ґрунтовний опис Польського королівства й особливо Поділля, так званої України», виданий у Нюрнберзі в 1672 р. [6, с. 8].

Виклад основного матеріалу. Після війни Литви з Польщею, починаючи із середини XV століття, Пониззя з центром у Кам'янці переходить під владу Польської корони, а Побожжя залишається за князівством Литовським. Пониззя – західне Поділля – офіційно перейменовується у Подільське воєводство і ділиться на три частини (так звані повіти): Кам'янецький, Летичівський і Червоноградський. Побожжя – східне Поділля в свою чергу, офіційно перейменовується у Брацлавське воєводство з повітами Вінницьким, Брацлавським і Звенигородським. До XVIII ст. ситуація залишалась незмінною, аж поки в результаті першого поділу Польщі, що відбувся у 1772 р., західне Поділля по річці Збруч перейшло до Австрії. У 1793 р. в результаті другого поділу Польщі до Росії приєднали Кам'янецький і Летичівський повіти колишнього Подільського воєводства разом з Брацлавським воєводством. Два воєводства були об'єднанні в єдину Подільську губернію з центром в м. Кам'янець у 1796 р. Звенигородський по-віт Брацлавського воєводства відійшов до Київської губернії, а інша його частина – до Херсонської. Межі Подільської губернії, а саме Поділля, були остаточно встановлені у 1806 р., та майже не змінювалися до початку 20-х років XX ст. В результаті радянсько-польської війни Галицьке Поділля разом зі Східною Галичиною відійшло до Польщі.

Основна чисельність володінь на Поділлі і Брацлавщині належали магнатам, шість міст були королівськими у Брацлавському воєводстві, а от у Подільському – сім.

Становище приватновласницьких міст було гіршим, феодали не поспішали надавати їм магдебурзьке право, а якщо й надавали, то в обмеженому вигляді. На Поділлі міста (а це більше 20 міст, серед яких і Вінниця) почали отримувати магдебурзьке право наприкінці XVI – на початок XVII ст.

Зубожіння селян краю паралельно супроводжувалося покращенням рівня життя знаті: будувалися пишні палаци, храмові комплекси. Найбільш відомими пам'ятками того часу у Вінниці є Миколаївська православна церква (1746 р.), монастир домініканців, костюл Успіння Пресвятої Богородиці, 1758 р., а тепер Спасо-Преображенський храм української православної церкви з житловими приміщеннями; монастир капуцинів-францисканців (1741 р.), костюл Матері Божої Ангельської, 1761 р.; садиба Грохольських у П'ятничанах; палац Потоцьких у Тульчині; «Гайдамацька хата» в селі Селинцях Немирівського району; Окописько (єврейське кладовище, кін. XVIII ст.) в селі Жабокрич Крижопільського району та ін.

Варто наголосити, що значна частина історико-культурних об'єктів та пам'яток архітектури була знищена у ході війн та революцій XX сторіччя, проте значна частина їх уціліла і до сьогодні, нехай і не в первинному вигляді.

Для огляду архітектурних об'єктів обрано саме ті, які мають найбільше значення в історичному, культурному та пізнавальному плані.

Палац Потоцьких у Тульчині. Місто Тульчин на початку XVIII ст. стає влас-

ністю одного з найбагатших і вельможних родів Польщі – роду Потоцьких. В 1782 р. головною окрасою міста стає прекрасний двоповерховий палац Станіслава Потоцького, збудований у класичному стилі і повернутий обличчям до міста.

У будівництві та оформленні палацу брали участь низка іноземних архітекторів, а саме: проектував палац Ля Круа – французький архітектор; внутрішні роботи виконував Меркс – голландець, а творцем парку «Хороше» був Міллер. Палац покривав мідний дах, складалася ж будівля із головного двоповерхового корпусу з прикрашеним парадним під'їздом на 10 колонах з 8 пілястрами, а далі – два бокових корпуси в такому ж стилі. Бокові споруди з'єднані з головним корпусом скляними галереями [2, с. 94].

Полотна видатних майстрів Європи розміщувалися у картинній галереї палацу, також при палаці був театр, який мав в репертуарі 5–7 опер та 2–3 концерти, мовою виконання була італійська.

Палацовий ансамбль графа Потоцького завдяки майстерності і хисту тисячі тульчинських будівельників приносять йому та місту Тульчину популярність та славу.

У 1874 р. тульчинський маєток був проданий військовому удільному відомству князем П. Ольденбургським, який деякий час володів даними землями. Із того часу в маєтку постійно дислокуються російські військові частини, надаються квартирні помешкання для офіцерів російської армії. Війська Г.І. Котовського дислокуються у період громадянської війни в маєтку. Довгий час тульчинський палац Потоцьких залишався непоміченим істориками мистецтва та науковцями. У 1955 р. у Вар-

шаві на великій виставці, присвяченій польському просвітництву й організованій Народним музеєм, з'явилося зображення палацу, що посприяло зверненню уваги прогресивного людства та дослідників на цей надзвичайно важливий об'єкт історії середньоевропейського класицизму. Лише тоді виникло питання про початок обов'язкових реєстраційних робіт, і держава почала виділяти кошти на реконструкцію палацу [5, с. 42].

З 1984 р. палац у Тульчині починають використовувати у суспільних цілях, а саме для розташування у колишньому маєтку училищ культури.

Велична історія палацу Потоцьких в Тульчині дає можливість і сьогодні розкрити можливості цього архітектурного ансамблю для нащадків, туристичних груп, зарубіжних гостей, хоча стан збереженості пам'ятки не на найвищому рівні.

Палац у Чернятині. Пам'ятка архітектури ХІХ ст. – палац, в якому проживав польський магнат Вітославський, у минулому коронний обозний, прикрашає село Чернятин, що на Вінниччині. Саме за часів Вітославського було побудовано маєток, зорієнтувавши будівлю фасадом на південь.

Джерела стверджують, що палац був побудований ще у ХVІІ ст., та в Реєстрі архітектурних пам'яток України зазначено, що палац та господарський флігель з'явилися тут у 1830 р., в епоху романтизму, за господарювання польського магната Вітославського. Можливо, саме тоді споруджується надзвичайно велична в'їзна брама. Збереглися пілони воріт, а саме масивні високі пілони зведені з цегли на кам'яному цоколі, оштукатурені та на всю висоту декоровані вставками з тесаного пісковика [7, с. 10].

Автором неоготичних фасадів чернятинського палацу був польський архітектор Генріх Іттар. Будівля, попри певну архітектурну еkleктику, вражала сучасників стрункістю і витонченістю ліній. Готична стрільчатість всіх вертикалей мала за мету створити ілюзію більшої висоти. На центральному вході між парою мармурових левів підіймаються гранітні сходи.

Парк, у якому розташований палац Вітославських, створено відомим ірландським ботаніком та майстром садово-паркового мистецтва Діонісієм Маклером. На превеликий жаль, від парку не залишилось майже нічого. Прекрасні павільйони і альтанки були знищені, з часом не стало багатої бібліотеки палацу, проте рідкісні книги з цієї бібліотеки зберігаються у колекціонерів екслібрисів.

У 1865 р. Вітославські, збіднівши, були змушені продати Чернятин – як повідомляють архівні дані.

Цікавою особливістю побудови даного об'єкту є те, що готичний декор мають лише південний і західний фасади, а дворовий фасад абсолютно позбавлено будь-яких прикрас.

На даній момент приміщення колишнього маєтку використовується як один із корпусів Чернятинського аграрного технікуму. З року в рік палац поступово втрачає свою красу, особливість та значення, натомість перетворюючись на будівлю, огорнуту таємницями та різного роду історіями. На базі Чернятинського технікуму колись було створено музей палацу Вітославських, але, на жаль, він не доступний для широкого кола людей та зберігається під масивним засувом. Більшість населення не знає справжньої ціни та унікальності даного спорудження, а тому це загрожує знищенням первобутного стану та значення даної пам'ятки.

Чорноминський палац. Палац графів Чорноминських, що є дуже схожим на Білий дім у Вашингтоні. Дана пам'ятка архітектури включена до Державного реєстру національного культурного надбання. Знаходиться у селі Чорномин, Піщанського районі Вінницької області. Побудований у 1810–1820 рр.

Головним у будівельних роботах був італійський архітектор Франческо Боффо, який славиться таким своїм творінням, як палац графа Воронцова в Одесі. Існують також ще декілька назв, характерних для палацу Чорноминських: «Палац з двадцятидоларової банкноти», «Вінець розбитого кохання». На сьогоднішній день приміщення палацу використовують під школу у селі, а флігель займає лікарня.

Чорноминський палац побудовано на похилому схилі пагорба серед великого парку. Прямокутна будова з одного боку із напівкруглим ризалітом, що прикриває салон, оточений вісьмома колонами. Чорноминський палац від низки інших палаців, розташованих по території колишньої Речі Посполитої, відрізняє дві особливості: поперше, він не має власне фронтального фасаду як такого. Шестиколонний портик у великому порядку підіймає трикутний фронтон і гладкий аттик, але не накриває собою вхід, як у інших класичних палацах. Під'їзд до палацу знаходиться біля бічного фасаду і відрізняється портиком, що спирається на перший поверх. Під цим портиком і був, власне кажучи, головний вхід у дім. Складається враження, що Боффо, проєктуючи цей палац, навмисне загубив обов'язкову в ті часи ієрархію фасаду, щоб полегшити собі композицію всередині. Феномен цієї втрати ієрархії фасаду – це власне і є перша особливість. Друга особливість, що вирізняє палац у

Чорномині – це колонада, одна з яких оточує півкруглий ризаліт, а інша підіймає плоский купол. Саме ці особливості побудови наводять на думку про порівняння з фасадом «Білого Дому» у Вашингтоні [9, с. 74].

Даний палац претендує на місце у списку «золотого кільця» маршрутних екскурсій польських туристів до найвідоміших палаців і споруд Правобережної України – колишніх земель розквіту культури Речі Посполитої.

Палац Можайського. Польський магната М. Грохольський в середині XVIII ст. стає власником містечка Вороновиці, що на Вінниччині.

Грохольські, освоюючись на придбаних територіях у 70-х роках XVIII ст., будують великий палац на місці старого панського маєтку. Палац було побудовано протягом 1770–1777 рр. в стилі раннього класицизму. Архітектурні прийоми будівництва запозичені з італійської архітектурної епохи Палладіо – палаці з легко вигнутими боковими крилами. Архітектором побудови даного палацу був польський архітектор Домінік Мерліні, який на протязі 1774–1777 рр. був королівським архітектором і розробляв проекти палаців польським магнатам, котрі проживали на Україні. Центром композиції маєтку є триповерховий палац, що розташований на найвищій точці місцевості. За допомогою широко розставлених на півовальних крил будинок ніби «обіймав» тих, хто наближався до палацу.

Загальна площа приміщення будинку – 2500 м². У приміщенні розташовано 43 кімнати: перший поверх – вестибюль, гардероб, вітальня, служби. Другий – парадні кімнати, їдальня, кабінети, бібліотека. Третій поверх – жилі кімнати, приміщення для прислуги. Найбільш парадними і багато оформ-

леними були зали другого поверху південного крила, де зберігся скульптурний декор [3, с. 23].

Останній власник маєтку із роду Грохольських покинув дані території та переїхав у Австрію. 1869 р. власником маєтку стає капітан другого рангу М.Ф. Можайський, проте, на превеликий жаль, того ж року він помирає, а володіння маєтком переходить до брата – О.Ф. Можайського.

Впродовж 1869–1876 рр. майбутній винахідник першого літака проживав у селищі Вороновиця, а саме тому було вперше випробувано модель повітряного планера.

Протягом 1869–1918 рр., період володіння маєтком Можайським, будівля палацу зазнала деяких змін. До 1891 р. з паркового фасаду було знято балкон і лоджію, розібрано оранжерею. На початку XX ст. огорожу, що оточувала територію навколо, було знято повністю. Не зважаючи на зміни та час, а це майже двісті років, вишукана триповерхова будівля серед зеленого простору українського села досі справляє велике враження.

Палац княгині Марії Щербатової. Палац княгині Щербатової, що знаходиться в місті Немирові, був зведений в XIX–XX ст. Палац був побудований на місці середньовічного замку та пізнішої садиби магнатів родини Потоцьких. Маєток перейшов княгині Щербатовій у спадок від графа Б. Потоцького, який був її дідом.

Архітектори Г. Грінер та Е. Крамарж на замовлення княгині звели палац. Побудований він у стилі неокласицизму, та складається з двох поверхів. Палац оточує великий парк, площа якого складає 85 га. Парк розробляв бельгійський майстер садово-паркового мистецтва Ван Геерт.

Будівля палацу свого часу використовувалась для задоволення потреб населення та виконувала різні функції, наприклад під час Першої світової війни в палаці розташовувався лазарет, в якому сестрою милосердя працювала і сама княгиня. На даний момент в приміщенні палацу розташований санаторій «Авангард», проте гості міста можуть вільно споглядати та милуватися інтер'єрами, котрі добре збереглися. На стінах можна побачити картини українських майстрів, колекцію яких збирала ще сама княгиня Щербатова, також у холі на самому видному місці висить портрет самої княгині [4, с. 122].

Історико-культурний центр духовності та злагоди: Костел Святого Флоріана, Свято-Миколаївський чоловічий монастир, синагога. Унікальним місцем на теренах східного Поділля являється містечко Шаргород. Особливість цього місця полягає у тому, що на невеликій території і в потужній кількості зосереджено наслідки існування різних культур. Це місце, де завжди існував міжконфесійний та міжнаціональний мир протягом багатьох років. Пам'ятки, що є свідками мирного співіснування різних конфесій та релігій, зосереджені в радіусі 400 м та утворюють історико-культурний центр духовності та злагоди.

Комплекс споруд Шаргородського Свято-Миколаївського чоловічого монастиря. Магнат Станіслав Любомирський який свого часу володів Шаргородом, у 1717 р. запросив ченців ордена уніатів-базиліан для заснування монастиря та школи на берегах річки Мурашки.

Православне населення чинило різкий опір, проте в Шаргороді у 1726 р. все ж таки виникло братство, що мало свою школу.

Згодом, а саме у 1782 р., новий власник міста Шаргорода Йосип Соснівсь-

кий для потреб ченців-базиліан надав їм необхідні засоби та в якості приміщення споруду старого замку для розташування монастиря і школи-бурси. Дана школа була відома не території усієї Правобережної України, подеколи в ній навчалося до шестисот учнів. З приходом нової влади та панування Росії на даній території монастир був реформований в православний, а школа, у свою чергу, – в семінарію, згодом – в духовне училище. З даним навчальним закладом пов'язані такі видатні постаті, як С.В. Руданський, М. Коцюбинський, М.Д. Леонтович.

На території монастиря, а саме в центрі колишнього монастирського подвір'я, видніється собор Миколи Мірлікійського, його можна побачити з усіх місць міста. Будівлю було закладено ще базиліанами, котрі встигли звести стіни тільки до перших вікон. Собор, тобто його будівлю, побудовано чотирьохколонним портиком на головному фасаді, повернутому, всупереч канону, на південь, а не на захід. Будівництво завершилося в 1818 р.

1595 р. для міста Шаргород був знаменний тим, що відкрився костел Святого Флоріана. Костел – це триніфна базиліка, споруджена з вапнякового каменю. До фасаду барокового стилю дотикаються аттики у вигляді хвиль, бічні нефи переходять у аттик, що є високим та середнім за розмірами, аттик завершується фронтом з хрестом, фронтон в свою чергу напівкруглий, що загалом має дуже гармонійний вигляд. Декоративне оздоблення у вигляді ліпнини та розписів циліндричного склепіння прикрашають інтер'єр костелу. Реставрація костелу проводилась у 1717 р., тому можна зробити припущення, що саме тоді і проводилось поновлення інтер'єру. Найбільшу увагу

заслужують 14 композицій, що виконані у скульптурній техніці горельєфу з тонованого алебастру та знаходяться у бічних нефях та на пілонах. Дана композиція ілюструє церковний твір *Via Crucis* «Хресна дорога» – «Чотирнадцять зупинок на страдницькій дорозі Христа» угорського композитора Ференца Ліста для хору та органу. Згідно різного роду джерел, витвір композитора було привезено із Польщі у 1905 р., проте і до сьогодні він має надзвичайну цінність.

Іншим об'єктом, що входить до складу історико-культурного центру духовності, є синагога, яка на Поділлі вважається найкращим архітектурним зразком общин євреїв. У первісному стані зал для моління було подано як своєрідний квадрат, оточений одноповерховими прибудовами з північної, південної та західної сторін. Після закінчення правління турецьких представників на початку XVIII ст. будівля була реконструйована та зазнала численних втрат, а саме: був добудований другий поверх західної прибудови, що, як наслідок, змінило вигляд та основні пропорції об'єму первісної будівлі, також ще однією особливістю цієї частини прибудови є лучкові вікна, не великого розміру, розташовані один від одного на великій відстані.

Свого часу, а саме коли на даних територіях правила радянська влада, приміщення синагоги було перевлаштоване під завод, що спеціалізувався на сокоморсових напоях. Можливо, саме цей фактор і став основною причиною збереження даної пам'ятки. Пізніше, у 1930 р., синагога була реквізована та припинила свою діяльність. Основним символом нової епохи стала п'ятикутна зірка, що розташовувалась в центрі фасаду західної частини будівлі.

Синагога, а саме зал для молитви, має просторове та планувальне рішення, характерне для кінця XVI–XVIII ст. – внутрішній об'єм приміщення розділяється на дев'ять зон чотирма масивними колонами. Цілими залишилися частини декоративного ліплення на стовпах і пілястрах, вцілів купол, прикрашений позолоченими спіральними натягами, що мають велике естетичне значення. Фантастичне враження справляє поєднання наслідків промислової діяльності та залишки первісної побудови даної будівлі: основний зал, молебний, сучасне бетонне спорудження розділило на дві частини, піднівшись на одну з яких можна опинитися майже під самим куполом, навколо оточеним масивними бетонними цистернами та трубами.

Найдавнішою польською архітектурною пам'яткою в історії міста Вінниці були й лишаються «Мури» – могутній оборонний комплекс з кам'яними стінами і фортецею, який з початку свого існування був тісно пов'язаний з діяльністю католицьких чернечих орденів.

Дослідженням даного об'єкта, а саме історію, розвиток, функціонування та яке значення має для життя місцевого населення та населення регіону загалом висвітлюють такі науковці, як Вінокуров В. та Секретарьов А. [1, с. 33–34; 8, с. 21–37]. Власну резиденцію міста Вінниці було закладено у 1611 р., орденем єзуїтів. Даний об'єкт був також однією із перших кам'яних споруд. Зовнішній вигляд спорудженої будівлі більше нагадував фортецю, оскільки у ті часи, часи неспокою була необхідність архітектурного укріплення – монастир був обнесений мурами з бійницями та баштами. Проте з самого початку свого існування спорудження було багатофункціональним – воно віді-

гравало роль оборонного укріплення, духовного та релігійного центру й осередку виховання та освіти: школа при монастирі стала першим навчальним закладом Вінниці. Поруч з єзуїтським монастирем у 20-х роках XVII ст. постає ще один – монастир домініканського ордену.

Будівля палацу юстиції, де згодом розташовувався земський суд Брацлавського воєводства, зводиться поруч з монастирями протягом 1630-х рр. Згодом, у 1642 р., розташована на території укріплення й традиційно матеріально підтримувана коштом польських магнатів школа набуває ще більш значущого статусу – на її базі утворюється єзуїтський колегіум, де шляхетська молодь мала змогу здобувати вищу освіту. Як наслідок, можна стверджувати, що комплекс «Мури» стає центром релігійного життя, освіти й судочинства подільського краю.

У 1651 р. протягом народно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького фортифікаційні споруди Вінниці відіграли важливу роль – пункту оборони козацької залози. Згодом, у 1671 р., в «Мурах» заперкло оборонявся обложений у Вінниці польським військом гетьман Петро Дорошенко.

Зрозуміло, що всі вище зазначені події не могли не позначитися на стані архітектурного комплексу – його відновлення тривало аж до середини XVIII ст. (зведені тоді будівлі домініканського, єзуїтського та капуцинського монастирів збереглися до сьогодні). Проте навчальний процес школи та колегіуму тривав незважаючи навіть на відсутність приміщення (збереглися задокументовані свідчення про те, що в 1690-х рр. колегіум функціонував у палаці юстиції) та непоодинокі протягом усього XVIII ст. заворушення. Після

скасування ордену єзуїтів школу було підпорядковано Варшавській едукативній комісії, суттєво оновлено навчальні програми, а згодом (1785 р.) надано статусу окружної, що свідчило про високий професійний рівень колективу школи та якість освіти. Проте після другого поділу Польщі, коли дані території перейшли до складу Російської Імперії, Вінниця у 1793 р. була позбавлена власного навчального закладу.

Діяльність школи в «Мурах» було поновлено в 1814 р., коли за клопотанням міської громади там було відкрито губерньську Подільську гімназію. Аж до остаточного закриття й формування на її основі російської гімназії (1832 р.), вона зберігала статус осередку польської освіти та культури. Заклад підтримували, зокрема, князь Юзеф Четвертинський, граф Ярослав Потоцький – представники високошанованих аристократичних польських родів. Тут здобували освіту відомі згодом поляки, зокрема, видатний мистецький діяч, лікар Юзеф Антоній Ролле.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. в частині будівель «Мурів» було відкрито Вінницький історико-побутовий музей, який потім перетворився на краєзнавчий. Пізніше у стінах «Мурів» почав працювати зал органної музики Вінницької обласної філармонії, який згодом було зруйновано, а приміщення передано громаді Української православної церкви Московського патріархату. Тут знаходяться перші статuti релігійної громади і реєстраційні картки на її фундаторів, серед яких, до речі, був відомий український композитор, хорový диригент Г. Давидовський [1, с. 38].

У 1930 р. на території «Мурів» було відкрито школу, що згодом перетворилася на інститут соціального виховання «Соцвих», у якому здобували освіту

багато видатних українських письменників. Серед них – М. Стельмах, О. Левада, Ю. Назаренко [1, с. 37].

Однією із найстаріших пам'яток польської доби у місті Вінниця є храм капучинів, що називається храм Матері Божої Ангельської. Заснований він за часів панування Речі Посполитої. Збудований у стилі тосканського бароко. В стінах цього приміщення містилися Курія Руської капучинської провінції та богословський студентат.

У 1888 р. монастир було скасовано за наказом Російської царської влади. У 1931 і 1956 рр., монастир повторно закривали, а приміщення були віддані під читання лекцій з атеїзму товариством «Знання». Проте вже у 1991 р. храм був повернений римо-католицькій громаді міста Вінниці, проведено реставрацію за первісним проектом. По завершенню усіх робіт храм було освячено єпископом з Варшави – Єжи Домбровським. У 1992 р. майже після 100 років вигнання, до стін храму повернулися брати-капуцини, а до того часу там трудилися священники з Христового Товариства.

Щорічно у храмі капучинів проводиться фестиваль органної музики, що збирає відвідувачів з усіх куточків світу.

У 2016 р. відзначалася 270-а річниця з дня приходу братів капучинів до міста Вінниці. З нагоди святкування у костелі Діви Марії Ангельської відбувся захід «Вечір відкритих дверей». На святкуванні можна було послухати історії про функціонування костелу, споглядати макет костелу, який був зроблений за первісним зразком, а також відвідати екскурсію до підземелля храму. Підземелля, що знаходиться під костелом, мають вік щонайменше 350–370 років, глибина їх від поверхні сягає

14 м. Оскільки місто володіло Магдебурзьким правом, у разі осади такі підземелля були необхідністю.

Зацікавленість місцевого населення та гостей міста була колосальною, тому було прийнято рішення, що з 1 жовтня 2016 р. започаткують проведення авторських екскурсій, які будуть проводитись лише на вихідні та в обмежені години. Відвідання туристичної принади, а саме екскурсії до підземелля, будуть платними, а кошти, які будуть зібрані, перейдуть на укріплення підвалів та реставрацію храму.

Висновок. Отже, польські об'єкти історико-культурної спадщини протягом значного періоду відігравали важливу роль у суспільно-культурному житті Вінниччини, функціонування яких позначилося на різних сферах – у політичному, релігійному, соціальному, культурно-освітньому житті. Наприклад, «Мури» – один з принципово важливих центрів польської освіти, який водночас мав сильний вплив і на культуру інших етносів, зокрема українців. Міцні традиції, закладені високофаховими викладачами гімназії, розвивалися постійно аж до початку ХХ ст. Це сприяло зростанню кількості високоосвічених людей, які формували відповідне середовище, продовжували та розвивали традиції краю, а також, очевидно, були дотичними до актуальних європейських тенденцій у різних галузях. Тому закономірно, що з Вінниччиною пов'язана діяльність численних представників культури, науки, освіти, мистецтва тощо.

Література та джерела

1. Артюх Л. Ф. Поділля / Артюх Л. Ф., Балушок В. Г., Балтурович З. Є., та ін.; гол. ред. Артюх Л. Ф. – Вінниця : НКЦ Доля, 1994. – 504 с.

2. Вінокурова В. Історія Вінницьких Мурів / Вінокурова В. // Матеріали І Вінницької науково-теоретичної конференції (1363–1993): Вінниця – 630 / ред. П. С. Григорчук, В. Г. Кавка. – Вінниця, 1993. – С. 33–34.

3. Гижко Н. Перлини Вінниччини / Н. Гижко. – Вінниця : Фенікс, 2007. – 245 с.

4. Достопримечательности Украины // Путеводитель. – К. : Гос. изд-во политической л-ры, 1960. – 369 с.

5. Енциклопедія архітектурної спадщини України: тематичний словник. – К. : Українська Академія архітектури, 1985. – 306 с.

6. Ребик М. Заговорили мури / М. Ребик. – К. : Україна, 1970. – 13 с.

7. Секретарьов А. М. Місто над Бугом: 400 років тому і по тому : історичні нариси / Секретарьов А. М. – Вінниця : АНТ ЕКС, 1999. – 60 с.

8. Яворська О.Г. Заповідні об'єкти Вінниччини: Учебник / О.Г. Яворська, І.І. Українець, В.Л. Романчика ін. – Вінниця : Велес, 2003. – 104 с.

9. 14 мандрівок Вінниччиною // Путівник. – К. : Грані-Т, 2009. – С. 7–100.

Gryn V.V. ARCHITECTURE MONUMENTS OF POLISH TIME ON THE TERRITORY OF EASTERN PODILLIA: STATE OF CONSERVATION AND FUNCTIONING. *The article highlights the history of Eastern Podillia from the middle of the 15th century, until the Magdeburg Law was obtained in Vinnitsa. The emphasis was made on the main monuments of that time. The creation and functioning of objects of historical and cultural heritage that were created during the period of the Commonwealth on the territory of Eastern Podillia, as well as the ownership of these territories by Polish tycoons, are characterized. The characteristics of the objects, namely the Polish monuments, which are of the greatest importance in the socio-*

cultural life of Vinnytsia, are described. Their functioning has been revealed from the moment of creation to the present day. Attention is given to such monuments as the Potocki Palace in Tulchin, the palace in Cherniatyn, the Chernomynsky Palace, the Mozhaisk Palace, the palace of Princess Maria Shcherbatova, the Historical and Cultural Center for Spirituality and Harmony, including the St. Florian Church, St. Nicholas Monastery, the synagogue and the defense complex «Mury» located in the city of Vinnitsa and the Church of the Virgin Mary of the Angels. Conclusions are made about the role of functioning of the social and cultural life in Vinnitsa that affected various spheres – political, religious, social, cultural and educational ones.

Keywords: *historical and cultural heritage, monuments of Polish architecture, Potocki Palace, defense complex «Mury», Church of the Virgin Mary of the Angels.*

Гринь В.В. ПАМ'ЯТНИКИ АРХІТЕКТУРИ ПОЛЬСЬКОГО ЧАСУ НА ТЕРИТОРІЇ ВОСХОДНОГО ПОДОЛЛЯ: СОСТАНІЄ СОХРАННОСТІ І ФУНКЦІОНУВАННЯ. *В статтє освещаетсє исторія Восточного Подолья от середини XV века и до получения городом Винницей магдебургского права. Сделан акцент на основных памятниках того времени. Охарактеризованы создание и функционирование объектов историко-культурного наследия, основанных во времена господства на территории Восточного Подолья Речи Посполитой, а также владение данными территориями польскими магнатами. Дана характеристика объектов, а именно польских памятников, имеющих наибольшее значение в социально-культурной жизни винничан, раскрыто их функциони-*

рование от момента создания до наших дней. Внимание уделено таким памятникам: дворец Потоцких в Тульчине, дворец в Чернятине, Черномынский дворец, дворец Можайского, дворец княгини Марии Щербатовой, Историко-культурный центр духовности и согласия, включающий Костел Святого Флориана, Свято-Николаевский мужс-

кой монастырь, синагогу, а также оборонительный комплекс «Муры», находящийся в городе Винница, и костел Девы Марии Ангельской.

Ключевые слова: историко-культурное наследие, памятники архитектуры польского времени, дворец Потоцких, оборонный комплекс «Муры», костел Девы Марии Ангельской.

ТУРИЗМОЗНАВСТВО

УДК 911.3:332.3(477.86)

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ СТВОРЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ
ТЕРИТОРІЙ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ
ДЛЯ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ
(НА ПРИКЛАДІ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

І.Ф. Калущький, А.Ю. Рак

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

У статті в результаті аналізу наявного природного потенціалу в області, великої кількості природно-заповідних територій і об'єктів, в тому числі національних природних парків і регіональних ландшафтних парків виявлено, що вони є міцною базою для майбутнього інтенсивного розвитку туризму і рекреації.

Проведено дослідження ходу заповідання територій і об'єктів в Івано-Франківській області протягом двох двадцятирічних періодів (1971–1991 рр. та 1991–2011 рр.) до та після проголошення незалежності України. Виявлено на основі аналізу причини, що стримують подальше використання природно-заповідних територій і об'єктів.

Природні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки володіють специфічними можливостями, дозволяють сформувати унікальне освітнє середовище для комунікації з місцевим населенням, що вкрай необхідно в умовах протистояння при підготовці тих чи інших територій до заповідання. Запропоновано вдосконалення освітньої роботи серед місцевого населення шляхом підвищення кваліфікації спеціалістів, обміну досвідом серед вітчизняних та міжнародних природно-заповідних організацій.

Аналіз заповідання та збереження природно-заповідних територій та об'єктів проведено в розрізі районів та міст області. В результаті дослідження виявлено, що більшість заповід-

них територій знаходяться на землях лісового фонду, в окремих районах частка заповідних об'єктів сягає більше 20%. Запропоновано шляхи створення резерву для розширення природно-заповідних територій, покращення використання останніх у розвитку рекреації і туризму.

Ключові слова: природно-заповідний фонд, землі лісового фонду, природні комплекси, рекреація.

Вступ. Високі темпи розвитку туризму в області останніми роками зумовлені як розширенням туристичної інфраструктури (створення рекреаційних комплексів, зелених садиб, будівництво готелів, ресторанів, кафе, закладів санаторного типу, закладів медичного і побутового обслуговування), так і створенням нових підприємств інженерного забезпечення (будівництво доріг, розширення та створення нових комунальних підприємств, збільшення потужностей енергомереж та ін.).

Постановка проблеми. Створення міцної матеріальної бази поряд з вигідним географічним положенням, багатомісткою історико-культурною спадщиною, непогано розвинутою транспортною мережею, зв'язком, добре налагодженим виробництвом продукції туристичного використання та екологічно чистих продуктів харчування висувають на чільне місце потреби розширення використання наявних рекреаційних ресурсів. Особливо недостатньо викорис-

товуються для розвитку рекреації і туризму природно-заповідні території (ПЗФ) і об'єкти, яких в області нараховується станом на 1 січня 2016 р. 517 одиниць. Загальна площа (ПЗФ) сягає 221611,5 га, що становить 15,7% від площі області, це є одним з найбільших показників серед областей в Україні [8].

Розвитку туризму на Івано-Франківщині немає альтернативи. Наявний природно-кліматичний потенціал, мальовничі ландшафти, чисте гірське повітря лісів, цілющі мінеральні води, туристичні маршрути, збережені національні традиції і фольклор, архітектурні пам'ятки, рекреаційні заклади – все це має сповна використовуватися для розвитку туризму. Оскільки галузь туризму є однією з найбільш перспективних сфер економіки області, то вирішення проблеми покращення використання територій і об'єктів ПЗФ для розвитку рекреації і туризму є актуальними.

Аналіз публікацій. Створення на території області перспективної структури туристичної індустрії, яка, як ми вважаємо, зможе при подальшому розвитку брати участь в утриманні (фінансуванні) та облаштуванні об'єктів та територій ПЗФ, що дозволить розширювати їх площі, краще охороняти та повніше використовувати для розвитку туризму.

Проблемам важливості створення і використання ПЗФ для розвитку рекреації та туризму присвячені публікації відомих вчених С. Генсірука, В. Середіна та В. Парпана, С. Стойка та П. Третьяка, В. Бондаренка та О. Фурдичка, Н. Фоменко, О. Бейдика, О. Дмитрука, О. Любіцевої, В. Клапчука, М. Долішнього, В. Кравціва, О. Шаблія та ін. Але проблем при створенні нових і охороні та використанні діючих об'єктів ПЗФ не меншас.

Тепер, коли людство на власному здоров'ї відчуло наслідки техногенного впливу на біосферу і зрозуміло практичне значення збереження природного оточення, у цілому світі спостерігається своєрідний ренесанс у розвитку природоохоронних ідей, включаючи і заповідну справу. Техногенний вплив помітний вже у всіх взаємопов'язаних блоках біосфери – літосфері, педосфері, гідросфері, атмосфері, вітасфері – сфері органічного життя, соціосфері. Перед заповідними територіями виникли якісно нові завдання не лише екологічного й ландшафтно-географічного характеру, а й соціально-економічного [5].

Території і об'єкти ПЗФ покликани здійснювати ряд важливих функцій, зокрема: а) біоконсерваційну, що полягає у збереженні багатих і різноманітних генетичних ресурсів; б) біогенетичну, що полягає у підтриманні еволюційного процесу біологічних видів у природних умовах; в) наукову – для вивчення історії розвитку рослинного покриву у після льодовиковий період, дослідження динамічних тенденцій в рівнинних, гірських і високогірних екосистемах у зв'язку із зміною кліматичних умов, аналізу їх структурно-функціональних особливостей; г) соціально-рекреаційну – полягає в масовому оздоровленні населення, а також для розвитку різних форм спорту і туризму; д) еколого-економічна функція полягає в підвищенні ролі заповідних територій як важливої складової сталого ефективного розвитку держави [5].

Івано-Франківська область розташована на південному заході України. Територія області становить – 13,9 тис. км². Природні ресурси дуже різноманітні, на території області формується 8,6 відсотків річкового стоку України, зосереджена значна частина лісових ресур-

сів держави (6,0% площі земель лісового фонду і 7% запасу деревини).

В області – 636,8 тис. га сільськогосподарських угідь, 634,5 тис. га лісів, 2,6 тис. га водно-болотних угідь, 23,3 тис. га зайнято (річками, ставками, водосховищами) понад 300 джерел мінеральних вод, розвідано 160 родовищ 24 видів корисних копалин (нафта, газ, буре вугілля, торф, кам'яна та калійна солі, сірка і фосфати).

За біологічним різноманіттям область одна із найбільш багатих в Україні. Флора налічує 1500 видів судинних рослин, що складає 30% судинних рослин України. Хребетні представлені 435 видами, в тому числі ссавці – 74 видами, птахи – 280 видами [3].

Збереження біологічного і ландшафтного різноманіття у поєднанні з невиснажливим використанням природних ресурсів є одним із пріоритетів у сфері природокористування, охорони природи та забезпечення сталого розвитку регіону. Створено заповідні території та об'єкти з найбільш досконалою формою охорони природи. Збереження ге-

нофонду рослинного і тваринного світу, в першу чергу, рідкісних та зникаючих видів дозволяє зберегти для науки і практики еталони природних екосистем. Не менш важливою функцією ПЗФ є його використання для відпочинку і оздоровлення людей. Тобто, заповідні території мають не тільки природоохоронне, наукове, але і соціальне та економічне значення [4].

Разом з тим використання територій і об'єктів ПЗФ для розвитку рекреації і туризму не повинно суперечити виконанню ними функцій зазначених при їх створенні.

Землі ПЗФ – це ділянки суші і водного простору з природними комплексами та об'єктами, що мають особливу природоохоронну, екологічну, наукову, естетичну, рекреаційну та інші цінності, яким відповідно до закону надано статус територій та об'єктів ПЗФ [6].

ПЗФ Івано-Франківської області включає в себе практично всі категорії заповідних територій, за виключенням біосферного заповідника (рис. 1).

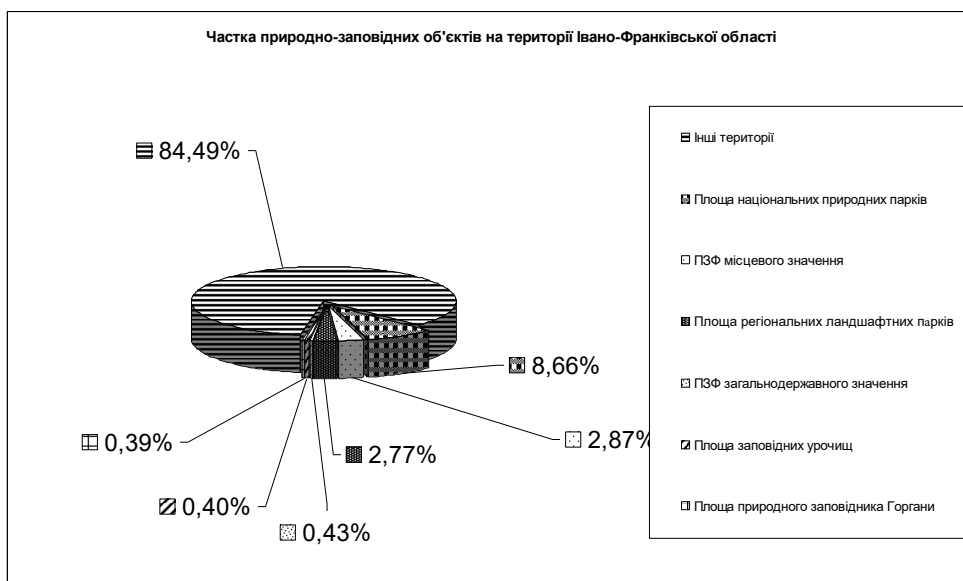

Рис. 1. Частка об'єктів ПЗФ на території Івано-Франківської області.

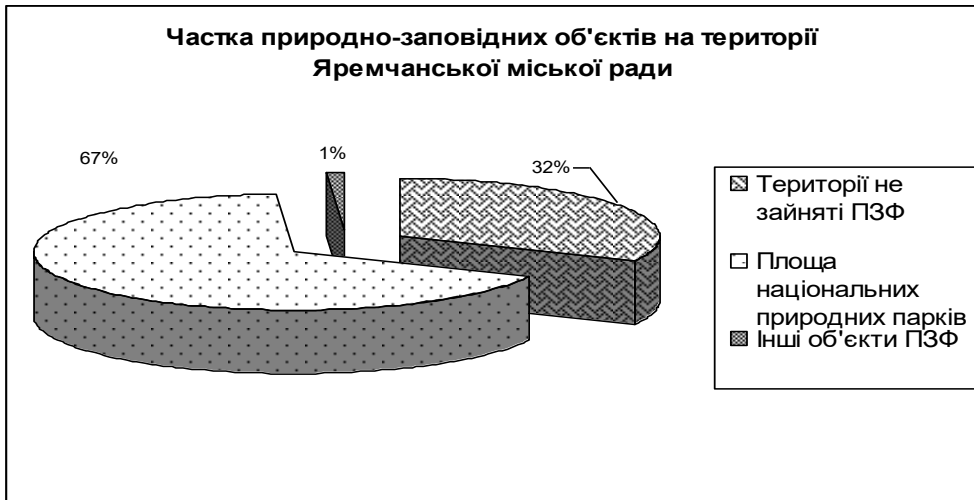

Рис. 2. Частка ПЗФ на території Яремчанської міської ради.

Рис. 3. Частка ПЗФ на території Косівського району.

До них належать:

- *природні території та об'єкти* – природні заповідники, національні-природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища;
- *штучно створені об'єкти* – ботанічні сади, дендрологічні парки, парки-

пам'ятки садово-паркового мистецтва.

ПЗФ області репрезентує її ландшафтне та біологічне різноманіття, сприяє підтриманню екологічної рівноваги в регіоні. Віднесення об'єктів до рангу заповідних базується на загальноприйнятих критеріях: ступені репрезентатив-

ності і збереженості природних комплексів, типовості об'єктів для регіону, унікальності, наявності загрози зникнення, цінності об'єкту в природоохоронному, естетичному, рекреаційному та науковому відношенні [4].

Починаючи 1972 по 1991 рік в області було сформовано мережу заповідних об'єктів розміщених у всіх фізико-географічних районах. Створено ряд державних заказників, такі як: ботанічні («Кливський», 104 га; «Княздвірський», 208 га; «Талпишкірківський», 424 га; «Яйківський», 263 га), гідрологічний («Турова дача», 255 га), ландшафтні («Грофа», 2533,8 га і «Козакова долина», 949 га), лісові («Скит Манявський», 356 га і «Бредулецький», 116 га), орнітологічний («Пожератульський», 206 га). Створено пам'ятки природи: ботанічні – «Масьок», «Осій», «Сокіл», «Тарниці» і «Чортова гора» на площі 123 га, геологічна («Старуня», 60 га), гідрологічні (болота «Висяче», «Лисак», «Мшана», «Ширковець» на площі 20,5 га), комплексні («Скелі Довбуша», 100 га; «Касова гора», 65 га), «Верхне озериче», 48 га). Створено також парк-пам'ятку садово-паркового мистецтва «Парк партизанської слави» (7 га) та

дендрологічні парки («Діброва», 8 га, «Дружба», 10 га, і «Високогірний», 100 га).

За цей же період (1980 р.) створено Карпатський національний природний парк на площі 50303 га та об'єкти ПЗФ місцевого значення на площі 7672 га і заповідних урочищ на площі 3364 га.

За роки незалежності (1991–2011 рр.) заповідна справа в області набула нового, інтенсивного, цілеспрямованого розвитку. За двадцять років створено природний заповідник «Горгани» (5344 га), чотири національні природні парки («Галицький», «Гуцульщина», «Верховинський», «Синьогора») (69845 га), ПЗФ загальнодержавного значення (2534 га), ПЗФ місцевого значення (32182 га) та заповідні урочища (2151 га).

Найвищий відсоток заповідності на території Яремчанської міської ради – (68,1%, рис. 2), Косівського – (54,1%, рис. 3), Городенківського (26,7%), Тисменицького (22,0%), Верховинського (21,9%) та Галицького (20,6%) районів. Разом з тим, у Калуському, Тлумацькому, Рогатинському, Снятинському та Коломийському районах відсоток заповідності території менше 1% (табл. 1).

Таблиця

1 Перелік територій і об'єктів ПЗФ, створених в районах і містах Івано-Франківської області за період 1972–2010 рр.

№ з/п	Адміністративні райони і міста	Площа району, міста, тис. га	Площа ПЗ «Горгани», га	Площа НПП, га	Площа Р.ЛП, га	ПЗФ загальнодержавного значення, га	Площа заповідних урочищ, га	ПЗФ місцевого значення, га	ПЗФ, всього по району, тис. га	ПЗФ% до площі району
1	Богородчанський	80,0		10866		424	1210	120	12,6	15,75
2	Верховинський	125,5		18875			107	8410	27,5	21,9
3	Надвірнянський	129,7	5344			799	1246	1894	9,3	7,2
4	Долинський	125,0				26	1402	10503	12,0	9,6
5	Калуський	64,7					8	39	0,04	0,06
6	Косівський	93,0		32271	17728	206		17	50,3	54,1

Продовження табл. 1

7	Тисмецький	73,1				949	53	15130	16,1	22,0
8	Тлумацький	68,4					48	94	0,2	0,3
9	Рогатинський	81,6				13	83	199	0,3	0,36
10	Городенківський	74,7			19656	10	207	22	20,0	26,7
11	Рожнятівський	130,5				3086	662	2165	6,0	4,6
12	Снятинський	60,2					61	44	0,1	0,16
13	Галицький	72,2		14685		65	10		14,9	20,6
14	Коломийський	99,8				208	65	316	0,06	0,06
15	Івано-Франківська МР	8,9				10		25	0,04	0,4
16	Болехівська МР	30,0			1070	100	117	327	1,6	5,33
17	Яремчанська МР	65,3		43451		62	236	508	44,3	67,8
18	Калуська МР	6,0								
19	Коломийська МР	0,4								
Разом по області		1389	5344	120148	38454	5958	5515	39813	215,2	15,5

Найбільше об'єктів ПЗФ створено на землях лісового фонду, яких в області 634,5 тис. га. Із них покрито лісом – 583 тис. га або 92%. Частка ПЗФ до покритої лісом площі складає – 36,92%, що свідчить про якість збереження біоценозів в лісових екосистемах. З аналізу процесу створення об'єктів ПЗФ в області можна зробити висновок, що і на перспективу найбільш збереженими і потенційно придатними для заповідання є землі лісового фонду. Можливості щодо збільшення територій ПЗФ за рахунок земель лісового фонду мають Богородчанський, Долинський, Тлумацький, Рогатинський, Рожнятівський і Коломийський райони. Як видно з табл. 2, такі райони, як Косівський, Городенківський, Тисменицький і Галицький можуть нарощувати ПЗФ в основному за рахунок земель запасу або земель сільськогосподарського призначення, оскільки наявні можливості заповідання в лісовому фонді цих районів обмежені.

Щодо виявлення резервів для заповідання нових об'єктів ПЗФ на землях лісового фонду в гірських умовах, то це вимагатиме додаткового вивчення лі-

сових біогеоценозів, їх особливостей, біологічної стійкості і цінності для науки. Як відомо, такий інтенсивний темп заповідання, який мав місце в останні роки, з одного боку, вивів Івано-Франківську область в ряд кращих в Україні, адже за останні 20 років створено ПЗФ на площі 124 тис га, (природний заповідник, чотири національні природні парки, три регіональні ландшафтні парки, та ряд територій і об'єктів ПЗФ державного та місцевого значення, а також заповідних урочищ). З іншого боку, виникло ряд проблем при їх створенні і подальшому функціонуванні.

Дуже суттєва проблема погодження з місцевими радами передачі земель новоствореним науково-дослідним установам, що протягом тривалого часу унеможливило нормальну їх роботу. Потребує вирішення проблема підготовки кваліфікованих спеціалістів-науковців для роботи з заповідними об'єктами. Необхідно поширювати досвід Карпатського національного природного парку, Карпатського біосферного заповідника та інших парків, де вже є певні досягнення, а також впровадження міжнародного досвіду. Складною пробле-

мою є відсутність достатнього фінансування для утримання ПЗФ, як відомо, воно тільки частково здійснюється з бюджету. Незадовільне фінансування

та невчасна передача земель для створення об'єктів ПЗФ призводить до порушень фондової дисципліни, які можуть мати негативні наслідки.

Таблиця 2

Перелік територій і об'єктів ПЗФ області та їх співвідношення із землями лісового фонду загалом і лісопокритими зокрема

Адміністративні райони	Площа території району, тис. га	Площа земель лісового фонду в районі, тис. га	Лісопокрита площа, тис. га	Площа земель ПЗФ, тис. га	ПЗФ в % до території району	ПЗФ в % до площі лісового фонду	ПЗФ в % до земель лісопокритої площі
Богородчанський	80,0	41,64	26,23	12,6	15,75	2,4	48,3
Верховинський	125,4	89,40	83,73	27,5	21,92	30,76	32,84
Надвірнянський *	195,0*	136,47*	133,46*	53,6*	27,48*	39,27*	40,16*
Долинський	154,8**	110,26**	103,99**	13,6**	8,78**	12,33**	13,07
Калуський	71,1***	20,12***	14,93***	0,04***	0,05***	0,19***	0,26
Косівський	90,3	45,69	43,83	50,3	55,7	110,08	114,76
Тисменицький	73,6	23,37	20,52	16,1	21,87	68,89	78,46
Тлумачський	68,3	12,00	11,44	0,2	0,29	1,66	1,74
Рогатинський	81,5	15,79	14,95	0,3	0,36	1,89	2,0
Городенківський	74,7	5,96	5,27	20,0	26,7	335,57	379,50
Рожнятівський	130,3	91,57	86,11	6,0	4,60	4,6	6,96
Снятинський	60,2	5,65	3,22	0,1	0,16	1,76	3,10
Галицький	72,3	12,21	11,61	14,9	20,6	122,03	128,33
Коломийський	106,7	25,77	23,23	0,06	0,05	0,23	0,25
Івано-Франківськ МР	8,9	0,48	0,42	0,04	0,4	8,33	9,52
Разом по області	1393,0	636,4	583,0	215,3	15,5	33,83	36,92

* – показники Яремчанської міської ради подані разом з показниками Надвірнянського району;

** – показники Долинського району разом з Болехівською міською радою;

*** – показники міста Калуща разом з показниками Калуського району.

Як видно із табл. 1, в області є п'ять районів, де об'єкти ПЗФ складають менше одного відсотка. За роки незалежності заповідна справа в області набуває нового інтенсивного розвитку. В цей період (1991–2010 рр.) створені природний заповідник «Горгани», національні природні парки «Гуцульщина», «Галицький», «Синьогора», «Верховинський» та три регіональні ландшафтні парки «Дністровський», «Гуцульщина», «Поляницький» на площі 164 тис. га.

Такий інтенсивний темп заповідання створює організаційні проблеми. Певний час ці об'єкти не використовуються належним чином, затримується проведення зонування, вивчення та використання для рекреації і туризму.

Важливою проблемою є втрата частиною природно-заповідних об'єктів з різних причин їх функціональних значень. Частина таких об'єктів була ліквідована з причини входження їх до складу територій інших об'єктів ПЗФ з

вищими вимогами для заповідання, як-от природний заповідник, національні природні парки та ін. У частині таких об'єктів при створенні не було вказано місце їхнього розташування у Івано-Франківській області, лише вказано площу, категорію, рішення про створення.

Однією із проблем використання об'єктів ПЗФ є взаємовідносини між працівниками науково-дослідних установ (природного заповідника і національних природних парків та інших об'єктів ПЗФ) і місцевим населенням та органами місцевого самоврядування. Про наявність такої проблеми добре видно з інтерв'ю директора національного природного парку «Гуцульщина» Юрія Стефурака газеті «Галичина» 7 грудня 2016 р.: «Складність охорони парку ще й у тому, що він — у гірській місцевості, розташований на території 13 місцевих рад і межує з 10 населеними пунктами, в яких проживає сукупно близько 80 тисяч осіб. Сільські жителі потребують для свого проживання і традиційної сільської господарки у гірській глибинці і дров, і дощок, і іншої деревини. А на тлі безробіття і безгрошів'я здійснити охорону лісових масивів (парку) від порушників не завжди вдається».

Як видно із досвіду роботи наявних в області національних природних парків, проблемним є теж наявність в них різного роду лісопорушень, аналогічних тим, які мають місце і в інших лісогосподарських підприємствах, а також здійснювані лісокористувачами (в тому числі і рекреантами та туристами). Назріла необхідність координації зусиль лісової охорони, місцевого населення, природоохоронних структур та лісокористувачів.

Висновки та рекомендації. У складних взаємовідносинах людини і при-

роди визначено, що з одного боку, людство змушене користуватися природними ресурсами, а з іншого, їх використання порушує баланс екосистем. Для подолання цього протиріччя потреби суспільства слід розглядати через призму відтворювальної здатності природи, збалансовано поєднуючи, соціальні, економічні та екологічні пріоритети. Природозаповідання як найвища форма охорони природи визнане одним із найважливіших різновидів людської діяльності, природозаповідний фонд — національним надбанням держав та їх спільнот [1]. Івано-Франківщина в Україні займає одне із провідних місць за рівнем заповідання територій і об'єктів. Разом з тим в області є перспективи розширення ПЗФ, які зумовлені географічним положенням і наявністю унікальних рослинних угруповань в різних фізико-географічних зонах. Проблема зараз в тому, щоб ефективніше використати ПЗФ, а з цим в області, як зазначено вище, є проблеми. З метою покращення використання територій та об'єктів ПЗФ необхідно:

- при обласній раді організувати роботу комісії за участю спеціалістів відповідних відділів і районних та обласних служб для опрацювання та винесення на сесію обласної ради пропозицій по створенню резерву територій і об'єктів ПЗФ на перспективу (2017–2021 рр.);

- комісії доручити опрацювати пропозиції щодо створюваних нових територій і об'єктів ПЗФ і запропонувати відповідну мотивацію як для місцевих рад, так і землекористувачів, щодо створення нових заповідних об'єктів. Оскільки заповідання обмежує господарську і виробничу діяльність на значних територіях, то необхідно знайти компенсаторний механізм, який би стимулював створення таких територій;

- перетворення Дністровського регіонального ландшафтного парку площею 19656 га в Дністровський національний природний парк;

- Івано-Франківський ботанічний сад Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника перевести в заповідний об'єкт і організувати його роботу на науковій основі;

- резервними для заповідання є ділянки з рештками степової рослинності в лісостеповій частині області;

- виділення в усіх висотно-екологічних поясах ділянок природного походження, які будуть поєднувати ПЗФ території для створення екологічних коридорів. Такі ділянки можуть бути в подальшому заповідними урочищами;

- загальновідомо, яку роль в ефективній роботі наукового закладу відіграє професійний, висококваліфікований персонал. Тому підготовку і підвищення кваліфікації персоналу для роботи на об'єктах ПЗФ необхідно проводити шляхом вивчення досвіду роботи кращих вітчизняних та зарубіжних заповідних установ. Запрошувати відомих вчених для консультування та проведення спільних наукових досліджень та конференцій;

- розробити пропозиції органам місцевого самоврядування щодо додаткового фінансування на утримання, охорони та покращення роботи об'єктів ПЗФ за рахунок коштів, одержаних від надання послуг туристичним, рекреаційним та іншим організаціям;

- провести ревізію об'єктів ПЗФ, які з певних причин втратили функціональне значення заповідних і виявити можливості їх відновлення в попередньому статусі;

- назріла необхідність реформування управління лісогосподарською галуззю в області, передавши виробничу діяльність

господарюючим структурам, в тому числі і приватним. За обласним управлінням залишити контрольні функції над всіма лісами області в тому числі і ПЗФ;

- території і об'єкти ПЗФ ще мало використовуються для різних форм туризму та рекреації. Необхідно створювати туристичні маршрути, засновані на великих територіях національних парків, з виходом на малі природно-заповідні об'єкти, екологічні стежки та історичні пам'ятки, музеї та інші атрактивні об'єкти.

Оптимальною формою збереження в природному стані типових або унікальних для даної ландшафтної зони природних комплексів, охорони навколишнього природного середовища та ефективного використання цінних ресурсів виступають території і об'єкти ПЗФ. На них, особливо на національні природні парки, покладається виконання таких завдань: збереження цінних природних та історико-культурних комплексів; створення умов для організації туризму, відпочинку та інших форм рекреаційної діяльності в природних умовах; проведення наукових досліджень і екологічної освітньо-виховної роботи. Збереження, розвиток і використання територій та об'єктів ПЗФ області має бути одним із пріоритетних напрямів державної і регіональної політики.

Література

1. Кічура А. В. Сучасний стан функціонування та перспективи розвитку природно-заповідного фонду Закарпатської області : дис. ... к.с-г н. / А. В. Кічура. – Івано-Франківськ, 2014. – 245 с.

2. Левицький О. О. Роль та значення природно-заповідних територій для розвитку рекреаційного природокористування Івано-Франківської області / О. О. Левицький // Рациональне природокористування : Наукові записки. – 2013. – № 2. – С. 36.

3. Приходько М. М. Природно-заповідні території та об'єкти Івано-Франківщини / [М. М. Приходько та ін.]. – Івано-Франківськ : Таля, 2000. – С. 10.

4. Приходько М. М. Природно-заповідні території та об'єкти Івано-Франківщини / [М. М. Приходько та ін.]. – Івано-Франківськ : Таля, 2000. – С. 33.

5. Стойко С.М. Природа карпатського національного парку / [С. М. Стойко та ін.]. – К. : Наукова думка, 1993. – 214 с.

6. Закон України про природно заповідний фонд // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 34. – С. 502.

7. Статистичний щорічник Івано-Франківської області за 2015 р.

8. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Kalutskyi I.F., Rak A.Ju. PROBLEMS AND PROSPECTIVES OF CREATING AND USING THE FUND OF PROTECTED AREAS FOR DEVELOPMENT OF TOURISM (ON THE EXAMPLE OF IVANO-FRANKIVSK OBLAST). *The article deals with the analysis of natural potential of Ivano-Frankivsk oblast. Great amount of protected areas and objects, including national parks and regional landscape parks show that they are a solid base for intensive development of tourism and recreation in the future.*

The study of areas and objects conservation in Ivano-Frankivsk oblast for two periods of twenty years (1971–1991 and 1991–2011) before and after the declaration of the independence of Ukraine has been carried out. On the basis of its analysis the factors preventing from further wider usage of protected areas and objects have been found out.

Nature reserves, national parks and regional landscape parks have specific possibilities permitting to form the unique educational environment for communica-

tion with the local population, which is necessary in competition conditions existing in preparation of certain territories for reservation. The ways for improving the educational work among the local population by means of specialists' training, experience exchange between native and international nature reserving organizations have been proposed.

The analysis of protected areas and objects conservation and preservation was made on the basis of regions and towns of Ivano-Frankivsk oblast. The study finds out that most protected areas are lands that belong to the forest fund; in some areas the proportion of protected areas reaches 20%. The ways for creating a reserve to expand protected areas, improve their use for development of recreation and tourism have been offered.

Keywords: *nature reserves, forest fund areas, natural complexes, recreation.*

Калущкий И.Ф., Рак А.Ю. ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ СОЗДАНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТЕРРИТОРИЙ ПРИРОДНО-ЗАПОВЕДНОГО ФОНДА ДЛЯ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА (НА ПРИМЕРЕ ИВАНО-ФРАНКОВСКОЙ ОБЛАСТИ). *В статье произведен анализ имеющегося природного потенциал в области, большого количества заповедников, национальных парков и региональных ландшафтных парков, являющихся надежной базой для интенсивного развития туризма и рекреации.*

Исследован ход создания заповедников в Ивано-Франковской области на протяжении двух двадцатилетних периодов (1971–1991гг. та 1991–2011 гг.) до и после провозглашения Украины. На основании анализа определены причины, сдерживающие более широкое использование территорий заповедников.

Природные заповедники и национальные природные парки обладают специфическими возможностями, позволяющими сформировать уникальную образовательную среду для работы с населением, что крайне необходимо в условиях противостояния при подготовке тех или иных территорий к переводу в заповедники. Предложено совершенствование образовательной работы среди местного населения путем повышения квалификации специалистов, обмена опытом между отечественными и международными природно-заповедными организациями.

Анализ создания заповедников и их охраны произведено по районах и городах области. В процессе исследования выявлено, что большинство заповедников созданы на гослесфонде. В отдельных районах количество заповедников составляет более 20% от их территории. Предложено пути создания резерва для заповедников, улучшения их использования в развитии рекреации и туризма.

Ключевые слова: заповедники, земли лесного фонда, природные комплексы, рекреация.

УДК 658.3.005.95

ВПЛИВ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ НА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ
В ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННІЙ ІНДУСТРІЇ

Л.В. Польова

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

У статті аналізується вплив корпоративної культури на результативність в готельно-ресторанній індустрії. Для ефективної роботи потрібно створити єдину систему цінностей, норм і правил, керуючись думками та почуттями людей. Керівники готельно-ресторанної індустрії все більше приходять до висновку про важливість корпоративної культури в колективі, її цінностей та ідеалів. Саме працівники представляють свою організацію, що дає їм можливість рухатися в одному напрямку як єдине ціле.

Як відомо, для отримання конкурентної переваги в умовах ринкових відносин готельно-ресторанній індустрії важливо мати відмінні риси, що є фундаментом для їх розуміння і побудови очікувань зовнішньою і внутрішньою аудиторією, і саме корпоративна культура дозволяє отримати заклад неповторного образу.

У зв'язку з цим, керівництво до недавнього часу зосереджувало увагу на управлінні виробництвом. Однак реалії вимагають вирішувати нові завдання, по-іншому підходити до організації конкурентоспроможної діяльності в готельно-ресторанній індустрії, оскільки на неї лягає основна відповідальність за створення ефективного бізнесу. Від стану корпоративної культури залежить прибуток і успіх закладу. А підвищити оптимальність діяльності й рівень інноваційності мислення фахівців готельно-ресторанної індустрії можливо, впливаючи на них через кор-

поративну культуру, забезпечуючи якісну і гармонійну трансляцію цінностей, що відповідають запитам суспільства, не забуваючи про інноваційні акценти. Розвиток корпоративної культури фахівців готельно-ресторанної індустрії вимагає нових масштабних досліджень ситуації на всіх рівнях для виявлення її резервів як інструменту соціального управління і можливостей зміни відповідно до нових викликів сучасності, запитів суспільства.

Ключові слова: готельно-ресторанна індустрія, корпоративна культура, управління, цінності, ідеали, культура.

Актуальність проблеми. Сучасний світ, що динамічно розвивається, диктує всім потребу підвищення ефективності діяльності, оптимізації для якісного управління. Це особливо важливо для готельно-ресторанної індустрії, що взаємопов'язана з партнерами, споживачами, співробітниками. Для того, щоб управляти процесом, вже недостатньо керувати поведінкою людей. Щоб досягти ефективної роботи, потрібно створити єдину систему цінностей, норм і правил, керуючись тим, що люди думають і відчують. А особливо зосередитися на досягненні цілей компанії.

Керівники готельно-ресторанної індустрії все більше приходять до висновку про важливість корпоративної культури в колективі, її цінності та ідеалів. Саме працівники представляють свою організацію, що дає їм мож-

ливість рухатися в одному напрямку як єдине ціле.

Корпоративна культура – нова галузь знань, що входить в серію управлінських наук. Вона виділилася також з відносно нової галузі знань – організаційної поведінки, яка вивчає загальні підходи, принципи, закони та закономірності в наступних напрямках: особистість в організації; групову поведінку в організації; поведінка керівника в організації; адаптація організації до внутрішньої і зовнішньої середовищі, підвищення організаційної ефективності в діяльності організації. Як і багато інших термінів організаційно-правових дисциплін, корпоративна (організаційна) культура не має єдиного тлумачення. Корпоративну культуру (використовуються також терміни «організаційна культура», «фірмова культура», «культура підприємництва», «культура організації») в сучасному розумінні можна визначити як увійшовший у звичку, традиційний, образ мислення і спосіб дії, який більшою чи меншою мірою поділяють всі працівники підприємства і який повинен бути засвоєний і хоча б частково прийнятий новачками, щоб нові члени колективу стали «своїми» [1].

Так само корпоративна культура може бути визначена як система матеріальних і духовних цінностей, проявів, що взаємодіють між собою, притаманних даній корпорації, відображають її індивідуальність і сприйняття себе та інших у соціальній та речовинній середовищі, що виявляється в поведінці, взаємодії, сприйнятті себе і навколишнього середовища [2].

Таким чином, важливою науково-практичною проблемою є розвиток теоретичних підходів дослідження корпоративної культури в готельно-ресторан-

ній індустрії, які являються об'єктом дослідження корпоративної культури та її вплив на поведінку персоналу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед великої кількості робіт дослідження корпоративної культури в організації слід виокремити праці М. Армстронга, Ф. Харріса, Ч. Хенді, Е. Шейна, Г. Хофстеде, Дж. Моргана, К. Шольца, К. Голда та ін. Вагомий внесок у дослідження процесів стимулювання і мотивації персоналу спостерігаємо у дослідженнях Е. Мейо, Д. Мак-Грегора, Л.А. Бурганова, А.К. Гастева, Ю.Д. Красовського, В.А. Ядова. Процес становлення корпоративної культури в індустрії гостинності досліджують С.В. Агамірова, Л.Є. Басовський, Н.І. Кабушкін, А.А. Коршунов, Г.А. Папірян та ін. Ті чи інші аспекти культури організації досліджуються в роботах В.А. Співака, О.С. Віханського, А.І. Наумова, Е.А. Капітонова, С.В. Щербини, С.В. Маловичко та ін.

Однак представлені дослідження недостатньо розглядають вплив корпоративної культури на результативність в готельно-ресторанній індустрії.

Виклад основного матеріалу. Як свідчить зарубіжний та вітчизняний досвід, резерв для розвитку приховано саме в людських можливостях і управлінні відносинами в корпорації. Основою ж для управління людськими відносинами є корпоративна культура, що пропонує і транслює членам корпорації цінності, цілі, філософію, моделі поведінки, норми, які віддзеркалюються в їхній повсякденній діяльності, акцентах уваги, і є основою при ухваленні будь-яких рішень [3].

Як відомо, для отримання конкурентної переваги в умовах ринкових відносин готельно-ресторанній індустрії важливо мати відмінні риси, що є

фундаментом для їх розуміння і побудови очікувань зовнішньою і внутрішньою аудиторією, і саме корпоративна культура дозволяє отримати закладу неповторного образу.

Готельно-ресторанна індустрія за останні роки змінилась до невпізнання і може задовольнити найвимогливіший смак. У зв'язку з цим керівництво до недавнього часу зосереджувало увагу на управлінні виробництвом. Однак реалії вимагають вирішувати нові завдання, по-іншому підходити до організації праці у конкурентоспроможному стані готельно-ресторанної індустрії, оскільки на неї лягає основна відповідальність за створення ефективного бізнесу. Від стану корпоративної культури залежить дохід і успіх закладу.

В українській готельно-ресторанній індустрії корпоративна культура перебуває на стадії розвитку. Сьогодні спостерігається розроблення підприємством стилю, який полягає в оформленні кольорової гами приміщення даного закладу, особливий підхід до влаштування працівників на роботу. Все це створює певну думку про заклад.

Оцінка сучасного стану корпоративної культури в Україні показало, що 55% керівників готельно-ресторанної індустрії вважають, що корпоративна культура повинна існувати на підприємстві, 35% – сприймають її за необхідність але не використовують для її розвитку ні ресурсів, ні часу. А 10% вважають існування корпоративної культури на підприємстві непотрібним. Однак 40% українських керівників, на зразок закордонного досвіду, намагаються створити корпоративну культуру на своєму підприємстві.

У класичному розумінні корпоративна культура розглядається як інструмент стратегічного розвитку компа-

нії через стимулювання інновацій та управління змінами [4]. Фахівці наголошують, що корпоративна культура існує в будь-якій організації з моменту її виникнення. Вона орієнтована на внутрішнє середовище і проявляється насамперед в організаційній поведінці співробітників. Набуваючи професійного та особистого досвіду, члени колективу формують своє ставлення до різних явищ, а саме: місії організації, планування, чинники мотивації, виробництва, якості праці [5].

Науковці виокремлюють три рівні корпоративної культури: зовнішні прояви (поверхневий рівень), цінності й вірування (смысловий рівень), базові концепції та відносини (глибинний рівень). До поверхневого рівня належать видимі й відчутні елементи культури: манера поведінки, мова та мовлення, правила, фірмові й товарні знаки, фірмовий одяг, інтер'єр приміщень, архітектура будівель. Смысловий рівень культури формує цінності й вірування корпорації, роз'яснює мету її існування. На глибинному рівні цінності сприймаються автоматично, підсвідомо і вважаються істинними, незамінними, такими, що не потребують узаконення [5].

Водночас аналіз вітчизняної наукової літератури свідчить, що формування корпоративної культури в готельно-ресторанній індустрії лише розпочинається. У дослідженнях фахівців (Б. Гаєвський, І. Лопушинський, Н. Нижник, О. Оболенський та ін.) акцентується увага на організаційній, управлінській, професійній, правовій, моральній, етичній культурі фахівців сфери обслуговування. Однак, як вважають дослідники, корпоративна культура фахівців сфери обслуговування – це цілісне явище, що складається з багатьох аспектів, а названі вище культури є суб-

культурами корпоративної культури фахівця готельно-ресторанної індустрії.

Саме тому під корпоративною культурою розуміють:

1) систему цінностей і переконань, що поділяються всіма працівниками готельно-ресторанної індустрії, зумовлюючи їхню поведінку та характер професійної діяльності;

2) дієвий інструмент підвищення ефективності роботи фахівця готельно-ресторанної індустрії, основою якого є вироблена стійка система професійних знань, оцінок, моральних норм і цінностей, прийнятий кодекс поведінки та звичаї [5].

Отже, корпоративна культура в готельно-ресторанній індустрії характеризується:

1) працівники повинні усвідомлювати, що їх діяльність буде впливати на результативність діяльності підприємства і визначати його стратегію розвитку. Працівники мають лише декілька хвилин, щоб встановити контакт з клієнтом і справити на нього позитивне враження. Особливої уваги заслуговують клієнти з інших країн, адже у них складеться враження не тільки про даний заклад, а про країну загалом;

2) працівники повинні сумлінно ставитись до своєї роботи, виконувати свої обов'язки, що призведе до особистої відповідальності за продукт спільної діяльності з даним закладом. Кожен працівник повинний бути кваліфікованим і пройти спеціальну підготовку;

3) орієнтувати працівника на пошук, вибір, втілення найбільш оптимальніших способів діяльності;

4) від успішності працівника залежить взаємоповага з боку колег. Підвищується взаємоповага і доброзичливі відносини між працівниками в колективі;

5) працівники повинні вміти створити відчуття гостинності, а також проявляти стриманість і терпіння і бути готовим до виконання усіх вимог клієнтів;

б) керівництво повинно усвідомлювати про важливість персоналу, який формує думку про заклад. А будь-який працівник повинен розуміти, що забезпечення високої якості обслуговування клієнтів на даний час є успіхом серед конкурентів. Адже сьогодні споживачі вимагають найкращого обслуговування, а ті заклади, які справляються з цим завданням найкраще, займають лідируючі позиції.

Однак в українській готельно-ресторанній індустрії у розвитку корпоративної культури існує проблема вітчизняного іміджу. Незважаючи на бажання створити добре організований заклад, вітчизняним підприємствам бракує досвіду. А також існує проблема в таких працівниках, які вміють обслуговувати інших. Існує думка, що найкращим фахівцем готельно-ресторанної індустрії міг би бути артист.

З вищевикладеного можна зробити висновок, що корпоративна культура має велике значення для життя готельно-ресторанної індустрії. Тому прагнення керівників природно, щоб використовувати корпоративну культуру як фактор підвищення конкурентоспроможності підприємства. Інакше кажучи, корпоративна культура може виступати інструментом управління поведінкою персоналу.

Щоб досягнути міжнародного рівня, корпоративній культурі на вітчизняних підприємствах потрібно:

1) постійно підвищувати результати діяльності;

2) керівник повинен бути лідером у своєму закладі. Він повинен створюва-

ти і підтримувати внутрішню культуру свого закладу;

3) заклад повинен завжди орієнтуватись на споживача і забезпечувати його потреби;

4) заклад повинен наперед прорахувати зміни і потреби споживача та знаходити потрібні шляхи удосконалення для того, щоб прирівнятись до європейського зразка не тільки технічним обладнанням, а й вмінням управляти персоналом.

Висновки. Впливаючи на корпоративну культуру можна підвищити оптимальність діяльності й рівень інноваційності мислення фахівця готельно-ресторанної індустрії, забезпечуючи якісну і гармонійну трансляцію цінностей, що відповідають запитам суспільства, не забуваючи про інноваційні акценти. Розвиток корпоративної культури фахівців готельно-ресторанної індустрії вимагає нових масштабних досліджень ситуації, що склалися на всіх рівнях. Для виявлення її резервів як інструменту соціального управління і можливостей її зміни відповідно до нових викликів сучасності, запитів суспільства.

Таким чином, корпоративна культура – це інструмент в руках керівництва, за допомогою якого можливо істотно впливати на результативність функціонування поведінки персоналу підприємств готельно-ресторанної індустрії. В динамічному зовнішньому і внутрішньому середовищі корпоративна культура здатна забезпечити економічну стійкість, інноваційну сприйнятливість, конкурентну перевагу на ринку та здатність до постійного розвитку.

Література

1. Бікташева Д.Л. Менеджмент в туризмі / Д.Л. Бікташева, Л.П. Гієва, Т.С. Жда-

нова. – М. : Альфа-М, Инфра-М, 2007. – 272 с.

2. Виханский О.С. Менеджмент / О.С. Виханский, А.И. Наумов. – М. : Економіст, 2006. – 672 с.

3. Иванова Т.Б. Корпоративная культура и эффективность предприятия : [монография] / Т.Б. Иванова, Е.А. Журавлёва. – М. : РУДН, 2011. – 152 с.

4. Корпоративная культура как фактор управления в государственной гражданской службе : автореф. дис. на соиск. научной степ. канд. социол. наук : спец. 22.00.08 – Социология управления / Николай Николаевич Калмыков. – М., 2013. – 25 с.

5. Поліщук Н.С. Науково-теоретичні засади формування корпоративної культури державних службовців / Н.С. Поліщук // Теорія та практика державного управління. – Х., 2008. – Вип. 3 (22). – С. 408–415.

6. Шольц К. Управління для успіху: порівняння приватного та державного секторів / К. Шольц // Державне управління. – 1982. – 134 с.

7. Юрасов И.И. Корпоративная культура на местах / И.И. Юрасов // Журнал управления компанией. – 2006. – № 5. – С. 51–55.

Polova L.V. INFLUENCE OF CORPORATE CULTURE ON PRODUCTIVITY IN HOSPITALITY INDUSTRY. *The article analyzes the influence of corporate culture on productivity in hospitality industry. To achieve efficient operation it is necessary to create a unified system of values, norms and rules, guided by the fact that people think and feel. Leaders of hospitality industry conclude about the importance of corporate culture in the team, its values and ideals. That enables workers to represent their organization, move in the same direction as a whole.*

As you know, to gain a competitive advantage in the market conditions of hospitality industry it is important to have its

distinctive characteristics. That makes the basis for their understanding and expectations of building internal and external audiences. Corporate culture provides a unique image of the institution.

Previous researches concerning the given issue focused attention on the management of production. However, reality demands to meet new challenges, use different approaches to organizing work in the competitive environment of hospitality industry. Corporate culture forms the basis for creating an effective business. Success of state revenue depends on corporate culture. Improving optimal activities and innovative thinking, professional level of hotel and restaurant industry corporate culture influences them through ensuring quality and harmonious assessment of values that meet the demands of society and does not forget innovative trends. Training of corporate culture professionals in hospitality industry needs a new large-scale study of the situation at all levels. That is why we have to identify its reserves as a tool of social control and changes, meet new challenges of our time, demands of present-day society.

Keywords: *hospitality industry, corporate culture, management, values, ideals, culture.*

Полевая Л.В. ВЛИЯНИЕ КОРПОРАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ НА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТЬ В ГОСТИНИЧНО-РЕСТОРАННОЙ ИНДУСТРИИ. *В статье анализируется влияние корпоративной культуры на результативность в гостинично-ресторанной индустрии. Для эффективной работы необходимо создать единую систему ценностей, норм и правил, руководствуясь мыслями и чувствами людей. Руководители гостинично-ресторанной*

индустрии все больше приходят к выводу о важности корпоративной культуры в коллективе, ее ценностей и идеалов. Именно сотрудники представляют свою организацию, что дает им возможность двигаться в одном направлении как единое целое.

Как известно, для получения конкурентного преимущества в условиях рыночных отношений гостинично-ресторанной индустрии важно иметь отличительные особенности, что является фундаментом для их понимания и построения ожиданий внешней и внутренней аудиторией, и именно корпоративная культура позволяет получить заведение неповторимого образца.

В связи с этим, руководство до недавнего времени сосредоточивало внимание на управлении производством. Однако реалии требуют решать новые задачи, по-другому подходить к организации конкурентоспособной деятельности в гостинично-ресторанной индустрии, поскольку на нее ложится основная ответственность за создание эффективного бизнеса. От состояния корпоративной культуры зависит доход и успех заведения. А повысить оптимальность деятельности и уровень инновационности мышления специалистов гостинично-ресторанной индустрии возможно, воздействуя на них через корпоративную культуру, обеспечивая качественную и гармоничную трансляцию ценностей, отвечающих запросам общества, не забывая об инновационных акцентах. Развитие корпоративной культуры специалистов гостинично-ресторанной индустрии требует новых масштабных исследований ситуации на всех уровнях для выявления ее резервов как инструмента социального управления и возможно-

стей изменения в соответствии с новыми вызовами современности, запросами общества.

Ключевые слова: *гостинично-ресторанная индустрия, корпоративная культура, управление, ценности, идеалы, культура.*

УДК [379.85 +94] (477.83)

ТОТАЛІТАРНИЙ СПАДОК ЛЬВОВА І ТУРИЗМ

М.В. Кланчук

Львівський інститут економіки і туризму

Щороку все більше туристів приїжджає до міста Лева, щоб на свої очі побачити всесвітню спадщину ЮНЕСКО та відчутти неймовірний колорит міста. Як туристична дестинація Львів вже впізнаваний не тільки в Україні, але й далеко за кордоном. Щоб збільшити потік туристів та підвищити рівень їх зацікавлення, слід залучати додаткові туристичні ресурси. Такими ресурсами можуть бути об'єкти і місця, пов'язані з тоталітарними режимами. В статті досліджено найвідоміші об'єкти та місця у Львові, пов'язані з тоталітарними режимами міжвоєнного періоду, Другої світової війни та післявоєнного періоду, які діяли на нашій землі. Розкрито актуальність та важливість їх використання в туризмі.

Ключові слова: туризм, тоталітаризм, режим, інновації.

Постановка проблеми. Сьогодення в Україні характеризується серйозними змінами, реформами, реорганізаціями та нововведеннями. Керівництво нашої держави декларує всесторонній розвиток та поступ. В дечому, безперечно, це простежується. Важливим є розвиток економічний та не менш важливими є особистісний розвиток кожної людини та масова свідомість, в тому числі історична. Особливо тішить праця молодих діячів, науковців та політиків, які прагнуть розкрити приховані в минулому злочини тоталітарних режимів, скоєні в багатьох населених пунктах України. Їхня справа є особливо важлива, оскі-

льки без знання своєї правдивої історії у нас немає майбутнього. Чого тільки вартує декомунізація та засудження на рівні держави діяльності тоталітарних режимів на території України.

Туристична галузь нашої держави поступово виходить з кризи і важливо є підсилити та пришвидшити цей рух. Одним із шляхів є залучення нових туристичних ресурсів до використання. Такими ресурсами можуть бути об'єкти і місця пов'язані з тоталітарними режимами, які діяли на нашій землі. Часто – це важкі місця, де були скоєні злочини і здавалось би, що їх не можна використати в туризмі. Проте одна із функцій туризму спрямована на виховання і просвітництво, а саме це і можна використати при складанні відповідних тематичних турів чи екскурсій. В багатьох країнах проводяться тематичні тури та екскурсії до місць, пов'язана з подіями Другої світової війни а також злочинами тоталітарних режимів. Україна не є винятком. Проте місто Львів має ще багато місць та об'єктів, які не залучені до такого роду турів чи екскурсій.

Результати досліджень. Дослідивши пропозиції найбільших туристичних компаній Львова, ми не знайшли жодного повноцінного туру, який би стосувався тоталітарних злочинів міжвоєнного періоду, Другої світової війни та післявоєнного періоду. Відомо тільки декілька фахівців, які мають авторські напрацювання і пропонують екскурсії такої тематики. В переліку екскурсій туристичного оператора «Відвідай» є

екскурсія «Чотирикутник смерті», яка проходить місцями, де відбувалися злочини тоталітарних режимів – комуністичного та нацистського. Шлях пролягає чотирма знаковими спорудами, що безпосередньо стосуються трагічних, і водночас героїчних, сторінок нашої історії, – місць вшанування пам'яті жертв окупаційних та тоталітарних режимів: пам'ятник жертвам комуністичних злочинів, комплекс колишньої тюрми польського, радянського та нацистського окупаційних режимів, приміщення колишнього управління НКВС та Гестапо, а також «Цитадель», колишній нацистський концтабір для військовополонених – Шталаг 328 – єдиний концтабір в Європі, що був розташований в центрі міста [1]. Також є екскурсія «Львів – місто героїв», котра стосується боротьби нашого народу за свою незалежність. Деякі професійні гіді мають серйозні напрацювання для того, щоб розповісти про окремі об'єкти і місця, пов'язані із тоталітарними режимами. Проте це поодинокі випадки. Хоча в час сучасних змагань за незалежність ця тематика дуже цікава і дуже необхідно доносити до людей, особливо приїжджих з інших міст, правду, яка б вона не була важка.

Переважна кількість туристів, що відвідують Львів, становлять українці, здебільшого це представники центральних, південних і східних регіонів нашої держави [2]. Історично так склалося, що більшість людей старшого і середнього віку виховувались в час тоталітарної влади СРСР й історію України їм доносили, м'яко кажучи, спотворено та викривлено, так як це було вигідно імперії. Історія міста Лева тісно пов'язана з періодом Другої світової війни. Тут проживало багато визначних людей, які мали особливу роль в творенні

нашої державності та відбулися події, що стали поштовхом іншим регіонам для подальшої боротьби.

Зокрема, у Львові було 3 тюрми, які вже тепер можуть проявити відвідувачам те, що тоді творилось в їх стінах і які страшні наслідки мали два тоталітарні режими на землях не тільки окремо Львова, а й цілої нашої держави.

Слід зазначити, що є деякі важливі місця, пов'язані з досліджуванним періодом, які використовуються в туризмі. Серед найцікавіших – балкон кам'яниці Любомирських (також відомий, як будинок «Просвіти»), пов'язаний з «Актом відновлення Української держави» 30 червня 1941 р. Використовуються в туризмі також деякі музеї, які мають близьку тематику (Львівський історичний музей та його філії). Нещодавно був створений новий музей – «Територія терору». Цей музей саме буде спеціалізуватись на важкому періоді для всієї України – періоду тоталітарних режимів ХХ ст. Як зазначається на сайті музею: «Пріоритетами Музею є дослідження історії політичних, соціальних, етнічних та релігійних репресій тоталітарних режимів проти населення, що жило на території України. Музей провадить системну роботу над вивченням, дослідженням, збереженням історичних документів. На основі зібраного матеріалу у достовірний та творчий спосіб ми створюємо науково-популярні матеріали, серед яких документальні фільми, виставки, інформаційні буклети» [3].

До тематичних туристичних маршрутів варто було б включити місця із величезним потенціалом. Слід враховувати можливість доступу до об'єктів, транспортне сполучення та інші фактори. Серед найважливіших, котрі потрібно було б включити до екскурсійних програм і турів, є колишня львівська

тюрма №1, де зараз діє музей-меморіал жертв окупаційних режимів «Тюрма на Лонцького». В приміщенні тюрми розміщувалися каральні органи трьох окупаційних влад: польської, радянської та німецької. Це перший в Україні музей-в'язниця [4].

У 1889–1890 рр. на перехресті вулиць Сапеги (тепер Степана Бандери) та Коперника був споруджений комплекс казарм для австро-угорської жандармерії. Під час проектування та будівництва об'єкт не планували використовувати як тюрму. Вперше тут виникла в'язниця під час польської окупації 1918–1939 рр. За часів II Речі Посполитої тут було головне управління польської поліції Львівського воєводства. У крилі будинку, що на вул. Лонцького (тепер вул. К. Брюллова), зведеного у 1919–1922 рр., знаходились камери для ув'язнених. Тут перебував і особовий склад 2-го відділу контррозвідки (т. зв. «двуйка»). У тюремному корпусі знаходився штат IV відділу Головної комендатури державної поліції, до повноваження якого входили обов'язки боротьби проти організацій антидержавного спрямування, таких як ОУН та КПЗУ. Неофіційно тюрма спеціалізувалася на політичних в'язнях [3].

У 1935 р. слідчий відділ поліції перевели, а тюрму стали використовувати як слідчий ізолятор. Тут перебували структури, що боролися з українським визвольним рухом. До в'язниці потрапляли особи, котрі виступали проти окупаційної влади, беручи участь у різних політичних акціях: від мирних демонстрацій та поширення агітаційних листівок до збройної боротьби. Під час Львівського процесу 1936 р. у тюрмі утримували Степана Бандеру, Ярослава Стецька, Миколу Лебеда та інших підсудних.

На початку окупації Львова радянськими військами восени 1939 р. у даному приміщенні розмістили найбільшу у місті слідчу в'язницю НКВС №1, а також саме управління. Вхід до в'язниці був з вул. Лонцького, від чого й походить її назва. Як і всі інші радянські тюрми, тюрма «на Лонцького» була переповнена ув'язненими, які зазнавали нелюдських катувань.

Згідно з архівними даними Державного архіву Російської Федерації, станом на 10.06.1941 р. при можливій кількості 1500 осіб у львівській тюрмі № 1 перебувало 3638 осіб.

У червні 1941 р. у зв'язку з воєнними діями між Третім рейхом та СРСР, згідно з інструкцією про «надзвичайний стан», політв'язнів, які мали вироки смерті чи великі терміни покарання, одразу розстріляли. Через неможливість евакуації ще не засуджених арештантів, згідно з розпорядженням прокурора області від 26 червня на виконання письмового розпорядження наркома внутрішніх справ СРСР Л. Берії, засуджених кримінальних злочинців відпустили, а всіх інших в'язнів «евакуйовували по першій категорії» – розстрілювали [3].

У 1941–1944 рр. споруду використовували як слідчу в'язницю гестапо. Реорганізація українського визвольного Руху в збройну боротьбу Української Повстанської Армії спонукала німецьку владу до нових хвиль репресій.

Через жахливі гігієнічні умови (воду в камери не подавали, до вмивальні в'язнів приводили раз на тиждень, а купатися дозволяли один раз на вісім місяців) взимку 1942–1943 рр. у тюрмі виникла епідемія тифу. Гестапо ліквідувало епідемію тифу гітлерівським методом, розстрілюючи в'язнів та висилаючи ще здорових людей до кон-

центраційних таборів. Оскільки у камерах дезінфекцію не проводили, у них залишались тифозні воші, а тому епідемія лютувала й надалі.

Під час другої радянської окупації у 1944–1991 рр. тут діяв слідчий відділ та ізолятор карально-репресивних структур (НКВС-МДБ-КДБ) СРСР, одночасно – Управління внутрішніх справ Львівського міськвиконкому – Міське Управління ГУМВС України у Львівській області МВС України. Протягом 1940–1950-х рр. тюрма «на Лонцького» була центром антиповстанської боротьби радянської влади; у наступні десятиліття – центром боротьби проти т.зв. «інакомислячих» – шістдесятників. В'язнями тюрми у різні періоди діяльності окупаційних режимів були: Дмитро Клячківський, Іван Климів, Любомир Полюга, Володимир-Ігор Порендовський, Юрій Шухевич, Ірина та Ігор Калинці, Іван Гель, В'ячеслав Чорновіл та інші видатні діячі українського визвольного Руху.

Останні арешти відбувалися у 1989 р. під час розгону мирних демонстрацій у Львові [3].

Після проголошення незалежності України і до 1996 р. в'язницю використовували як слідчий ізолятор. Пізніше тут знаходилося міське управління міліції та архів СБУ. З 2009 р. приміщення колишньої тюрми облаштували під музей.

Ще одним вельми цікавим об'єктом для подібного роду екскурсій є Львівська цитадель, що знаходиться між вулицями Вітовського, Коперника, Грабовського та Грушевського на трьох невисоких пагорбах. Цей комплекс зберігся до наших днів, практично не зазнавши кардинальних змін з часу побудови, окрім руйнування однієї з веж, в яку влучила бомба.

Будівництво Цитаделі тривало протягом 1852–1854 рр. Потреба у будівництві такого об'єкту була зумовлена багатьма факторами. З початком Першої світової війни у 1914 році австрійські війська без опору залишили місто. У 1914–1915 рр. у Цитаделі розміщувався російський гарнізон. У листопаді 1918 р. під час українсько-польських змагань за Львів Цитадель стала одним із символів боротьби за незалежність. 1 листопада українська залога вивисила тут синьо-жовтий прапор, який майорів до 22 листопада. Цитадель боронила сотня ІІ куреня УСС під проводом сотника Богдана Білінкевича. Запеклі бої за Цитадель тривали до кінця листопада. Після того, як війська ЗУНР під покровом ночі залишили Львів, вона стала місцем страти оборонців міста [3].

У 1918–1939 рр. на Цитаделі був розташований полк польської піхоти. Трагічною сторінкою протягом часу функціонування Львівської цитаделі була Друга світова війна. Нацисти вирішили перетворити її на табір для військовополонених – «Konzentrationslager der Standarte 328». Під час будівництва комплекс був розрахований на гарнізон чисельністю у 400 осіб, а число полонених доходило до кількох тисяч. У перші місяці війни туди потрапляла дуже велика кількість червоноармійців, поранених і фізично виснажених. Виправдовуючись тим, що Радянський Союз не підписав Женевської угоди від 27 липня 1927 р. про ставлення до військовополонених, німці встановили внутрішній режим, скерований на знищення в'язнів.

Східний форт, що знаходився зі сторони вул. Калічої, полонені називали «Вежею смерті». Тут проводили допити та утримували засуджених до розстрілу.

У 1942–1943 рр. табір поповнили також французькі, бельгійські та італійські полонені, але ставлення табірної адміністрації до них було лояльнішим [3]. За даними з актів, складених радянською комісією після розслідування злочинів нацистів у роки Другої світової війни, через табір пройшло 280 тис. осіб, 140 тис. з яких померло від голоду і хвороб.

Після війни тут знаходилася військова частина. Споруди Цитаделі використовувались як казарми, з 1970-х рр. – як склади заводу «Електрон». До сьогодні укріплення Цитаделі збереглися у доброму стані, кожна зі споруд використовується за різним призначенням. Тут розмістились готель, книгосховище бібліотеки ім. В. Стефаника, різноманітні складські приміщення тощо.

У 2011 р. на Цитаделі встановили пам'ятний хрест та провели молебень. Це перший крок до вшанування жертв нацистського табору військовополонених. Неодноразово висловлювалася думка про необхідність спорудження тут пам'ятника. 10 жовтня 2012 р. Львівська цитадель отримала статус пам'ятки національного значення.

Територія потребує впорядкування за цілісною концепцією, зокрема – відновлення знищених зелених насаджень. Відсутність цілісного генерального плану регенерації цінного фортифікаційного ансамблю є причиною неправильного функціонального трактування споруд, безсистемної приватизації окремих об'єктів комплексу, хаотичного забудовування тимчасовими спорудами [3].

Туристичний потенціал цього об'єкту досі не розкрито. Для туристів немає доступної інформації про події, що відбувалися на Цитаделі.

Однією з найвідоміших тюрем, діючих до сьогоднішнього дня, є львівське

СІЗО № 19, в минулому тюрма № 4 – «Бригідки». Тюрма вважається найстарішою в Україні, проте в 2017 р. приміщення планується передати до приватних рук, а СІЗО перенести до іншого.

Назва тюрми походить від назви жіночого католицького чернечого ордену св. Бригіди, якому належала споруда. Дерев'яний монастир для дівчат з багатородних родин побудували у 1614 р. У 1780-х рр. австрійська влада почала облаштовувати тюрми у конфіскованих монастирях Львова. У 1782 р. монастир ліквідували. Приміщення пристосували під чоловічу в'язницю, яку назвали «Бригідки». В'язниця замість монастиря у Львові з'явилась у 1785 р.

1840 р. «Бригідки» розбудували, після чого у ній могло одночасно перебувати 1080 в'язнів, у надзвичайних випадках – 1290. Більшість в'язнів сиділо в багатомісних камерах. У тюрмі було 8 одномісних камер – 4 «світлі» (з вікнами) і 4 «темні» [3].

Наприкінці ХІХ ст., коли в тюрмі перебувало в середньому 1500 ув'язнених, всі камери були заповнені. Наприкінці ХІХ ст. через постійне перевантаження та неможливість територіально розширити тюрму (із західної і північної сторони будівлю обмежували житлові будинки, а з південної і східної – вул. Городоцька та вул. Карна) її вирішили перенести на цитадель. У колишньому монастирі мали облаштувати казарми. У 1875 р. у в'язниці перебувало 1468 в'язнів. Серед них майже 200 відбували покарання за вбивство. У 1902 р. у тюрмі відбувся бунт в'язнів.

Під час перебування західноукраїнських земель в складі Польщі (1918–1939) «Бригідки» була однією з найбільших тюрем краю. У її дворі виконували смертні вироки. На в'язничному

подвір'ї розташовувалися каплиця і шпиталь. В тюрмі діяла школа.

Встановлена у вересні 1939 р. радянська влада далі використовувала «Бригідки» під тюремне приміщення. Офіційно в'язниця отримала назву «Тюрма № 4». До цієї тюрми більшовики відносили також і в'язницю на вул. Яховича (тепер вул. акад. Р. Кучера), де за часів Польщі знаходився Комісаріат державної поліції міста Львова. Наприкінці червня 1941 р. під час відступу з міста більшовики масово розстрілювали в'язнів у львівських тюрмах і підпалили в'язницю.

Станом на 10 червня 1941 р. у в'язниці № 4 знаходилося 706 «в'язнів». В опублікованому списку розстріляних 24–28 червня 1941 р. поіменно названо 324 особи [3].

Під час німецької окупації будівля пустувала. Її відремонтували з приходом «других совітів». У повоєнний час у «Бригідках» виконували смертні вироки. Для цього було пристосовано приміщення «посту № 1» (у частині приміщень від вул. Городоцької. Засуджених розстрілювали у підвалі пострілом у потилицю з малокаліберної гвинтівки. Розстріляних таємно ховали за містом. Наприкінці 1980-х рр. розстріли припинили, а вхід до «розстрільного підвалу» замурували.

Іншим об'єктом є тюрма № 2 – Замарстинівська. Колишній монастирський комплекс, функції якого протягом століття неодноразово змінювались. Монастир утворився навколо вірменської церкви св. Хреста. Церква була дерев'яною. Її збудував за власні кошти вірменин Юрій Івашкевич. Перша згадка датована 1590 р. [3].

У зв'язку з секуляризаційною реформою царя Йосифа II у 1784 р. ченців-місіонерів виселили, а монастир закри-

ли. Спочатку на території облаштували шпиталь, потім – малі касарні та гарнізонну тюрму, відому як Замарстинівська. Церкву Св. Хреста, яка була на подвір'ї колишнього монастиря, переобладнали на військову каплицю, а костел перебудували на гарнізонний суд. Після того, як поруч збудували новий т.зв. Великий казарменний корпус (тепер вул. Замарстинівська, 7), тут розмістили військовий суд із власною в'язницею.

Після приходу на західноукраїнські землі «совітів» радянські слідчі органи пристосували в'язницю до своїх потреб, а каплицю закрили. Почалися репресії, внаслідок яких тюрма переповнилася політичними в'язнями.

Наприкінці червня 1941 р. будівля тюрми перетворилася на катівню. Відступаючи перед німцями, енкаведисти боялися, що засуджені перейдуть на сторону ворога, тому тотально винищували т. зв. «контрреволюційний кримінально-політичний елемент». До 22 червня у тюрмі перебував 801 в'язень. Звільнили «битовиків», тобто засуджених за побутові злочини. Всіх інших – розстріляли. Розправа над засудженими відбувалася у тюремних підвалах. Захоронення здійснювались на подвір'ї та у підвалі правого крила споруди.

Після Другої світової війни у приміщенні знаходилося пожежне училище. Пізніше на цій території розмістили школу міліції. Вівтар і все оздоблення колишньої церкви знищили, а будівлю поділили залізобетонним перекриттям на поверхи і облаштували під аудиторії для занять курсантів. На поч. ХХІ ст. храм відродили, він тепер діє за прямим призначенням.

Зараз на території тюрми розміщений навчальний заклад УМВС – Львів-

ський юридичний університет. Доступ на територію колишньої тюрми обмежений. Біля тюрми є великі стели пам'яті та пам'ятні знаки.

Неподалік розташовано пам'ятний знак євреям, які згинули під час нацистської окупації Львова. Територія львівського гетто має складну історію [3]. 6 листопада 1941 р. за наказом генерал-майора поліції СС дистрикту «Галичина» Фріца Кацмана у Львові було створено єврейське гетто. Воно було найбільшим на території СРСР та проіснувало з листопада 1941 р. по червень 1943 р. Серед всіх Львівське гетто поступалось лише Варшавському та Лодзькому.

Гетто було створено у найбільшій районі Львова і займало територію ділянок Замарстинова та Клепарова, відокремлену з півдня залізничним насипом, зі сходу – вулицею Замарстинівською, із заходу – вулицею Варшавською, а з півночі – берегом р. Полтва. Трохи західніше розташовувався Янівський концтабір (зараз Львівська виправна колонія № 30).

З 16 листопада до 14 грудня 1941 р. окупаційна влада переселила до гетто понад 136 тис. євреїв. Українці та поляки, що мешкали на цій території, до 14 грудня повинні були виселитися в інші райони міста.

У гетто не вистачало води та продуктів харчування, медичного забезпечення, житла. Офіційні норми постачання взимку 1941–1942 рр. на одного дорослого становили: 700 г хліба на тиждень, 400 г муки та 100 г цукру на місяць. Це спричинило масове голодування та знесилення в'язнів. Восени 1942 р. тут поширилась епідемія тифу, яка забрала життя багатьох виснажених і немічних євреїв. Працездатне єврейське населення гетто виконувало трудову повинність у Янівському концтаборі

(тут вони працювали на німецьких промислових підприємствах, будівництві залізниці тощо), а непрацездатних систематично знищували [3].

20 січня 1942 р. керівництво Третього Рейху прийняло рішення «Про остаточне вирішення єврейського питання». У березні 1942 р. відбулась перша депортація євреїв зі львівського гетто до табору смерті Белжець. Транспортування євреїв з гетто до концтабору Белжець було початком операції «Рейнгард» – нацистського плану, що передбачав знищення 2 млн євреїв у Генеральному губернаторстві. Екстермінаційні акції проводилась у трьох таборах смерті – Белжець, Собібор та Треблінєць II. Протягом двох років німецької окупації у львівському гетто та Янівському концтаборі загинуло понад 250 тис. людей (також євреї з інших населених пунктів).

У період німецької окупації місцями масових страт євреїв окрім гетто і Янівського табору у Львові стали Кривчицький та Лисиницький ліс. Окремо можна виділити ур. Пяски, де протягом 1943 р. було знищено близько 25 тис. євреїв.

Після приходу «асвабадітелєй», тобто радянських окупаційних військ, адміністрацією у 1944 р. на місці колишнього єврейського гетто було утворено пересильну тюрму № 25. «Пересилка» була однією з найбільших тюрем такого типу в УРСР. Вона знаходилась за залізничним насипом, по лівій стороні вулиці Полтв'яної (тепер проспект В. Чорновола).

На території пересильної тюрми був розташований 21 барак, технічні приміщення адміністрації, шпиталь. Тюрма була огорожена цегляним і дерев'яним парканом заввишки 3 м. По периметру були розміщені сторожові вежі,

територію охороняли конвоїри з собаками [3].

Існування такої тюрми було зумовлене тогочасною потребою каральних органів, зокрема СМЕРШу та НКВС. Основним призначенням пересильної тюрми був збір та відправка в'язнів «етапами» у виправно-трудова табори ГУЛАГу.

На «львівську пересилку» звозили засуджених в'язнів з інших тюрем Західної України, де вони перебували від тижня до року в очікуванні на свій етап. Існує не підтверджена архівними документами інформація про перебування тут полонених солдат нацистської Німеччини, РОА, дезертирів ЧА, а також насильно репатрійованих із Західної Європи «громадян СРСР».

Наприкінці 1945 р. тюрма перейшла у розпорядження Відділу виправно-трудова колоній (ВВТК) Управління НКВС УРСР, з березня 1946 р. – у підпорядкування МДБ Львівської області.

Складні умови побуту в'язнів, зокрема антисанітарія і погане харчування, сприяли високій смертності, особливо серед народжених тут немовлят і літніх людей. У бараках розміром 25–40 м² могло перебувати одночасно до 60 в'язнів. Хворих та виснажених після тортур у слідчих ізоляторах людей, зокрема осіб похилого віку і вагітних жінок, зазвичай залишали у пересильній тюрмі на довший термін. Були випадки самогубства в'язнів та вбивства конвоєм при спробах їхньої втечі. Через нелюдські умови утримання в тюрмі виникали заворушення. Зокрема, 22 травня 1949 р. відбулось повстання політичних в'язнів [3].

Згідно з документами архіву МВС, у 1947 р. до таборів ГУЛАГу з тюрми було відправлено 55 етапів. Кількість

етапованих могла становити від 60 до 1 200 осіб за етап.

4 червня 1955 р. Пересильну тюрму № 25 ліквідували, а на її території облаштували обласну лікарню для інвалідів війни. З 1995 р. тут знаходяться приватні бізнесові та розважальні структури. З 2010 р. на цій ділянці Львівська міська рада реалізовує концепцію створення музею «Територія Терору». Станом на сьогодні через засекреченість документів львівського обласного архіву МВС детальної інформації про кількість людей, що загинули у Пересильній тюрмі № 25, отримати неможливо [3].

Висновки. У статті здійснено першу спробу розкрити туристичний потенціал об'єктів, які б, здавалося, не можливо використати в туризмі. Є ще багато важливих місць і об'єктів у Львові, забутих чи настільки прихованих, що про них вже ніхто не згадає. Особливу важливість мають вони для майбутніх поколінь. Інформація і розповіді про такі місця є дуже потрібними, щоб не забути минуле і знати, ким були ті, хто принесли велике горе на наші землі.

Література та джерела

1. Екскурсія «Чотирикутник смерті» : Туроператор «Відвідай» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vidviday.ua/chotyrykutnyk_smerti.
2. Львівська міська рада [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://city-adm.lviv.ua>.
3. Музей «Територія терору» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://territoryterror.org.ua>.
4. Тюрма на Лонцького : Національний музей-меморіал жертв окупаційних режимів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lonckoho.lviv.ua>.

Klapchuk M.V. LVIV'S TOTALITARIAN HERITAGE AND TOURISM. *Every year more and more tourists come to Lviv to see its UNESCO world heritage sites and feel the incredible flavor of the city. Lviv is considered as a tourist destination, the city is recognizable not only in Ukraine but also far abroad. In recent years the number of tourists in Lviv has increased almost 4 times. In 2007, the city was visited by about 700 000 tourists, while in 2016 there were nearly 2 600 000 (according to the City Department of Tourism LCC). Cultural tourism is one of the main types of tourism in Lviv. According to the tourist information center in Lviv the vast majority of tourists (about 75%) visit the city to rest. Tourist business of the city sometimes does not keep up with the development needs and hospitality innovations.*

For increasing the flow of tourists and getting them interested in something different other tourist resources have to be involved. These resources can be objects and places associated with totalitarian regimes. The article researches the most famous sites and places in Lviv related to the totalitarian regimes of the interwar period, the World War II and the postwar period in our country. The author reveals

the relevance and importance of their use in tourism.

Keywords: *tourism, totalitarianism, regime, innovation.*

Клапчук М.В. ТОТАЛИТАРНОЕ НАСЛЕДИЕ ЛЬВОВА И ТУРИЗМ. *Каждый год все больше туристов приезжает в город Льва, чтобы своими глазами увидеть всемирное наследие ЮНЕСКО и почувствовать невероятный колорит города. Как туристическая дестинация Львов уже известен не только в Украине, но и далеко за рубежом. Чтобы увеличить поток туристов и повысить уровень их заинтересованности, нужно привлекать другие туристические ресурсы. Такими ресурсами могут быть объекты и места, связанные с тоталитарными режимами. В статье исследованы известные объекты и места во Львове, связанные с тоталитарными режимами междувоенного периода, Второй Мировой Войны и послевоенного периода, действовавшие на нашей земле. Раскрыты актуальность и важность их использования в туризме.*

Ключевые слова: *туризм, тоталитаризм, режим, инновации.*

УДК 796.5.338.42

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ ПРОЦЕСУ НАДАННЯ
ПОБУТОВИХ ПОСЛУГ У ГОТЕЛЯХ

С.В. Попов, Р.М. Котенко

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

У статті досліджено надання побутових готельних послуг в Україні та в її західному регіоні зокрема. Проаналізовано процес надання побутових послуг у готелі «Надія» (Івано-Франківськ). Визначено напрямки та шляхи покращення процесу надання цих послуг задля підвищення конкурентоспроможності українських готелів.

Увага акцентується на різноманітності надання основних і додаткових послуг, що визначаються як рівнем комфорту готелю, так і його спеціалізацією. Важливе значення для організації готельного господарства має також система сертифікації готельних послуг. Оскільки побутові, господарські та культурні запити і вимоги гостей підвищуються з кожним роком, визначено необхідність розробки нових послуг у готелях, пошук нових ідей і технологій. Надано пропозиції щодо вдосконалення якості побутового обслуговування в готелях.

Реклама розглядається як один із засобів, прийомів і методів, спрямованих на реалізацію побутових послуг.

Проаналізовано світовий досвід, який вказує на необхідність сформуванню мережу спеціалізованих підприємств з вузьким спектром послуг, орієнтованих на обслуговування певної категорії туристів. Проте при наданні послуг важливим є не тільки їх кількість, а й якість. Чим вища якість послуг обслуговування гостей, тим вищий імідж готелю, тим привабливіший він для гостей і, як наслідок, успішнішим є мате-

ріальне процвітання закладу. З'ясовано, що надання побутових послуг вітчизняними готелями в порівнянні з європейськими та світовими потребують вдосконалення. Це, в свою чергу, детермінує необхідність проведення комплексної модернізації матеріально-технічної бази готелів, вкладення інвестицій, а також державної підтримки.

Ключові слова: готельне господарство, готельний бізнес, туризм, інвестиційна привабливість, стратегія розвитку, побутові послуги, сервіс, готельні комплекси.

Постановка проблеми. Важливою складовою туристичної діяльності є готельне господарство. Сьогодні воно набуває швидких темпів розвитку. Щоб встояти на ринку та втримати існуючі позиції, потрібно шукати нових шляхів поліпшення фінансово-економічного стану. Постійно виникає необхідність знаходити нові варіанти вдосконалення процесу обслуговування споживачів готельних підприємств і надання послуг для успішного існування на ринку готельних послуг та підвищення прибутку. Якість обслуговування – невід'ємна складова ефективності роботи закладу готельного господарства, завдяки якій можливо забезпечити повторне звернення гостя. «Обслуговування на вищому рівні» стало актуальним і важливим елементом ефективного функціонування готельних підприємств.

Саме готельні підприємства виконують одну з основних функцій у сфері

обслуговування туристів: забезпечують їх сучасним житлом і побутовими послугами. Проте конкурентоздатність вітчизняних підприємств готельного господарства порівняно з європейськими та азійськими підприємствами з року в рік знижується. Це спричинене рядом факторів, зокрема політичного та економічного характеру, що вимагає адаптації існуючих управлінських механізмів діяльності таких підприємств, з одного боку, до потреб ринку послуг з тимчасового розміщування та харчування серед населення України та зарубіжних туристів, з іншого – підвищення ефективності господарської діяльності самих підприємств як самостійних господарських одиниць. Тому дана проблема на сьогодні є надзвичайно актуальною, оскільки готельне господарство – один із перспективних секторів розвитку національної економіки, зокрема у сфері послуг, збільшення зайнятості населення України.

Аналіз досліджень та публікацій.

Теоретико-методологічні засади вивчення організації надання побутових послуг висвітлені в роботах вітчизняних і закордонних вчених: Байлик С.І., Круль Г.Я., Лук'янова Л.Г., Ляпіна І.Ю., Сокол Т.Г., Уокер Дж. та ін. [1–4; 6–8].

Викладення основного матеріалу.

Готельне господарство є однією з важливих складових сфери послуг в Україні і ефективне його функціонування сприяє поштованню соціально-економічного розвитку країни та окремих її регіонів. Значну роль відіграє готельне господарство у розвитку туризму як фактора підвищення престижу України в міжнародному співробітництві і є постійним джерелом поповнення валютних надходжень в країну.

Готельний сервіс охоплює комплекс послуг для туристів. Це ключовий чинник, який визначає перспективи розвитку туризму.

Побутове обслуговування спрямоване на задоволення потреб гостей, що виникають під час їхнього проживання в готелі. Перелік цих послуг залежить від його категорії. Не у всіх готелях є можливість організувати побутове обслуговування гостей і надавати їм повний перелік послуг. Хоча готелям необхідно прагнути до того, щоб набір послуг цілком відповідав запитам гостей.

Підприємства, що надають послуги, повинні розміщуватися в доступному місці (найчастіше на першому поверсі). У вестибюлі, на поверхах, у номерах повинна бути інформація про те, як і де одержати послуги, години роботи персоналу повинні бути зручними для гостей [5, с. 68].

Готельна послуга формується в ході обслуговування при тісній взаємодії готельного комплексу його постояльців. Процеси надання та споживання послуг протікають одночасно з моменту в'їзду в готельний комплекс і до моменту виїзду, протягом усього готельного циклу гість сприймає послуги як результат діяльності персоналу, при цьому гість сам стає частиною системи розподілу.

До складу послуг з побутового обслуговування входить таке:

1. Термінове прання і хімчистка, ремонт і прасування особистих речей (у номері в папці з рекламою мають бути бланки замовлень на прання і чищення одягу. Там же мають бути й пам'ятки про те, як здати одяг у прання). Таку послугу можуть надати в готелі, де є пральня. У готелях більш низької категорії можна взяти праску напрокат. Гість сам прасує у номері або в

спеціальній кімнаті, де є гладильна дошка [5, с. 68].

2. Терміновий ремонт і чищення взуття. У багатьох готелях є майстерні з ремонту взуття. У холах висококласних готелях стоять апарати для чищення взуття, у номерах є щітки для чищення взуття й одягу.

3. Збереження речей і цінностей (камера схову і сейфи в номерах і в адміністратора).

4. Розвантаження, завантаження і доставка багажу в номер (оплачуються чайовими – у готелі організовується черговість посильних з метою отримання однакових чайових).

5. Прокат предметів культурно-побутового призначення (побутова техніка, посуд, спортивний інвентар тощо).

6. Дрібний ремонт годинників, електробритв, радіо-, кіно-, фотоапаратури; фотопослуги.

7. Послуги перукарського, манікюрного і масажного кабінетів. Ці послуги можуть надаватися й у номерах, але мають націнку.

8. Доставка харчування в номер.

Зазвичай в кожному номері в папці з рекламою є папір для листів, конверти, спеціальні таблички, які можна вивісити на двері, якщо гість просить випрати, прибрати номер або просто не хоче, щоб його турбували [5, с. 69].

Побутові послуги надаються в номері й у спеціалізованих приміщеннях або інших приміщеннях готелю.

В усіх готелях найбільш розповсюдженими додатковими послугами в номері є доставка чистого одягу; чищення взуття; замовлення обіду або вечері, газет, квітів та ін. [5, с. 69].

Додаткові послуги в готелях визначаються наявністю пральних, швейних майстерень, ремонтних майстерень; перукарні, аптечного кіоска, обміну ва-

лут; сауни, тренажерного залу, басейну, фітнес-клубу; майданчиків для гольфу, тенісних кортів; бізнес-центру, приміщення для переговорів, аудіо-, відеообладнання; прокату автомобілів. Додаткові послуги можна замовити з номера за телефоном [5, с. 70].

Отже, послуги, що надаються в готелях, поділяються на основні та додаткові. Вони можуть бути безкоштовними і платними. До основних послуг готелю належить проживання. Без додаткової оплати гостям можуть бути надані такі види послуг:

- зберігання багажу в камерах схову (не більше двох місць);
- доставка телеграфної кореспонденції в номер;
- виклик швидкої допомоги;
- доставка в номер медикаментів першої необхідності;
- побудка гостей готелю в будь-який час (на їхнє прохання);
- доставка в номер довідкової та сувенірної реклами, фірмових конвертів і паперу;
- зберігання грошей, цінних паперів (відповідно до опису);
- надання довідкової інформації про розташування й режим роботи пунктів побутового обслуговування та інших послуг [2; 3, с. 219].

Перелік і якість надання побутових послуг повинні відповідати критеріям наявної категорії готелю.

В Україні сучасні готельні підприємства мають типову структуру послуг, низьку спеціалізацію. Поряд із традиційними повносервісними готелями потрібно сформувати мережу спеціалізованих підприємств із вузьким спектром послуг, зорієнтованих на обслуговування певної категорії туристів. Створення спеціалізованих підпри-

емств стосується передусім туристичних центрів із чітко виявленою спеціалізацією в спортивно-оздоровчому, конгресовому туризмі, центрах з ігровими атракціями й іншими видами туризму.

Послуги підприємств, що входять у готельний комплекс, включають послуги закладів харчування, рекреаційних, СПА та фітнес-комплексів, конференц-залів та підприємств побутового обслуговування – перукарень, пралень, ремонтних і фотомайстерень, автостоянок та камер схову та ін. Подібні заклади можуть працювати в готелі також на умовах оренди площ і приміщень.

Кожен готель, що розраховує на ринковий успіх, прагне до розробки готельних послуг з високою споживчою цінністю. Звичайно це нові послуги, що несуть якісно нові можливості для споживачів. Кожна готельна послуга проходить певний життєвий цикл, що охоплює всі стадії, починаючи з виходу на ринок, і закінчуючи відходом з нього. Для розробки нових послуг готелі повинні здійснювати пошук нових ідей і аналізувати світовий досвід. Доцільно формувати «банк ідей», збираючи та узагальнюючи різноманітну інформацію з цієї проблеми, що отримується як із зовнішніх, так і внутрішніх джерел. До них відносяться професійні періодичні видання, наукова і навчальна література, Інтернет, результати соціологічних досліджень, монографії фахівців в галузі готельного бізнесу, аналітичні і кон'юнктурні огляди, матеріали готельних ярмарків, виставок, конференцій тощо. Готельна послуга може бути новою:

- відносно задоволення нової потреби;
- відносно нового споживача;
- відносно існуючої послуги;

- відносно нового ринку.

Таким чином, замість одномірного розуміння новизни послуги виникає комерційно більш вигідне уявлення про новизну [6, с. 178].

Особлива роль у системі маркетингових комунікацій відводиться рекламі. Реклама – це один з видів передачі інформації та один з елементів комплексу маркетингу готелю. Реклама виступає як будь-яка оплачена форма неперсонального представлення і просування ідей та послуг готелем-рекламодавцем. Реклама складається з цілого комплексу засобів, прийомів і методів, спрямованих на досягнення кінцевої мети – реалізації побутових послуг. Готель має широкий і різноманітний арсенал рекламних засобів: рекламні видання, матеріали періодичної преси, зовнішня реклама, теле-, кіно-, радіореклама, виставки, конференції, ярмарки, пряма поштова реклама та ін. Зміст рекламного повідомлення завжди повинний бути більш поширений, ніж просто утилітарний, оскільки готель реалізує не лише житлові номери, але і комфорт, різноманітні враження, нові цікаві події тощо. Але головною метою реклами є підвищення ефективності реалізації побутових послуг [6, с. 190].

Важливе значення для організації готельного господарства має також система сертифікації готельних послуг. Йдеться про документальне підтвердження того, наскільки якість послуг, що надаються, відповідає конкретним стандартам. Сертифікація послуг повинна ставити вимоги перед суб'єктом господарювання щодо збереження життя й охорони здоров'я людей, охорони навколишнього середовища (екологія, додержання санітарно-гігієнічних норм і т. ін.), збереження майна клієнтів тощо. Специфіка роботи готельних під-

приємств така, що проводити сертифікацію послуг у момент їх надання, тобто повсякчасний моніторинг, неможливо. Тому слід сертифікувати умови функціонування конкретного готелю, а певний їх рівень визначає можливості готельного сервісу, типи й напрями господарської діяльності. З огляду на це необхідно виробити систему вимог до якості послуг, технології обслуговування різних категорій споживачів, інших показників діяльності. Характеристика виконання цих вимог ляже в основу атестації готелю [6, с. 200].

Західні регіони України охоплюють гірські райони Українських Карпат та формують Карпатський регіон. Більшість населених пунктів гірських районів внаслідок віддаленості від адміністративних та промислових центрів, специфічних кліматичних умов та особливостей географічного розташування мають обмежені перспективи для соціально-економічного зростання і, відповідно, характеризуються ознаками депресивності. При цьому гірські райони Карпатського регіону характеризуються наявністю унікальних туристично-рекреаційних, природних ресурсів та багатую екосистемою, відтак володіють ресурсним потенціалом для розвитку туризму й рекреації, що на сьогодні використовується мало ефективно.

Наявність потужного рекреаційного потенціалу гірських районів західних регіонів України створює реальні можливості щодо розширення пропозиції рекреаційних послуг (як для українських, так і для іноземних споживачів).

Карпатський регіон має потужні ресурси для стрімкого нарощування пропозиції послуг щодо оздоровлення і відпочинку (без додаткового антропогенного навантаження на навколишнє

природне середовище). Поряд з цим, українська частина Карпатського регіону, на відміну від решти туристичних регіонів України, завдяки особливостям рельєфу та багатству екосистеми може задовольняти попит споживачів на відпочинок та рекреацію цілорічно, без виражених ознак сезонності.

Сучасний ринок готельних побутових послуг потребує їх частішого оновлення і зміни асортименту, а отже, періодичної перебудови технологічного процесу. Забезпечення високого рівня обслуговування в готелі у сучасних умовах неможливо досягти без застосування нових технологій. Нова технологія передбачає автоматизацію багатьох готельних процесів, електронне резервування, запровадження технологій, що сприяють поліпшенню якості обслуговування при одночасному скороченні персоналу [4, с. 86].

Якість обслуговування є основною умовою високої конкурентної спроможності запропонованих послуг на світовому готельному ринку [4, с. 87].

Потреба виживання малих і середніх підприємств готельного типу визначила нову тенденцію в спеціалізації, диверсифікації, концептуалізації та екологізації готельних послуг [4, с. 88].

Для прикладу, готель «Надія» є комфортним готелем, який з кожним днем розвивається, щоб забезпечити найкращий сервіс проживання у Івано-Франківську. Команда готелю вже п'ятий рік поспіль отримує престижну нагороду – сертифікат якості від найбільшого у світі сайту для мандрівників TripAdvisor. У 2014 р. веб-сайт Zoover також відзначив готель як такий, який туристи найчастіше рекомендують обирати в Івано-Франківську. 2015 рік – готель «Надія» відзначений нагородою «2014 Award of Excellence» від сайту

Booking. А 2016 рік почався для команди дуже вдало, оскільки цей же сайт вручив їм відзнаку «Guest Review Award». Охарактеризуємо надання побутових послуг у ньому.

Для успішної реалізації власної бізнес-платформи готель пропонує 5 комфортних конференц-залів (зал № 1 – 300 місць, зал № 1А – 100 місць, зал № 2 – 100 місць, зал № 3 – 100 місць, зал № 4 – 35 місць). До послуг гостей: вся необхідна технічна підтримка, сучасна система кондиціонування, опалення, фільтрація повітря, Wi-Fi. Конференц-зали укомплектовані новітнім презентаційним, звуковим і мультимедійним обладнанням: екран, проектор (підключення по VGA, HDMI, Wi-Fi), ноутбук, фліп-чарт, стаціонарні та радіомікрофони. Якщо під час конференції заплановане конференц харчування: кава-брейк, фуршет або банкет, менеджери готелю складуть меню згідно побажань гостей чи допоможуть обрати варіант готових меню.

Також у готелі є парфум-бутік «Для Тебе», який є офіційним представником фірми Dior. Магазин спеціалізується на дистрибуції парфумерних, косметичних виробів і косметики класу «люкс», під товарними знаками Parfums Christian Dior, Parfums Givenchy, Kenzo parfums, Guerlain.

В холі готелю «Надія» можна завітати до фірмового салону краси «Надія». Тут запропонують гостям вишукані зачіски, макіяж та інші послуги.

Команда професіоналів фірми «Надія» надає гостям кваліфіковану допомогу в організації та проведенні заходів, а також широкий спектр додаткових послуг: трансфер до місця події, екскурсії по місту та регіону, дитячі тури по Прикарпаттю, автентичні програми (Новий Рік, Різдво, Маланка, Во-

дохреща, Великдень, Івана Купала, Спаса, Андрея, Св. Миколая), виїзне обслуговування, послуги перекладачів, прокат авто, сніданок «шведська лінія», безкоштовний Wi-Fi, автостоянка з цілодобовою охороною.

Проте надання побутових готельних послуг у порівнянні з європейськими та світовими потребують вдосконалення. Переважна більшість зарубіжних готелів мають вузьку спеціалізацію. Так, у готелі «Grand Hotel Excelsior» у Монтре (Швейцарія), що складається з 22 номерів, до набору послуг входить клінічне обслуговування: курси реабілітації після інфарктів, лікування депресії, профілактика стресів, послуги спортивної медицини, лікувальне голодування, курси вітамінного лікування, лікування морською водою і водоростями.

Готель «Siminar-hotel» у Давосі спеціалізується на організації обслуговування конгресів, конференцій, семінарів.

Готель «Davos face» має просторі зали для відпочинку, відеоапаратуру в холі, бари і призначений для молоді. Готель «Lasurus Hof» (Німеччина) спеціалізується на обслуговуванні інвалідів й обладнаний спеціальними ліфтами і туалетами, широкими проходами для колясок, гаражем для електроколясок. Персонал має спеціальну підготовку для роботи з такими клієнтами. Готель розрахований на 16 номерів і 29 місць. У німецьких «Ренесанс-готелях» привітання гостя починається з коктейлю «Ласкаво просимо»; кожний гість має свого куратора серед співробітників, що вирішує всі проблеми гостя... [4, с. 88].

Розміщенням зі свійськими тваринами в готелях уже нікого не здивуєш, однак у бостонському «Nine Zero»

улюбленим вихованцям гостей забезпечують не тільки власне розміщення й харчування, але й здійснюють постійний догляд.

Нині готельна індустрія США активно вивчає варіанти обслуговування гостей, виходячи з вимог, продиктованих змінами в навколишньому світі. Телевізор стане своєрідним командним пунктом гостя, виконуючи багато функцій персоналу: розбудить уранці, викличе таксі, замовить квиток, розшукає потрібну адресу. Ставка робиться на максимальну розмаїтість обслуговування, виходячи зі смаків і потреб гостей (ліжко з надувними кишенями, підігнане під необхідну пружність з урахуванням маси і зросту гостя; м'які меблі на роликах, які за бажанням можна пересунути в будь-яке місце, та ін.) [4, с. 90].

У сучасних готелях організація системи надання послуг досягла нової прогресивної технології обслуговування туристів. Так, великою зручністю для гостей готелю є введення пластикової картки. Закодовані картки містять такі дані, що їх необхідно мати готелю (вони можуть записуватись ще під час бронювання номеру), а електронний код слугує ключем для входу до номеру [3, с. 220].

Американські готельні фірми за допомогою такої картки забезпечують гостю доступ до значної кількості послуг безпосередньо через телевізор, що знаходиться у номері. Спеціальний пристрій, під'єднаний до телевізора, дає можливість туристу резервувати місце в ресторані, вибрати страви та напої для подання їх до номеру, підвести баланс своїх затрат у готелі, забронювати авіаквитки, місця в готелях, автомобіль напрокат тощо. Для ділового туриста готельні номери вже почали

оснащувати автоматичними телефонами, комп'ютерами, машинами для передачі факсимільних зображень. Для отримання цих послуг гостю достатньо скористатися кредитною карткою за допомогою якої будуть автоматично фіксуватись і записуватись на його рахунок усі зроблені витрати. А служба побудки та послуги зв'язку також будуть автоматизованими через електронну систему готелю [3, с. 220].

Американський технічний прогрес вирішує проблему сторіччя – крадіжок у готелях: крихітні комп'ютерні чіпи вбудовують у всі предмети в номері. У сучасних готелях технічний комфорт підлягає коригуванню. Складові технічного комфорту – тепловий і екологічний комфорт, якість повітря і технічний контроль – мають взаємопов'язуватись і змінюватись централізовано та індивідуально. Екологізація і спеціалізація готельних підприємств, диверсифікація і «гедонізація» (гедонізм – філософія насолоди) готельних послуг, концептуалізація і технологізація пропозицій – такою є сучасна готельна політика як засіб виживання, пошуку нових «ніш ринку» і розширення асортименту готельних послуг [4, с. 90].

Для підтримання конкурентоздатності на сучасному вітчизняному ринку готельних господарств є необхідність впроваджувати в готелях новітні послуги, де обслуговування частково автоматизоване з використанням інформаційних систем і технологій. Це, в свою чергу, потребує проведення комплексної модернізації матеріально-технічної бази готелю, вкладення інвестицій, а також державної підтримки. У сучасних умовах необхідно залучати додаткові ресурси в сферу послуг, для впровадження досягнень науково-технічного прогресу. Це дає можли-

вість розширити перелік нових видів і форм обслуговування, підвищення якості послуг, тісно пов'язаних із технічними засобами.

На нашу думку, вивчення та запровадження закордонного досвіду щодо спеціалізації та диверсифікації процесу забезпечення побутового обслуговування призведе до якісного поліпшення стану готельного господарства, збільшить завантаженість номерного фонду, позитивно позначиться на рентабельності підприємств гостинності.

Висновки. Роблячи висновок з досліджуваного питання, слід зазначити, що з метою підвищення якості та культури обслуговування гостей, а також конкурентоздатності на світовому ринку побутових готельних послуг, підприємства повинні мати не тільки високий рівень комфорту, але й широкий набір додаткових послуг. Сервіс готелів доцільно організувати не тільки за принципом попиту, а й за принципом пропозиції. Різноманітність й асортимент побутових послуг постійно розширюються. Якщо раніше їх в переліку значилось не більше десяти, то сьогодні вже понад шістьдесят. Високий рівень сервісу допомагає готелю зарекомендувати себе на ринку туристських послуг з кращого боку і залучити більше гостей.

Рівень обслуговування великою мірою залежить від кваліфікації і зацікавленості персоналу, його творчих здібностей, вміння освоювати нові технології.

Вивчивши та проаналізувавши зарубіжний досвід організації надання побутових послуг, з'ясувалося, які сервісні та додаткові послуги є популярними у світовому готельному бізнесі й до чого варто прямувати для більш

повного задоволення усіх можливих бажань гостей.

Процес надання побутових послуг є досить складним, але добре організованим і послідовним комплексом дій. Виконання кожного етапу цього комплексу має бути підпорядковано певним правилам, встановленим законодавчими та іншими нормативно-правовими актами.

Отже, система побутових послуг, на відміну від інших частин готельного бізнесу, вимагає нестандартних підходів до вирішення багатьох питань. Правильна організація процесу впровадження і надання побутових послуг зумовлює можливість розширення переліку пропозицій для гостей готелю і залучення нового сегменту споживачів.

Література та джерела

1. Байлик С.И. Гостиничное хозяйство. Проблемы, перспективы, управление, сертификация / С.И. Байлик – К. : ВИРА-Р, «Альтерпрес», 2001. – 207 с.
2. ДСТУ 4269:2003 «Послуги туристичні. Класифікація готелів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukr-hotels.com/files/File/4269-2003.pdf>.
3. Круль Г.Я. Основи готельної справи : навч. посіб. / Г.Я. Круль – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 368 с.
4. Лук'янова Л.Г. Уніфіковані технології готельних послуг. / Л.Г. Лук'янова, Т.Т. Дорошенко, І. М. Мініч ; [за ред. проф. В.К. Федорченка]. – К. : Вища школа, 2001. – 237 с.
5. Лук'янов В.О. Організація готельно-ресторанного обслуговування : навч. пос. – Вид. 2-ге. / В.О. Лук'янов, Г.Б. Мунін – К. : Кондор, 2012. – 346 с.
6. Ляпина И.Ю. Организация и технология гостиничного обслуживания : Учебник для начального профессионального образования / И.Ю. Ляпина – М. : Академия, 2002. – 208 с.

7. Сокол Т.Г. Організація обслуговування в готелях і туристичних комплексах : підруч. / Т.Г. Сокол. – К. : Альтерпрес, 2009. – 447 с.

8. Уокер Дж. Р., Введение в гостеприимство : Учебник / [пер. с англ.] ; Дж.Р. Уокер. – М. : ЮНИТИ, 2003. – 463 с.

9. Чорненька Н.В. Організація туристичної індустрії : навчальний посібник / Н.В. Чорненька – К. : Атіка, 2006. – 264 с.

Popov S.V., Kotenko R.M. ORGANIZATION AND WAYS OF IMPROVING PROCESS OF PROVIDING HOUSEHOLD SERVICES IN HOTELS. *The process of providing household hotel services affecting the development of the hotel industry in Ukraine is explored in the article. The process of providing household services at the hotel «Nadiya» in Ivano-Frankivsk is analyzed. Ways of improving the process of providing services aiming to increase competitiveness of Ukrainian hotels are defined.*

The authors pay attention to the process of providing variety of basic and additional services defined as the level of hotel rate and its specialization. It is important for hospitality industry to have a system of certification of hotel services. Household, economic and cultural needs and demands of guests are increasing constantly. That determines the need to develop new services in hotels and search for new ideas and technologies. The authors give proposals for improving quality of hotel household services.

Advertising is considered one of the tools, techniques and methods aimed at implementing household services.

The article analyzes international experience that reflects the need to form a network of specialized companies with a narrow range of services oriented to a particular category of tourists. However,

in providing services not only their quantity, but also their quality is important. The level of service guest service quality determines the hotel's image, so it becomes more attractive for guests and more successful. It contributes to material prosperity of a hotel. It turns out that providing household hotel services compared to European and international standards needs to be improved. And that requires a comprehensive modernization of hotel's material and technical base, investment and government support.

Keywords: *hospitality, hotel business, tourism, investment attractiveness, development strategy, household services, service, hotel complexes.*

Попов С.В., Котенко Р.М. ОРГАНІЗАЦІЯ І ПУТИ УЛІЦШЕННЯ ПРОЦЕСА ПРЕДОСТАВЛЕННЯ БИТОВИХ УСЛУГ В ОТЕЛЯХ. *В статъе исследованы предоставления бытовых гостиничных услуг в Украине и в ее западном регионе в частности. Определены направления и пути улучшения процесса предоставления этих услуг для повышения конкурентоспособности украинских гостиниц.*

Внимание акцентируется на разнообразии предоставления основных и дополнительных услуг, определяющимися не только уровнем комфорта отеля, так и его специализацией. Важное значение для организации гостиничного хозяйства имеет также система сертификации гостиничных услуг. В связи с тем, что бытовые, хозяйственные и культурные запросы и требования гостей ежегодно растут, определена необходимость разработки новых услуг в гостиницах и поиск новых идей и технологий. Сделаны предложения по совершенствованию качества бытового обслуживания в гостиницах.

Реклама рассматривается как одно из средств, приемов и методов, направленных на реализацию бытовых услуг.

Проанализирован мировой опыт, указывающий на необходимость сформировать сеть специализированных предприятий с узким спектром услуг, ориентированных на обслуживание определенной категории туристов. Однако при оказании услуг важным является не только их количество, но и качество. Чем выше качество услуг обслуживания гостей, тем выше имидж гостиницы, тем привлекательнее она для гостей и, соответственно, тем успешнее материальное процветание заве-

дения. Установлено, что предоставление бытовых услуг отечественными гостиницами по сравнению с европейскими и мировыми нуждаются в совершенствовании. Это, в свою очередь, определяет необходимость проведения комплексной модернизации материально-технической базы гостиниц, вложения инвестиций, а также государственной поддержки.

Ключевые слова: гостиничное хозяйство, гостиничный бизнес, туризм, инвестиционная привлекательность, стратегия развития, бытовые услуги, сервис, гостиничные комплексы.

УДК 378: 06.044.5:338.48

**ПІДГОТОВКА МЕНЕДЖЕРІВ ЕТНОГРАФІЧНОГО ТУРИЗМУ
В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ**

Я.В. Вовчок

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

У статті розглянуто професійну підготовку менеджерів етнографічного туризму як складову частину сучасної української психолого-педагогічної науки. Відзначено, що їх професійна підготовка повинна мати особистісно зорієнтований характер і бути спрямована на розв'язання основних психолого-педагогічних завдань. У зв'язку з цим проаналізовано завдання щодо означення методологічних основ туристичної освіти; оновлення змісту та методичного забезпечення навчального процесу; організації різновидів практичної діяльності; урахування етнічних і соціокультурних регіональних ознак; забезпечення психологічного супроводу підготовки майбутніх фахівців. Узагальнено, що всі завдання взаємозв'язані й зумовлені характером етнографічного різновиду туристичної діяльності.

Ключові слова: *психолого-педагогічні основи підготовки, професійна туристична діяльність, менеджер етнографічного туризму.*

Постановка проблеми. Підготовка менеджерів туристичної діяльності є одним із ключових питань сучасної психолого-педагогічної науки, основними аспектами вивчення якого стали теоретичні й методичні засади організації навчання фахівців для сфери туризму, формування професійної компетентності фахівців туристичної сфери, професійна ідентифікація менеджерів

туризму та підвищення кваліфікації працівників туристичної сфери й інше [1; 4; 5; 10; 12; 20; 22; 27; 28; 29]. Дослідження за такими напрямками стосуються як усієї туристичної галузі, так і різних її видів, зокрема етнографічного туризму.

Сучасна українська туристична освіта стикається з багатьма труднощами в розв'язанні питань щодо рівня підготовки фахівців означеної сфери та нових суспільних вимог до їхньої кваліфікації [10; 22; 30]; тенденцій гуманізації і гуманітаризації змісту освіти та формальності їх урахування в змісті і формах професійної підготовки майбутніх фахівців [22]; вимог до культурологічної підготовки менеджерів туризму з урахуванням етнонаціональних, соціокультурних регіональних ознак та недооцінки цього напрямку підготовки [11; 22]; об'єктивної потреби сучасного теоретико-методичного й навчального забезпечення спеціальних туристичних дисциплін та наявності його застарілих і неузгоджених складників у змісті діяльності ВНЗ [19; 27]; вимог організації ефективного менеджменту туристичної сфери, розуміння й урахування потреб туристів, забезпечення індивідуального підходу до них та недостатньої психологічної готовності менеджерів до організації такої діяльності [8; 10; 17]. Із подоланням суперечностей між названими питаннями можливе розв'язання багатьох проблем психолого-педагогічної підготовки менеджерів туристичної

діяльності і зокрема менеджерів етнографічного туризму.

Мета роботи – розглянути професійну підготовку менеджерів туризму в контексті сучасної психолого-педагогічної науки та розкрити основні проблеми освітньої підготовки менеджерів етнографічного туризму.

Аналіз публікацій і досліджень. Основні засади й проблеми психолого-педагогічної підготовки менеджерів туристичної сфери діяльності відображені певною мірою в різних сучасних наукових дослідженнях із туризмознавства (В. Федорченка, Н. Фоменко, Н. Бондар, В. Лозовецької, Л. Кнодель, Т. Сокол, Н. Хмілярчук, Л. Грибової, О. Черчик та ін.). Методологічні засади професійної підготовки менеджерів туристичної індустрії закладені в працях В. Федорченка й Н. Фоменко, що стали підґрунтям для розкриття багатьох актуальних питань.

Однак чимало проблем освітньої підготовки менеджерів туризму залишаються до сьогодні недостатньо вивченими й обґрунтованими. Тим більше, не акцентовано увагу на розв'язанні питань психолого-педагогічної підготовки менеджерів етнографічного туризму.

Результати досліджень. Сучасна професійна підготовка менеджерів етнографічного туризму повинна розглядатися в контексті всієї психолого-педагогічної науки, яка ставить перед собою завдання щодо означення методологічних основ туристичної освіти; оновлення змісту та навчально-методичного забезпечення освітнього процесу; організації різних видів практичної діяльності; урахування етнічних і соціокультурних особливостей різних регіонів; забезпечення психологічного супроводу підготовки студентів під час навчання у ВНЗ.

На сьогодні визначено й обґрунтовано методологічні основи туристичної освіти, насамперед завдяки працям В. Федорченка, який висунув ряд основних вимог до туристичної освіти: сприяти розвитку туризму й галузевих інфраструктур; бути доступною для всіх, хто володіє відповідними здібностями, сформованою мотивацією, адекватною підготовкою до туристичної діяльності; надавати фундаментальні професійні знання й виховувати культурно, психічно й соціально зрілого громадянина [22, с. 27]. Учений розглянув методологічні основи туристичної освіти з огляду на те, що туризм є розширеним освітнім простором, на тлі якого поступово відбувається розвиток особистості, становлення її інтересів, формування морально-етичних позицій, змінюється її життєве й соціальне самовизначення, окреслюється професійна кар'єра в умовах глобалізації, здійснюється самореалізація на користь особи, суспільства й держави загалом [22, с. 27].

З урахуванням поглядів учених, вважаємо, що професійна підготовка менеджерів етнографічного туризму повинна здійснюватися в контексті особистісно орієнтованого підходу. За «Енциклопедією педагогічних технологій», цей підхід являє собою методологічно орієнтовану педагогічну діяльність, що дає можливість шляхом опертя на систему взаємозв'язаних ідей, понять і способів підтримувати та забезпечувати процеси самопізнання, самотворення й самореалізації особистості, розвиток її неповторної особистості [7, с. 138]. У зв'язку з цим необхідне врахування індивідуальних ознак, інтересів і потреб особистості, створення умов для саморозвитку її задатків, здібностей і творчого потенціалу в навчально-виховній діяльності вищих освітніх закладів. Отож

підготовку менеджерів етнографічного туризму і туристичної сфери загалом слід спрямовувати на формування фахової світоглядної концепції, основу якої становлять професійне мислення в поєднанні з набутими знаннями, вміннями, навичками, психологічною готовністю до діяльності в галузі туризму і здатністю до вчасного реагування на світові й національні туристичні процеси.

Методологічно орієнтовану психолого-педагогічну діяльність у підготовці менеджерів туристичної сфери мають забезпечувати зміст навчального матеріалу й дидактичні засоби, що сприяють трансформуванню його в знання, вміння, навички й особистісні якості майбутніх фахівців. Добір навчально-методичного забезпечення повинен здійснюватися відповідно до особистісно орієнтованого підходу, що передбачає відкриття для студентів можливостей розвитку власного творчого й професійного потенціалу, визначення індивідуальних освітніх траєкторій. В «Енциклопедії освіти» зазначено, що «Зміст вищої освіти – це структура, зміст і обсяг навчальної інформації, засвоєння якої забезпечує особі можливість здобуття освіти і певної кваліфікації, а також обумовлена потребами суспільства система знань, умінь і навичок особи, її професійних, світоглядних і громадських якостей, що має бути сформована у процесі навчання з урахуванням перспектив розвитку суспільства, науки, техніки, технологій, культури, мистецтва» [6, с. 321]. У реформуванні сучасної української вищої освіти одним із пріоритетних напрямів є оновлення змісту освіти на засадах деідеологізації, етнізації, використання міжпредметних зв'язків, індивідуалізації і диференціації, практичної і професійної спрямованості, орієнтації на са-

морезалізацію особистості. Деідеологізація передбачає утвердження загальнолюдських цінностей у змісті освіти; етнізація забезпечує використання досвіду народної педагогіки, збагачення курсів навчальних дисциплін історією й культурою етносів і народів; міжпредметні зв'язки посилюють цілісність світоглядної спрямованості змісту навчального процесу; індивідуалізація і диференціація сприяють реалізації та використанню варіативних програм, ефективних курсів, роботі над науковими дослідженнями, організації етнографічних експедицій; практична та професійна спрямованість стимулюють вивчення дисциплін відповідного навчального циклу та перенесення знань у різні види практики; саморозвиток і самовдосконалення зумовлені методологічними засадами сучасної української туристичної освіти.

Концепція змісту туристичної освіти визначається положеннями щодо педагогічної адаптації соціального і туристичного досвіду: загальнолюдські знання про природу, суспільство, туризм, мислення і способи діяльності людини; досвід діяльності в туристичній сфері, що опирається на знання, вміння й навички особистості, яка ними опанувала; досвід творчої наукової діяльності з розв'язання нових проблем, що постають у суспільстві і в галузі туризму зокрема; досвід ціннісного ставлення до об'єктів соціокультурного середовища в професійній діяльності, його прояви у ставленні до навколишнього світу [23, с. 193]. На наш погляд, професійна підготовка майбутніх фахівців туристичної сфери має обов'язково спиратися на соціокультурний підхід, що повинен враховуватися під час визначення змісту навчального матеріалу і реалізовуватися в кількох напрямках: з ура-

хуванням етнічних ознак культури, менталітету, світогляду населення регіону, де організовується етнографічний туризм; з орієнтацією менеджера туризму на клієнта, його культуру, можливості й потреби, соціальне становище; з формуванням соціокультурної компетентності студентів – майбутніх менеджерів туризму.

Учені пропонують використовувати комплексний підхід до проектування змісту туристичної освіти, наповнення якого визначають різні чинники (інтерес і запити особистості щодо здобуття відповідної освітньої програми; соціальний і науково-технічний прогрес; особливості працевлаштування й зайнятості в галузі туризму, рівень розвитку суспільства і його культури; ставлення держави до проблем у сфері туристичної освіти) [26; 27]. І вважають, що «зміст туристської освіти є категорією, що характеризується системою вимог до загальнокультурних, загальнопрофесійних, загальноспеціальних і спеціальних знань, умінь, навичок, професійно значущих якостей особистості, що відображено у професійно-кваліфікаційних характеристиках світогляду та базових компонентів культури особистості» [26]. Зазначають, що «Зміст туристської освіти містить поглиблене ознайомлення з науковими основами й технологією обраної професії; засвоєння спеціальних практичних навичок; формування психологічних і моральних якостей особистості, необхідних для роботи у туристичній індустрії» [18, с. 61]. Основними ж чинниками наповнення змісту туристичної освіти розглядають потреби в спеціалістах, які володіли би необхідними знаннями про стан людини, її фізичне й психічне здоров'я, пізнавальні інтереси, рівень спілкування, відпочинку, фізичного розвитку, емо-

ційних, інтелектуальних можливостей і потреби туристичної галузі в спеціалістах із необхідними знаннями, уміннями й навичками формування, представлення й реалізації туристичних продуктів [23, с. 200].

Зміст професійної підготовки менеджерів туристичної індустрії в сучасному українському суспільстві характеризується постійними процесами розвитку і вдосконалення. Важливими поступальними змінами в цих процесах стали введення напряму професійної підготовки 0504 «Туризм» в 2002 р. (наказ Міністерства освіти і науки України №241 від 08.04.02) і галузевих стандартів вищої освіти України в 2010 р. Однак практика підготовки менеджерів туристичної сфери в сучасних українських вищих навчальних закладах потребує нормативного доопрацювання й удосконалення навчально-методичного забезпечення загалом, а також адаптації позитивного зарубіжного досвіду з туристичного напряму, з урахуванням соціально-економічних умов нашої країни, а також із доповненням змісту освіти сучасними інноваційними складниками й впровадженнями.

Передумовою становлення кваліфікованого фахівця туристичної галузі є набуття й вироблення практичних умінь і навичок, тому професійна підготовка майбутніх менеджерів туризму повинна орієнтуватися на діяльнісний підхід. У навчальному процесі потрібно оволодіти практичними навичками організації різних видів туризму, уміннями проектувати тури, екскурсії, стратегіями спілкування з персоналом та розв'язання професійних проблем. Тому значної уваги потребує й аналіз організації практичної підготовки менеджерів туристичної діяльності у вищому навчальному закладі. Термін «практична

підготовка» застосовується в педагогічній науці для характеристики навчання як складника професійної освіти, де відображено його зміст, методи й форми організації процесу для опанування вміннями й навичками, спрямованими на формування здатності до кваліфікованої професійної діяльності [15, с. 120]. «Практична підготовка необхідна для того, щоб студент міг простежити свої дії та психоемоційний стан в тій чи іншій складній ситуації, визначити особисті риси, які домінують, чи навпаки, відсутні в його поведінці в умовах практичної діяльності, поміркувати над власною участю та особистим відношенням до конкретної ситуації. У процесі підготовки, коли вона проходить без попереднього й поглибленого контакту з базою практики, у студента не формуються практичні навички поведінки в реальних проблемних ситуаціях, що в майбутньому знижує ефективність його роботи в умовах професійної підготовки» [16, с. 174].

Проблема організації практичної підготовки менеджерів туризму у вищих навчальних закладах актуалізована в багатьох працях із туризмознавства. Метою і завданнями туристської практики дослідники вважають «Вивчення туристських ресурсів України в регіональному аспекті, формування наукового світогляду, розвиток творчого мислення та індивідуальних здібностей студентів у вирішенні практичних завдань, розвиток ініціативи, здатності застосовувати теоретичні знання у практичній роботі, розширення теоретичного кругозору і наукової ерудиції майбутніх фахівців» [21, с. 132]. Практична підготовка допомагає розширити й закріпити знання студентів про етнографічні особливості окремих регіонів України, сформувати вміння розробляти туристичний про-

дукт і презентувати етноресурси на ринку туристичних послуг.

Врахування регіональних особливостей розвитку туристичної індустрії, її етнічних і соціокультурних аспектів є однією із визначальних проблем професійної підготовки менеджерів туризму, розв'язання якої сприяє самовизначенню студентів, формуванню їх національної самосвідомості, вихованню на культурних традиціях народу, усвідомленню специфіки регіону для ефективної професійної діяльності. Задля цього вчені в змісті туристичної освіти виділяють два компоненти: державний і регіональний, із яких «...державний компонент – це сукупність вимог держави до фахівців, а регіональний – урахування вимог регіонального ринку праці, специфіки конкретного навчального закладу та індивідуальних запитів особистості» [26]. Проектування національно-регіонального складника змісту туристської освіти охоплює природні й культурно-історичні особливості регіону, його геополітичне положення, соціально-економічний стан з урахуванням перспектив розвитку відповідно до вимог галузевих стандартів вищої освіти України задля збереження єдиного освітнього простору.

У процесі підготовки менеджерів туризму краєзнавчі знання, уміння й туристичні навички трансформуються в певний рівень професійних здібностей для ефективної організації різних видів регіонального туризму. «Краєзнавство – одна із найпоширеніших форм пізнання країни шляхом комплексного вивчення її окремих регіонів, місцевостей, малих територій, тому що в її основі лежить споконвічний інтерес людини до свого краю, його природи, історії, старожитностей, побуту та звичаїв своїх земляків» [14, с. 3]. Ознайомлення з туристични-

ми ресурсами свого краю чи певного регіону за допомогою краєзнавчих досліджень дозволяє фахівцям сфери туризму розробляти екскурсійні маршрути, путівники, буклети, регіональні карти й інше.

Важливою складовою частиною підготовки менеджерів туризму виступає і формування їх психологічної готовності до організації різних видів туризму і зокрема етнографічного. У майбутній фаховій сфері психологічний супровід організації туристичної діяльності передбачає формування вміння менеджера працювати з клієнтами, встановлювати з ними доброзичливі стосунки, розуміти їхні потреби, знаходити швидкі й ефективні способи розв'язання конфліктних ситуацій. При цьому основними аспектами психологічної підготовки менеджерів туризму є соціально-психологічні методи управлінського впливу в контексті менеджменту туризму; психологія соціально-культурного сервісу й туризму; психологічні аспекти мотивації туризму і подорожей; особливості динаміки особистості майбутнього менеджера туризму; сутність поняття «психологічна готовність фахівців туризму до здійснення професійної діяльності» [3; 8; 9; 13; 17].

Значущість психологічної підготовки фахівців туристичної галузі зумовлена розумінням провідної ролі «людського чинника» і сутності туризму як соціокультурного феномена. Суб'єктом туризму є людина, яка прагне побачити й пізнати світ, а безпосередній живий контакт, що забезпечує туризм, сприяє гуманізації стосунків, взаєморозумінню і міжособистісній толерантності. З огляду на це робота менеджера туризму повинна зводитися до максимального задоволення матеріальних і духовних потреб туристів. Для цього фахівцю не-

обхідно актуалізувати чинники впливу на мотивацію туристів, уміти виявляти й аналізувати їх мотивацію, щоб запропонувати оптимальний варіант подорожі. Крім того, психологічна підготовка потрібна і для налагодження співпраці з партнерами, які забезпечують інфраструктуру туристичної індустрії, для створення позитивного мікроклімату в колективі, для професійної й особистісної самореалізації.

Результати власних досліджень показали доцільність використання контекстного підходу до розв'язання багатьох проблем психолого-педагогічної підготовки менеджерів етнографічного туризму, з урахуванням того, що «Контекстним є навчання, в якому за допомогою всієї системи дидактичних форм, методів та засобів моделюється предметний та соціальний зміст майбутньої професійної діяльності фахівця, а засвоєння ним абстрактних знань як знакових систем накладено на канву цієї діяльності...» [2]. Застосування контекстного підходу в підготовці менеджерів етнографічного туризму доцільне з огляду на специфіку їх професійної діяльності. Так, у процесі розробки етнографічних турів та в роботі з клієнтами необхідно використовувати знання з історії, культури, політичної й економічної ситуації регіону, особливостей менталітету, набуті під час освоєння навчальних предметів «Філософія», «Культурологія», «Політологія», «Релігієзнавство». Встановленню контакту, налагодженню оптимальних взаємин із клієнтами, керівництвом та підлеглими допомагатимуть дисципліни «Психологія», «Конфліктологія», «Психологія спілкування», «Психологія менеджменту», «Іноземна мова», «Ділова іноземна мова», що сприятимуть ефективному проведенню перемовин, контактуванню

з іноземними партнерами, а також розробленню нових туристичних напрямів.

Висновки. Проведене дослідження дало можливість узагальнити, що підготовка менеджерів етнографічного туризму повинна розглядатися в контексті всієї психолого-педагогічної науки і спрямовуватися на розв'язання важливих освітніх завдань (означення методологічних основ туристичної освіти; оновлення змісту та навчально-методичного забезпечення; організація різновидів практичної діяльності; урахування етнічних і соціокультурних регіональних ознак; забезпечення психологічного супроводу під час навчання).

Методологічні основи розкривають сутність і значущість туристичної освіти в сучасному суспільстві. Вони становлять підґрунтя професійної підготовки фахівців туристичної галузі і зокрема менеджерів етнографічного туризму, із використанням особистісно зорієнтованого підходу до навчання.

Зміст і навчально-методичний матеріал забезпечують методологію психолого-педагогічної діяльності в підготовці менеджерів туристичної сфери. Оновлення його повинно здійснюватися на засадах деідеологізації, етнізації, використання міжпредметних зв'язків, індивідуалізації і диференціації, практичної і професійної спрямованості, орієнтації на самореалізацію особистості, із обов'язковим застосуванням соціокультурного підходу.

Професійна підготовка майбутніх менеджерів туризму повинна орієнтуватися на діяльнісний підхід, тобто створювати й давати можливості студентам оволодіти практичними навичками організації різних видів туризму, уміннями проектувати тури, екскурсії, стратегіями спілкування з персоналом та розв'язання професійних проблем.

Врахування регіональних особливостей розвитку туристичної індустрії, її етнічних і соціокультурних аспектів у професійному навчанні менеджерів туризму сприяє самовизначенню студентів, формуванню їх національної самосвідомості, вихованню на культурних традиціях народу, усвідомленню специфіки регіону для ефективної професійної діяльності.

Психологічний супровід організації туристичної діяльності передбачає формування вміння менеджера працювати з клієнтами, встановлювати з ними стосунки, розуміти їхні потреби, знаходити швидкі й ефективні способи розв'язання конфліктних ситуацій.

Література

1. Бондар Н.Д. Проблема формування професійної компетентності майбутніх менеджерів сфери туризму [Електронний ресурс] / Н.Д. Бондар. – Режим доступу : http://asconf.com/rus/archive_view/387.
2. Вербицкий А.А. Активное обучение в ВШ: контекстный подход : метод. пособие / А.А. Вербицкий. – М. : Высш. шк., 1991. – 207 с.
3. Гранкина М.А. Этнографический туризм как историко-культурное явление [Електронний ресурс] / М.А. Гранкина. – Режим доступу: <http://www.librar.org.ua>.
4. Грибова Л.В. Организационно-методичні засади підвищення кваліфікації фахівців сфери туризму : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. / Л.В. Грибова ; Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. – Вінниця, 2010. – 22 с.
5. Грибова Л.В. Теоретичні основи підвищення кваліфікації фахівців сфери туризму / Л.В. Грибова // Формування професійної компетентності фахівця сфери послуг і туризму : навч.-метод. посібник / В.Т. Лозовецька, Л.Б. Лук'янова, Л.В. Козак та ін. ; за заг. ред. В.Т. Лозовецької. – К., 2010. – С. 274–296.

6. Енциклопедія освіти / АПН України; гол. ред. В.Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008 – 1040 с.

7. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / автор-укл. Н.П. Наволокова. – Харків : Вид. група «Основа», 2012. – 176 с.

8. Игнатов Е.А. Особенности динамики личности будущих менеджеров туризма: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.01 / Е.А. Игнатов. – М., 2001. – 19 с.

9. Квартальнов В.А. Туризм / В.А. Квартальнов. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 320 с.

10. Кнодель Л.В. Теорія і практика підготовки фахівців сфери туризму в країнах-членах Всесвітньої туристської організації: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Л.В. Кнодель ; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2007. – 40 с.

11. Кобзова С.М. Професійна підготовка фахівців сфери туризму до проектування регіональних маршрутів : автореф. дис ... канд. пед. наук: 13.00.04 / С.М. Кобзова ; ДЗ «Луган. нац. ун-т ім. Т.Г. Шевченка» – Луганськ, 2012. – 20 с.

12. Лозовецька В.Т. Теоретико-методологічні засади формування професійної компетентності фахівця сфери послуг і туризму в умовах ринкового середовища / В.Т. Лозовецька // Формування професійної компетентності фахівця сфери послуг і туризму: навчально-методичний посібник / В.Т. Лозовецька, Л.Б. Лук'янова, Л.В. Козак та ін. ; за заг. ред. Лозовецької В.Т. – К, 2010. – С. 10–86.

13. Лозовіюк Ю.С. Психологічна готовність фахівців туризму до здійснення професійної діяльності / Ю.С. Лозовіюк // Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка. – 2013. – № 18 (277), Ч. III. – С. 81–86.

14. Лугова О.І. Туристичне краєзнавство як напрям загального краєзнавства України: питання теорії та генези / О.І. Лугова, С.І. Попович // Туристично-краєзнавчі дослідження. – К., 2004. – Вип. 5. – С. 3–53.

15. Поважна Л.І. Теоретико-методичні засади практичної підготовки майбутніх

фахівців туристської галузі / Л.І. Поважна // Культура і освіта фахівців туристської сфери: сучасні тенденції та прогнози : мат. III міжнар. н.-п. конф. – К. : КУТЕП, 2005. – С. 59–73.

16. Польова Л.В. Особливості практичної підготовки фахівців з туризму / Л.В. Польова // Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка. – 2012. – №4 (239), Ч. II. – С. 169–175.

17. Руденко А.М. Психологія соціально-культурного сервіса и туризма / А.М. Руденко. – Изд. 2-е, испр.и доп. – Ростов н/Д : Феникс, 2007. – 313 с.

18. Сакун Л.В. Теория и практика подготовки специалистов сферы туризма в развитых странах мира : монография / Л.В. Сакун. – К. : МАУП, 2004. – 399 с.

19. Сокол Т.Г. Місце і значення предмету «Основи туризмознавства» в системі професійної підготовки менеджерів туризму [Електронний ресурс] / Т.Г.Сокол // Економіка. Управління. Інновації. – 2011. – № 1(5). – Режим доступу : http://tourlib.net/statti_ukr/sokol2.htm.

20. Сокол Т.Г. Педагогічні умови навчально-методичного забезпечення професійної підготовки менеджерів туристичної індустрії : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Т.Г. Сокол ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – К., 2012. – 24 с.

21. Сорокіна Г.О. Туристсько-краєзнавча практика як необхідна умова фахової підготовки фахівців туристичної галузі / Г.О. Сорокіна // Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки. – 2013. – № 18 (277), Ч. III. – С. 130–135.

22. Федорченко В.К. Педагогіка туризму / В.К. Федорченко, Н.А. Фоменко, М.І. Скрипник. – К. : Видавничий дім «Слово», 2004. – 296 с.

23. Федорченко В.К. Теоретичні та методичні засади підготовки фахівців для сфери туризму: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / В.К. Федорченко ; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К., 2004. – 43 с.

24. Федорченко В.К. Теоретичні та методологічні засади підготовки фахівців для сфери туризму / В.К. Федорченко. – К. : Вид. дім «Слово», 2004. – 278 с.

25. Фоменко Н.А. Педагогіка вищої школи: методологія, стандартизація туристської освіти : навч. посібн. / Н.А. Фоменко. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2005. – 216 с.

26. Фоменко Н.А. Проектування змісту туристської освіти [Електронний ресурс] / Н.А. Фоменко. – Режим доступу : http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/8/visnuk_4.pdf.

27. Фоменко Н.А. Теоретико-методичні засади формування стандартів освіти у сфері туризму : автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Н.А. Фоменко. – К., 2012. – 42 с.

28. Хмілярчук Н.С. Педагогічні умови організації навчальної практики майбутніх менеджерів туристичної сфери : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Н.С. Хмілярчук ; Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. – Вінниця, 2007. – 20 с.

29. Черчик О.М. Професійна ідентифікація майбутнього менеджера туристичного бізнесу в процесі вузівської підготовки [Електронний ресурс] / О.М. Черчик. – Режим доступу : <http://www.m.nauka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=eng&z=438>.

30. Чорна Л.В. Особливості практичної підготовки майбутніх фахівців туристичної галузі в університетах США: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Л.В. Чорна ; Полтав. держ. пед. ун-т ім. В.Г. Короленка. – Полтава, 2009. – 20 с.

Vovchok Y.V. TRAINING MANAGERS OF ETHNOGRAPHIC TOURISM IN THE CONTEXT OF MODERN UKRAINIAN PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL SCIENCES.
The study made it possible to generalize that training managers of ethnographic tourism should be considered in the context of psychological-pedagogical science

and aimed at solving important educational problems (definition of the methodological foundations of tourism education, updating content and teaching supplies, the organization of varieties of practice taking into account ethnic and socio-cultural peculiarities of the region; providing psychological support during training).

Methodological foundations reveal the essence and significance of tourism education in modern society. They are the basis of professional training of tourism industry managers including ethnographic tourism managers in particular, using individually oriented approach to learning.

Content and teaching materials provide a methodology of psychological and pedagogical activity in training managers of tourism industry. Its updating should be done on the basis of non-idolization, ethnization, use of interdisciplinary connections, individualization and differentiation, practical and professional focus, focus on self-identity with the use of socio-cultural approach.

Vocational training of future managers of tourism should focus on the practical approach to create and provide opportunities for students to acquire practical skills of various kinds of tourism, to design tours, excursions, and to develop strategies to communicate with staff and solve professional problems.

Regional peculiarities of the tourism industry, its ethnic and socio-cultural aspects in the professional training of tourism managers promote self-determination of students, formation of their national identity, education in cultural traditions of the people, understanding the specifics of the region for effective professional activity.

Keywords: *psychological-pedagogical principles of training, professional tourism activity, ethnographic tourism manager.*

Вовчок Я.В. ПОДГОТОВКА МЕНЕДЖЕРОВ ЭТНОГРАФИЧЕСКОГО ТУРИЗМА В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ НАУКИ. *В статье рассмотрено профессиональную подготовку менеджеров этнографического туризма как составляющей части современной украинской психолого-педагогической науки. Отмечено, что их профессиональная подготовка должна иметь личностно ориентированный характер и быть направлена на решение основных психолого-педагогических задач. В связи с*

этим проанализированы задачи, касающиеся определения методологических основ туристического образования; обновления содержания и методического обеспечения учебного процесса; организации разновидностей практической деятельности; учета этнических и социокультурных региональных признаков; обеспечения психологического сопровождения подготовки будущих специалистов. Сделан вывод, что все задачи взаимосвязаны и обусловлены характером этнографической разновидности туристической деятельности.

Ключевые слова: *психолого-педагогические основы подготовки, профессиональная туристическая деятельность, менеджер этнографического туризма.*

УДК 658.15:371

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВ
СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ

В.В. Орлова, С.П. Оришко

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Перед підприємствами постійно виникає завдання внутрішньої самооцінки і прогнозування свого фінансового стану, вживання заходів щодо забезпечення фінансової безпеки виробництва від різних проявів зовнішніх та внутрішніх загроз. Проблеми забезпечення фінансової безпеки займають провідне місце в системі управління підприємствами у нестабільному та важкопрогнозованому зовнішньому середовищі.

Серед шляхів, що дозволять забезпечити конкурентну позицію на ринку послуг, на перший план виходять питання підвищення адаптивних властивостей фінансової системи підприємства.

Останнім часом можна зустріти монументальні роботи, присвячені дослідженню проблеми економічної і фінансової безпеки на макrorівні, тобто на рівні держави. Водночас аспекту безпеки окремого підприємства, її фінансової складової приділено недостатньо уваги, хоча саме вона є підставою як національної безпеки загалом, так і економічної безпеки окремого суб'єкта господарювання.

Стаття присвячена пошуку рішень з питань створення ефективної системи управління фінансовою безпекою підприємства.

Ключові слова: фінансовий стан, фінансова безпека, фінансова система, управління фінансовою безпекою.

Постанова проблеми. У сучасних умовах переходу до ринкової економі-

ки, посиленні конкуренції та розвитку методів конкурентної боротьби, при відсутності гарантованих правил ведення бізнесу, слабкості державної правової системи і, в результаті, зростання рівня невизначеності в прийнятті управлінських рішень, призвели до посиленої уваги до невирішеної проблеми забезпечення безпеки підприємств соціокультурної сфери. Гарантія економічної безпеки підприємства по своїй суті передбачає: досягнути високих показників фінансових результатів діяльності, забезпечити технологічну незалежність та фінансову стійкість; забезпечення високої ефективності системи управління, оптимальності і ефективності організаційної структури; якісної правової захищеності усіх аспектів діяльності; захищеність інформаційного простору, високий рівень екології; безпеку капіталу, персоналу, майна та комерційного інтересу [7].

Проблема забезпечення економічної безпеки виникає перед кожним підприємством не тільки в періоди кризи, але і коли підприємство працює стабільно й економічно зростає, хоча сукупність цільових завдань, які необхідно при цьому розв'язувати, мають неабиякі розбіжності. На сьогоднішній день одним з найважливіших елементів економічної безпеки можна вважати фінансову безпеку. І пов'язати це можна з тим, що, як справедливо зазначає О.П. Овчинникова, «з урахуванням пануючого становища, яке займає фінансова складова в сучасній економіці, ми маємо підстави

характеризувати останню як економіку, керовану у своїй основі фінансовим чином, через фінансові механізми, за допомогою фінансових важелів, фінансових стимулів і у фінансових цілях» [11].

Фінансову безпеку можна вважати таким станом стабільності фінансового становища підприємства, який:

- сприятиме забезпеченню платоспроможності, ліквідності та фінансової рівноваги;

- задовольнить потребу підприємств у фінансових ресурсах необхідних при стійкому розширеному відтворенню підприємства;

- забезпечить належну фінансову незалежність підприємства;

- забезпечить можливість протистоянь уже існуючим загрозам і небезпекам та заново виникаючим фінансовому становищі підприємства, виникненню примусової ліквідації чи небажаної структури капіталу підприємства;

- забезпечить велику гнучкість у прийнятті фінансових рішень;

- забезпечить безпеку у фінансовій зацікавленості власників підприємства [5].

Отже, ми погоджуємось з твердженням, що однією з головних складових економічної безпеки підприємства соціокультурної сфери є фінансова безпека, оскільки тільки той, хто управляє фінансовими засобами підприємств, може визначити його стратегічний розвиток. А тому одним із найважливіших завдань стратегії розвитку підприємств без сумніву можемо вважати розробку стратегії фінансової безпеки, а одним із першочергових завдань – створити ефективну систему управління фінансовою безпекою підприємства. З огляду на сказане вище, актуальним є розгляд методичного супроводу управління фі-

нансовою безпекою підприємства, який дозволить створити систему захисної реакції на негативні впливи з боку зовнішніх і внутрішніх небезпек.

Окремо питанням фінансової безпеки підприємства в економічній літературі достатньої уваги не приділялося [5; 6; 8]. Це частково пояснюється тим, що значна частина питань фінансової безпеки знаходили своє відображення коли розроблялась фінансова політика підприємства та принципи управління його фінансами, проте, на думку деяких авторів [1; 2; 3; 9; 10; 11], необхідно цілісно і комплексно підходити до даного питання.

Варто зауважити, що навіть поняття «фінансова безпека» розглядається в більшості економічної літератури як синонім економічної безпеки [6]. Але, як відзначено в роботі [11], спеціально розглянутий термін «фінансова безпека» припускає аналізувати і прогнозувати значну сукупність чинників, що можуть визначати стійкість фінансово-банківської системи, і це виявляє загрози і слабкі місця в її функціонуванні та робить більш прозорим і структурованим функціонування усіх складових частин цієї системи. Фінансову безпеку можна вважати таким станом фінансово-банківської системи, при якому держава у певних межах може давати гарантії на загальноекономічні умови функціонування ринкових інститутів та державних установ влади.

Іншими авторами фінансова безпека розглядається як поняття, яке складається із комплексу засобів, заходів та методів по захисту економічних інтересів корпоративних структур, держави на макрорівні, фінансової діяльності підприємств на мікрорівні [7]. На макрорівні фінансова безпека є здатністю держави в мирний час і при надзвичай-

них ситуаціях реагувати адекватно на внутрішні і зовнішні негативні фінансові впливи. Фінансова безпека відображає готовність і стан фінансової системи держави щодо надійного і своєчасного фінансового забезпечення економічних потреб у розмірах, достатніх для підтримки необхідного рівня економічної і військової безпеки країни [7].

Бланк І.О. у своїй роботі [2] розглядає фінансову безпеку підприємства як кількісно і якісно детерміновану категорію фінансового стану підприємства, що здатна забезпечити стабільну захищеність пріоритетних його збалансованих фінансових інтересів від ідентифікованих потенційних і реальних небезпек зовнішнього і внутрішнього прояву, параметри яких можна визначити на основі фінансової його філософії та створити потрібні передумови у фінансовій підтримці стійкого зростання у поточних та перспективних періодах.

Невирішені частини загальної проблеми. Наявність значного числа небезпек стійкому функціонуванню фінансової системи підприємства, необхідність розвивати адаптивні властивості системи призвели до підвищеної уваги до питання розробки механізмів забезпечення фінансової безпеки підприємства. Призначенням останніх у системах управління фінансовою діяльністю підприємства є проведення аналізу внутрішніх та зовнішніх загроз, оцінити, які наслідки матиме їх вплив на фінансову діяльність та сформувані комплекс превентивних управлінських рішень, які дозволять прискорити адаптивну реакцію підприємства на негативний вплив зовнішнього середовища.

Питанням розробки економічних механізмів забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарювання присвячена низка робіт вітчизняних вчених [2;

3; 5; 7]. Слід зазначити, що в силу наявності значної кількості загроз стратегічного характеру, викликаного трансформаційними й інтеграційними процесами, запропоновані механізми, як правило, розглядають фінансову безпеку як фінансово-економічний рівень підприємства, стійкість до банкрутства [4; 5; 7]. Тому досить розробленими в теоретичному плані є механізми оцінки і прогнозування стану банкрутства підприємства, яке характеризується значними втратами, збитками, низьким потенціалом відновлення нормального режиму функціонування фінансової системи. Однак існує дефіцит розробок, пов'язаних з дослідженням процесів формування хиткого, передкризового і кризового станів, що характеризуються зниженням рівня фінансової безпеки, своєчасна діагностика яких дозволить не тільки визначити величину необхідних резервів для покриття збитків і втрат, але і значно знизити рівень останніх.

Мета статті. Мета даної статті – визначити основні етапи, їх сутність, напрями щодо розробки та створення ефективної системи управління фінансовою безпекою підприємства соціокультурної сфери.

Основні результати дослідження. В системах управління підприємством соціокультурної сфери на перший план висуваються питання підвищення адаптивних властивостей фінансових систем. Розвиток подібних властивостей дозволяє здійснювати своєчасне коректування фінансових рішень і формувати гнучку стратегію поведінки підприємства, що дозволяє підтримувати його стійке функціонування і розвиток в умовах нестабільного зовнішнього середовища.

Під фінансовою безпекою розуміється такий стан фінансових ресурсів і

рівень ефективності їхнього використання, при якому підприємство, вільно маневруючи коштами, здатне забезпечити безперебійне фінансування виробництва і реалізації продукції, а також здійснювати інвестиції для його відновлення і розширення. Іншими словами, фінансова безпека – це такий стан фінансових ресурсів і рівень ефективності їхнього використання підприємства, при якому забезпечується стійке функціонування і висхідна траєкторія розвитку фінансової системи підприємства.

Під управлінням фінансовою безпекою розуміємо систему принципів та методів по розробці і впровадженні управлінських рішень, пов'язаних забезпечити захист пріоритетних фінансових інтересів підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз [11]. Варто відзначити, що в умовах сталого розвитку у якості таких пріоритетних фінансових інтересів можуть виступати максимізація ринкової вартості підприємства, а при умові хиткого розвитку – запобігання банкрутства.

Сутність управління фінансовою безпекою виявляється в його функціях. Усе різноманіття функцій управління фінансовою безпекою описується трьома параметрами:

- часовими рамками (стратегічне, тактичне, оперативне);
- сферою фінансової діяльності (інвестиції, капітал, грошові потоки, прибутки, фінансові ризики);
- фазою (етапом) процесу управління (прогнозування, планування, організація, регулювання, координація, стимулювання, контроль) [2].

Процес управління фінансовою безпекою підприємства соціокультурної сфери базується на комплексі організаційних, інформаційних, правових, еко-

номічних механізмів, під якими розуміється сукупність елементів, що визначають порядок розробки та реалізації управлінських рішень по забезпеченню захищеності пріоритетних фінансових інтересів підприємства від різного роду загроз [9]. Схема основних етапів механізму управління фінансовою безпекою підприємства наведена на рис. 1. Нижче розглядається зміст основних етапів механізму системи управління фінансовою безпекою підприємства.

Зміст першого етапу полягає у відборі найбільш значимих індикаторів фінансової безпеки підприємства з попереднього списку показників, що відображають забезпеченість підприємства фінансовими ресурсами й ефективність їх використання.

Відбір показників здійснюється на основі оцінки інформаційної значимості показників і дослідження значимості чинників у розрізі всіх показників (експертний аналіз). Проведення експертизи включає: формування гіпотези про склад показників фінансової безпеки підприємства; розробку анкети експертного опитування; ранжирування показників експертами за рівнем значимості при оцінці фінансової безпеки підприємства; оцінка узгодженості думок експертів; аналізується розподіл рангів; виділення найбільш значимих індикаторів [10].

Змістом другого етапу є комплексна оцінка фінансової безпеки підприємства як об'єкта, що має багатоозначкову природу. При цьому комплексне оцінювання здійснюється як у часовому, так і просторовому розрізі. Такий підхід дозволяє досліджувати специфіку формування кризових ситуацій з урахуванням чинників, що обумовлюють циклічність розвитку галузі й окремих підприємств [10].

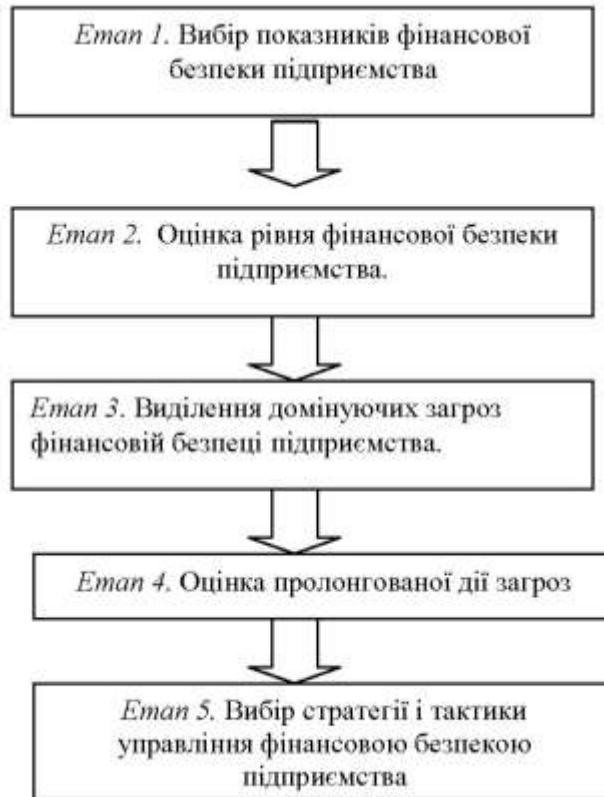

Рис. 1. Схема взаємозв'язку основних етапів механізму управління фінансовою безпекою підприємства

На третьому етапі виділяються загрози, дія яких призводить до зниження рівня фінансової безпеки підприємства. Реалізація цього етапу передбачає класифікацію загроз; виділення показників, за допомогою яких оцінюється рівень загроз; побудову комплексної оцінки рівня загроз; розробку моделі залежності рівня фінансової безпеки підприємства від рівня загроз.

У процесі класифікації виділяються внутрішньосистемні (внутрішні) і позасистемні (зовнішні) загрози. Застосування даної класифікаційної ознаки можна пояснити у розходженнях щодо вибору інструментів локалізації внутрішніх і зовнішніх загроз. Оскільки внутрішньосистемні загрози пов'я-

зують з помилками і прорахунками в системі управління, тому їх можна усунути. Зовнішніми ж загрозами неможливо керувати, а тому рівень інтенсивності їх впливу необхідно враховувати при формуванні необхідних резервів для підтримки стійкого функціонування підприємства.

Складовими зовнішніх і внутрішніх загроз в залежності від джерел їх виникнення виділяються техніко-технологічні, фінансові, соціальні загрози. Така класифікація дозволить враховувати специфіку у різних сферах діяльності підприємства при виборі інструментів локалізації загроз.

Результатом цього етапу є оцінка впливу загроз. Аналіз параметрів дає

можливість виділити домінуючі групи загроз.

Змістом четвертого етапу механізму є оцінка пролонгованої дії загроз. Така оцінка проводиться з урахуванням циклічності розвитку галузі і підприємства. Для врахування специфіки впливу стадії життєвого циклу підприємства і циклічності розвитку галузі на формування кризової ситуації розробляються моделі прогнозування рівня загроз. Це дає можливість оцінити наслідки пролонгованої дії загроз у випадку, якщо підприємство буде дотримуватись прийнятої фінансової стратегії.

На п'ятому етапі здійснюється оцінка рівня стійкості загроз і вибір моделі управління ФБП. Оцінка рівня стійкості загроз є основою для вибору заходів щодо їх локалізації. Якщо домінуючими є довгострокові загрози, то для забезпечення фінансової безпеки підприємства коректується не тільки тактичний фінансовий план, але і фінансова стратегія підприємства. Якщо загрози є короткостроковими, то для нормалізації фінансової ситуації і забезпечення фінансової безпеки здійснюється коректування тактичних і оперативних фінансових планів.

Вибір моделі управління здійснюється на основі аналізу синхронності формування загроз. У випадку, якщо значна частина загроз є синхронно діючими, то застосовується пасивна модель управління, змістом якої є формування резервів, необхідних для покриття збитків і втрат, пов'язаних із впливом загроз. Якщо загрози мають асинхронний характер, то застосовується активна модель управління ФБП, що полягає в зміні параметрів фінансової стратегії і політики за такими напрямками, як відновлення основних фондів, формування портфеля довгострокових фі-

нансових вкладень, управління рухом товарно-матеріальних запасів, рухом коштів, залученням позикового капіталу тощо. Вибір варіанта фінансової політики здійснюється на основі співставлення можливих втрат, пов'язаних із впливом загроз і ресурсів, необхідних для їх попередження.

Висновки. Головне завдання при забезпеченні фінансової безпеки підприємства соціокультурної сфери, як нам видається, стосується створення комплексу міроприємств, які були б спрямовані на запобігання збитку від негативного впливу загроз на фінансову діяльність. Запропонований у статті механізм управління фінансовою безпекою підприємства дозволить досліджувати різні стадії при формуванні кризи фінансових засобів підприємства, оцінювати частку внутрішніх та зовнішніх загроз при створенні кризової фінансової ситуації та розробляти механізм управлінських рішень, які будуть спрямовані на їх локалізацію чи попередження збитків і втрат, пов'язаних з негативним впливом загроз на функціонування фінансової системи підприємства соціокультурної сфери.

Література

1. Бендиков М.А. Экономическая безопасность промышленного предприятия / М.А. Бендиков // Консультант директора. – 2001. – № 4. – С. 63–69.
2. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И.А. Бланк – К. : Эльга, Ника-Центр. – 2004. – 308 с.
3. Гончаренко Л.П. Процесс обеспечения экономической безопасности предприятия / Л.П. Гончаренко // Справочник экономиста. – 2004. – № 12. – С. 81–85.
4. Грунин О.А. Экономическая безопасность организации / О.А. Грунин, С.О. Грунин. – СПб. : Питер, 2002. – 198 с.
5. Ильяшенко С.Н. Оценка составляющих экономической безопасности пред-

прияття / С.Н. Ильяшенко // Наукові праці ДонНТУ. – 2002. – № 48. – С. 16–22.

6. Козаченко А.В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм ее обеспечения / А.В. Козаченко, В.П. Пономарев, А.Н. Ляшенко. – К. : Либра, 2003. – 280 с.

7. Кузенко Т.Б. Тактичне і стратегічне планування економічної безпеки підприємства / Т.Б. Кузенко // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 3. – С. 142–151.

8. Механизмы управления экономической безопасностью / Лысенко Ю.Г., С.Г. Мищенко, Р.А. Руденский, А.А. Спиридонов. – Донецк : ДОННУ, 2002. – 178 с.

9. Моделирование финансовых потоков в условиях неопределенности : монография / [Клебанова Т.С. и др.]. – Харьков : ИД «ИНЖЭК», 2006. – 312 с.

10. Моделивання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : монографія / [Гесць В.М. та ін. ; за ред. Гейця В.М.]. – Харків : ВД «НЖЕК», 2006. – 240 с.

11. Овчинникова О.П. Роль финансовой безопасности предприятия в системе его экономической безопасности / О.П. Овчинникова // Образование и общество. – 2006. – № 3. – С. 92–94.

Orlova V.V., Oryshko S.P. FINANCIAL SECURITY MANAGEMENT IN ENTERPRISES OF SOCIO-CULTURAL SPHERE. *The issue of financial security is becoming more relevant in the conditions of unstable economic development characterized by a significant number of factors that negatively affect the functioning of an enterprise. The situation requires flexible financial solutions and their adaptation to constantly changing conditions.*

The issue of increasing adaptive properties of the enterprise financial system has to be brought to the forefront among the ways that allow to provide competitive positions in the service market.

Nowadays we can find monumental

works devoted to the research of the problem of economic and financial security at the macro level. At the same time, much attention is paid to the safety aspects of a certain enterprise and its financial components. The safety of an enterprise is a basis both for national security in general and for single economic units.

Enterprises face the problem of internal self-assessment and forecasting of their financial condition. The main way of their recovery is to ensure the financial security of production from any types of internal and external threats. The problems of financial security are very important for enterprises management system in an unstable and unpredictable environment.

This article aims to find solutions for creating of an effective financial security system of enterprises.

Keywords: *financial state, financial security, financial system, financial security management.*

Орлова В.В., Оришко С.П. УПРАВЛЕНИЕ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЙ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ СФЕРЫ. *Перед предприятиями постоянно возникает задание внутренней самооценки и прогнозирования своего финансового состояния, принятия мер по обеспечению финансовой безопасности производства от разного рода проявлений внешних и внутренних угроз. Проблемы обеспечения финансовой безопасности занимают ведущее место в системе управления предприятиями в нестабильной и сложно прогнозированной среде.*

Среди путей, дающих возможность обеспечить конкурентную позицию на рынке услуг, на первый план выходят вопросы повышения адаптивных свойств финансовой системы предприятия.

В последнее время можно встретить монументальные работы, посвященные исследованию проблемы экономической и финансовой безопасности на макроуровне, то есть на уровне государства. В то же время, аспекту безопасности отдельного предприятия и ее финансовой составляющей уделено недостаточно внимания, хотя именно безопасность предприятия является основанием как национальной безопас-

ности в целом, так и экономической безопасности отдельного субъекта хозяйствования.

Статья посвящена поиску решений касательно создания эффективной системы управления финансовой безопасностью предприятия.

Ключевые слова: финансовое состояние, финансовая безопасность, финансовая система, управление финансовой безопасностью.

УДК 930.85:341.16:001

НЕМАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ЮНЕСКО В УКРАЇНІ: ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ В ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ

О.І. Дутчак

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Нематеріальна культурна спадщина – це культурно-духовні особливості, які й вирізняють один етнос від іншого, формуючи його національну ідентичність. Найбільш унікальні об'єкти входять до ряду списків ЮНЕСКО нематеріальної культурної спадщини людства. Першим українським елементом, внесеним 5 грудня 2013 року до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства ЮНЕСКО, став Петриківський розпис.

Для збереження та збагачення переліку об'єктів нематеріальної культурної спадщини і включення останніх до світових надбань у цій сфері, необхідно розробити національну програму їх вивчення, відродження, збереження та використання в туристичній діяльності. Зрозуміло, що виконання такої програми потребує створення туристично-інформаційних центрів популяризації об'єктів української культурної спадщини, які виконують функції інформаційного, координаційного та навчального осередків, підтримуючи розвиток туризму і забезпечуючи тим самим стратегічний розвиток внутрішнього та в'їзного туризму.

Ключові слова: нематеріальна культурна спадщина, ЮНЕСКО, Петриківський розпис, туризм.

Вступ. Про нематеріальність деяких видів культурної спадщини людства вперше в історії ЮНЕСКО розпочали мову на Всесвітній конференції в Мехіко у 1982 р. У 1989 р. міжнародна ор-

ганізація ЮНЕСКО прийняла «Рекомендації ООН про збереження традиційної культури і фольклору» [6] всього людства. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини була прийнята Генеральною конференцією ЮНЕСКО 17 жовтня 2003 р. У ній взяли участь 139 країн. Правом номінування до списків нематеріальної культурної спадщини користуються країни, що ратифікували Конвенцію про охорону нематеріальної культурної спадщини (151 держава). Перш ніж подавати елементи до розгляду, будь-яка країна повинна мати свої національні (місцеві / регіональні) переліки нематеріальної історико-культурної спадщини. Крім того, ЮНЕСКО сформовано певні критерії включення до списків/реєстрів ЮНЕСКО елементів нематеріальної культурної спадщини та практик з охорони таких об'єктів [6].

Мета статті полягає у аналізі проблем внесення об'єктів нематеріальної культурної спадщини України до реєстрів ЮНЕСКО, перспективи їх використання у туристичній галузі.

Відповідно до Конвенції ЮНЕСКО, термін «нематеріальна культурна спадщина» означає «звичаї, форми представлення та вираження, знання і навички, а також пов'язані з ними інструменти, предмети, артефакти й культурні простори, визнані співтовариствами, групами і, в деяких випадках, окремими особами в якості частини їх культурної спадщини» [5]. Тобто це культурно-духовні (матеріальні та нематеріальні)

особливості, які й вирізняють один етнос від іншого, формують його національну самобутність. Нематеріальна культурна спадщина проявляється, за Конвенцією, у таких галузях [5]:

- усних традицій та формах вираження, що охоплюють також мову як носія нематеріальної культурної спадщини;
- виконавських мистецтвах;
- звичаях, обрядах, фольклорі, традиційних святах;
- знаннях та практиках, пов'язаних з природою та всесвітом (народні знання);
- традиційних ремеслах (художніх народних промислах).

Згідно із Конвенцією, «охорона нематеріальної культурної спадщини» означає «заходи, спрямовані на забезпечення життєздатності нематеріальної культурної спадщини, у тому числі її ідентифікації, документування, дослідження, збереження, захисту, популяризацію, підвищення її ролі, її передачу наступним поколінням, зокрема шляхом формальної та неформальної освіти, а також відродження різних аспектів такої спадщини» [5].

На сьогодні ЮНЕСКО сформовано ряд списків – реєстрів нематеріальної культурної спадщини людства [4, с.3] та практик її охорони, зокрема:

- Список нематеріальної культурної спадщини, що потребує термінової охорони (31 номінація з 15 країн).
- Репрезентативний список нематеріальної культурної спадщини людства (включає 257 об'єктів із 86 країн) – аналог Списку світової культурної спадщини. Він забезпечує наочність і популярність нематеріальній культурній спадщині та має сприяти поглибленню усвідомлення її значення та заохочення діалогу на основі поваги до культурного різноманіття.

- Реєстр передового досвіду (10 позицій). Він містить кращі практики (програми, проекти, заходи) з охорони нематеріальної культурної спадщини людства, що найкраще відображають принципи і цілі Конвенції.

Лідерами з внесення своїх об'єктів до Списку нематеріальної культурної спадщини є Китай (37) та Японія (21). Російська Федерація та Республіка Білорусь мають відповідно два та один об'єкти. Такі об'єкти є надзвичайно різноманітними. Сюди входять колективні номінації, подані від кількох країн (аргентинське танго, середземноморська кухня, ісламське свято Навруз), так і індивідуальні (Киргизьке мистецтво виготовлення традиційних повстяних килимів, вірменський епос «Давид Сасунський» чи традиційний чоловічий словацький танець «вербунк», в якому зображається навчання селян, завербованих до армії). Як свято, що потребує захисту через міграцію населення в міста та втрату інтересу до нього серед молоді, було визнано традиційний білоруський новорічний обряд Царі Коляди, відомий з XVII ст. та поширений в селі Семежево. Від Росії у 2008 р. було внесено до реєстру культурний простір та усну творчість старовірів Забайкалля та якутський героїчний епос «Олонхо» [4, с. 4].

Україна приєдналася до Конвенції (ратифікувала її) у 2008 р. (Закон України №132 від 06.03.2008 р.) [6]. У грудні 2012 р. Міністром культури України було сформовано Перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України (Наказ Міністерства № 1521), представлений на розгляд незалежних експертів та фахівців. Зокрема, до зазначеного вище Списку було включено наступні елементи української історико-культурної спадщини:

1) Косівська кераміка як традиційне ремесло Карпатського регіону (Івано-Франківська обл., м. Косів);

2) Кролевецькі ткани рушники – традиційна техніка перебору з ремізно – човниковим ткацтвом у поєднанні червоно-білих кольорів (Сумська обл., м. Кролевець);

3) Опішнянська кераміка – автентичне гончарне мистецтво (Полтавська обл., Зіньківський район, смт. Опішне);

4) Петриківський розпис – українське декоративно-орнаментальне малярство (Дніпропетровська обл., Петриківський р-н, смт. Петриківка) [4, с. 4].

Першим українським елементом, внесеним 5 грудня 2013 року до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства ЮНЕСКО, став Петриківський розпис. Хутір Петриківка був заснований у 1772 р. останнім кошовим отаманом Запорізької Січі Петром Калнишевським. Світові «Петриківку» «відкрив» у ХІХ ст. Дмитро Яворницький – визначний український історик та етнограф. Визначальними рисами розпису, що відрізняють його від інших видів малярства, є техніка виконання, візерунки, їх кольори, біле або світло-жовте тло.

Техніка малювання «від себе» є однією з визначальних рис Петриківського розпису, що відрізняє його від інших технік декоративного малярства. Характерною рисою Петриківського розпису є те, що весь малюнок розпису, ніби розгорнутий на площині стіни, аркуша паперу чи декоративної тарілки, має поверхневе зображення. При цьому лінії стебел і гілок не перетинаються між собою, а багато елементів розпису (квіти, листя, ягоди) мають силуетне зображення, що само собою підкреслює декоративне зображення розпису. Фігури птахів, звірів, людей мають здебі-

льшого контурне зображення. Тварин малюють у профіль, а квіти – в анфас.

З настанням Першої світової війни, а потім внаслідок колективізації 1920-х років, що супроводжувалась репресіями проти українців, Петриківський розпис як промисел занепав. Після 1936 року, коли в Києві відкрилась перша виставка народної творчості, на якій були показані твори художників із Петриківки, про них дізналася вся Україна, опісля прийшло широке, у тому числі міжнародне визнання цього унікального народного мистецтва.

Розвиток туризму в Україні потребує наукового дослідження, розробки й популяризації привабливих для задоволення туристичного попиту об'єктів. В умовах визнання пріоритетності туризму в соціально-економічному розвитку України і набуття ним характеру потужної туристсько-рекреаційної індустрії підвищення уваги до проблем формування й популяризації привабливих для туристів об'єктів відвідування стає доволі актуальним [6].

За таких умов виведення українського туризму на вищий щабель розвитку потребує вивчення, освоєння та презентації світовій спільноті туристичних ресурсів країни. Особливої уваги серед туристичних ресурсів заслуговують об'єкти нематеріальної культурної спадщини українського народу, що виступають підґрунтям пізнавально-екскурсійного, етнічного й паломницького видів внутрішнього та в'їзного туризму. Це підсилюється тим, що Державною програмою розвитку туризму в Україні пріоритетним напрямом визначено в'їзний і внутрішній туризм. Та все ж до цього часу проблемам вивчення, збереження й популяризації української нематеріальної культурної спадщини не приділялося достатньої уваги, хоча

регіони України мають надзвичайно багату не тільки природну та рекреаційну, а й етнокультурну ресурсу базу, що виступає передумовою диверсифікації туристичного продукту. Цим пояснюється те, що серед переліку об'єктів нематеріальної культурної спадщини, які охороняються ЮНЕСКО, є тільки один український [8, с. 12].

Ще у 2008 р. Україна подала на розгляд міжнародного журі Національний Сорочинський ярмарок в якості об'єкта для внесення до переліку об'єктів нематеріальної культурної спадщини, що охороняється ЮНЕСКО. Цей об'єкт поєднує в собі фольклорно-етнографічні традиції, обрядові дійства та традиційні ремесла українського народу. Прийняття рішення щодо включення Національного Сорочинського ярмарку до переліку об'єктів нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО можливе після перевірки унікальності цієї номінації та заходів держави щодо її збереження й популяризації в своїй країні. Термін для перевірки й прийняття такого рішення становить два роки [6]. Як бачимо, він і досі не включений до переліку.

Слід зазначити, що українські об'єкти нематеріальної історико-культурної культурної спадщини відображають збережену етнокультурну самобутність етнорегіонів України: Буковини, Гуцульщини, Бойківщини, Покуття, Опілля Закарпаття, Волині, Поділля, Слобожанщини тощо. Наявність збереженої автентики та її більш активне використання при розробці турпродукту може підвищити конкурентні переваги українських соціокультурних послуг на світовому ринку та зростання внутрішнього попиту. Одночасно такі процеси сприятимуть відродженню та збереженню етнокультурної самобутності

представників всіх етногруп України та її нацменшин. Розвиток туризму на основі поживлення використання ресурсів нематеріальної культурної спадщини регіонів країни вирішить також низку нагальних соціальних проблем, зокрема безробіття і т.п., а також сприятиме вихованню національно-патріотичних почуттів громадян [5].

Вивчення та інвентаризація наявних і можливих для використання об'єктів нематеріальної культурної спадщини в туристичному бізнесі України потребують залучення до цієї роботи науковців та інших фахівців з історії і культурології, практиків туристичної сфери та всіх небайдужих до цих проблем громадян, а також застосувати рейтингову оцінку таких об'єктів [6].

Падіння темпів розвитку туризму в сучасних умовах фінансово-економічної скрути та агресії з боку Російської Федерації (протягом першого кварталу 2014 р. порівняно з аналогічним періодом 2013 р. кількість в'їзних туристів зменшилася приблизно удвічі порівняно з минулорічними показниками [2]) не тільки не знімає, а навпаки, загострює проблему диверсифікації українського національного туристичного продукту шляхом інтенсифікації залучення об'єктів нематеріальної культурної спадщини до його формування. Використання об'єктів нематеріальної історико-культурної спадщини України може здешевлювати низку послуг та, як наслідок, сприяти збільшенню попиту на такі послуги. Багатство та різноманітність нематеріальної культурної спадщини України може забезпечити розвиток туризму навіть у кризових умовах [7].

Серед великої кількості об'єктів нематеріальної культурної спадщини, які сформувалися як об'єкти туристичного інтересу, слід виокремити:

- Національний Сорочинський ярмарок;
- легенди Криму та Карпат, пов'язані з видатними історичними подіями та персоналіями;
- святкування Івана-Купала, що не поступається карнавалом, занесеним до переліку свят, що охороняються ЮНЕСКО;
- вертепи та різдвяні колядки, які поєднують карнавальні й пісенні дії;
- писанкарство, гончарство, кобзарство та ін., що виражають матеріальну культуру і декоративно-прикладне мистецтво [3, с. 159];
- мольфарство, чаклунство як специфічний етнокультурний феномен українців.

Отже, історико-культурна спадщина, як матеріальна, так і нематеріальна, має величезне значення і вплив на моральне і духовне життя суспільства. Для збереження та збагачення переліку об'єктів нематеріальної культурної спадщини, включення їх до реєстрів надбань людства, необхідно розробити національну програму їх вивчення, відродження, збереження та використання в туристичній й у соціокультурній діяльності загалом. Все це потребує вагомої державної фінансової підтримки, цілеспрямованої державної політики, спрямованої на вивчення й відродження історико-культурної спадщини етнорегіонів України, її культурних надбань відповідно до Конвенції ЮНЕСКО з цих проблем.

Література та джерела

1. Василенко В. О. Діяльність ЮНЕСКО по збереженню світової спадщини людства / В. О. Василенко // Шевченківська весна: матер. наук.-практ. конф. молодих учених. – К., 2008. – Вип. IV, ч. 2. – С. 65–67.

2. Довідка про динаміку туристичних потоків в Україні за 2014 рік [Електронний ресурс] / Головне управління статистики у м. Київ. – Режим доступу: <http://www.kiev.ukrstat.gov.ua/p.php3?c=538&lang=1>.

3. Збереження нематеріальної культурної спадщини музеями України в добу глобалізації / Шості культурологічні читання пам'яті В. Подкопаєва : мат. всеукр. н.-п. конф. «Національний мовно-культурний простір України в контексті глобалізаційних та євро інтеграційних процесів» (Київ, 3–5 черв. 2009 р.) / М-во культури і туризму України, ДАКККіМ. – К., 2009. – С. 158–160.

4. Збережемо цінності Землі нашої // Організація Об'єднаних Націй : основні факти. – Париж : Весь Світ, 2008. – С. 3–5.

5. Мельничук О. І. Концепція нематеріальної культурної спадщини. Формування в міжнародному праві / О. І. Мельничук // Пам'ятки України: історія та культура. – 2003. – № 3. – С. 12–17.

6. Нематеріальна культурна спадщина. Співпраця з ЮНЕСКО [Електронний ресурс] / Укр. центр культурних досліджень. – Режим доступу : <http://culturalstudies.in.ua/UNESCO/unesco-sp1.php>.

7. Проблеми та перспективи розвитку туризму в Україні на сучасному етапі [Електронний ресурс] / Міністерство культури України. – Режим доступу : <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/183853>.

8. Про затвердження Державної програми охорони та збереження нематеріальної культурної спадщини на 2004 – 2008 роки : Постанова Кабінету Міністрів від 23 груд. 2004 р. № 1732 // Офіц. вісн. України. – 2004. – № 52. – С. 11–12.

Dutchak H.I. INTANGIBLE CULTURAL UNESCO HERITAGE IN UKRAINE: PROSPECTS FOR USE IN TOURISM INDUSTRY. *Intangible cultural heritage are cultural and spiritual characteristics that distinguish different ethnic groups, form their own national identity. The most unique intangible cul-*

tural heritage is listed in the UNESCO List of Intangible Cultural Heritage of Humanity. The Petrykivsky painting is the first Ukrainian element that was included into the UNESCO Representative List of Intangible Cultural Heritage of Humanity on December 5, 2013. It is extremely important for the development of tourism industry in Ukraine. There are six architectural and one natural sites in Ukraine included into the list of the UNESCO World Heritage.

To preserve and enrich the list of Intangible Cultural Heritage and achieve the inclusion of Ukrainian sites in the UNESCO World Heritage we need to develop a national program of their study, improvement, preservation and use in tourist activity. It is clear that implementation of such a program requires creation of tourist information centres to popularize elements of Ukrainian cultural heritage that perform information, coordination and training functions supporting the development of tourism and providing strategic development of domestic and inbound tourism in Ukraine.

Keywords: intangible cultural heritage, UNESCO, Petrykivsky painting, tourism.

Дутчак О.И. НЕМАТЕРИАЛЬНОЕ КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ ЮНЕСКО В УКРАИНЕ: ПЕРСПЕКТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ В ИН-

ДУСТРИИ ТУРИЗМА. Нематериальное культурное наследие – это культурно-духовные особенности, которые и отличают один этнос от другого, формируя его национальную идентичность. Наиболее уникальные объекты входят в ряд списков ЮНЕСКО нематериального культурного наследия человечества. Первым украинским элементом, внесенным 5 декабря 2013 в Репрезентативный список нематериального культурного наследия человечества ЮНЕСКО, стала Петриковская роспись.

Для сохранения и обогащения перечня объектов нематериального культурного наследия и включения новых объектов к мировым достижениям в этой сфере, необходимо разработать национальную программу их изучения, возрождения, сохранения и использования в туристической деятельности. Понятно, что выполнение такой программы требует создания туристско-информационных центров популяризации объектов украинского культурного наследия, которые выполняют функции информационного, координационного и учебного центров, поддерживая развитие туризма и обеспечивая тем самым стратегическое развитие внутреннего и въездного туризма.

Ключевые слова: нематериальное культурное наследие, ЮНЕСКО, Петриковская роспись, туризм.

УДК 006.3

НОВОВВЕДЕННЯ У СИСТЕМІ СТАНДАРТИЗАЦІЇ ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ ТА ПОСЛУГ

Р.М. Котенко

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

У статті наведено інформацію про діючі у розвинутих країнах світу стандарти якості продукції та послуг, їх адаптацію до державних стандартів України. Охарактеризовано історію створення та функціонування Міжнародної організації зі стандартизації, перших європейських організацій зі стандартизації. Встановлено еволюційні процеси запровадження міжнародних стандартів ISO серії 9000 та 9001 в Україні. Описано перспективні стандарти, які необхідно ввести в дію у нашій державі з метою інтеграції України у міжнародне співтовариство.

Окрему увагу звернено на систему управління безпекою харчових продуктів за ДСТУ 4161 або ISO 22000. Встановлено, що в Україні виникають певні складнощі виконання підприємствами вимог стандарту ДСТУ ISO 22000, тому діючим паралельно залишається й стандарт ДСТУ 4161-2003. Процес впровадження ДСТУ ISO 22000 для підприємств, на яких функціонує система управління безпечністю харчових продуктів у відповідності з ДСТУ 4161-2003, буде легшим, ніж для підприємств, які розпочинають цю роботу з «нуля», оскільки обидва ці стандарти базуються на принципах НАССР та засадах системного керування.

Сертифікацію якості продукції та послуг, а також системи управління безпечністю харчових продуктів підприємства слід здійснювати на добровільній основі з метою демонстрації її

відповідності нормативним вимогам, гарантування безпечності продукції, підвищення довіри з боку замовників, споживачів та органів контролю.

Ключові слова: *стандарт, сертифікація, ДСТУ, ISO, НАССР.*

Вступ. На сьогоднішній день з філософської точки зору визначення категорії «якість» наступне – це об’єктивна, суттєва відносно стійка внутрішня визначеність цілісності предметів і явищ, а також специфічних груп предметів, колективів, систем, абстрактних уявлень. Однак чинні нормативні та методичні документи дають визначення якості як сукупності властивостей і характеристик продукції або послуг, які відносяться до їх здатності задовольняти встановлені вимоги, орієнтовані тільки на його застосування по відношенню до продукції або послуг. Якість стала одним з головних факторів забезпечення конкурентоздатності продукції та послуг практично у всіх країнах світу, насамперед розвинених. Це вимагало введення єдиних законодавчих вимог, стандартів і процесів перевірки для того, щоб переконатися, що продукція чи послуги фірми відповідають вимогам сучасного ринку.

Основний матеріал. Розвиток контролю якості розпочався у 1920-х рр., проте лише у другій половині ХХ ст. більшість країн світу вступили у період переоцінки цінностей, коли кількісні показники у багатьох сферах життя поступилися місцем якісним.

Бурхливий розвиток управління якістю розпочався у 1950 р., коли д-р Е. Демінг (США) взяв участь у програмі відновлення японської промисловості і запропонував їм застосовувати до вирішення проблем системний підхід, що пізніше отримав назву «цикл Демінга» під девізом «Плануй, здійснюй, перевірй, дій». До середини 1970-х рр. у європейських країнах управління якістю зводилося лише до контролю якості продукції.

Але підготовка європейських країн до створення загальноєвропейського ринку, вироблення однакових вимог і процедур, здатних забезпечити ефективний обмін товарами і послугами, вимагала також почати розробку заходів у сфері управління якістю продукції та послуг. І вже у 1980-х рр. розпочався рух до високої якості продукції та послуг, а також до вдосконалення самого забезпечення якості. Це супроводжувалося створенням національних і міжнародних організацій із стандартизації.

Вперше організацію зі стандартів (Комітет стандартів) було створено в Англії у 1901 р. До кінця 1920-х рр. об'єктивна необхідність призвела до створення аналогічних організацій у більшості розвинених країн Західної Європи і Америки. 1928 р. у Празі засновано ISA – Міжнародну асоціацію національних органів зі стандартизації, яку в 1946 р. перетворено в ISO – Міжнародну організацію зі стандартизації (International Organization for Standardization), штаб-квартира якої знаходиться у Женеві.

Основним завданням цієї організації стала підтримка розробки міжнародних стандартів, тестування і сертифікації, спрямованих на розвиток міжнародної торгівлі якісними продуктами та послугами. На нинішній день ця організація

об'єднує приблизно 150 країн, куди 2004 р. увійшла й Україна. За даними ISO у світі сертифіковано понад 600 тис. систем менеджменту якістю. Найбільша кількість сертифікованих систем менеджменту якістю є в Італії (бл. 100 тис. підприємств і організацій), Великобританії (понад 45 тис.), Німеччині (бл. 25 тис.) та Франції (більше 15 тис.).

ISO за час своєї діяльності розробила ряд універсальних міжнародних стандартів серії 9000, які визначають систему управління якістю. Використання міжнародних стандартів ISO серії 9000 дозволяє організації досягти: кращого розуміння і узгодженість діяльності у сфері якості у всій організації; гарантії постійного використання системи якості для управління загалом, удосконалення системи документації; підвищення розуміння у персоналу аспектів якості; підвищення продуктивності праці; створення фундаменту для постійного удосконалення діяльності.

В Україні міжнародні стандарти ISO серії 9000 запроваджено як національні (ДСТУ ISO 9000:2001, ДСТУ ISO 9001:2001 та ін.).

Проте Міжнародна організація зі стандартизації постійно працює над удосконаленням системи стандартів якості продукції та послуг. У вересні 2015 р. прийнято нові версії (п'яту редакцію) стандартів ISO 9000:2015 та ISO 9001:2015. Слід нагадати, що попередня версія стандарту ISO 9001:2008 скасовується з 15 вересня 2018 р.

Національний орган зі стандартизації України, як і більшість інших країн світу, приймає ці стандарти як ідентичні національні стандарти ДСТУ (табл. 1).

Підприємства, що були сертифіковані за попередньою версією стандарту ДСТУ ISO 9001:2009, можуть зроби-

ти перехід на нову версію ДСТУ ISO 9001:2015 та отримати сертифікат згідно з новою версією стандарту під час

планового наглядного аудиту чи ресертифікації до 15 вересня 2018 р. [1].

Таблиця 1

Узагальнена інформація щодо чинності стандартів ДСТУ ISO серії 9000

Позначення національного нормативного документа	Чинний від	Чинний до
ДСТУ ISO 9000:2007 (ISO 9000:2005, IDT)	01.01.2008 (наказ № 209 від 03.09.2007)	01.07.2016 (наказ № 172 від 04.12.2015)
ДСТУ ISO 9001:2009 (ISO 9001:2008, IDT)	01.09.2009 (наказ № 225 від 22.06.2009)	15.09.2018 (наказ № 172 від 04.12.2015)
ДСТУ ISO 9004:2012 (ISO 9004:2009, IDT)	01.05.2013	
ДСТУ ISO 9000:2015 (ISO 9000:2015, IDT) (метод підтвердження)	01.01.2016 (наказ № 145 від 05.11.2015)	01.07.2016 (наказ № 51 від 24.02.2016)
ДСТУ ISO 9001:2015 (ISO 9001:2015, IDT) (метод підтвердження)	01.01.2016 (наказ № 145 від 05.11.2015)	01.07.2016 (наказ № 51 від 24.02.2016)
ДСТУ ISO 9000:2015 (ISO 9000:2015, IDT)	01.07.2016 (наказ № 221 від 31.12.2015)	
ДСТУ ISO 9001:2015 (ISO 9001:2015, IDT)	01.07.2016 (наказ № 221 від 31.12.2015)	

Стандарт ISO 9001 – одна з моделей управління діяльністю організації з метою забезпечення її результативності. Застосування підходів ISO 9001 у системі управління підприємством допомагає вирішити багато внутрішніх і зовнішніх запитань: поліпшити її загальну дієвість та забезпечити міцну основу для ініціатив щодо сталого розвитку; покращити якість продукції та послуг, тим самим підвищити задоволеність своїх замовників; стати конкурентоспроможним на внутрішньому та зовнішніх ринках; реалізовувати продукцію за світовими цінами; налагодити співпрацю із закордонними партнерами (зокрема, щодо отримання інвестицій); отримати переваги перед конкурентами при участі у тендерах; забезпечити прозорість та легкість управління діяльністю організації; запровадити механізм

постійного покращення системи управління та підвищити ефективність роботи співробітників на всіх рівнях.

Внутрішні результати, що отримує організація від запровадження системи управління якістю, безпосередньо залежать від зусиль, що вона докладає для покращення своєї діяльності. Зовнішні переваги організація отримує, сертифікувавши свою систему управління якістю у незалежному компетентному органі сертифікації. Основу стандартів на системи управління якістю формують декілька принципів: орієнтація на замовника; лідерство; задіяність персоналу; процесний підхід; поліпшення; прийняття рішень на підставі фактичних даних; керування зв'язками.

Одним із ключових принципів побудови системи менеджменту якості відповідно до вимог ISO 9001 є процес-

ний підхід – діяльність організації складається з ряду взаємозалежних процесів, що функціонують як цілісна система. При цьому вихідні дані одного процесу є вхідними даними для наступного. Тому процесний підхід полягає в систематичній діяльності по визначенню процесів, їхньої послідовності й взаємодії, управлінню процесами й зв'язками між ними.

Суттєва відмінність ISO 9001:2015 від попередньої версії стандарту – застосування ризик-орієнтованого мислення, що дає змогу організації визначити чинники, які можуть спричинити відхилення її процесів та системи управління якістю від запланованих результатів, щоб встановлювати запобіжні заходи контролю для мінімізації негативних впливів і максимального використання можливостей по мірі їх виникнення. Це неможливо без розуміння свого середовища і визначення зацікавлених сторін та їхніх вимог.

Відповідно до вимог ISO 9001, для створення системи управління якістю організація повинна: визначити процеси, потрібні для системи управління якістю, та їх застосування в межах організації; визначити необхідні входи цих процесів і очікувані від них виходи; визначити послідовність і взаємодію цих процесів; визначити та застосувати критерії та методи (зокрема моніторинг, вимірювання та відповідні показники дієвості), потрібні для забезпечення результативності функціонування та контролювання цих процесів; визначити ресурси, потрібні для цих процесів, і забезпечувати їх наявність; призначити осіб з відповідальністю та повноваженнями щодо цих процесів; розглядати ризики та можливості; оцінювати ці процеси та запроваджувати будь-які зміни, потрібні для

забезпечення того, щоб ці процеси досягали своїх передбачених результатів; поліпшувати процеси та систему управління якістю.

Вимоги стандарту ISO 9001 носять загальний характер і не передбачають забезпечення однаковості структури систем управління якістю або однаковість документації, тому що застосовні до діяльності будь-якої організації незалежно від типу, розміру та продукції, що випускається (послуги, що надається).

Текст ISO 9001 не містить вимог до інших систем менеджменту (екологічний менеджмент, техніка безпеки й охорона праці, фінансовий менеджмент), але дозволяє організації інтегрувати свою систему менеджменту якості з відповідними вимогами загальної системи менеджменту.

Розвитком вимог ISO 9001 є стандарт ISO 9004, що не призначений для цілей сертифікації. Вимоги ISO 9004 рекомендуються як керівництво для організацій, які бажають перевищити вимоги ISO 9001 з метою вдосконалення та досягнення сталого розвитку: концепція ISO 9001 спрямована на досягнення поставлених цілей, а виконання положень ISO 9004 дозволяє досягати поставлені цілі з більшою ефективністю.

Окремо звернемо увагу на систему управління безпекою харчових продуктів (ХАССП) за ДСТУ 4161 або ISO 22000. Наразі системи управління безпекою харчових продуктів застосовують практично в усьому світі як надійний захист споживачів від небезпек, які можуть супроводжувати харчову продукцію. Запровадження систем управління безпекою харчових продуктів вимагає законодавство Європейського Союзу, США, Канади, Японії, Нової Зеландії та багатьох інших країн світу. В Україні застосування систем ХАССП

(НАССР – Hazard Analysis and Critical Control Points) є обов'язковим для всіх підприємств, які займаються виробництвом або введенням в обіг харчових продуктів. Цього вимагають Закони України «Про безпечність та якість харчових продуктів» (Ст. 20. *Обов'язки виробників та продавців (постачальників:)... б. Особи, які займаються виробництвом або введенням в обіг харчових продуктів, повинні: ... 2) застосувати санітарні заходи та належну практику виробництва, системи НАССР та/або інші системи забезпечення безпечності та якості під час виробництва та обігу харчових продуктів*) [2] та «Про дитяче харчування» (Ст. 9. *Основні вимоги до виробництва продуктів дитячого харчування: ... 3. Виробники продуктів дитячого харчування зобов'язані застосовувати на своїх підприємствах санітарні заходи та належну практику виробництва, систему аналізу ризиків та контролю (регулювання) у критичних точках (НАССР) чи інші системи забезпечення безпечності та якості...*) [3].

Запровадження системи управління безпечністю харчових продуктів на базі концепції НАССР надає підприємству змогу: гарантувати випуск безпечної продукції за рахунок систематичного контролю на всіх стадіях виробництва; належним чином керувати всіма небезпечними чинниками, які загрожують безпечності харчових продуктів, – запобігати, усувати чи мінімізувати їх; гарантувати, що харчові продукти є безпечними на момент їх споживання в їжу; забезпечити належні гігієнічні умови виробництва у відповідності з міжнародними нормами; демонструвати відповідність застосовним законодавчим та нормативним вимогам щодо безпечності харчових продуктів; зміц-

нити довіру споживачів, замовників та органів нагляду до продукції, що виробляється та підвищити імідж підприємства; розширити мережу споживачів продукції та вийти на закордонні ринки; підвищити відповідальність персоналу за випуск безпечної продукції та забезпечити розуміння всіма робітниками підприємства першорядної важливості аспектів безпечності продукції.

В основу стандартів та системи управління безпечністю харчових продуктів покладено Концепцію НАССР «Аналізування небезпечних чинників і критичні точки керування» [4], настанови щодо застосування якої викладено в стандарті Комісії Кодекс Аліментаріус САС/RCP 1–1969 (Rev. 4–2003) [8] «Рекомендований міжнародний звід правил гігієни харчових продуктів» [7].

Для розроблення та впровадження системи управління безпечністю харчових продуктів необхідно реалізувати декілька принципів ХАССП, які представляють собою узагальнене формулювання вимог: провести аналіз небезпечних чинників; визначити критичні точки керування (КТК); установити критичну(-і) межу(-і); установити систему моніторингу КТК; установити коригувальну дію, яку буде виконано, коли моніторинг покаже, що конкретна КТК перебуває поза керуванням; установити процедури перевіряння для підтвердження того, що система НАССР функціонує результативно; установити порядок документування всіх процедур та ведення протоколів, доречних до цих принципів та їх застосування.

Пізніше на базі концепції ХАССП розроблено декілька стандартів, які застосовуються в окремих країнах і регіонах або в окремих ланках харчового ланцюга. Найрозповсюдженішими є наступні стандарти:

- ❖ **ISO 22000:2005** «Системи управління безпечністю харчових продуктів» – вимоги до будь-яких організацій харчового ланцюга (стандарт, розроблений Міжнародною організацією зі стандартизації (ISO));
- ❖ **BRC (British Retail Consortium Global Standard)** – британський стандарт асоціації роздрібних торгівців;
- ❖ **IFS (International Food Standard)** – міжнародний стандарт роздрібних торгівців;
- ❖ **Dutch HACCP** – голландський стандарт на систему ХАССП;
- ❖ **FSSC 22000:2010** – стандарт для виробників окремих категорій харчових продуктів, що поєднує вимоги ISO 22000:2005 та PAS 220:2008, прийнятий об'єднанням спеціалістів з харчової безпеки Global Food Safety Initiative (GSFI).

В Україні з 1 липня 2003 р. діє національний стандарт ДСТУ 4161-2003 «Системи управління безпечністю харчових продуктів. Вимоги» [5]. З 1 серпня 2007 р. набув чинності національний стандарт ДСТУ ISO 22000:2007 (ідентичний міжнародному стандарту ISO 22000:2005) [6]. У зв'язку з певними складнощами виконання українськими підприємствами вимог стандарту ДСТУ ISO 22000 (наприклад, орендовані, а не власні виробничі приміщення) деякий час ці два стандарти діють паралельно. Процес впровадження ДСТУ ISO 22000 для підприємств, на яких функціонує система управління безпечністю харчових продуктів у відповідності з ДСТУ 4161-2003, буде легшим, ніж для підприємств, які розпочинають цю роботу з «нуля», тому що обидва ці стандарти базуються на принципах HACCP і на засадах системного керування.

Стандарт ДСТУ ISO 22000:2007 поєднує загальновизнані ключові елемен-

ти [6]: інтерактивне інформування; системне керування; програми-передумови; принципи ХАССП. Вимоги стандарту можуть бути використані для створення системи управління безпечністю харчових продуктів всіма організаціями, які безпосередньо чи опосередковано приймають участь у харчовому ланцюзі. Варто зазначити, що стандарт ДСТУ ISO 22000 максимально узгоджений з ДСТУ ISO 9001 для уможливлення їх сумісного застосування.

Запровадження системи управління безпечністю харчових продуктів на підприємстві – тривалий процес, який стосується всіх служб і всього персоналу. Він не обмежується лише розробкою документації та наведенням елементарного порядку на виробництві. Для запровадження дієвої системи управління безпечністю харчових продуктів необхідне, передусім, навчання найвищого керівництва, групи HACCP, персоналу, що виконує роботи, які впливають на безпечність продуктів та осіб, відповідальних за здійснення оперативного контролю. Може виникнути потреба в змінненні технологічних процесів або методів пакування, перегляді вимог до постачальників сировини та матеріалів, або навіть і в заміні виробничого устаткування чи переплануванні приміщень. Але найважливішим, мабуть, є те, що в процесі запровадження системи змінюється психологія працівників усіх рівнів, приходить усвідомлення важливості питань, пов'язаних з безпечністю продукції, формується розуміння того, яким має бути сучасне управління організацією, щоб досягнути найбільшої результативності щодо забезпечення харчових продуктів.

Під час розробки системи підприємство має змогу використовувати такі настанови:

- ❖ **ДСТУ-Н ISO/TS 22004:2009** (ISO/TS 22004:2005) «Системи управління безпечністю харчових продуктів. Настанова щодо застосування ISO 22000:2005»;
- ❖ **ДСТУ ISO 22005:2009** (ISO 22005:2007) «Простежуваність у кормових та харчових ланцюгах. Загальні принципи та основні вимоги щодо розроблення та запровадження системи»;
- ❖ **PAS 220:2008** «Програми-передумови харчової безпеки для харчових виробництв» – стандарт, розроблений Британським інститутом стандартів;
- ❖ **ISO/TS 22002-1:2009** «Програми – передумови для безпечності харчових продуктів. Частина 1. Харчова промисловість».

Висновок. Сертифікацію якості продукції та послуг, а також системи управління безпечністю харчових продуктів підприємства слід здійснювати на добровільній основі з метою демонстрації її відповідності нормативним вимогам, гарантування безпечності продукції, підвищення довіри з боку замовників, споживачів та органів контролю.

Джерела

1. ДП «Укрметртестстандарт» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.certsystems.kiev.ua/iso-9001/sistemi-upravleniya-kachestvom-po-iso-9001.html>.
2. Закон України «Про безпечність та якість харчових продуктів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80?test=XX7MfyrcSgkyOvTIZiCm8A4KNI4Iqs80msh8Ie6>.
3. Закон України «Про дитяче харчування» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/142-16>.
4. Концепція НАССР «Аналізування небезпечних чинників і критичні точки

керування» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://vet.in.ua/menu/articles.php?id_article=22.

5. Національний стандарт ДСТУ 4161-2003 «Системи управління безпечністю харчових продуктів. Вимоги» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://normativ.ucoz.org/_ld/4/447_DSTU_4161.pdf.

6. Національний стандарт ДСТУ ISO 22000:2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.google.com.ua/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q=%D0%94%D0%A1%D0%A2%D0%A3+ISO+22000:2007&*.

7. Рекомендований міжнародний звід правил гігієни харчових продуктів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.certsystems.kiev.ua/uk/dstu-4161-ili-iso-22000/sistemi-upravlinnya-bezpekoxy-harchovix-produktiv-xassp-za-dstu-4161-abo-iso-22000.html>.

8. Стандарт Комісії Кодекс Аліментаріус САС/RCP 1–1969 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fao.org/fao-who-codexalimentarius/codex-home/ru/>.

Kotenko R.M. INNOVATIONS IN THE SYSTEM OF STANDARDIZING PRODUCTS AND SERVICES QUALITY. *This article provides information on standards of quality products and services existing in the developed world and their adaptation to the state standards of Ukraine. The history and functioning of the International Organization for Standardization (ISO), the first European organizations for standardization has been revealed. Evolutionary processes of implementation of ISO 9000 and 9001 in Ukraine have been researched. Advanced standards that should be implemented in our country to integrate Ukraine into the international community have been described.*

Special attention is paid to the system of food safety management at ISO 4161 or

ISO 22000. It is established that in Ukraine there are certain difficulties in meeting standard requirements of ISO 22000 which is being applied parallel with ISO 4161-2003 standard. The process of implementation of ISO 22000 for enterprises operating a system of food safety in accordance with ISO 4161-2003 will be easier than for businesses that start this work from «zero» because both standards are based on HACCP principles and system management.

Certification of quality products and services and the system of food safety management should be carried out on a voluntary basis to demonstrate its compliance with regulatory requirements, ensure product safety and increase the confidence of customers, consumers and regulatory authorities.

Keywords: standard, certification, Ukrainian national standardization system, ISO, HACCP.

Котенко Р.М. НОВОВВЕДЕНИЯ В СИСТЕМЕ СТАНДАРТИЗАЦИИ КАЧЕСТВА ПРОДУКЦИИ И УСЛУГ. В статье наведена інформація о действующих в развитых странах мира стандартах качества продукции и услуг, их адаптации к государственным стандартам Украины.

Наведена характеристика истории создания и функционирования Международной организации стандартизации, первых европейских организаций стандартизации. Определены эволюционные процессы внедрения международных стандартов ISO серии 9000 и 9001 в Украине. Описаны перспективные стандарты, необходимые к введению в действие в нашем государстве с целью интеграции Украины в международное сообщество.

Отдельное внимание обращено на систему управления безопасностью пищевых продуктов за ДСТУ 4161 или ISO 22000. Установлено, что в Украине возникают некоторые трудности исполнения предприятиями требований стандарта ДСТУ ISO 22000, поэтому действующим параллельно остается и стандарт ДСТУ 4161-2003. Процесс внедрения ДСТУ ISO 22000 для предприятий, на которых функционирует система управления безопасностью пищевых продуктов в соответствии с ДСТУ 4161-2003, будет легче, чем для предприятий, начинающих эту работу с «нуля», потому что оба эти стандарты базируются на принципах HACCP и засадах системного руководства.

Ключевые слова: стандарт, сертификация, ДСТУ, ISO, HACCP.

УДК 338.482:06

МІЖНАРОДНІ ТУРИСТИЧНІ ВИСТАВКОВІ ЗАХОДИ ЯК ІНСТРУМЕНТ
РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

А.П. Зарічняк, В.В. Шикеринець

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Стаття присвячена актуальним питанням проведення міжнародних туристичних виставкових заходів у сучасних умовах. На даний час в різних країнах світу щорічно проводяться десятки міжнародних туристичних ярмарків, виставок, бірж, які допомагають підвищувати авторитет підприємств, набувати досвіду професійних контактів, підвищувати рівень кваліфікації працівників, формувати суспільну думку про підприємство-учасника, демонструючи загальні досягнення підприємства в його стосунках із клієнтами, конкурентами, фінансовими органами та засобами масової інформації.

Авторами виокремлено якісні критерії класифікації міжнародних виставкових заходів у сфері туризму. У роботі розглянуто та систематизовано окремі кількісні показники провідних міжнародних та вітчизняних туристичних заходів у 2016 р. В основу дослідження лягли дані організаторів, офіційних видань та міжнародних баз даних.

Враховуючи специфіку міжнародних виставкових заходів, зосереджено увагу на тому, що їх головними перевагами в галузі туризму є можливість отримати вичерпну інформацію про кон'юнктуру ринку туристичних послуг та тенденції його розвитку, проаналізувати пропозиції конкурентів, збільшити обсяги продажів, розширити ринки збуту, налагодити співпрацю із представниками засобів масової інформації, отримати доступ до сучасних

технологій та інновацій у сфері гостинності, заявити про себе як про успішну компанію.

Ключові слова: виставкова діяльність, виставка, ярмарок, біржа, салон, FITUR, ITB Berlin, WTM London.

Постановка проблеми. В сучасних умовах виставкова діяльність виступає ефективним ринковим інструментом, який забезпечує зростання національного та міжнародного товарообміну, сприяє залученню інвестицій. Виставкові заходи відображають кон'юнктуру ринку, формують сприятливе інформаційне поле, активізують фінансові потоки, відіграють важливу роль у розвитку внутрішньої та зовнішньої торгівлі, сприяють зміцненню міжнародних зв'язків, забезпечують впровадження нових технологій та інновацій. Важливою складовою виставкової індустрії є спеціалізовані міжнародні заходи тематичного напрямку «Туризм. Відпочинок. Дозвілля». Щорічно у світі відбувається понад 100 таких заходів [1, с. 207]. Участь вітчизняних туристичних компаній у міжнародних виставках є дуже обмеженою. Це зумовлено не тільки високим рівнем витрат на таке представництво, але й відсутністю належної інформації про існуючі міжнародні туристичні виставкові заходи, переваги та можливості, які вони відкривають перед експонентами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових публікацій засвідчує поступове зростання уваги

вітчизняних дослідників до теоретичних, методологічних та практичних аспектів виставкової діяльності. У науковій літературі розкрито окремі аспекти управління суб'єктами виставкового бізнесу, що стосуються планування та проведення виставкових заходів (Вдовічана О.Г., Гуріна Н.Д., Карпенко Н.В., П'ятницька Г.Т.), аудиту виставкової статистики (Кирилко Н.М.), підвищення ефективності виставкових заходів (Антонів О.М., Сюрко Л.Є.). Сучасний стан та тенденції розвитку виставкового бізнесу проаналізовані в монографії Т. Ткаченко та Т. Дубляк [6]. Однак питання, пов'язані з організацією та проведенням міжнародних туристичних виставкових заходів, поки що не знайшли належного висвітлення. Окремі аспекти проблеми розглянуті у публікаціях В. Даниленко-Кульчицької [1] та Г. Смирнова [4; 5].

Виклад основного матеріалу. Сучасні виставки відкривають перед суб'єктами ринку туристичних послуг широкі можливості для одночасного поширення та отримання значної кількості економічної, технічної, комерційної інформації. Ефект виставки посилюється за рахунок її масового характеру та значної кількості контактів. Це дозволяє виставковим заходам бути більш ефективним інструментом збуту туристичної продукції у порівнянні з іншими. За даними Центру досліджень виставкової індустрії (CEIR – Center for Exhibition Industry Research), 90% відвідувачів виставкових заходів, які приймають кінцеве рішення про купівлю різних видів продукції, вважають виставки первинним джерелом інформації [4, с. 23].

Участь у спеціалізованих туристичних виставках є важливим видом просування та збуту туристичного продук-

ту. Основна мета виставкової діяльності, з одного боку, допомогти споживачам та компаніям (продавцям послуг) зорієнтуватися у величезній кількості туристичних пропозицій, а з іншого – допомогти туроператорам знайти партнерів зі збуту в інших країнах і регіонах, які здатні якісно та кількісно задовольняти їх вимоги. Участь у туристичних виставках – це ефективна діяльність з розширення партнерських зв'язків. Одночасно це складний комплекс прийомів та засобів, що відображають основні елементи маркетингового комплексу – рекламу (друковану, стендову тощо), пропаганду, особистий продаж (праця стендистів), стимулювання збуту, розподіл сувенірів тощо [2, с. 375].

Основними видами сучасних міжнародних виставкових заходів є виставка, ярмарок, біржа та салон.

В сучасній науковій літературі терміни «виставка» та «ярмарок» часто використовують як тотожні, що зумовлено спільними характерними рисами (орієнтація на визначений сегмент ринку, обмежена тривалість у часі тощо). Водночас існують відмінності організаційного характеру, що відображені у визначеннях. Так, «Концепція розвитку виставково-ярмаркової діяльності» дає визначення виставки як заходу, що «пов'язаний з демонстрацією продукції, товарів та послуг, який сприяє просуванню їх на внутрішній та зовнішній ринок з урахуванням його кон'юнктури, створенню умов для проведення ділових переговорів з метою укладення договорів про постачання або протоколів про наміри, утворення спільних підприємств, отримання інвестицій» [3, с. 15].

Ярмарок, за визначенням Всесвітньої асоціації виставкової індустрії (UFI), – це «ринковий захід, який проводиться із визначеною тривалістю та

періодичністю, на якому велика кількість підприємств представляє основний асортимент продукції однієї або декількох галузей промисловості та здебільшого реалізує її на основі представлених зразків» [6, с. 34].

Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що туристична виставка – це короткостроковий періодичний захід, що проводиться зазвичай в одному й тому ж місці, в рамках якого значна кількість компаній (експонентів) інформують споживачів про існуючі турпродукти та здійснюють гуртовий продаж туристичної продукції. Особливістю міжнародних туристичних виставок є чітка орієнтація на професійних відвідувачів та обмеження доступу (повне або часткове) для широкого загалу.

Туристичний ярмарок – це ринковий захід, який проводиться у визначені строки з певною періодичністю і має на меті гуртовий продаж туристичної продукції через презентацію її зразків.

Туристична біржа – це комерційна демонстрація та продаж туристичної продукції. Особливістю заходу є час проведення – коли закінчується або починається активна реклама турів на наступний рік [4, с. 24].

Туристичний салон – це виставковий захід, що ставить за першочергову мету встановлення зв'язків між виробниками та продавцями туристичної продукції через надання реклами, каталогів, формування пропозицій та укладення угод.

Найпопулярніші міжнародні туристичні виставкові заходи представлені у табл. 1.

Таблиця 1

Міжнародні туристичні виставкові заходи у 2016 р.

<i>Назва та місце проведення заходу</i>	<i>Дата проведення</i>	<i>Виставкова площа, м²</i>	<i>Кількість експонентів</i>	<i>Кількість відвідувачів</i>
Міжнародний туристичний ярмарок «FITUR» (Мадрид, Іспанія)	20.01–24.01.2016	57 610	9 605	231 677
Міжнародна туристична біржа «ВІТ» (Мілан, Італія)	11.02–13.02.2016	13 459	2 000	50 000
Міжнародна туристична біржа «ITB Berlin» (Берлін, ФРН)	9.03–13.03.2016	88 320	10 000	180 000
Міжнародна туристична виставка «Інтурмаркет» (Москва, Російська Федерація)	19.03–22.03.2016	28 000	1 340	72 500
МІТТ – Московська міжнародна виставка «Подорожі і туризм» (Москва, Російська Федерація)	23.03–26.03.2016	53 000	1 624	28 035
Міжнародна туристична виставка УІТТ «Україна – подорожі та туризм» (Київ, Україна)	30.03–1.04.2016	5 797	248	15 989
Міжнародна туристична виставка «IMEX Frankfurt» (Франкфурт-на-Майні, ФРН)	19.04–21.04.2016	18 000	3 500	8 932
Міжнародна туристична виставка «Arabian Travel Market» (Дубай, ОАЕ)	25.04–28.04.2016	25 000	2 800	40 000

Продовження табл. 1

Міжнародний туристичний салон «Україна» UITM (Київ, Україна)	5.10–7.10.2016	–	123	8 782
Міжнародна туристична виставка «World Travel Market» (Лондон, Великобританія)	7.11–9.11.2016	42 000	4 610	49 275
Міжнародна туристична виставка «China International Travel Mart» (Шанхай, КНР)	11.11–13.11.2016	57 500	1 088	80 000
Міжнародна туристична виставка «Philoxenia» (Салоніки, Греція)	18.11–20.11.2016	20 000	621	20 000

Центром міжнародної туристичної виставкової індустрії продовжує залишатися Європа. Станом на 2016 р. найбільшим міжнародним туристичним виставковим заходом за кількістю відвідувачів став 36-й Міжнародний туристичний ярмарок «FITUR» у Мадриді (Іспанія). Протягом п'яти днів виставкові павільйони «Feria de Madrid» відвідали 231 677 осіб, з яких 124 659 – фахівці сфери туризму та гостинності. Значення заходу для галузі підтверджує якісний склад сегменту професійних відвідувачів: 39% – очільники та директори компаній, 35% – комерційні директори та керівники маркетингових відділів, 20% – фінансові консультанти та радники. Загалом на стендах «FITUR» було представлено 9 605 компаній зі 165 країн світу [10].

Міжнародна туристична біржа (Borsa Internazionale del Turismo, BIT) – знакова подія в туристичному житті Італії, на якій представлені найкращі пропозиції профільних компаній. Даний захід туристичної тематики проводиться щороку в павільйонах виставкового центру Fieramilano. За 30 років проведення склалося коло постійних учасників, що представляють найбільші туристичні фірми Італії та Європи, але з кожним роком їх кількість збільшується, розши-

рюється діапазон представлених країн. В 2016 р. участь у туристичній біржі взяли 2 тис. компаній та близько 50 тис. відвідувачів. Ключові події висвітлювали 1 500 акредитованих журналістів та 100 блогерів [7].

Програма BIT передбачає презентації, круглі столи, майстер-класи, семінари з найбільш актуальних проблем туризму, розвитку мережі послуг з оренди автомобілів і яхт, спортивного спорядження, організації сімейних і весільних подорожей, винних турів і прогулянок вихідного дня тощо.

Одним із найвпливовіших міжнародних виставкових заходів є Міжнародна туристична біржа в Берліні («ITB Berlin»). На думку фахівців, захід, який проводиться з 1966 р., є надійним індикатором стану галузі, оптимально відображає головні тенденції розвитку ключових сегментів міжнародного туризму [13].

ITB Berlin традиційно відбувається за наступними напрямками: діловий туризм; культурний туризм; морські та річкові круїзи; оренда приватних апартаментів; електронна торгівля; мобільні туристичні послуги; пригодницький туризм; туризм для клієнтів з нетрадиційною сексуальною орієнтацією; молодіжний туризм; оздоровчий туризм;

стажування та кар'єра в сфері туризму; тренди і новини галузі; туристичні технології [1, с. 209].

За даними організаторів, у 2016 р. на 50-й туристичній біржі було представлено 10 тис. експонентів зі 187 країн світу. Протягом п'яти днів 26 павільйонів виставкового комплексу Messe Berlin відвідали близько 180 тис. осіб, з яких 2/3 – фахівці сфери туризму та гостинності. У своїх компаніях та організаціях 87% професійних відвідувачів Міжнародної туристичної біржі в Берліні ухвалюють або суттєво впливають на прийняття рішень про купівлю товарів та послуг [8]. Як наслідок, сума комерційних угод, укладених в рамках ITB Berlin 2016, склала близько 7 млрд. євро [14].

Туристична біржа в Берліні є також важливою медійною подією. У 2016 р. участь у заходах прийняли 110 урядових делегацій та 45 послів держав. Роботу провідної німецької туристичної платформи висвітлювали більше 5 тис. акредитованих журналістів (із 76 країн світу) та 450 блогерів (з 34 країн світу) [12].

Важливою складовою Міжнародної туристичної біржі в Берліні є конгрес ITB Convention, який проводиться з 2004 р. На сьогодні ITB Convention є найбільшою у світі платформою b2b, в рамках якої тривають дискусії навколо найважливіших питань туристичної галузі, пропонуються рішення і демонструються приклади з практики сьогодення, здатні суттєво вплинути на ситуацію в майбутньому, аналізуються особливості та перспективи розвитку туристичних ринків. В 2016 р. кількість учасників туристичного конгресу склала 26 000 осіб. Протягом чотирьох днів за участю 400 спікерів відбулося 200 тематичних сесій та семінарів. Провід-

ною темою ITB Convention 2016 стали сучасні цифрові технології та особливості їх використання в туризмі в рамках концепції «Подорожі 4.0» [15].

У туристичній сфері ФРН та Європи помітне місце також посідає міжнародна виставка IMEX Frankfurt, яка з 2003 р. проходить у Франкфурті-на-Майні. Щороку виставка збирає фахівців туристичного бізнесу, інтереси яких зосереджені в сфері інсентив-туризму та конгрес-менеджменту. Учасниками IMEX є представники національних туристичних агентств та департаментів, асоціацій та професійних об'єднань, туристичних бюро, готельних комплексів, конгрес-центрів, івент-агенцій. Важливою складовою виставки є програма професійної перепідготовки, яка здійснюється за підтримки Ради промислових конгресів (СІС). В 2016 р. організаторам вдалося залучити 3,5 тис. експонентів зі 150 країн світу, 8 932 фахівців та понад 250 представників ЗМІ [11].

Провідним туристичним виставковим заходом Великобританії є міжнародна виставка «Всесвітній ринок подорожей» (World Travel Market, WTM) у Лондоні, яка проводиться з 1980 р. Виставка розрахована винятково на професійних відвідувачів (перші два дні вхід відкритий тільки за запрошеннями) і проходить в одному з найсучасніших виставкових комплексів британської столиці – ExCel. Тематика виставки охоплює 38 секторів сучасного туристичного бізнесу – від пекідж-турів до екстремального відпочинку. Виставкові стенди розділені за регіональним принципом на кілька великих блоків: Європа, Великобританія та Ірландія, Близький Схід, Африка, Північна та Південна Америки, Азія, а також загальний розділ Global Village. Окремі майданчики при-

свячені експозиції техніки Travel Tech Show та гастрономічній тематиці.

Згідно даних організаторів, 37-а World Travel Market London 2016 стала найуспішнішою в історії. Участь у виставці взяли 4 610 експонентів зі 182 країн світу та 49 275 відвідувачів, що у свою чергу дозволило встановити більше 865,5 тис. ділових контактів на стендах учасників та укласти комерційні угоди на загальну суму близько 2,8 млрд. фунтів [22].

Для туристичного бізнесу Греції центральною подією є щорічна міжнародна виставка «Philoxenia», яка проходить у Міжнародному виставковому центрі м. Салоніки. Виставка відображає усі сучасні тенденції світового туризму. Її роботу супроводжують міжнародна виставка готельного обладнання Hotelia, а також спеціалізований відділ, присвячений оздоровчому туризму PhiloxeniaSpa. В 2016 р. на площі близько 20 000 м² розмістили свої стенди 621 експонент із 34 країн світу. Виставкові павільйони відвідали близько 20 тис. осіб (на 46% більше у порівнянні з попереднім 2015 р.). Протягом трьох днів в рамках виставки було проведено близько 5 500 ділових зустрічей та переговорів [18].

Міжнародна виставка «Arabian Travel Market» (ATM) в м. Дубай є найбільшим туристичним виставковим заходом Близького Сходу. Починаючи з 1994 р. кількісні показники виставки щорічно зростають в середньому на 10%, що співпадає із загальною динамікою перетворення регіону на один із провідних туристичних центрів світу. В 2016 р. участь у виставці взяли 2 800 експонентів із 86 країн світу на близько 40 тис. відвідувачів. Загальна сума укладених комерційних угод протягом чотирьох днів заходу склала 2,5 млрд. доларів [19].

Найбільшим міжнародним туристичним заходом Азії є виставка «China International Travel Mart» (CITM), яка з 1998 р. проводиться по чергово в китайських містах Шанхай та Куньмін. CITM відбувається за підтримки Китайської національної туристичної адміністрації (CNTA) та Управління цивільної авіації Китаю. В 2016 р. організаторам вдалося залучити 1 088 експонентів (з яких 410 – іноземні компанії та представництва), які розмістилися на 2 593 стендах. Під час виставки було підписано більше 3 500 контрактів та угод. На виставку завітали близько 80 тис. відвідувачів [9].

Вітчизняні міжнародні туристичні виставки в кількісних вимірах суттєво поступаються відомим закордонним аналогам. Центральною подією у житті вітчизняного туристичного бізнесу є міжнародна виставка UITT – «Ukrainian Industry of Travel and Tourism» («Українська індустрія подорожей та туризму»), організаторами якої виступають компанії «Прем'єр-Експо» (Україна) та ITE Travel (Велика Британія). Виставка проходить за підтримки Всесвітньої туристичної організації (UNWTO) та Департаменту туризму і курортів Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. В 2016 р. до участі у 22-й виставці UITT організаторам вдалося залучити 248 учасників із 28 країн світу. Протягом трьох днів виставкові павільйони Міжнародного Виставкового Центру у Києві відвідало 15 989 осіб [21].

Участь у 23-у Міжнародному туристичному салоні «Україна» – UITM 2016 взяли 123 туроператори, національні і регіональні туристичні асоціації та організації, авіакомпанії, аеропорти, готелі, санаторії, бази відпочинку, страхові компанії, компанії сфери ІТ в туризмі, представництва більш ніж 21 країни

світу. Увага організаторів традиційно була зосереджена на діловій програмі. Окрім семінарів, презентацій нових туристичних напрямків та послуг туристичних операторів, готелів та компаній зі сфери Інтернет-технологій, були проведені ряд круглих столів, форумів, конференцій, міжнародний аероконгрес. Виставку відвідали 8 782 фахівців туристичної галузі [20].

Розглянуті міжнародні виставки мають свої особливості, однак загалом з точки зору експонентів дозволяють:

- отримати детальну інформацію про клієнтів та їх очікування;
- створити (або розширити) базу даних контактів;
- зміцнити репутацію в професійному середовищі;
- привернути увагу до існуючих туристичних продуктів та послуг;
- збільшити обсяги продажів, розширити ринку збуту;
- в стислі терміни проаналізувати позиції конкурентів;
- оцінити маркетинговий потенціал компанії;
- зберігати і посилювати свої позиції на ринку;
- знайти нових партнерів по бізнесу і розширити співпрацю з уже існуючими;
- вертикально експлуатувати канал дистрибуції і крос-продажу;
- отримати необхідні для роботи матеріали та каталоги;
- отримати доступ до сучасних технологій та інновацій у сфері гостинності;
- налагодити співпрацю із представниками засобів масової інформації;
- заявити про себе як про успішну компанію.

Висновки. Загалом можна стверджувати, що сучасні міжнародні туристичні виставкові заходи є важливим інструментом розвитку туризму як на національному, так і на міжнародному рівнях. Вони максимально відображають актуальний стан та тенденції розвитку ринку туристичних послуг. Особливістю міжнародних туристичних виставок, ярмарків, бірж та салонів є формування унікального бізнес-середовища, в якому понад 80% професійних відвідувачів ухвалюють або суттєво впливають на прийняття рішень про купівлю товарів та послуг. Перспективи подальших досліджень в цьому напрямі пов'язані з аналізом участі вітчизняних туристичних компаній, організацій та асоціацій у провідних міжнародних туристичних виставкових заходах.

Література та джерела

1. Даниленко-Кульчицька В.А. Особливості міжнародних туристичних заходів / В.А. Даниленко-Кульчицька // Сталій розвиток економіки. – 2014. – № 1. – С. 207–212.
2. Дурович А.П. Маркетинговые исследования в туризме / А.П. Дурович. – СПб : Питер, 2008. – 384 с.
3. Концепція розвитку виставково-ярмаркової діяльності : Затв. Пост. КМ України від 22.08.2007 №1065 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 65. – С. 15.
4. Смирнов І.Г. Виставковий маркетинг у туризмі: теоретичні засади та практичний вимір / І.Г. Смирнов // Географія та туризм. – 2010. – Вип. 4. – С. 22–35.
5. Смирнов І.Г. Логістика виставкової діяльності: світовий та український досвід / І.Г. Смирнов // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2014. – № 4. – С. 62–71.
6. Ткаченко Т.І. Виставковий бізнес : монографія / Т.І. Ткаченко, Т.П. Дубляк. – К. : КНТЕУ, 2016. – 244 с.

7. BIT Figures from the 2016 Edition [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bit.fieramilano.it/en/facts-and-figures>.

8. Brief analysis of the exhibitors' survey ITB Berlin 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.itb-berlin.de/media/itb/itb_dl_en/ITB_Analysis_Exhibitors_Visitors_Survey.pdf.

9. China International Travel Mart 2017: Exhibition Invitation Manual [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.citm.com.cn/UploadFile/files/2017-3-16/94f9fcd6-1abc-4fec-9689-9086fd5cafc6.pdf>.

10. FITUR. International Tourism Trade Fair [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.expodatabase.com/tradeshaw/fitur-international-tourism-trade-fair-1651.html>.

11. IMEX 2016 Show Stats [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imex-frankfurt.com/media/888276/imex-show-stats-2016.pdf>.

12. ITB Berlin 2017: Positive economic forecasts give the global travel industry a boost [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.itb-berlin.de/en/Press/PressReleases/News_39703.html?referrer=/en/Press/PressReleases/#news-en-39703.

13. ITB Berlin: 50th anniversary of a global success story [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.itb-berlin.de/media/itb/itb_dl_en/itb_itb_berlin_en/PM_50_Jahre_ITB_Berlin_History_en.pdf.

14. ITB Berlin. Trade visitor information [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.itb-berlin.de/media/itb/itb_dl_en/itb_visitors/trade_vistor_flyer.pdf.

15. ITB Convention Program (9–12 March 2016) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.itb-kongress.de/media/itbk/itbk_dl_all/itb_convention_program_2016_stand_25_02_2016.pdf.

16. МІТТ 2016. Отчет по итогам выставки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mitt.ru/www_mitt/files/96/96fc451d-9cb2-44e9-b6aa-8ad157d7df82.pdf.

17. М+А expodatabase [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.expodatabase.com>.

18. Philoxenia-Hotelia: The largest tourism event in the Balkans [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://philoxenia.helexpro.gr/en/press20161121>.

19. The history of Arabian Travel Market [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://arabiantravelmarket.wtm.com/about-the-show/history-of-the-show/>.

20. UITM 2016. Пост-реліз [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukraine-itm.com.ua/ukr/postrelise>.

21. UIIT 2016. Отчет о выставке [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uitt-kiev.com/upload/downloads/UIIT_2016_post_show_report.pdf.

22. WTM London 2016 Brochure [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://london.wtm.com/RXUK/WTM%20London%202016%20Brochure%20Online.PDF?v=636052283834723675&v=636052283834723675>.

Zarichnyak A.P., Shykerynets V.V.
INTERNATIONAL TOURISM EXHIBITION EVENTS AS A TOOL FOR DEVELOPMENT OF TOURISM INDUSTRY. *The article is devoted to topical issues of international tourism exhibition events in the modern world. Currently, different countries in the world annually host dozens of international tourism fairs, exhibitions, exchanges that help to enhance the credibility of enterprises, gain experience and professional contacts, increase skills of workers. It also contributes to forming public opinion on participating companies, demonstrating the overall achievements of enterprises in their relations with customers, competitors, financial bodies and media.*

The authors have selected qualitative criteria for the classification of international exhibition events in the field of tourism. The study discusses and systematizes the individual quantitative indicators of leading international and domestic tourism events in 2016. The study was based

on data of organizers, official publications and international databases.

Given the specificity of international exhibitions, the attention is focused on the fact that the main advantage in the sphere of tourism is the opportunity to obtain a comprehensive information on the state of the tourism market and its development trends, analyze the proposals of competitors, increase sales, expand the market, establish cooperation with representatives of the media, access modern technologies and innovations in the sphere of hospitality. The conclusions outline prospects for further research.

Keywords: exhibition activities, exhibition, fair, exchange, market, FITUR, ITB Berlin, WTM London.

Зарічняк А.П., Шикеринець В.В. МЕЖДУНАРОДНЫЕ ТУРИСТИЧЕСКИЕ ВЫСТАВОЧНЫЕ МЕРОПРИЯТИЯ КАК ИНСТРУМЕНТ РАЗВИТИЯ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ. Статья посвящена актуальным вопросам проведения международных туристических выставочных мероприятий в современных условиях. На сегодня в разных странах мира ежегодно проводятся десятки международных туристических ярмарок, выставок, бирж, которые помогают повышать авторитет предприятий, приобретать опыт профессиональных контактов, повышать уровень квалификации сотрудников, формировать общественное мнение о предприятии-

участнике, демонстрируя общие достижения предприятия в его отношениях с клиентами, конкурентами, финансовыми органами и средствами массовой информации.

Авторами выделены качественные критерии классификации международных выставочных мероприятий в сфере туризма. В работе рассмотрены и систематизированы отдельные количественные показатели ведущих международных и отечественных туристических мероприятий в 2016 г. Исследование основывается на данных организаторов, официальных изданий и международных баз данных.

Учитывая специфику международных выставочных мероприятий, сосредоточено внимание на том, что их главными преимуществами в области туризма является возможность получить исчерпывающую информацию о конъюнктуре рынка туристических услуг и тенденции его развития, проанализировать предложения конкурентов, увеличить объемы продаж, расширить рынки сбыта, наладить сотрудничество с представителями средств массовой информации, получить доступ к современным технологиям и инновациям в сфере гостиничного бизнеса, заявить о себе как об успешной компании.

Ключевые слова: выставочная деятельность, выставка, ярмарка, биржа, салон, FITUR, ITB Berlin, WTM London.

УДК 349.442.237.337

ВИДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
У СФЕРІ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ

С.М. Філюк

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

У статті подані нормативно-правова база сільського туризму та подана характеристика державного регулювання в сільському туризмі.

В соціально-економічному контексті сільський туризм теж виступає важливим допоміжним чинником економічного розвитку не тільки держави, а й населення сільськогосподарських районів, оскільки залучає капіталовкладення, сприяє розвитку регіонів. У зв'язку з цим особливого значення набуває створення економіко-правових засад для залучення широких верств населення до туристичної діяльності. Одним із першочергових кроків в цій сфері повинно стати державне регулювання відносин у сфері сільського туризму.

Для впровадження державної політики розвитку сільського туризму необхідні певні фінансово-економічні важелі, що як ніколи потребують теоретичного обґрунтування та політико-правової підтримки.

Такий вид туризму виконує функції оздоровлення та пізнання, даючи можливість міським жителям відпочити на природі, відвідати місцеві пам'ятки, ознайомитися з побутом сучасних сільських мешканців та народними традиціями, які вони зберігають з давніх часів. Сільський туризм розвиває інфраструктуру села, забезпечує селян новими робочими місцями та сприяє надходженню коштів до державного та місцевого бюджетів.

Ключові слова: сільський туризм, нормативно-правова база, державне регулювання.

Постановка проблеми. Проблема соціально-економічної сфери села сприяє пошуку нових джерел забезпечення відродження сільських територій. В таких умовах посилюється значення сільського зеленого туризму, який не потребує наявності у громади туристсько-рекреаційних ресурсів, що робить його привабливим напрямом розвитку для більшості сільських територій України. Такий вид туризму виконує функції оздоровлення та пізнання, даючи можливість міським жителям відпочити на природі, відвідати місцеві пам'ятки, ознайомитися з побутом сучасних сільських мешканців та народними традиціями, які вони зберігають з давніх часів. Сільський туризм розвиває інфраструктуру села, забезпечує селян новими робочими місцями та сприяє надходженню коштів до державного та місцевого бюджетів.

Мета роботи. Дослідження означеної проблеми суттєво ускладнюється ще й тим, що на сьогоднішній день у сучасній науковій думці відсутня єдність у тлумаченні понять, таких як «сільський туризм», «зелений туризм», «сільський, зелений туризм» їх державне регулювання та нормативно-правова база. Тому спробуємо проаналізувати ці поняття, їх сутність і зміст.

Аналіз публікацій та досліджень.

Питання пошуку шляхів вирішення завдань державного регулювання туристичної сфери діяльності, у тому числі сільського зеленого туризму, знайшли відображення в наукових працях Ю. Алексєєвої, В. Бакуменка, І. Валентюк, Є. Козловського, Н. Коніщевої, О.Коротич, М. Костриці, Ю. Куца, В. Лугового, О. Оболенського, М. Пірен, Є. Ромата, Т. Ткаченко, М. Туріянської. Всі ці науковці розглядають державне регулювання сільського зеленого туризму в розрізі управління туристичною сферою, не зупиняючись на умовах надання послуг на території сільських місцевостей.

Результати досліджень. В цьому контексті сільський туризм теж виступає важливим допоміжним чинником економічного розвитку не тільки держави, а й населення сільськогосподарських районів, оскільки залучає капіталовкладення, сприяє розвитку регіонів. У зв'язку з цим особливого значення набуває створення економіко-правових засад для залучення широких верств населення до туристичної діяльності. Одним із першочергових кроків в цій сфері повинно стати державне регулювання відносин у сфері сільського туризму.

Для впровадження державної політики розвитку сільського туризму необхідні певні фінансово-економічні важелі, що як ніколи потребують теоретичного обґрунтування та політико-правової підтримки. В.А. Квартальнов вважає, що державна туристична політика є складовою частиною загальної політики держави і є діяльністю держави з розвитку туристичної індустрії та суб'єктів туристичного ринку, вдосконалення форм туристичного обслуговування громадян і зміцнення на їх

основі свого економічного, політичного й соціального потенціалу [7].

Державне регулювання туризму – це система заходів задля здійснення підтримувальної, компенсаційної та регулювальної діяльності держави, спрямованої на створення нормальних умов ефективного функціонування ринку туризму та вирішення складних соціально-економічних проблем розвитку національної економіки й усього суспільства [8, с. 13]. Державне регулювання є частиною державної туристичної політики і включає в себе систему механізмів з координації та безпосереднього управління цією сферою суспільної діяльності [14, с. 8].

І.В. Валентюк зазначає, що державне управління сферою туризму це вид діяльності держави, суттю якого є здійснення управлінського організуючого впливу на цю сферу шляхом використання повноважень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування через організацію виконання законів, здійснення управлінських функцій з метою комплексного розвитку вітчизняного туризму, а також забезпечення реалізації державної туристичної політики [15, с. 10–11].

Невід'ємним елементом системи управління виступають суб'єкти, їх визначають у науковій літературі як органічну, структурно-функціональну складову частину соціальної системи управління, представлену індивідом або групою людей, наділених владними повноваженнями здійснювати вольовий, моральний та інтелектуальний вплив на інших [3, с. 11].

Галузева система управління туристичною діяльністю в сфері сільського туризму складається з державних органів та недержавних суб'єктів управління, окремою ланкою координації

туристичної діяльності є міжнародні організації. Проаналізуємо діяльність основних суб'єктів управління у сфері туристичної діяльності України.

Н.А. Опанасюк вважає, що Закон переобтяжений положеннями (статті 7, 8, 9 і 11), що визначають перелік органів, які здійснюють регулювання в галузі туризму, та їх повноваження, що є необґрунтованим. По-перше, дані норми не є предметом регулювання галузевого Закону України «Про туризм», оскільки виключно Конституцією України (ст. 6) встановлюються повноваження органів державної влади (Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України та інших) у всіх сферах суспільного життя, а значить вони поширюються і на туристичну галузь. По-друге, вказані положення суперечать ст. 8 Конституції України, оскільки норми Конституції України є нормами прямої дії, а, отже не потребують дублювання. Таким чином, дані статті значно перевантажують Закон нормативним матеріалом з питань, що не є предметом його регулювання, та призводять до необґрунтованого укрупнення законодавчого акту, оскільки не впливають на зміст, межі й коло повноважень цих органів у сфері туризму. Закріплення повноважень зазначених державних органів в Основному Законі є самодостатнім і не вимагає додаткового їх закріплення ще й в галузевому законодавчому акті [11, с.131–132].

Ст. 6 Закону України «Про туризм» визначає основні способи та цілі державного регулювання в галузі туризму, а також основні пріоритетні напрями державної політики в галузі туризму.

Реалізація державної політики в галузі туризму здійснюється шляхом:

- визначення і реалізації основних напрямів державної політики в галузі туризму, пріоритетних напрямів розвитку туризму;
- визначення порядку класифікації та оцінки туристичних ресурсів України, їх використання та охорони;
- спрямування бюджетних коштів на розробку і реалізацію програм розвитку туризму;
- визначення основ безпеки туризму;
- нормативного регулювання відносин у галузі туризму (туристичного, готельного, екскурсійного та інших видів обслуговування громадян);
- ліцензування в галузі туризму, стандартизації і сертифікації туристичних послуг, визначення кваліфікаційних вимог до посад фахівців туристичного супроводу, видачі дозволів на право здійснення туристичного супроводу;
- встановлення системи статистичного обліку і звітності в галузі туризму та курортно-рекреаційного комплексу;
- організації і здійснення державного контролю за дотриманням законодавства в галузі туризму;
- визначення пріоритетних напрямів координації наукових досліджень та підготовки кадрів у галузі туризму;
- участі в розробці та реалізації міжнародних програм з розвитку туризму.

Державне регулювання в галузі туризму здійснюється відповідно до чинного законодавства, мета якого:

- забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на відпочинок, свободу пересування, відновлення і зміцнення здоров'я, на безпеку для життя і здоров'я довкілля, за-

доволення духовних потреб та інших прав;

- безпека туризму, захист прав та законних інтересів туристів, інших суб'єктів туристичної діяльності та їх об'єднань, прав та законних інтересів власників або користувачів земельних ділянок, будівель та споруд;

- збереження цілісності туристичних ресурсів України, їх раціональне використання, охорона культурної спадщини та довкілля, врахування державних і громадських інтересів при плануванні та забудові територій;

- створення сприятливих умов для розвитку індустрії туризму, підтримка пріоритетних напрямів туристичної діяльності.

Основними пріоритетними напрямами державної політики в галузі туризму є:

- удосконалення правових засад регулювання відносин у галузі туризму;

- забезпечення становлення туризму як високорентабельної галузі економіки України, заохочення національних та іноземних інвестицій у розвиток індустрії туризму, створення нових робочих місць;

- розвиток в'їзного та внутрішнього туризму, сільського, екологічного (зеленого) туризму;

- розширення міжнародного співробітництва, утвердження України на світовому туристичному ринку;

- створення сприятливих для розвитку туризму умов шляхом спрощення та гармонізації податкового, валютного, митного, прикордонного та інших видів регулювання;

- забезпечення доступності туризму та екскурсійних відвідувань для дітей, молоді, людей похилого віку, інвалідів та малозабезпечених громадян шляхом

запровадження пільг стосовно цих категорій осіб [11].

Враховуючи специфіку туристичної послуги, що надається фізичною особою на основі особистого господарства з використання особистого майна та приналежність вказаних послуг до сільської території, доречно згадати органи виконавчої влади в сфері аграрної політики. Діяльність, яка стосується агропромислового комплексу і відбувається на сільській території, що підвладна Міністерству аграрної політики та продовольства України. Такий розподіл повноважень впливає із Положення про Мінагрополітики України [16].

Мінагрополітики є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань забезпечення реалізації державної аграрної політики, продовольчої безпеки держави, державного управління у сфері аграрної політики.

До основних завдань Мінагрополітики, що стосується сфери сільського туризму, можна віднести:

- здійснення державного управління у сфері сільського господарства;

- розроблення і здійснення заходів, спрямованих на комплексний розвиток галузей агропромислового виробництва і сільських територій;

- участь у формуванні та реалізації інноваційної, інвестиційної і соціальної політики у сільській місцевості.

Інші центральні органи виконавчої влади в межах своїх повноважень: здійснюють підготовку пропозицій щодо реалізації державної політики в галузі туризму; беруть участь у створенні організаційно-правових та економічних механізмів реалізації державної політики в галузі туризму.

До системи державних органів виконавчої влади, що беруть участь в управлінні туристичною сферою, потрібно також віднести місцеві органи виконавчої влади. Згідно з ст. 118 Конституції України та Закону України від 9 квітня 1999 року № 586 – XIV «Про місцеві державні адміністрації», виконавчу владу в областях і районах, містах Києві та Севастополі здійснюють місцеві державні адміністрації. Відповідно до адміністративно-територіального устрою України, існують обласні, районні державні адміністрації, а також Київська та Севастопольська міські державні адміністрації. У структурі місцевих адміністрацій функціонують управління, відділи або сектори з питань розвитку туризму [16].

Місцеві державні адміністрації в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці в сфері сільського туризму забезпечують:

- виконання Конституції, законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, інших органів виконавчої влади вищого рівня;
- виконання державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку, програм охорони довкілля;
- реалізацію інших наданих державою, а також делегованих відповідними радами повноважень.

Певні повноваження у цій сфері також мають органи місцевого самоврядування. Так, керуючись п. 16 ч. 1 ст. 43 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [17] та на виконання постанови Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2002 року № 583 «Про затвердження Державної цільової програми розвитку туризму і

курортів на 2011–2015 роки» [13], Івано-Франківська обласна рада, наприклад, ухвалила рішення щодо затвердження Програми розвитку туризму в Івано-Франківській області на 2011–2015 роки [16].

Програма передбачає здійснення комплексу заходів щодо удосконалення системи управління туристичною галуззю, зміцнення її матеріальної бази, створення умов для реалізації інвестиційних проєктів, нарощування обсягів надання туристичних послуг за рахунок розширення в'їзного та внутрішнього туризму, розвиток сільського туризму, підвищення якості та розширення асортименту туристичних послуг, підвищення ефективності використання рекреаційних ресурсів та об'єктів історико-культурної спадщини, поліпшення транспортного обслуговування, випуск якісної рекламно-інформаційної продукції.

Повертаючись до законопроекту «Про аграрний туризм та агротуристичну діяльність» [12], розробленого Мінагрополітики, зазначимо, що у ньому не враховано міжнародні традиції сільського туризму та його реальної практики в Україні. Зокрема, як свідчить європейський досвід, нормативне та організаційне забезпечення у сфері сільського туризму регулюється двома державними відомствами – органами управління туристичної галузі та агропромислового сектору. При цьому загальні правила функціонування встановлюються туристичним відомством, а конкретні механізми діяльності – аграрним відомством. Зокрема, автори законопроекту використали термінологію (агротуризм, агротуристичне господарство), що використовується у практиці сільського туризму Польщі, але не проаналізу-

вали всебічно організаційно-правові механізми його функціонування у цій країні. У Польщі допуск агроосель на ринок здійснюється туристичним відомством за умови виконання квартиродавцями мінімальних вимог, які встановлені відповідними стандартами.

Служба аграрного відомства цієї країни відповідає за питання навчання та консультивання власників осель, здійснення кредитної політики. У Польщі, як і в Європейському Союзі загалом, немає визначених юридичних норм і категорій, які відносяться до агротуристичних послуг. Однак організації, які об'єднують послугодавців, наприклад, Польська Федерація сільського туризму «Гостинні господарства», впроваджують власні пакети категоризації та видають господарствам відповідний знак якості у сфері сільського туризму.

У законопроекті «Про аграрний туризм та агротуристичну діяльність», на жаль, не передбачено співпрацю з туристичним відомством та суб'єктами туристичної діяльності. Саме ця співпраця є стрижневою у законопроекті «Про сільський туризм», що опирався на два базових закони «Про туризм» і «Про особисте селянське господарство».

Разом із тим слід зазначити, що запропонований законопроект охоплюючи лише окремих аспект сільського туризму – агротуристичний може бути важливим доповненням до підготовленого раніше законопроекту «Про сільський туризм». Саме останній законопроект відніс надання послуг з сільського туризму до предмету діяльності особистих селянських господарств та одночасно встановив, що діяльність, пов'язана з веденням осо-

бистих селянських господарств, не відноситься до підприємницької. Це положення закону не позбавляє членів особистих селянських господарств права на зайняття підприємницькою діяльністю, проте воно включає їхній обов'язок набувати статусу суб'єкта підприємництва для здійснення тих видів діяльності, що входять до предмету діяльності особистих селянських господарств та для надання послуг з сільського туризму. Незважаючи на це, законодавець створив правову колізію, віднісши послуги з сільського туризму до підприємницької діяльності в Законі України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» [18].

Автори законопроекту «Про сільський зелений туризм» зуміли врахувати особливості цих двох законів України, передбачивши критерії, відповідно до яких можна визначити чи належить сільський туризм до підприємницької діяльності. Слід зауважити, що в деяких європейських країнах у якості критеріїв для відмежування сільського туризму від підприємницької діяльності служить обсяг надаваних послуг та / або сукупний розмір річного прибутку, що отримується відповідно до результатів діяльності в сфері сільського туризму. Перший критерій значною мірою залежить від тривалості сезонної активності сільського туризму в тому чи іншому регіоні, привабливості самого регіону та, відповідно, рівня «заповнюваності», а також від ціни цих послуг. Другий є більш об'єктивним, оскільки дозволяє застосовувати рівний вимір, підхід до широкого кола сільських господарів незалежно від регіональних особливостей та вартості послуг.

Тож діяльність з надання послуг у сфері сільського туризму не відно-

ситься до підприємницької діяльності за умови, якщо сукупний річний прибуток від діяльності у сфері сільського туризму не перевищує річний розмір прожиткового мінімуму у розрахунку на сільського господаря та на кожного члена родини, які постійно проживають з ним. В іншому випадку надання послуг сільського туризму має здійснюватися на засадах підприємництва.

На сьогодні в Україні створено певні організаційні та нормативно-правові підвалини для розвитку сільського туризму. Необхідно зазначити, що державне регулювання сільського туризму має певну особливість, котра полягає в тому, що дана галузь потребує координації та регулювання більшою мірою, ніж будь-яка інша сфера туристичної діяльності. В той же час постійна регламентація та надмірне втручання держави можуть негативно позначитися на здійсненні системи державного регулювання туристичної сфери сільської місцевості. Тому слід чітко розмежувати функції і повноваження центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Надзвичайно важливим залишається формування туристичної політики, системи державного регулювання у сфері сільського туризму, визначення їх форм, засобів та інструментів. Головним завданням у формуванні даної політики є координація зусиль уряду, парламенту, міністерств, відомств, інших органів державної влади, а також громадських організацій та підприємницьких структур для більш ефективного розвитку сільського туризму в Україні. Щоб забезпечити сталий розвиток сфери відпочинку в українському селі в умовах економічної кризи, повинні існувати врегульовані парт-

нерські стосунки влади, бізнесу та професійних громадських організацій. Саме тому, зважаючи на сучасний стан економіки України, збільшення попиту на відпочинок у природному середовищі, та враховуючи необхідність створення сучасного ринку пропозицій відпочинку у сільській місцевості, своєчасною має бути підтримка з боку держави.

Важливим є питання щодо методів державного регулювання відносин у сфері сільського туризму. Під останніми варто розуміти способи управління ринковою моделлю у сфері сільського туризму, способи впливу держави на сферу підприємництва в туристичній сфері, інфраструктуру ринку, некомерційний сектор економіки з метою створення умов для їх ефективного функціонування.

Існує декілька класифікацій методів державного регулювання. Відповідно до ієрархічних рівнів управління виділяють три групи методів державного механізму управління: макро-, мезо- і мікроекономічні [2].

Розповсюдженою є класифікація методів державного регулювання за формами і засобами впливу. За формами впливу методи державного регулювання економіки поділяють на дві групи: методи прямого та непрямого впливу.

До методів державного регулювання розвитку рекреаційно-туристичного комплексу прямого впливу належать ті, які безпосередньо впливають на функціонування суб'єктів ринку, а саме: 1) закони та інші нормативно-правові акти; 2) ліцензування туристичної діяльності та державна реєстрація суб'єктів підприємницької діяльності; 3) державний контроль за розміщенням туристичних об'єктів і викорис-

танням історико-культурних пам'яток; 4) генеральні плани забудови курортно-рекреаційних територій і розвитку туристичних центрів, природних заповідників тощо; 5) спрощення процедури візового режиму для іноземних туристів, що прибувають в Україну з метою участі у сільському туризмі; 6) фінансове сприяння розвитку дитячого, молодіжного, сільського туризму; 7) введення стандартизації та сертифікації закладів розміщення, харчування; 8) запровадження фінансової гарантії відповідальності туристичних підприємств перед клієнтами [4, с. 36].

До методів непрямого регулювання належать ті, які регламентують поведінку суб'єктів ринку опосередковано, через створення певного економічного середовища, що змушує їх діяти в потрібному для держави напрямку. Серед непрямих важелів регулювання рекреаційно-туристичного комплексу слід виділити наступні: 1) державна політика розвитку туризму; 2) створення сприятливих умов для залучення внутрішніх та іноземних інвестицій в туристичну індустрію; 3) підвищення доходів і збільшення вільного часу населення; 4) підтримка ринкової конкуренції і недопущення монополізації туризму; 5) входження України до світових готельно-ресторанних ланцюгів і глобальних маршрутів; 6) стимулювання розвитку туристичної інфраструктури вздовж національних ділянок міжнародних транспортних коридорів та автомагістралей тощо [4, с. 37–41].

Залежно від застосування засобів впливу на суб'єктів туристичного господарювання розрізняють правові та адміністративні методи системи регулювання сільського туризму. Окрім правових методів державного регулювання діяльності в сфері сільського

туризму широкого застосування набули адміністративні методи, на розгляд яких слід зупинитись більш детально.

Адміністративні методи державного регулювання – це інструменти прямого впливу держави на діяльність суб'єктів у сфері туризму. Їх ознаками є прямий вплив державного органу або посадових осіб на функції виконавців через установлення їх обов'язків, норм поведінки. У країнах зі стабільним розвитком економіки адміністративні методи відіграють другорядну роль. Їх використання є доцільним тоді, коли ринковий механізм і економічні засоби державного регулювання економіки є недостатніми або діють дуже повільно.

Наразі гостро стоїть питання удосконалення умов ліцензування, технології стандартизації, сертифікації та статистики, візової підтримки України відносно іноземних держав, безпечних з міграційного погляду. Зважаючи на складність і багатоаспектність зазначеної проблематики, подальшого вивчення потребують методичні розробки ЮНВТО та відповідне міжнародне правове середовище, від якого залежить конкурентоспроможність українського туристичного продукту та обсяги надання туристичних послуг на внутрішньому та світовому ринках. Останні мають бути адаптовані до умов України, отримати в подальшому відповідне організаційно-правове забезпечення.

Висновки. Отже, незважаючи на значну кількість нормативних документів, пов'язаних з наданням послуг сільського зеленого туризму, державні гарантії розвитку цього виду діяльності є неефективними, що обумовлено відсутністю певної системності, а також дієвих механізмів їх реалізації.

Аналіз існуючої нормативно-право-

вої бази в Україні виявив необхідність подальшого розширення та поглиблення правової основи функціонування туризму. Існуюче законодавство не дозволяє ефективно керувати розвитком даного виду туризму, що гальмує можливість отримувати територіальними громадами максимальний мультиплікативний ефект.

Література та джерела

1. Брагинский М.И. Договорное право: Общие положения. Кн. 1 / М.И.Брагинский, В.В.Витрянский. – 2-е изд., испр. – М. : Статут, 1999. – 848 с.
2. Валентюк І. В. Організаційно-економічні механізми державного регулювання туристичної сфери України : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 «Механізми держ. упр.» / І.В. Валентюк ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2005. – 20 с.
3. Господарський кодекс України : прийнятий 16 січня 2003 р. – К.: Істина, 2003. – 208 с.
4. Государственное управление : основы теории и организации : учебник / под ред. В.А. Козбаненко. – М. : Статут, 2000. – 912 с.
5. Дядечко Л.П. Економіка туристичного бізнесу : навч. посіб. / Л.П. Дядечко. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2006. – 224 с.
6. Квартальнов В.А. Туризм: теория и практика: избр. тр.: в 5 т. / В.А. Квартальнов. – М. : Финансы и статистика, 1998. – Т. 3: Новые цели и функции туризма: экономика и управление. – 384 с.
7. Опанасюк Н.А. Конституційно-правові основи туризму в Україні : дис... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Опанасюк Наталія Анатоліївна. – К., 2005. – 218 с.
8. Про аграрний туризм та агротуристичну діяльність: Проект Закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ecoplan.com.ua/index2.php?a=vie wmaterial&id=9>.
9. Про Державне агентство України з туризму та курортів: Положення, затверджене Указом Президента України від 08.04.2011 р. № 444/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.pau.ua/doc/?code=444/2011>.
10. Про затвердження Державної цільової програми розвитку туризму і курортів на 2011–2015 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2002 р. № 583 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/495-2011-p>.
11. Про Міністерство аграрної політики та продовольства України: Положення, затверджене Указом Президента України від 23.04.2011 р. № 500/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/500/2011>.
12. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 р. № 586-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/586-14>.
13. Про недобросовісні умови контракту за участю споживача: Директива від 05.04.1993 р. № 93/13/ЄС (Директива про недобросовісні умови споживчих контрактів) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31993L0013:en:HTML>
14. Про сільськогосподарську дорадчу діяльність: Закон України від 17.06.2004 р. № 1807-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1807-15>.
15. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kodeksy.com.ua/pro_turizm.htm.
16. Програма розвитку туризму в Івано-Франківській області на 2011–2015 роки (затверджена 31 січня 2011 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.if.gov.ua/?q=page&id=19344
17. Теличкань І.І. Адміністративно-правове регулювання сільського зеленого туризму / І.І. Теличкань // Збірник наукових

праць Уманського державного аграрного університету. Вип. 71, ч. 2. Економіка. – Умань : УДАУ, 2009. – С. 61–70.

18. Шупік Б.В. Поняття й ефективні методи державного регулювання міжнародного туризму в Україні / Б.В. Шупік // Держава та регіони. Серія: Державне управління: науково-виробничий журнал. – 2009. – № 2. – Запоріжжя : Гуманітарний університет «Запорізький інститут державного та муніципального управління». – С. 192–198.

Filjuk S.M. TYPES OF STATE REGULATION IN THE FIELD OF RURAL TOURISM. *The article presents the regulatory framework of rural tourism and the characteristics of state regulation in rural tourism.*

In the socio-economic context rural tourism also acts as an important supportive factor for the economic development of not only the state but the inhabitants of agricultural areas, because it attracts investment, promotes development of certain regions. In this regard, the creation of economic and legal basis for attraction of wide layers of the population to tourism activities is of particular importance. One of our first steps in this field should be state regulation of relations in the sphere of rural tourism.

Implementation of the state policy of development of rural tourism requires certain financial and economic leverage that requires theoretical justification and political and legal support. Industry system of tourism management in rural tourism consists of state and non-state control, a certain coordinating chain of international organizations' tourism activities. The article analyzes the performance of the main subjects of management in the sphere of tourist activities in Ukraine. Thus, state regulation of rural

tourism is a purposeful action on the part of the state and its bodies to whom the state delegated the appropriate authority regarding the formation and support of tourism and recreation environment, adjusting the volume and direction of tourist flows, tourist infrastructure, protection of recreational resources and protected areas, recreation and leisure time of the country-side population, improving recreational and tourist complexes.

Keywords: *rural tourism, regulatory framework, state regulation.*

Філюк С.М. ВИДЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ В СФЕРЕ СЕЛЬСЬКОГО ТУРИЗМА. *В статье приведена нормативно-правовая база сельского туризма и дана характеристика государственного регулирования в сельском туризме. В социально-экономическом контексте сельский туризм также выступает важным вспомогательным фактором экономического развития не только государства, но и населения сельскохозяйственных районов, поскольку привлекает капиталовложения, способствует развитию регионов. В связи с этим особое значение приобретает создание экономико-правовых основ для привлечения широких слоев населения к туристической деятельности. Одним из первоочередных шагов в этой сфере должно стать государственное регулирование отношений в сфере сельского туризма.*

Для внедрения государственной политики развития сельского туризма необходимы определенные финансово-экономические рычаги, которые как никогда требуют теоретического обоснования и политико-правовой

поддержки. Такой вид туризма выполняет функции оздоровления и познания, давая возможность городским жителям отдохнуть на природе, посетить местные достопримечательности, ознакомиться с бытом современных сельских жителей и народными традициями, которые они хранят с давних времен. Сельский туризм

развивает инфраструктуру села, обеспечивает сельчан новыми рабочими местами и способствует поступлению средств в государственный и местный бюджеты.

Ключевые слова: сельский туризм, нормативно-правовая база, государственное регулирование.

УДК 069.2:311.313

ОЦІНКА СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ
МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ МІСТА ЛЬВОВА

Н.І. Остап'юк

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

У статті досліджуються сучасні трансформаційні зміни музейної справи міста Львова та їх вплив на формування туристичної пропозиції, здійснена кількісна та якісна оцінка стану музейної справи міста Львова як важливої складової туристичної індустрії; ідентифіковано сильні та слабкі сторони, можливості та загрози; проведено бенчмаркінг для пошуку і впровадження найкращих практик, що приведуть організацію (тобто музеї) до більш досконалої форми.

Сильними сторонами львівських музеїв є відносно низька вартість послуг; оптимізація структури; розвиток міжмузейної співпраці (з українськими й зарубіжними колегами). Однак наявні й значні мінуси в роботі музеїв, а саме: невеликі приміщення та часто застарілі експозиції; недостатність експозиційних площ; відсутність перекладу експозицій; неадаптованість для людей з особливими потребами; відсутність сувенірних крамничок та кафе; неналежний рівень охорони музейних експонатів; брак актуальних інформаційних й інтелектуальних технологій; брак інформаційних вказівників; часто обмежений штат музейних працівників; фінансова несамотійність і бюрократична залежність; недосконалість законодавчої бази в сфері музейної справи; відсутність надійної системи обліку і зберігання музейних фондів; «командна недостатність» як певний синдром музею.

Ключові слова: музей, музейна справа, SWOT-аналіз, бенчмаркінг, міжму-

зейна співпраця, фідбек, зворотній зв'язок у роботі з відвідувачами.

Актуальність теми. Ми живемо в дуже цікавий час, час змін. І в цих умовах музей як місце діалогу між людьми, яких розділяє простір і час, як носій концентрованої інформації, як джерело продукування і розповсюдження знань і правдивої (науково-обгрунтованої) дійсності повинен стати особливою комунікативною системою нас зі світом. Адже саме вони на сьогодні є одним із головних соціальних інститутів, який виконує функцію формування історичної пам'яті українського народу, донесення до всіх українців (і не тільки) знань про минуле та сучасне.

Зростання культурологічної ролі музеїв та їх вплив на сучасне життя суспільства виносять на порядок денний важливі питання шляхів взаємодії музею та відвідувача, а також змушують музейників уважніше придивитися до людини, яка виявляє бажання прийти до музею. З огляду на це, актуалізується комплексне вивчення музеїв міста Львова, їх слабких та сильних сторін для усунення одних та посилення других, а потім для включення в туристичний продукт міста.

Об'єктом дослідження є мережа музейних закладів міста Львова.

Предметом дослідження є сучасні трансформаційні зміни музейної справи міста Львова та їх вплив на формування туристичної пропозиції.

Метою дослідження є формування теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо підвищення атрактивності львівських музеїв для підсилення мотивації їх відвідування та включення в туристичний продукт міста.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі конкретні завдання:

- охарактеризувати сутність музеїв та специфіку їхньої роботи;
- дослідити основні напрямки вдосконалення організації музейної справи;
- вивчити та перейняти передовий досвід кращих музеїв світу та України.

Виклад основного матеріалу. Львів – це не лише місто-музей просто неба, але й місто музеїв. Давній Львів по праву вважається одним із найбагатших на культурну спадщину міст Європи. Широко відомий той факт, що саме тут зосереджено понад 50 відсотків архітектурних пам'яток України. Місто Лева славиться як найбільший осередок історико-культурних та мистецьких здобутків країни. Саме це і надало місту тої туристичної привабливості, якою сьогодні користується Львів не лише в Україні, але й далеко за її межами. З усіх усюд приїжджають сюди люди, щоб насолодитися цією неповторною атмосферою богемного міста. Беззаперечним свідченням культурної і мистецької цінності Львова є численна кількість театрів, галерей, концертних залів, і звичайно ж музеїв [12], яких в місті за офіційними даними налічується понад 40 [13], а за нашими підрахунками – понад 60 [6].

Найбільш знані серед них: Львівський історичний музей (другий за розмірами історичний музей України); Національний музей – одна з найвизначніших в Україні скарбниць українського мистецтва, заснована митрополитом

Шептицьким; Львівська галерея мистецтв – один з найбагатших музеїв України, очолюваний відомим мистецтвознавцем Борисом Возницьким; Етнографічний музей – єдиний такого типу в Україні; Національний меморіал «Тюрма на Лонцького» – перша в Україні в'язниця-музей. Популярними у туристів є також «Шевченківський гай», Аптека-музей, «Арсенал», Палац Потоцьких та інші. У Львові також багато галузевих музеїв, як, наприклад, музеї пива, пошти, друкарства, скла, релігії тощо. Є також певна кількість меморіальних будинків-музеїв, присвячених видатним мешканцям міста. Природознавчий музей, який володіє однією з найбагатших у Східній Європі експозицій, сьогодні закритий на реконструкцію.

Загалом музейні фонди Львова нараховують 36,5 тисяч експонатів [12], а самі музеї користуються неабияким попитом серед туристів. Так, у 2014 р. Інститут міста на замовлення Управління туризму Департаменту розвитку Львівської міської ради провів соціологічне опитування серед туристів Львова [17]. За результатами цього дослідження було виділено п'ять основних напрямків, які формують дозвілля туристів у місті. Вподобання респондентів представлено на рис. 1.

Це дослідження яскраво демонструє, що поряд із екскурсіями містом, відвідуванням сакральних пам'яток та походами до кав'ярень, кафе, ресторанів, більше половини туристів міста (60%) відвідують музеї, галереї, що, закономірно, робить ці об'єкти важливими для розвитку туризму у Львові.

Роль і місце музеїв Львівщини серед музеїв України можна визначити, проаналізувавши дані Державної служби статистики України за 2015 р. Згідно представленої інформації, на Львівщині

у 2015 р. діяло 26 музеїв з 608, які працювали в Україні. Відтак, це становить 4% та надає Львівській області (поряд з Хмельницькою та Дніпропетровською) 10 місце в Україні за кількістю музеїв.

Розширення музейної мережі Львівщини відбулося за часів незалежності України. Кількість музеїв області з 1995 р. до 2015 р. зросла з 16 до 26. Кіль-

кість музеїв Львова у цей період коливалась від 11 до 13 і станом на 2015 р. у місті зафіксовано діяльність 13 музеїв.

Профільна приналежність музеїв Львівщини на 2014 р. виглядає наступним чином: 10 музеїв історичного профілю, 4 – комплексні, 3 – літературні, 2 – мистецькі, 1 – художній, 1 – природничий, 5 – інші (рис. 2).

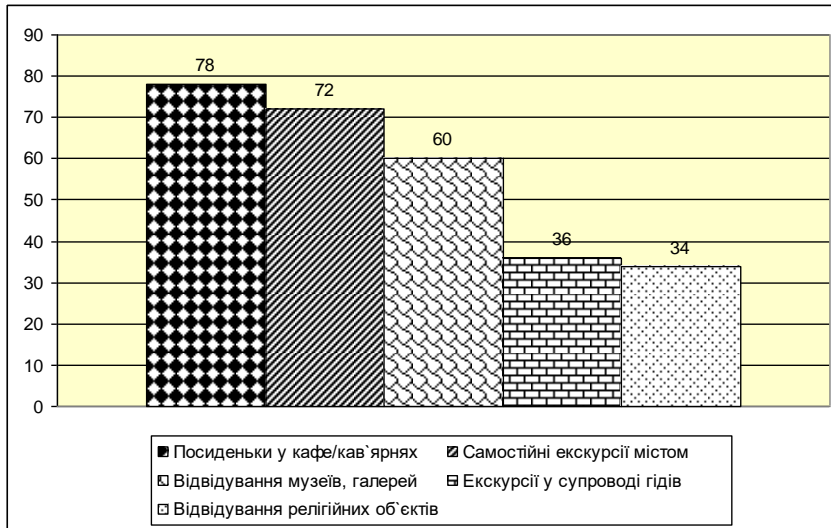

Рис. 1. Дозвілля туристів у м. Львові (за даними дослідження Інституту міста)

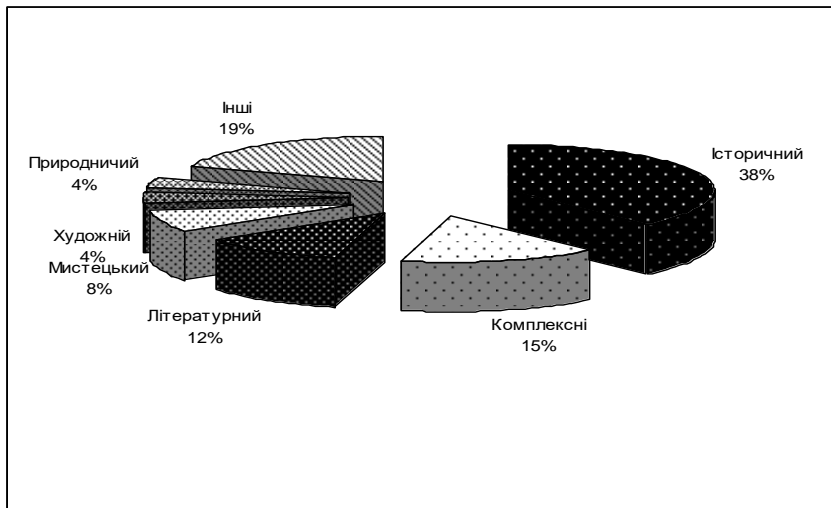

Рис. 2. Профільна приналежність музеїв Львівщини (за даними Головного управління статистики у Львівській області)

Музеї Львова займають важливе місце у музейній мережі країни, хоча їх кількість відповідно до представлених статистичних даних є не надто високою. Такі показники зумовлені рядом причин, зокрема Державний комітет статистики України вносить до реєстру лише ті музеї, які мають статус юридичних осіб, відповідно, показники про діяльність філій та відділів музеїв враховуються у звітах музеїв юридичних осіб. Таким чином, філії великих музеїв, які є самодостатніми музеями (з окремим приміщенням, фондами, експозиціями), не відображаються у статистичних даних, наприклад філії Національного музею у Львові ім. А. Шептицького, Львівського історичного музею, Львівської галереї мистецтв ім. Б. Возницького, Львівського музею історії релігії та ін.

У наведених вище статистичних даних щодо кількості музеїв Львова не враховано і ті музеї, які створені і діють у складі підприємств, установ, організацій та навчальних закладів, і не є юридичними особами. Підтвердженням цього є двотомне видання «Громадські музеї Львівщини», що знайомить читача з відомими та малознаними музеями регіону. На час видання дослідження у 2007 р. працівники Науково методичного відділу музейного будівництва Львівського історичного музею зареєстрували 118 музеїв та музейних кімнат, що діють на громадських засадах (79 діє у містах області, 39 – у селах). Серед них є ряд відомих музеїв, які користуються особливою популярністю серед львів'ян та гостей міста, наприклад Аптека-музей.

Кількість музейних закладів, звичайно, не є визначальним показником, тому варто звернутися і до рейтингу

популярності музеїв Львова і Львівщини серед відвідувачів.

Державна служба статистики України подає інформацію щодо відвідуваності музеїв України за 2014 р. та 2015 р. Статистичні дані демонструють, що за чисельністю відвідувань музеї Львівської області впевнено входять у п'ятірку лідерів серед регіонів України. У розрізі Львівської області та міста Львова кількість музейних відвідувачів наглядно демонструє, що львова частка відвідувань музеїв у Львівській області припадає саме на музеї Львова. Так, у 2015 р. музеї Львівщини відвідало 1797,7 тис. осіб, з них – тис. осіб відвідали музеї Львова [16].

Загалом портрет людини, яка відвідує львівські музеї, можна змалювати наступним чином: три чверті дорослих шанувальників музею – жінки (67%), і лише менше однієї чверті – чоловіки (23%) (рис. 3).

За рівнем освіти відвідувачів 73% склали люди з вищою освітою і 23% із середньою чи середньою спеціальною освітою. Такі показники підтверджують європейські тенденції, де «люди музейного типу» – це переважно інтелектуали, для яких пізнання є важливим компонентом життя і дозвілля. Проте, всього лише 14% відвідувачів із середньою спеціальною освітою засвідчують, що ця категорія майже зовсім вивадає із музейного простору.

Щодо джерел інформації про музей, то особистий досвід, порада знайомої людини залишаються найпоширенішим імпульсом відвідати музей (56%). Сьогодні в музеї діють новаторські дитячі програми і діти отримують інший досвід. Шкільні та студентські екскурсії зазнали змін: сценарії стали гнучкими, вагому ролі в них посіло спілкування, з'явилися нові смислові акценти [16].

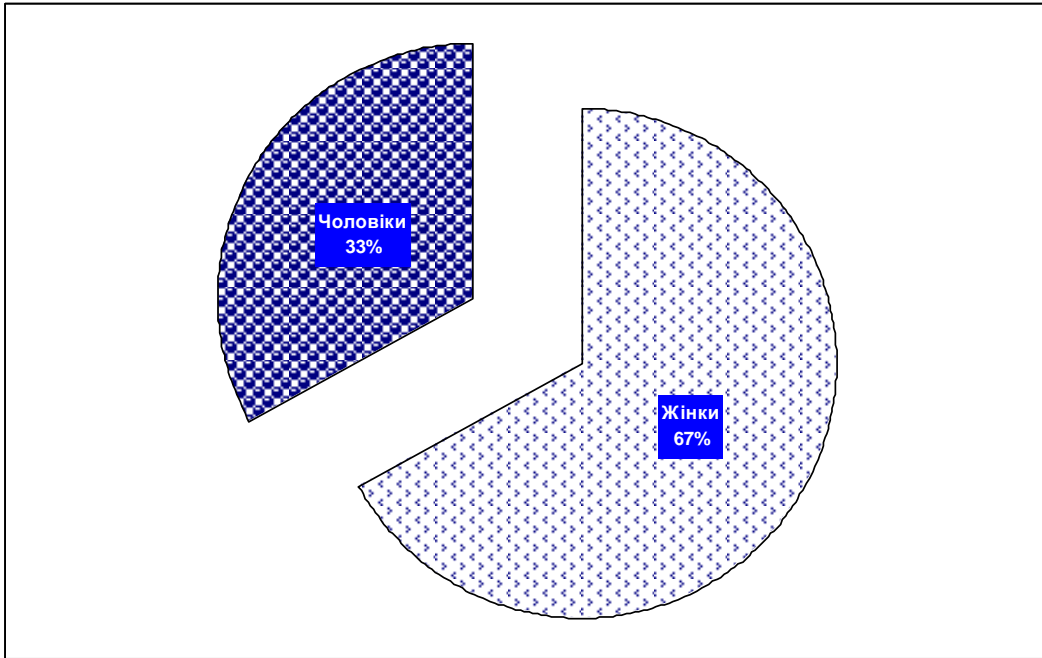

Рис. 3. Демографічні показники відвідувачів музеїв Львова

Тепер для «правильної реакції» на вимоги ринку спробуємо ідентифікувати сильні та слабкі сторони львівських музеїв, а також виявити загрози і можливості. Розпочнемо, звісно, із плюсів. Якщо вірити статистиці та даним, отриманим в ході опитувань [17], то можна говорити про наступні результати:

- екскурсійні послуги надають 94% львівських музеїв. У 59% із них існує можливість проведення екскурсій іноземними мовами (у більшості випадків – англійською, польською);
- у 38% музеїв проводяться спеціальні екскурсії – шкільні, університетські, а також екскурсії за віковим розподілом (дитячі, юнацькі, для людей похилого віку);
- 68% дозволяють проводити екскурсії з власним екскурсоводом, який не є працівником музею;
- у 44% львівських музеїв існує можливість інтерактивної взаємодії з експонатами (у 35% таких закладів відвідувач має змогу взяти участь у тематичних лекціях, курсах екскурсіводів, семінарах чи переглядах фільмів);
- у 86% львівських музеїв дозволено фотозйомку, у 56% музеїв ця послуга є безкоштовною (середня оплата за здійснення фотозйомки становить 20,00);
- середня вартість загального квитка у львівських музеях становить 10,00 грн, пільгового – 5,00 грн;
- 74% досліджуваних музеїв мають власний веб-сайт, а 42% – й сторінки у соцмережах [19].

Також у Львові є хороша практика з вивчення проблемних місць музеїв міста [19]. Так, учасниками одного із проектів було визначено п'ятірку топових недоліків музеїв Львова, а саме:

- погана навігація, через яку більшість учасників не могли швидко знайти

потрібний їм музей, а якщо і знаходили, то не були впевнені, що це саме він, оскільки при вході до музеїв не було ані англомовних табличок, ні рецепцій чи стюартів, які б розповіли, що це музей та запрошували б його відвідати;

- повна або часткова відсутність перекладу на інші мови, що не відкриває суті та змісту експозицій або вони не завжди розуміються правильно. Це, в свою чергу, призводить до так званих «екскурсій наосліп», які потім і відбивають бажання до пізнання та відкриття «чужого»;
- інтерактив, що в українських музеях рідкість і часто виняток із правил, для світових музеїв звичайна буденність, адже відвідувачі хочуть взаємодії з тими ж таки експонатами, якщо вони вже прийшли в музей, то їм слід надати можливість зануритись в ту епоху, побачити, а то й торкнутись вбрання та грошей різних епох чи хоча б прослухати вірші українських авторів, можливо, і в англійському перекладі, наприклад, у музеї Івана Франка;
- відсутність пандусів, не говорячи вже про мову Брайля (що для іноземців було мабуть найбільшим здивуванням), адже люди з обмеженими можливостями зовсім необмежені морально, духовно та культурно, тому і для них музеї повинні бути доступними;
- брак сувенірних крамничок та кафе, що могли б бути додатковим джерелом доходу та місцем для перепочинку, наразі для нас все ще залишаються «не стандартом» для такого закладу;
- також дуже мізерна кількість львівських музеїв дає можливість придбати квиток через Інтернет;

- більшість музеїв не представляють свої експонати онлайн. Тільки в половині є сторінки в соцмережах [19].

Ті ж самі проблемні місця можна відстежити і в іншому дослідженні [17]. Так, у 71% львівських музеїв взагалі відсутнє ознакування (маршрутні вказівники), лише 6% львівських музеїв пристосовані до відвідин людьми з особливими потребами; у 37% музеїв відсутні вбиральні для відвідувачі; лише 43% приміщень облаштовано місцями для відпочинку (стілці, лавки, дивани); у 68% музеїв Львова не передбачено жодних окремих програм для дітей; у 37% проводяться заходи, безпосередньо не пов'язані з експозицією. А це, в свою чергу, веде до втрати таких можливостей, як фахове представлення музею в мережі Інтернет, що сприяє його інтеграції у систему українських і зарубіжних профільних закладів, відкриває додаткові можливості для презентації своїх колекцій, активізує процес обміну професійною інформацією, розширює можливість залучення нових ресурсів ззовні музейної системи, поживляє розвиток музею, створює експериментальний майданчик для музейного проектування, розробки різних музейних моделей.

Від себе також додамо, що чим вище популярність музею, соціальна значущість його місії, суспільна привабливість музейних програм і проєктів, тим більше можливостей такий музей має, щоб залучати гроші із зовнішніх джерел. Образно кажучи, доступ музею до чужих грошей відкривається через завоювання ним суспільного інтересу та визнання. Тому авторитетний імідж музею, який в принципі вибудовується через зв'язки з громадкістю та інтерес до нього з боку різних соціальних груп, дає цим установам можливість «конве-

ртувати» соціальну значущість у фінансові ресурси, отримані від інших економічних суб'єктів. Тому в своїй діяльності музеям та музейникам слід більше використовувати сучасні комунікаційні канали. Також варто не тільки долучатися до всяких флешмобів, проектів та акцій, наприклад #Museum SelfieDay [23], «#ВідкритийМузей» [1], Ніч музею, «Обери музей свого настрою» [20], а й ставати їхніми організаторами, адже це і справді працює. Так, відвідуваність Національного музею у Львові зросла всемеро, коли тут запровадили інтерактивні зустрічі з відвідувачами. Отримавши змогу відкрити у власних стінах належно облаштовану «Творчу майстерню», музей привабив і зробив своїми активними шанувальниками не лише школярів, а й їхніх батьків і друзів. Навіть більше – відтепер заклад, маючи де проводити майстеркласи та тематичні зустрічі, заінтригував чимало львів'ян стати гостями цього культурного осередку на постійній основі [18].

Культурна спадщина має соціальне значення і повинна не лежати на полиці. У сучасному інформаційному середовищі дедалі вагомішу роль у діяльності музеїв відіграє комунікація з Інтернет-аудиторією за допомогою соціальних мереж. Сьогодні соціальні мережі утворюють єдину платформу для взаємодії різних прошарків суспільства. Рівень присутності людей в соціальних мережах з кожним днем невпинно зростає.

Аудиторію, яка активно користується Інтернетом для спілкування з музеєм, характеризують як «люди від 18 до 40 років», хоча зараз така стратифікація здається, з одного боку, занадто вузькою – Інтернет входить в життя людей різних поколінь, від школярів до най-

старшого віку. В цьому відношенні для залучення нових аудиторій потрібно розширити пропозиції для відвідувачів різного віку з різними (в тому числі особливими) потребами [7].

Завдяки інструментальним можливостям соціальних ресурсів можна вирішувати ряд питань. Наприклад: формувати знання про діяльність музею та підвищувати популярність установи, адже сторінки в соціальних мережах відвідуються користувачами значно частіше, ніж офіційні сайти; знаходити і ділитися посиланнями на цікаві джерела інформації; забезпечувати одночасне спілкування із великою кількістю людей; обмінюватися файлами (текстами, малюнками, фотографіями, відео); проводити опитування та голосування (найкращий працівник музею, яка виставка музею найбільше зацікавила і т. д.); підтримувати постійне коло читачів завдяки обговоренню та дискусії щодо важливих питань, отримувати зворотній зв'язок (скарги, подяку, пропозиції); інформувати про зміни, відповідати на питання, які цікавлять відвідувачів; розміщувати корисну інформацію для відпочинку і розваг (наприклад різні професійні анекдоти); виставляти «цікавинки» з тематики музею, що давало б можливість читачам дізнаватися про щось нове; просувати бренд музею; формувати всередині об'єднання в соціальних мережах групи однодумців за різними темами і проводити із ними відповідну роботу (конкурси, збір матеріалу для різних виставок, залучення нових людей, подорожі по різних місцях) і головне – це заохочувати найкращих слухачів певними призами; збирати статистичні дані для аналізу аудиторії і майбутньої проектної діяльності; вдосконалювати перспективи міжмузейного співробітництва в

соціальних мережах; залучати волонтерів до роботи над музейними проектами, але їх потрібно готувати і контролювати; реалізовувати та апробувати експериментальні проекти [21].

Загалом в Інтернеті представлено декілька тисяч музеїв світу. Відрізняючись змістом і якістю виконання, музейні сайти набувають все більш інтерактивного характеру, включають основну інформацію, притягують глядача до спілкування з музеями через анімовані плани і схеми, відеопанорами, зручні пошукові системи, ігри, чати, онлайн-торгівлю квитками, книгами, сувенірами тощо. Проте, більшість музейних сайтів представляють собою короткий путівник музеєм, іноді доповнений новинами про поточні та майбутні виставки. При цьому частіше за все на сайті представлені історія музею, інформація для відвідувачів, постійна експозиція та виставки – рідше, освітні програми і наукова інформація – в одиничних випадках.

Українські музеї тільки починають використовувати такий новий сервіс на своїх сайтах як віртуальна екскурсія – додатковий спосіб підвищити відвідування веб-сайту музею, запропонувавши користувачеві унікальну подорож, наприклад, екскурсію по фондах, освітні програми для школи тощо.

Ще однією тенденцією, що сьогодні широко використовується в музеях, є «розказування історій». Людина в музеї шукає якогось співпереживання, можливості ідентифікуватися з якимось персонажами чи подіями. І це легше зробити за допомогою простих людських історій.

Історія стає окремою одиницею музейної комунікації – більше, ніж експонати, але менше, ніж розділ. І експонати групуються довкола окремих істо-

рій. І музеї збирають не тільки експонати, але й історії.

Цікавим, а заразом і прибутковим, може бути музей, коли він вводить в обіг свій інтелектуальний капітал, відкривається для дискусій і пошуків нестандартних рішень.

Сучасний музей змушений бути творчим, іноваційним, яскраво і несподівано мислячим інститутом.

Музей має бути модератором різноманітних ідентичностей – чимось на кшталт перекладача, інтерпретатора і промодератора.

Служіння своїй аудиторії має стати пріоритетом для музеїв.

Також музейникам варто враховувати і те, що все більше людей ходять у музей із планшетами та іншими сучасними носіями. Треба подумати, як подати відео та інші носії одразу на планшеті. Такі зміни вже починаються в аеропортах і магазинах, тож люди очікуватимуть таких змін і в музеях.

Ще одна тенденція, яку варто взяти на озброєння, це те, що все частіше фірми, корпорації, учасники різноманітних шоу-програм, спортивних змагань, кіностудії звертаються в музей з пропозиціями проводити на його території різноманітні заходи, як внутрішньо-корпоративні так і загальнодоступні. Необхідно використовувати цей потенціал, якнайширше керувати цим процесом, а не давати його на відкуп замовнику, надавати йому національного забарвлення і колориту, витримувати в тій площині, у якій працює музей і при цьому не допускати шароварщини і зайвого пафосу.

Музейникам необхідно прийняти як аксіому, тезу про те, що відвідувач – це партнер, спонсор, меценат, друг, радник, критик.

Звичайною практикою ХХІ ст. стає здобування музеєм коштів через подання власних проєктів на розгляд міжнародних грантодавчих фондів і асоціацій, спеціальних урядових програм, регіональних конкурсів тощо. Поряд з цим законодавство розвинених країн усебічно сприяє участі комерційних структур у некомерційних музейних проєктах. Для таких структур законодавством передбачена низка податкових пільг.

Загалом, резюмуючи все вищеперелічене, можна виділити наступні сильні та слабкі сторони львівських музеїв:

- відносно низька вартість послуг;
- оптимізація структури;
- розвиток міжмузейної співпраці (з українськими й зарубіжними колегами).

Однак на противагу їм є значні мінуси в роботі музеїв, а саме:

- невеликі приміщення та часто застарілі експозиції;
- недостатність експозиційних площ;
- відсутність перекладу експозицій;
- неадаптованість для людей з особливими потребами;
- відсутність сувенірних крамничок та кафе;
- неналежний рівень охорони музейних експонатів;
- брак актуальних інформаційних й інтелектуальних технологій;
- брак інформаційних вказівників;
- часто обмежений штат музейних працівників;
- фінансова несамостійність і бюрократична залежність;
- недосконалість законодавчої бази в сфері музейної справи;
- відсутність надійної системи обліку і зберігання музейних фондів;
- «командна недостатність» як певний синдром музею.

Більшість музеїв міста чи їх дирекція все ще не є готовими до їх фінансового планування, маркетингу, пошуку спонсорів і нових аудиторій, фандрайзингу тощо. Тому їм на допомогу повинні прийти люди з бізнесу.

Серед основних загроз можна виділити наступні:

- крадіжки, з якими, на жаль, приходиться стикатись доволі таки часто;
 - поява нових гравців, здебільшого у приватному секторі та ін.;
 - кращі способи провести вільний час. Разом з тим перед музеями міста вимальовуються хороші можливості та світлі перспективи, зокрема:
 - орієнтація на міжнародну культурну співпрацю;
 - активна виставкова діяльність;
 - створення нових музейних проєктів;
 - залучення різних експертних сил, в тому числі й закордонних;
 - інтерактивні програми для школярів та родини;
 - тексти в музеях;
 - аудіо та відео лекторії, відеопутівники;
 - зміна моделі управління музеями;
 - організація престижних і популярних виставок з колекцій інших країн і музеїв світу;
 - створення музеями своїх власних часописів;
 - розширення онлайн-аудиторії музею завдяки офіційним блогам та сторінкам у соціальних мережах.
- Загалом результати проведеного нами наукового дослідження дають підстави зробити наступні **висновки**:
1. Сучасне відкрите інформаційне суспільство, основою розвитку якого є комунікація, вимагає сьогодні від музею стати відкритим для відвідувача, партнерів та потенційних клієнтів, які

потребують використання музейних артефактів. Музей повинен орієнтуватися на запити зовнішніх користувачів послуг з урахуванням своїх інтересів і давати якісний культурний продукт, сприятиме соціальному розвитку.

2. Музей як інститут сучасності має мислити категоріями свого часу, доносячи історію кожного разу в різних формах, бо кожне нове покоління мислить інакше. А це означає необхідність навчатися і передавати свої навички іншим.

3. Модель традиційного музею як «сховища раритетів» постійно трансформується, залучаючи нові методики як до формування колекції, так і до соціального позиціонування. Найбільш цінними є ті музеї, які вміють на вимогу часу створити унікальний музейний продукт та презентувати його на туристичному ринку як невід'ємну частину туристичного продукту. Однак наші музеї в порівнянні із світовими децю комунікаційно й емоційно стримані, також вони програмно консервативні. Тому сьогодні, в у мовах надзвичайного розмаїття способів провести дозвілля, музеї потребують все нових, більш привабливих і різноманітних форм масових заходів, які вони могли б запропонувати своїм відвідувачам. Однією з таких форм, яка гармонійно поєднує культурно-освітню функцію з інтерактивними елементами, можуть стати різні анімаційні програми, тому ми і розробили їх для чотирьох львівських музеїв.

4. Представлена розгалужена багатопрофільна музейна мережа міста повинна бути осередком розвитку культури дозвілля на туристичному ринку та відправною точкою для пізнання туристом Львова. Співпраця між музеями та індустрією туризму життєво необхідна обом сторонам. Туристичні

фірми Львова організують багато екскурсій, у маршрут яких включають відвідування музеїв. Однак розвиток музейної справи у Львові має низку проблем (невеликі приміщення; часто застарілі експозиції; недостатність експозиційних площ; статична експозиція; відсутність перекладу експозицій; неадаптованість для людей з особливими потребами; відсутність сувенірних крамничок та кафе; неналежний рівень охорони музейних експонатів; брак актуальних інформаційних й інтелектуальних технологій; брак інформаційних вказівників; часто обмежений штат музейних працівників; фінансова несаможиттєвість і бюрократична залежність; недосконалість законодавчої бази в сфері музейної справи; відсутність надійної системи обліку і зберігання музейних фондів; «командна недостатність» як певний синдром музею), вирішення яких істотно покращить стан музейного фонду міста. Втім, на цьому тлі можна з оптимізмом відзначити тенденцію до виникнення та збільшення кількості окремих яскравих «точок зростання» – музеїв та музейних організацій.

5. Застосування різновидів інтелектуальних ігор у музейних заходах виглядає перспективним, оскільки приваблює відвідувачів нестандартністю подачі матеріалу, а також сприяє розширенню інтелектуальних навичок, світогляду та накопиченню пізнавального матеріалу, зокрема у сфері історії та культури. Також невідкладним завданням для музеїв всіх профілів залишається комп'ютеризація і автоматизація обліку музейних експонатів, оцифрування найбільш цінних пам'яток культури і мистецтва.

Література та джерела

1. Активних інстаграмерів запрошують на безкоштовні екскурсії львівськими музеями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tvoemisto.Tv/news/aktyvnyh_instagrameriv_zaprosuuyut_na_bezkoshtovni_ekskursii_lvivskymu_muzeiamy_78087.html#sthash.bYtdnm8X.dpuf.
2. Громадські музеї Львівщини: історія та сучасність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lhm.lviv.ua/vydannya/gromadski_muzeji_lvivschyny/avtorska_stattya_gromadski_muzeji_lvivschyny_istoriya_ta_suchasnist.html.
3. Екологія музейного простору: реалії і перспективи (досвід України і США) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://honchar.org.ua/p/ekolohiya-muzejnoho-prostoru-realiiji-i-perspektyvy-dosvid-ukrajiny-i-ssha/>.
4. Іноземний досвід: Як музеї в Канаді, США, Іспанії та Нової Зеландії рекламують себе [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.the-village.ru/village/city/abroad/132753-inostrannyy-opyt-kak-muzei-delayut-sebe-reklamu>.
5. Кузьмук А.В. Стан та шляхи модернізації музейного менеджменту в Україні [Електронний ресурс] / А.В. Кузьмук. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/>.
6. Культура – Музеї, Львів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://virtual.ua/culture/lviv/museum/>.
7. Куценко С.Ю. Особливості організації рекламно-інформаційної діяльності музею в соціальних мережах [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://museum.kh.ua/docs/22SumtsovConferenace2016.pdf>.
8. Лорд Б. Менеджмент в музейном деле [Текст] : учебное пособие / Б.Лорд, Г.Лорд; пер. с англ. Э. Гусинского и Ю. Турчаниновой ; под ред. А. Голубовского. – М. : Логос, 2002. – 256 с.
9. Лялюк Ю.О. Інтелектуальні ігри та можливості їх використання у музейних заходах [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://museum.kh.ua/docs/22SumtsovConference2016.pdf>.
10. Музейний простір [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://prostir.museum>.
11. Музеї Львова стали частіше відвідувати [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zaxid.net/news/showNews.do?muzeyi_lvova_stali_chastishe_vidviduvati&objectId=1095376.
12. Музеї [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gals-tour.lviv.ua/muzeji.html>.
13. Музеї Львова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D1%83%D0%B7%D0%B5%D1%97_%D0%9B%D1%8C%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%B0.
14. Музей і майбутнє: тенденції розвитку музеїв у світі на межі тисячоліть [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://museum.dp.ua/article0140.html>.
15. «Музейна людина»: колективний портрет українців, які відвідують музеї [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2013/07/15/130138/>.
16. Музей як складова туристичної інфраструктури Львова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/7037/2/ConfTur_2015_Tsymbala_O_S-Museum_as_a_constituent_96-99.pdf.
17. Музейна статистика Львова: плюси та мінуси Львова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tvoemisto.tv/news/muzeyna_statystyka_lvova_plyusy_ta_minusy_68893.html.
18. «Нове життя музею» – з таким закликом туристи з Європи оцінювали сервіси львівських музеїв [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://city-adm.lviv.ua/news/culture/219320-nove-zhyttia-muzeiu-z-takym-zaklykom-turysty-z-yevropy-otsiniuvaily-servisy-lvivskykh-muzeiv>.
19. Топ-5 недоліків музеїв Львова від студентів-іноземців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tvoemisto.tv/news/top5_nedolikh_muzeiv_lvova_vid_studentiv_nozemtsiv_65358.html#sthash.xq9R2mYZ.dpuf.

20. У Львові до Дня музеїв стартує новий проект [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tvoemisto.tv/news/u_lvovi_do_dnya_muzeiv_startuie_novyyu_proekt_78146.html.

21. Червоній С. Музеї та соціальні мережі: нові можливості [Електронний ресурс] / С. Червоній // Блог «Museum point». – Режим доступу: <http://muspoint.blogspot.com/2013/08/blog-post.html>.

22. Якою має бути стратегія музею. На прикладі Львівського природничого [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2014/04/25/142579/>.

23. #MuseumSelfieDay – 2017: як це було в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://prostir.museum.ua/post/38643>.

Ostapjuk N.I. EVALUATION OF STATE AND TRENDS OF MUSEUM BUSINESS DEVELOPMENT IN LVIV. *The article deals with modern transformational changes of museums in Lviv and their influence on the tourism offer, quantitative and qualitative assessment of the museums in the city as an important component of the tourism industry. The author finds out strong and weak points in development of museum business. Using benchmarking, the author defines best practices to implement that could lead organizations (museums) to more sophisticated forms. To sum up, we can conclude that museums in Lviv occupy an important place in the museum network of Ukraine, although their number is not too large. According to recent statistics, Lviv region has the 10th place in the Ukrainian museum attendance rating.*

The advantages of Lviv museums are low cost services; optimization of the structure; development of inter-museum cooperation (including Ukrainian and foreign partners). However, there are significant disadvantages of Lviv muse-

ums, for example: small rooms and outdated exposure; no translation for some exposures, souvenir shops and cafes; inadequate protection of museum exhibits; current lack of information and intellectual technologies; deficiency of information signs; limited museum workers' staff; financial and bureaucratic dependence; weak legislative management; lack of a reliable accounting system and storages for museum collections; lack of teamwork as a museum's syndrome. The author has studied the best practices for state and local museums by means of benchmarking to find out how to use innovation technologies or new interactive practices. As a result, he proposes the options for modernizing or upgrading museums. The results of the given research can be used to make a better feedback in the work with visitors.

Keywords: *museum, museum business, SWOT-analysis, benchmarking, inter-museum cooperation, feedback, feedback in the work with visitors.*

Остапюк Н.И. ОЦЕНКА СОСТОЯНИЯ И ТЕНДЕНЦИЙ РАЗВИТИЯ МУЗЕЙНОГО ДЕЛА ГОРОДА ЛЬВОВА. *В статье исследуются современные трансформационные изменения музейного дела Львова и их влияние на формирование туристического предложения, осуществлена количественная и качественная оценка состояния музейного дела Львова как важной составляющей туристической индустрии; идентифицировано сильные и слабые стороны, возможности и угрозы; проведен бенчмаркинг для поиска и внедрения лучших практик, которые приведут организацию (т.е. музеи) к более совершенной форме.*

Сильными сторонами львовских музеев являются относительно низкая стоимость услуг; оптимизация стру-

ктуры; развитие междумузейного сотрудничества (с украинскими и зарубежными коллегами). Однако в противовес им есть значительные минусы в работе музеев, а именно: небольшие помещения и часто устаревшие экспозиции; недостаточность экспозиционных площадей; отсутствие перевода экспозиций; неадаптированность для людей с ограниченными возможностями; отсутствие сувенирных лавочек и кафе; ненадлежащий уровень охраны музейных экспонатов; недостаток актуальных информационных и интеллектуальных технологий; недостаток

информационных указателей; часто ограниченный штат музейных работников; финансовая несамостоятельность и бюрократическая зависимость; несовершенство законодательной базы в сфере музейного дела; отсутствие надежной системы учета и хранения музейных фондов; «командная недостаточность» как некий синдром музея.

Ключевые слова: музей, музейное дело, SWOT-анализ, бенчмаркинг, междумузейное сотрудничество, фидбэк, обратная связь в работе с посетителями.

УДК 351.82:338.48-4

ТУРИСТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ ГУЦУЛЬЩИНИ
ДЛЯ РОЗВИТКУ ЕТНОТУРИЗМУ

Г.В. Гритчук

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

В статті поданий аналіз туристичних ресурсів Гуцульщини Карпатського регіону, запаси яких є найбільшими в досліджуваному регіоні та найбільш перспективними для подальшого розвитку в туристичній діяльності.

Основними складовими етнотуризму є: історико-культурні, а саме історико-архітектурні, події та біосоціально-туристичні ресурси та соціально-економічні туристичні ресурси.

Розвиток туризму істотно впливає на такі сектори економіки, як транспорт, торгівля, зв'язок, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів народного споживання, і є одним із найбільш перспективних напрямків структурної перебудови економіки на території Гуцульщини в Карпатському регіоні.

Туристське освоєння території нерідко вступає в протиріччя з іншими видами господарської діяльності: промисловістю, енергетикою, сільським та лісовим господарством. Аварії на промислових об'єктах приводять до значного погіршення екологічної ситуації, ставлять під загрозу рекреаційний потенціал регіону.

Одне із ключових питань, яке необхідно вирішити в найближчий час, – питання оптимізації взаємодії туризму і культури як на рівні центральних органів влади, так і на місцях. Культурна спадщина, музеї, театри, унікальні природні об'єкти є винятково важливим чинником залучення туристських потоків.

Ключові слова: ресурси, туристичні ресурси, туристичні об'єкти, етнотуризм.

Постановка проблеми. Розвиток туризму істотно впливає на такі сектори економіки, як транспорт, торгівля, зв'язок, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів народного споживання, і є одним із найбільш перспективних напрямків структурної перебудови економіки у Карпатському регіоні.

Аналіз результатів останніх досліджень. Важливою умовою розвитку туризму є оцінка ресурсного потенціалу, передусім історико-культурних рекреаційно-туристських ресурсів. Ці питання ще недостатньо висвітлені в українській географічній науці, незважаючи на значне зростання наукових публікацій з даної тематики в останні десятиліття (Адаменко О.М., Бейдик О.О., Вацеба В.Я., Горленко І.О., Ігнатенко О.М., Крачило М.П., Любіцева О.О., Недашківська Н.Ю., Пашенко В.М., Руденко В.П., Руденко Л.Г., Шищенко П.Г. та ін.) [1–3].

Мета роботи – характеристика рекреаційно-туристичних ресурсів Івано-Франківської області.

Методи дослідження – теоретичний і картографічний аналіз, літературний, польові спостереження.

Результати дослідження. Перехід економіки України до ринкових відносин зумовлює необхідність реструктуризації господарства всієї країни та окремих її регіонів, приведення структу-

ри їх господарства у відповідність з наявним ресурсним потенціалом. Однією з галузей пріоритетного розвитку у всіх регіонах України є туризм, а особливо на території Карпатського регіону.

Особливого значення в сучасних умовах набуває вивчення стану освоєння рекреаційно-туристських ресурсів та визначення шляхів їх найбільш оптимального використання у тих регіонах, на території яких активно розвиваються різні види туризму і де ця галузь визначена як одна з головних у реструктуризованій економіці. До таких регіонів належить і етнографічна Гуцульщина Івано-Франківської області, яка охоплює Косівський, Верховинський, Надвірнянський та південно-західні частини Коломийського та Богородчанського адміністративних районів. Рекреаційно-туристський потенціал цієї території може бути використаний для різноманітних видів туристської діяльності, особливо розвитку внутрішнього туризму, етнотуризму, активізації туристських послуг для іноземців.

Рекреаційно-туристські ресурси є важливим чинником і базою для туристської діяльності. Їх використання виявляється у різних напрямках розвитку туризму і визначається обсягами та структурою таких ресурсів, рівнем і типом освоєності території, особливостями розселення і діяльності людей, рівнем їх культури, станом збереження історико-культурної спадщини та ступенем перетвореності природних ландшафтів тощо. Всі ці чинники впливають як на розвиток внутрішнього і зовнішнього туризму, так і на його спеціалізацію або видовий склад.

Головною ознакою для класифікації є мета туристської діяльності, залежно від неї можна виділити ряд галузей туризму, зокрема екскурсійний або пі-

знавальний, рекреаційний, етнічний або сентиментальний, науковий, діловий, спортивний, релігійний або сакральний, пригодницький або екстремальний, екологічний, сільський зелений, лікувально-оздоровчий.

Всі ці види туризму тісно переплітаються між собою і виділити їх в одному виді не завжди можливо. Наприклад, діловий туризм може поєднуватись з екскурсійним або спортивним, етнічний – з релігійним, екскурсійний – з рекреаційним і т.д. При цьому рекреаційні ресурси використовуються комплексно, у різних видах туристської діяльності (табл. 1).

Для використання багатьох видів рекреаційно-туристських ресурсів істотною рисою є сезонність, прив'язка до конкретних подій, що означає нерівномірне використання впродовж року. Це особливо стосується природних рекреаційно-туристських ресурсів.

Ландшафтні ресурси Гуцульщини утворюються з особливостей гірського рельєфу. Вся площа придатна для організації відпочинку та лікування. Поверхня прорізана мальовничими каньйоноподібними долинами річок, ярами та балками.

Територія включає карпатське пасмо гірських хребтів, де проходить її межа із Закарпатською областю. Висота гір коливається від 500 до 2000 м і збільшується у південно-західному напрямку. За своїм географічним положенням територія передгірських і гірських районів має антициклональний континентальний клімат, який пом'якшується проходженням повітряних мас із заходу та завдяки особливостям рельєфу, зокрема, висоти над рівнем моря, яка впливає на річну суму опадів і температурний режим, і властива всім гірським районам. Уся територія порізана

долинами численних гірських річок, що є притоками Пруту, і належить до лісолучної природної рослинної смуги [7].

Таблиця 1

Напрями використання рекреаційно-туристських ресурсів

Види туризму	Види рекреаційно-туристських ресурсів
Пізнавальний або екскурсійний	Геоморфологічні, кліматичні, водні та бальнеологічні, біологічні, ландшафтні, культурно-історичні, промислові і сільсько-господарські об'єкти, місця життя і поховання відомих людей.
Етнічний	Ландшафтні, культурно-історичні.
Діловий	Ярмарки, семінари, конференції, ландшафтні, культурно-історичні.
Спортивний туризм	Геоморфологічні, водні, кліматичні, ландшафтні.
Релігійний (сакральний)	Місця паломництва, релігійні споруди, цвинтарі, храми, собори тощо.
Пригодницький або екстремальний	Мисливські угіддя, ландшафтні, водні, лісові, геоморфологічні об'єкти.
Соціальний та комерційний	Транспорт, промислові і сільськогосподарські об'єкти, населені пункти, торгівельні об'єкти.
Екологічний	Кліматичні, водні та бальнеологічні, біологічні.
Зелений	Геоморфологічні, кліматичні, водні та бальнеологічні, біологічні, ландшафтні, культурно-історичні.
Лікувально-оздоровчий	Кліматичні, водні та бальнеологічні, пляжні, біологічні.
Сентиментальний	Цвинтарі, місця народження і смерті людей.

Гірські масиви Гуцульщини створюють сприятливі можливості для розвитку альпінізму, гірськолижного, пішохідного та спортивного кваліфікаційного туризму.

Антропогенна підсистема рекреаційного ландшафту Гуцульщини представлена елементами соціальної сфери (об'єкти історії та культури, рекреаційної інфраструктури тощо). До основних соціально-економічних функцій рекреаційного ландшафту належать такі: спортивно-оздоровча, науково-пізнавальна, освітньо-виховна, лікувально-оздоровча.

Різноманітність геолого-тектонічної будови регіону є важливим фактором формування різнотипних ландшафтів. Геолого-тектонічні умови обумовлюють різну ступінь захищеності підземних

вод від забруднення токсичними речовинами, а отже, і якість питної води. Горотворчі процеси є першопричиною утворення відомих туристських об'єктів: найвищих в Україні вершин – Говерли (2061 м) та ін. своєрідних ландшафтів вулканічних; мальовничих водоспадів «Шипота», «Гука», «Гукливого».

Найбільшими ландшафтними областями регіону є Передкарпатська рівнина і Карпати.

Дана характеристика ландшафтних рекреаційно-туристських районів свідчить про те, що хоча вони й належать до різних гірських зон, однак мають достатнє ресурсне забезпечення для розвитку різних видів туризму, тобто дані ландшафти можна використовувати з метою етнотуризму і рекреації.

В той же час на території всіх ландшафтно-рекреаційних районів великої популярності набуває пізнавальний вид туризму.

Культурно-історичні ресурси. Гуцульщина має багату культурно-історичну спадщину.

Таблиця 2

Природно-ландшафтні умови районів відпочинку в гірській місцевості

Природні зони гірських рекреаційних районів	Висота над рівнем моря, м	Площа району (в% до загальної площі області)	Рекреаційні ресурси і фактори, які визначають планувальну організацію районів	Форми відпочинку, туризму, курортного лікування
1. Південно-Західний, Гірська зона	Від 900 до 2061	40	Ліс, озера й водойми, водоспади, окремі скелі, печери, історичні визначні місця, джерела мінеральних вод, сприятливий температурно-вітровий і радіаційний режим.	Прогулянки лісом і гірською місцевістю, купання у водоймах, збір грибів і ягід, повітряні і сонячні ванни, екскурсії і походи, спелеолікування, спелеотуризм бальнео- і кліматолікування, автотуризм
2. Центральний, Передгірська зона	Від 260 до 320	20	Ліс, водойми, окремі історичні визначні місця, джерела мінеральних вод, сприятливий температурно-вітровий і радіаційний режим.	Прогулянки лісом, купання у водоймах, збір грибів і ягід, повітряні і сонячні ванни, екскурсії і походи, бальнео- і кліматовікування, автотуризм.

На території Гуцульщини етнокультурним центром є місто Коломия (1240 р.), що згадується в давньоруських літописах.

Тут народилися такі відомі люди, як О. Довбуш, сподвижник Б. Хмельницького, В. Стефаник, М. Черемшина, Л. Мартович, М. Підгірянка [4].

У цьому краї бували та працювали І. Франко, М. Грушевський, О. Олесь, М. Коцюбинський, М. Рильський.

Найбільш відомі пам'ятки культури – Манявський скит, Благовіщенська церква (1587 р.) в м. Коломия, Успенська церква (Варваринська, 1623 р.) у с.Пістинь Косівського району, церква Різдва Богородиці (XVII ст.) у с. Во-

рохта Надвірнянського району, дерев'яні храми в Дорі та Космачі. Одне з найтаємничіших місць області – залишки обсерваторії на горі Піп Іван [4].

На території Гуцульщини є ряд залишків замків та фортець, наприклад, Манявський скит (XVII ст.) у Богородчанському районі та Пнівський замок (XVII ст.) у Надвірнянському районі.

Характерними рисами практично всіх замкових споруд є фортифікаційні укріплення, високі мури, вали та бійниці. На базі деяких із них створено краєзнавчі, історичні музеї та художні галереї, відкриті для щоденних відвідувань.

В останні роки багато робиться для відновлення та реконструкції історико-культурних об'єктів, взятих під охорону держави.

Крім того, цікавими туристськими центрами міжнародного значення є центри етнографічної культури, де щороку відбуваються етнічні фестивалі, – Коломия, Косів, Верховина, Космач, Івано-Франківськ.

Історичними містами як центрами туризму є Яремче, Коломия, Косів, саме на території Яремче є унікальні історичні пам'ятки культури та архітектури.

Протягом всього року діють цікаві шоп-тури, тобто туристи мають можливість відвідувати цікаві ринки в Яремче, Ворохті, Косові, Кутах, Космачі.

Туристи із задоволенням знайомляться з пам'ятками, музеями Івано-Франківська, Коломій, проходять стежками ватажка карпатських опришків О. Довбуша. Сьогодні опрацьовуються маршрути слідами боїв Української Повстанської Армії, яка найдовше вела боротьбу із загарбниками саме на території гуцульського краю.

Гуцульщина – типово вівчарська зона України, де близько 80% угідь становлять сіножаті та пасовиська. Вирощування гірсько-карпатських овець та переробка продукції вівчарства – традиційно профілююча галузь господарства високогірної частини регіону.

Вівчарство і переробка його продукції увійшли до сфери рекреаційної діяльності. Склалася ситуація, коли ліжникарство ще існує як етнографічно зумовлене явище. Нульовий стан промислу суперечить скеруванню на виявлення та окреслення етнографічних особливостей території, без якого рекреація не має перспектив до повно-

цінного розвитку. Ліжникарство здатне формувати рекреаційне середовище [6].

Ліжникарство – екологічно чистий процес, що має характер замкненого циклу. Ужиткові властивості цієї універсальної тканини та усі етапи її виготовлення так органічно вписуються у життя горян, що якби ліжника і не існувало, то варто було би винайти його знову.

Оскільки ткацтво ліжника триває всього кілька днів, замовник може не лише споглядати процес його творення, але й брати у ньому безпосередню участь, коригуючи підбір тонів та орнаментацию на власний смак. Кульмінаційним для виготовлення ліжника є момент його подальшої обробки, коли щойно виткана вільна пориста текстура ущільнюється. Вовняна тканина упродовж кількогодинного обертання у стрімкому водяному вирі суттєво грубшає і зсідається до питомих розмірів. Ушляхетнений таким чином ліжник звичайно 1,5 м завширшки та 2 м завдовжки важить до 4 кг. Пристрій, прилаштований до вод швидкоплинної гірської річки, – валило – віддавна використовують у Карпатах не лише за прямим призначенням, але й як екзотичну оздоровчу купіль [7].

Крім традиційного ліжникарства на території Гуцульщини багату історію має ткацтво. Про це свідчать численні археологічні знахідки прядильного й ткацького знаряддя, рештки самих тканин.

Домашнє ткацтво століттями зберігало традиційні народні форми й використовувало місцеву сировину – льон, коноплі.

Кераміка місцевих умільців надзвичайно колоритна. Завдяки майстерності гончарів звичайні побутові предмети стають самотніми творами правди-

вого народного мистецтва. На різноманітних керамічних виробках зображаються оригінальні сцени з життя народу, церковні, рослинні мотиви, виразно окреслені жовтими, зеленими, коричневими кольорами на світлому тлі.

Сьогодні найбільшими центром виробництва декоративного посуду є Косів. Менші осередки діють у Кутах, Пістині, Коломиї.

Різьбярство – один із найпоширеніших видів декоративно-прикладного мистецтва на Гуцульщині. Різьбою орнаментували меблі, знаряддя праці, різноманітні дерев'яні посудини, музичні інструменти, церковні та обрядові предмети.

Гуцульський стиль художнього різьблення досягає особливого розквіту в другій половині XIX та на початку XX ст. Його центри – Косів і села Яворів, Річка, Брустори.

Окрім сухого різьблення та інкрустації на Гуцульщині поширена техніка декорування виробів випалюванням. Так, тут здавна прикрашали речі господарського призначення, а тепер оздоблюють традиційні сувеніри-коновки, сопілки, ложки, невеличкі мисники. Для гуцульського різьблення використовують в основному тверді породи дерев – тис, бук, клен. Випалюванням оздоблюють вироби з ялиці, сосни, ялини.

Художня обробка металу на Прикарпатті має давні традиції. Гуцульські майстри працювали здебільшого з кольоровими металами. Жіночі прикраси, люльки, пряжки, топірці, кулони, рукоятки для ножів та інші вироби відрізнялися високою технікою виконання та художнім смаком.

Серед усіх видів і жанрів народної творчості писанкарство займає особливе місце. Разом з рушниками, вишиваними сорочками писанки є одним із

найдавніших напрямків українського народного мистецтва.

Кожен осередок писанкарства на території Гуцульщини є своєрідною школою народного орнаменту зі своїми особливостями, характерними візерунками та власною палітрою кольорів. Кожна писанка – це самостійний художній твір народно-прикладного мистецтва. Разом із високими художніми якостями мистецтво писанки виступає багатим змістовним джерелом народної творчості, що зберегло у своїх орнаментальних формах вікову традицію.

Одним із найвідоміших осередків писанкарства на Прикарпатті є с. Космач. Його мистецькі традиції передавалися з покоління до покоління, виняткової витонченості набула побудова дрібно-візерункових орнаментів, у яких часто можна побачити поєднання геометричного малюнка із зображеннями традиційних оленів, баранчиків, півників, метеликів. Окрему групу розписів утворюють композиції з квітково-рослинних мотивів у поєднанні з геометричними рисунками. Кольорова гама – золотиста. Переважають жовті, червоні, оранжеві кольори, а також зелений на темно-коричневому тлі.

Гуцульська вишивка. На початку XX ст. тут побутували дуже гарні дрібно орнаментові низинкові вишивки, якими прикрашали чоловічі і жіночі сорочки. Інколи дуже скромно прикрашали візерунки блискучими бісеринками на весільних сорочках. Орнаменти були геометричні і кожен мав свою назву – «летячі», «безконечні», «павуківі», «кнігінкові».

Вишивка сорочок від Делятина до Яблуниці і Ворохти (Надвірнянський район) була типовою для цих сіл. Техніка вишивок низинкова і хрестикова. Орнаменти геометричні, а назви орна-

ментів рослинні, тваринні, космічні. Наприклад, «конюшинка», «оленеві», «мотилі», «у сонце». Хрестикові орнаменти вишивалися на фоні чорного розводу, що робило кольори дуже яскравими. Вишивкою прикрашались зарукав'я, манжети, ковчир та пазухи, а низ сорочки і боки були вишиті червоними нитками – «циркою» (мережкою). У жіночих сорочках пазухи були вишитими низинкою «у стріт» вишневими вовняними нитками, а під ними вишивали ще й оберіг. Орнамент на пазухах був одноманітним, але обереги різні.

Висновки. Отже, у процесі дослідження проаналізовано наукові праці науковців, присвячені теоретичному вивченню етнотуризму та туристичних ресурсів, а також розглянуто туристичні можливості Гуцульщини для розвитку етнотуризму на даній території. Дослідження показали, що територія має достатньо потужний туристично-ресурсний потенціал для розвитку даного виду туризму.

Література

1. Балита О. Розвиток нетрадиційних форм зайнятості: спроба економічної діагностики (на прикладі Карпатського регіону) / О. Балита // Регіональна економіка. – 2005. – № 1. – С. 56–66.
2. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України : методологія та методика аналізу, термінологія, районування / О.О. Бейдик. – К. : Київ. ун-т, 2001. – 395 с.
3. Ісаєнко В.М. Стратегія сталого розвитку (туристична галузь) / В.М. Ісаєнко, К.Д. Ніколаєв, К.О. Бабікова. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – 295 с.
4. Домашевський М. Історія Гуцульщини / М. Домашевський. – Львів : Логос, 2001. – С. 76–79.
5. Криховецький І.З. Стан і перспективи розвитку туризму в Україні / І.З. Крихо-

вецький // Інвестиції : практика та досвід. – 2008. – № 3. – С. 37–38.

6. Прикарпаття: спадщина віків / [авт. ідеї та голов. ред. М. Кугутяк]. – Львів : Манускрипт-Львів, 2006. – 567 с.

7. Природа Івано-Франківської області / [під ред. К.І. Геренчука]. – Львів : Видавниче об'єднання «Вища школа», 1973. – 160 с.

Grytchuk G.V. TOURISM POTENTIAL OF HUTSULSHCHYNA FOR DEVELOPMENT OF ETHNO-TOURISM. *The article analyses tourism resources in the Hutsul area of the Carpathians. This region has a pretty large recreational potential and considered to be promising for further development of tourism industry in Ukraine.*

The main components of ethno-tourism are as follows: historical and cultural resources, such as historical and architectural events, biosocial tourist resources and socio-economic tourist resources.

Tourism development significantly affects sectors such as transport, trade, communications, construction, agriculture, consumer goods, and is one of the most promising areas of economic restructuring on the territory of the Hutsul area. Tourist development is often connected with other types of economic activities: industry, energy, agriculture and forestry. Industrial accidents may cause significant environmental degradation that threatens the recreational potential of the region. Of particular importance in present situation are studying the state of development of recreational and tourist resources and identifying ways of their most optimal use. The author works out different ways for improving the interaction between tourism and industrial objects. The Hutsul area belongs ethnographically to Ivano-Frankivsk region, including Kosiv, Verkhovyna, Nadvirna,

the south-western parts of Kolomyia and Bogorodchany districts. Recreational and tourism potential of this area can be used for various types of tourist activities, especially for development of domestic tourism, ethno-tourism, tourism services for foreign guests.

Thus, the study analyses scientific papers devoted to theoretical research of ethno-tourism and tourism resources in the Hutsul area. The given study has shown that this area has enough powerful tourist resource potential for the development of this type of tourism.

Keywords: *resources, tourism resources, tourist destinations, ethno-tourism.*

Гритчук Г.В. ТУРИСТИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ГУЦУЛЬЩИНЫ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ЭТНОТУРИЗМА. *В статье представлен анализ туристических ресурсов Гуцульщины Карпатского региона, запасы которых являются крупнейшими в исследуемом регионе и наиболее перспективными для дальнейшего развития в туристической деятельности.*

Основными составляющими этнотуризма являются: историко-культурные, а именно историко-архитектурные, событийные и биосоциальные ту-

ристические ресурсы и социально-экономические туристические ресурсы.

Развитие туризма существенно влияет на такие секторы экономики, как транспорт, торговля, связь, строительство, сельское хозяйство, производство товаров народного потребления, и является одним из наиболее перспективных направлений структурной перестройки экономики на территории Гуцульщины в Карпатском регионе.

Туристское освоение территории нередко вступает в противоречие с другими видами хозяйственной деятельности: промышленностью, энергетикой, сельским и лесным хозяйством. Аварии на промышленных объектах приводят к значительному ухудшению экологической ситуации, ставят под угрозу рекреационный потенциал региона.

Один из ключевых вопросов, который необходимо решить в ближайшее время, – вопрос оптимизации взаимодействия туризма и культуры как на уровне центральных органов власти, так и на местах. Культурное наследие, музеи, театры, уникальные природные объекты являются исключительно важным фактором привлечения туристских потоков.

Ключевые слова: *ресурсы, туристические ресурсы, туристические объекты, этнотуризм.*

УДК 27.00.06: 338.48

РОЛЬ І МІСЦЕ СУЧАСНОЇ РЕКЛАМИ В ТУРИСТИЧНОМУ БІЗНЕСІ

Г.М. Гуменюк, О.М. Хоптій

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

У статті вивчаються та описуються інноваційні технології реклами, наводяться приклади їх використання та сприйняття цільовою аудиторією. Обґрунтовано традиційні рекламоносії (преса, телебачення, радіо, поштові відправлення, зовнішня реклама, сувенірна реклама, флаєра), а також зовсім нові, інноваційні, для прикладу, ембїєнт-реклама (інтерактивні вітрини та підлога, віртуальний промоутер, туман-екран, цифрові постери, проектори, лівітуючі рекламоносії, 3D-стікери, флуоресцентні дошки Flash AdBoard, бар-панелі, EL-панель (анімований постер), доповнена реальність (AR), оптичні ілюзії, інтерактивні 3D-борди, відео-ефекти, «інтерактивний одяг», лівітаційна реклама, «Indoor TV» тощо), Інтернет-реклама (реклама в блогах, контекстна реклама, тізерна реклама, реклама в соціальних мережах, сервіси email-розсилок, а також реклама на сайті youtube.com., браузерях) та мобільна реклама (статичні або анімовані оголошення, міжсторінкові мобільні оголошення, Rich media, відеореклама, нативна реклама).

Визначено нові технології, у тому числі й багатовимірні, які все ширше застосовуються у сфері рекламного бізнесу та маркетингу, що значно підвищує рівень конкурентної боротьби за споживача. Тому з упевненістю можна прогнозувати динамічний розвиток цих інструментів на вітчизняному рекламному ринку.

Ключові слова: реклама, ембїєнт-реклама, Інтернет-реклама, мобільна

реклама, тізерна реклама, лівітаційна реклама, «Indoor TV», реклама в блогах, контекстна реклама, реклама в соціальних мережах, сервіси email-розсилок, реклама на сайті youtube.com., браузерях.

Постановка проблеми. Сучасне життя важко або навіть неможливо уявити без реклами. Вона переслідує нас усюди, де б ми не були: на вулиці, в магазині, в транспорті, з'являється на телебаченні, на концертах і в найнесподіваніших місцях. Деколи ми навіть захоплюємося винахідливістю, настирливістю і навіть зухвалістю рекламодавців, фантазії яких не має меж. Однак для суб'єктів туристичного ринку креативність та оригінальність рекламних повідомлень є не тільки запорукою їх успішності та конкурентоспроможності, а й умовою вибору клієнтами, бо якщо у випадку з товаром споживачі можуть його побачити та оцінити, то у випадку з туристичною послугою все набагато складніше. Тому власникам туристичних компаній, готельєрам, музейникам і всім дотичним до туризму потрібно віднайти діючий «візуальний молоток», що приверне до неї увагу, а потім і змусить зробити вибір на їх користь. Саме тому тема нашого дослідження є своєчасною й актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти рекламної діяльності знайшли своє відображення у наукових працях М. Пазухи, М. Ігнатовича, І. Крилова, В. Ученова, Н. Стариха, У. Уелса,

Дж. Барнета, С. Моріарті, О. Саркісяна, Г. Красовського, А. Старостіна, Є. Райза, Дж. Траута та ін. Найпоширеніші означення реклами були запропоновані Т. Масловою, С. Божук, Ф. Ковалик, В. Музикантом та ін. Проте навіть за умов наявності значних напрацювань особливості управління рекламною діяльністю туристичних підприємств залишаються недостатньо вивченими. Таким чином, необхідність подальшого вдосконалення теоретичних основ та методичних підходів зумовила вибір теми, його мету та логіко-структурну побудову.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні поряд із традиційними рекламоносіями (преса, телебачення, радіо, поштові відправлення, зовнішня реклама, сувенірна реклама, флаєри) також існують і зовсім нові, інноваційні, для прикладу, ембієнт-реклама (інтерактивні вітрини та підлога, віртуальний промоутер, туман-екран, цифрові постери, проектори, левітуючі рекламоносії, 3D-стікери, флуоресцентні дошки Flash AdBoard, EL-панель (анімований постер), доповнена реальність (AR), оптичні ілюзії, інтерактивні 3D-борди, відео-ефекти, «інтерактивний одяг», левітаційна реклама, «Indoor TV» тощо) [2; 5–7], Інтернет-реклама (реклама в блогах, контекстна реклама, тізерна реклама, реклама в соціальних мережах, сервіси email-розсилок, а також реклама на сайті youtube.com., браузерях) [1; 9] та мобільна реклама (статичні або анімовані оголошення, міжсторінкові мобільні оголошення, Rich media, відеореклама, нативна реклама). Тому підприємцям (і не тільки), важливо розуміти, що проблеми і задачі, які стоять перед суб'єктами туристичного ринку, – ті самі, що були і рік, і п'ять років тому. Змінилася поведінка туриста, його очі-

кування, потреби, форма спілкування тощо. Недавнє дослідження, проведене Sheraton Hotels and Resorts, показує, що близько 70% чоловіків та 75% жінок перевіряють свої соцмедіа-акаунти під час відпустки як мінімум раз на день. І з ними потрібно будувати стосунки і вести діалог. Для користувача це новий цінний досвід спілкування з компаніями, чиєю продукцією і послугами вони користуються, а також їх бренди. Єдине, що залишається, – це правильно їх використовувати в своїй господарській діяльності. Для прикладу, використовуючи дистрибутивні можливості соціальних мереж, тематичних співтовариств та с2с-маркетингу, можна віднайти нові шляхи донесення інформації від туристичних компаній, готелів і взагалі будь-яких суб'єктів ринку до потенційних споживачів, а також зацікавити останніх скористатися саме цими можливостями.

Також для on-line взаємодії компанії і споживачів можна використовувати QR-коди. У маленькому яскравому квадратному лабіринті QR-коду можна запрограмувати всі відомі інновації, а також безліч нових можливостей. За допомогою цієї технології можна шифрувати текстові та графічні зображення, інтерактивні WAP і WEB посилання та іншу інформацію. Сфотографувавши такий код, користувач побачить на екрані корисний рекламний текст або 3D-зображення, яке потім можна всіляко використовувати в рекламних цілях. Наприклад, код на афіші анонсованого блокбастеру може негайно повідомити, в яких кінотеатрах йде фільм. Також подібним чином можна розміщувати інформацію про свій регіон чи окремі його дестинації, ті самі готельні послуги, ресторани, їх меню, страви і т. п. Таким способом уже рекламують свої

послуги туристичні компанії Еквадору. Винахідливі еквадорські маркетологи подумалися рекламувати послуги туристичних компаній своєї країни за допомогою ананасів, які вони експортують у різні куточки цілого світу. Правда ж, вельми креативний рекламний хід, який дає прекрасні результати. Наклейки наносилися спеціальним автоматом на мільйони експортованих ананасів. І так як QR-код на ананасі – це дуже незвично, цікаво, креативно, то багато споживачів солодкого продукту захочуть дізнатися, що ж означає чорний квадратик на ананасі, а після сканування самого коду, покупець ананаса побачить невеликий відеоролик про Еквадор та адресу сайту про визначні пам'ятки цієї країни. Мобільні телефони та планшети є практично у всіх, і зчитувати код буде як мінімум 50% споживачів ананасів. Тому масштаб такої рекламної кампанії і справді вражає, а еквадорці практично за копійки залучають у свою країну нових туристів. Бо справді, такі картинки перетворюють читання реклами на справжню розвагу. Вони привносять інтригу (користувачам обов'язково стане цікаво, що ж ховається за чорно-білим лабіринтом картинки), можуть послужити відмінним інструментом в рекламних квестах (ланцюг QR-кодів в зашифрованих місцях виведе учасника акції до призу), та й просто зручні (ні до чого запам'ятовувати і записувати адресу магазину або сайту, якщо можна їх просто сфотографувати).

Загалом найпоширеніші схеми застосування QR-кодів такі: зашифроване в коді меню, цікаві дані про заклад або страву, акційні пропозиції, лотереї, розіграші, всілякі програми лояльності, голосування, інтерактивні опитування, QR-код на рахунок з інформацією про

заклад, його історією та іншою корисною інформацією. Також дедалі частіше QR-коди почали з'являтися на пляшках вина, що дозволяє відвідувачам дізнатися про вина, сорти винограду, а також про дані для замовлення [3, 20]. Щодо ефективності такої реклами, то практика показує, що завдяки розміщеній в QR-кодї інформації про час роботи закладу і контактів збільшуються кількість замовлень в офіси і додому. Також їх використовують для оплати замовлення, перегляду меню чи пошуку найближчих точок продажу. Так, за словами генерального директора відомої кавової імперії Starbucks Говарда Шульца, частка мобільних платежів і платежів за картками Starbucks становить 30% від обсягу продажів [17].

Цікавим досвідом може також стати приклад мережі продовольчих маркетів «Tesco». Зовсім нещодавно їх керівництво поставило перед собою завдання: стати № 1 на ринку Південної Кореї, але без збільшення кількості магазинів. На станціях метрополітену були розміщені стенди з плакатами, на яких зображувались товари «Tesco», причому кожному товару відповідав свій QR-код, який спрямовував користувача на цільову сторінку цього товару. В очікуванні потяга пасажир підземки міг вибрати і сплатити, користуючись спеціальним мобільним додатком, за будь-який продукт, запропонований «Tesco». Активні мультитачвітрини з товарами стояли в офісних центрах та велелюдних місцях. Тобто був створений гігантський віртуальний аналог супермаркетів «Tesco», що працює за кодом. Як наслідок – обсяг продажів «Tesco» зріс на 52% за перший місяць застосування технології [20].

Доволі цікавим інноваційним рекламоносієм є так зване «Чарівне дзер-

кало». Ефект його в наступному – коли навпроти хтось стоїть, воно виконує функцію звичайного дзеркала, коли від нього відходять, дзеркальна поверхня перетворюється на постер із підсвіткою [5].

Не менш цікаве і корисне рішення для готелів, розробила компанія «Hotelia»: інтерактивний багатомовний кіоск, який може надавати найширший спектр інформаційних послуг і брати на себе цілий ряд питань, пов'язаних із забезпеченням взаємодії між постояльцями готелю і персоналом.

Дане рішення дозволяє гостям готелю в будь-який час доби будь-якою мовою отримати інформацію про додаткові послуги та акції в готелі, вивчити інтерактивну карту готелю з об'єктами інфраструктури, дізнатися їх розташування і час роботи, ознайомитися з меню і цінами ресторанів, а також зарезервувати столик на обід або вечерю. Також готель може розміщувати інформацію про місцеві визначні пам'ятки, доступних екскурсій, рекламувати місцеві події або ж просто направляти своїх постояльців, розповідаючи про послуги і переваги готелю.

Як новий канал комунікацій, навіть в режимі очікування, інтерактивний кіоск в лобі може відображати різноманітну інформацію для гостей: прогноз погоди, розклад авіарейсів і з/д рейсів, рекламні пропозиції готелю, інформаційні повідомлення, а також рекламу партнерських компаній, що може принести додатковий прибуток готелю. Дане рішення дозволяє транслювати на екрані кіоску інформацію будь-якого формату, відео, фото, інтерактивні карти, віртуальні тури, музику та ін. Весь контент управляється за допомогою віддаленої веб-системи. Також особливістю даного рішення є точка доступу

Wi-Fi, яка дозволяє під час використання кіоску одним гостем іншим гостям отримувати всю необхідну інформацію через Wi-Fi на свій iPhone, смартфон, iPad або ноутбук.

При взаємодії з PMS готелю можна надати гостям готелю ряд додаткових сервісів, таких як резервування столиків у ресторанах, замовлення і оплата послуг, а також багато іншого [4].

Як ще один варіант рекламно-виставкового обладнання можна розглянути літаючі кульки з дистанційно керованими проєкційними екранами. Екрани та відеопроєктори розміщені всередині кулі, заповненої гелієм [9]. Подібним чином працює і радіокерований рекламний дирижабль, додатковими функціями якого є відеозйомка скидання листівок та підняття на борт різноманітних вантажів [7 – 8, 14].

Цікавим також є варіант реклами під певну цільову аудиторію, яку обирає сканер, тобто реклама, яку візуально можуть побачити тільки жінки чи, скажімо, чоловіки. Для прикладу, компанія Plan UK вдалась саме до такої рекламної технології, щоб чоловіки зрозуміли, що відчувають жінки у державах, де вони безправні [9]. Подібно тому, як жінок обмежують у їх правах, компанія обмежила чоловіків у доступі до інформації, адже тоді, як жінки бачать 40-секундний ролик, який закликає пожертвувати кошти для здобуття освіти дівчатами у країнах, що розвиваються, чоловіки бачать тільки адресу сайту [6].

Таким чином робимо висновки, що ембейнт-реклама майже завжди викликає позитивні емоції при візуальному контакті, а отже, сприяє продажу товару, має як правило невисоку вартість, проте завжди нестандартний підхід, для прикладу автомат, що «плюється» велосипедами, чи готель, схожий на ліс

[7–9; 14]. Тому вона є цілком виправданою навіть за певних витрат у випадках, коли ви хочете, щоб про вас говорили, вас показували і про вас розповідали. Також ще однією функцією інноваційної реклами є неминучість перегляду, адже споживач не може вимкнути чи переключити її як звичайну телевізійну. До плюсів варто віднести і те, що грамотно проведена рекламна кампанія бізнесу в цифровому середовищі відкриває спектр нових можливостей щодо формування успіху бренду. Маркетологи це чітко розуміють і активно діють у цій сфері.

Також останнім часом на розвиток туристичного бізнесу великий вплив мають Інтернет-технології і все частіше у всесвітній павутині можна знайти різноманітні сайти (сторінки), присвячені розвитку туристичної індустрії, туристичним фірмам, агентствам, а також санаторіям, пансіонатам, базам відпочинку та готелям, ресторанам, барам і т. д. На сьогоднішній день Інтернет – це найбільш популярний інструмент при пошуку туристичних послуг. Тому з приходом нових технологій позиціонування себе в Інтернет-мережі стало відігравати істотну роль як при пошуку турпродукту споживачем, так і при просуванні турпродукту турагентствами та туроператорами, закладами розміщення. Новий електронний рекламоносій має низку якостей, що дозволяють задовольняти потреби людей, які не могли бути задоволені традиційними засобами масової інформації. Переваги використання даного виду інформаційних технологій в туризмі полягають у тому, що охоплюється величезна споживацька аудиторія, також для роботи з кожним потенційним клієнтом обирається найефективніша збутова стратегія, тобто стратегія під клієнта та його запити й по-

треби. Також фірми можуть надавати післяпродажну інформаційну підтримку.

Просування туристських послуг в мережі Інтернет займає одне з перших місць за об'ємами всіх світових продажів. Також це можливість інтенсифікувати просування власних продуктів чи просто порівняно дешево, доступно та зручного для потенційних туристів донести інформацію про свої пропозиції та саму фірму; пошук «своїх» клієнтів, розширення їх кола й відповідного збільшення продажів; підтримка іміджу компанії в очах клієнтів, партнерів і конкурентів; створення більш сприятливих, виняткових умов купівлі власних послуг і т.п. [14].

Реклама в Інтернеті досить різноманітна. До неї належать: власні сайти компаній, поштові розсилки, підписні листи, текстові посилання, банери, онлайнівікторини тощо. Кількість бажаних розмістити рекламу в Інтернеті постійно зростає.

Найпоширеніший і традиційний вид реклами в Інтернеті – банерна реклама, e-mail (електронна пошта), текстова реклама, контекстна текстова реклама гіпертекстове посилання (hypertext).

Останнім часом популярності набуває реклама, яка використовує мультимедійні можливості комп'ютера, а рекламні модулі створюються за допомогою технологій Java, Flash, CGI, DHTML, Shock wave. Ролики річ-медіа завантажуються одночасно із контентом (змістом) сайту і демонструються поверх нього. Переваги такого формату реклами наступні – ефектна анімація, звук, інтерактивні засоби взаємодії з користувачем, а отже, новий і цікавий формат, який створює імідж рекламодавця. Також можливість створення інтерактивного рекламного ролика; вплив на

потенційного клієнта графікою та звуком, що відіграє дуже велику роль та ін. Цей формат дає можливість рекламодавцю ефективно впливати на цільову аудиторію.

«Фонова» реклама – один з найновіших винаходів Інтернет-маркетологів, який полягає в тому, щоб використовувати як тло сайту рекламу, а не просто білий чи кольоровий фон. Наразі цей вид реклами ще не набув поширення і використовується як іміджева реклама чи позиціонується як альтернатива для анонсів. Автором ідеї такої реклами є американське рекламне агентство AdCamо.

Наступна – відеореклама – новий вид реклами в Інтернеті, у якому до відеофайлу (кліпу чи якогось інформаційного відео) спочатку та наприкінці додаються невеликі (до 15 с) блоки реклами. Прикладом є відеореклама на «Бігмір-Інтернет».

Значного поширення досяг такий допоміжний рекламний інструмент як таргетинг – рекламний механізм, що дозволяє виділити з усієї наявної аудиторії тільки ту частину, що задовольняє заданим критеріям (цільову аудиторію), і показати рекламу саме їй.

Можна виділити такі основні види таргетингу:

- підбір рекламних площ (використовується в пакетному розміщенні);
- географічний таргетинг (реклама для жителів певного регіону);
- тематичний таргетинг (на тематичних сайтах);
- таргетинг за часом показу (вранці, ввечері);
- соціально-демографічний таргетинг;
- поведінковий таргетинг (за допомогою cookie-файлів збирається інформація про те, що потенційний споживач робить на тому чи іншому

сайті, які теми його цікавлять, скільки часу він витрачає на перегляд різної інформації) [1].

Загалом можна виділити такі основні напрямки створення сайтів для реалізації завдань туристичного бізнесу – сайт-візитівка, інтерактивний сайт, сайт-магазин та підключення туристичної фірми на основі абонентської плати до бізнес-систем.

Так, інтерактивний сайт може надати користувачу інформацію за його запитом, чи, скажімо, відповіді на запитання, а от наступний (сайт-магазин) уже виконує функцію повноцінного паралельного механізму реалізації туристичних послуг, дозволяє розвантажити менеджерів, прискорити виконання рутинних операцій (прийом платежів, підготовка та підпис паперів, приїзд клієнта в офіс тощо). Також у його функції входять прийом платежів за туристичні послуги, бронювання путівок, квитків, укладання договорів з клієнтами, оповіщення останніх про вільні місця, путівки тощо. Спільне між ними те, що всі три системи (візитівка, інтерактивний сайт, сайт-магазин) працюють за принципом В2С (Business-to-Consumer) – взаємодія «продавець-клієнт», тоді як остання система (агентські мережі) – за принципом В2В (Business-to-Business) – взаємодія «продавець-посередник». Тобто пропозиції по послугах розміщує один туристичний оператор, а бронювання дозволено тільки агентам цієї фірми. Агенти звертаються в одну базу даних, в ній підшукують потрібні послуги своїм клієнтам, а потім здійснюють бронювання [14].

Також доволі популярною в наш час стає реклама на платформі Google AdSense. Остання – це сервіс компанії Google, який дозволяє всім власникам ресурсів, встановивши на сайті реклам-

ні блоки Google AdSense, заробляти на їх перегляді відвідувачами. Для прикладу, за допомогою реклами, що демонструється перед початком (всередині чи вкінці) відеоролика. Також реклама може розміщуватися на сторінці перегляду відеоролика на сайті youtube.com.

Ще один варіант реклами з'являється безпосередньо в самому відеоролику у вигляді спливаючого віконця або банера внизу відео. Ця реклама не така настирлива і її можна відключити, натиснувши на хрестик в кутку. Причому відключений таким чином рекламний блок не зникне назавжди, а лише буде згорнуто. Глядач вашого каналу в будь-який момент зможе розгорнути даний рекламний блок, якщо клацне по спеціальній стрілочці внизу екрану.

Таким чином, реклама туристичного підприємства на Youtube – це не тільки один із видів присутності в рекламному просторі, а й додатковий спосіб заробітку.

В рамках «електронної» стратегії також важливо не забувати і про технології для мобільних телефонів, адже понад 50% пошукових запитів у світі здійснюється з мобільних телефонів. Так, 50% користувачів, які шукали магазин на мобільному пристрої, відвідали цей магазин того ж дня, 82% користувачів смартфонів шукають інформацію під час походу в магазин, а 33% використовують їх замість того, щоб запитувати продавців. Загалом близько 18% пошуків приводять до купівлі.

На користь мобільної реклами також і її ціна. При кількості користувачів в мобільному інтернеті у 7 млн (стільки ж скільки і в українському ПК-інтернеті) ринок мобільної реклами вартий всього 200 тис. USD (у порів'янні із обсягом українського ринку

ПК-інтернет реклами у 18 млн USD). Таким чином, за оцінкою експертів, у наступні кілька років ринок мобільної реклами України буде стрімко зростати. Так, наприкінці 2015 р. частка запитів з мобільних пристроїв уперше перевищила частку запитів з комп'ютерів у Google!

Дослідження IAB (Internet Advertising Bureau) свідчать, що у 2015 р. доходи від мобільної реклами в світі зросли на 68% у порів'янні з 2014 р. – з €22 млрд. до €37 млрд. Найбільшу частку у мобайлі складає медійна реклама (52,3%), тоді як 42,8% складає пошук і 4,9% – реклама в повідомленнях. Найбільше зростання – у медійної реклами, 93%. І хоча наразі частка мобільної реклами складає лише 10% від банерної реклами та пошуку, проте вже сьогодні мобайл – це сегмент рекламного ринку з найбільшим зростанням: об'єми розміщень подвоюються щоквартально.

У 2016 р. рекламодавці активно розпочали використання мобайлу, за прогнозами агентства Zenith Optimedia, близько 70% зростання всієї рекламної галузі в найближчі три роки буде забезпечено саме за рахунок мобільної реклами. За даними «Gemius Україна», вже зараз в Україні існує величезний сегмент інтернет-користувачів, яких рекламодавці можуть «охопити» лише на мобільних пристроях, – це 39% унікальних користувачів [13].

Сьогодні в мобільному маркетингу для стимулювання збуту найчастіше використовуються: служба передачі коротких (SMS) і мультимедійних (MMS) повідомлень, а також передача відомостей через Bluetooth; текстова / графічна реклама на сайтах мобільного Інтернету (WAP); реклама в додатках (Android, iPhone); заставки на екрані

(ICB); реклама на каналах мобільного телебачення; брендovanі Java-додатки.

В рамках деяких варіантів (наприклад, при використанні служби передачі коротких повідомлень) можна проводити не тільки інформування споживачів, але і опитування, голосування, анкетування, вікторини, лотереї та інші форми взаємодії з цільовою аудиторією.

Можна виділити наступні перспективні інструменти мобільної реклами, а саме: мобікод, Quick Response Code, Click to, Flash-SMS і Blink-SMS, LBS.

Вигода від них наступна:

- зручність для клієнтів та скорочення матеріальних і логістичні витрат для рекламодавця;

- оперативність та швидкість – один клік – і ти замовив їжу, клікнув – купив тур на Ямаїку, втретє клікнув – фільм завантажив, зателефонував на довідкову лінію рекламодавця (Click to Call), перейшов за посиланням і активізував завантаження на свій мобільний телефон компактні і спеціально адаптовані контентні продукти: каталоги, довідники, інформаційні буклети аж до «подарунків» у вигляді заставок і «тем» оформлення, рингтонів, брендovаних ігор (Click to Download); отримав відповідь на свій відісланий SMS-запит (Click to SMS);

- релевантність інформації – потенційний споживач, заповнивши форму на спеціальній сторінці WAP / WEB-порталу, підтверджує згоду на подальше регулярне отримання інформації від бренду (Click to Subscribe);

- інтригуюча цікавість. Уявіть, що ви сидите перед комп'ютером, працюєте, телефон спокійно лежить поряд, і лише рядок рекламного характеру, що біжить, ненав'язливо оживляє згаслий екран. Саме так виглядають рекламні SMS нового покоління. Flash-SMS не

заносяться в пам'ять телефону, відразу відображаються на екрані і зникають з нього при натисканні на будь-яку кнопку телефону. На Заході такий рекламний інструмент набуває найнеймовірніших форм. Наприклад, американський виробник одягу Dockers використовував рекламний ролик, де танцює відомий танцюрист Дюфон, одягнений в Dockers. Здавалося б, що тут цікавого – ролик. Але річ у тому, що ролик трансливався виключно в iPhone, і вмикався, коли власники iPhone змінювали положення телефону з вертикального в горизонтальне і навпаки. Ролик, «впроваджений» в ігри, що знаходяться на телефоні, при переході на наступний рівень гравця просять потрясти телефон – і Дюфон починає танцювати;

- позиціонування на місцевості (Location Based Services) – це перспективна технологія мобільного маркетингу, що дає брендам можливість пропонувати знижки (робити спеціальні пропозиції) усім, хто проходить повз або поблизу точок продажів, організовувати ігри і квести на місцевості. Погодьтеся, дізнатися про знижки в безпосередній близькості від товару – це навіть корисно [13].

Ще одним з інструментів рекламування є Direct mail (адресна поштова розсилка по базі даних) а бо ж найпотужніший, витончений і комплексний метод боротьби за покупця. В середньому рекламодавці Європи витрачають на DM від 18 до 27% своїх рекламних бюджетів, тобто більше, ніж на телебачення і радіо разом узяті. Щодня в поштові скриньки європейців потрапляє в середньому по два-три повідомлення рекламного матеріалу. Така реклама має надзвичайну гнучкість, вона змушує цільову аудиторію брати участь в самому процесі рекламного впливу.

Для реклами поштою використовуються всі види друкованої реклами, крім плакатів і афіш. Вона може прийняти форму листа, каталогу, буклету, листівки, брошури, телеграми і навіть якогось досить дорогого товару. Форма може бути будь-якою, адже єдине обмеження – правила поштової служби. Однак найбільша питома вага припадає на каталоги, проспекти та листівки.

Переваги реклами поштою полягають, перш за все, в тому, що ця реклама носить персональний або вибіркового характеру. Особливо ефективна поштова реклама, спрямована на домашню адресу [10].

Висновки. Виходячи із викладеного вище, можна стверджувати, що нові технології, у тому числі й багатомірні, все ширше застосовуються у сфері рекламного бізнесу та маркетингу, що значно підвищує рівень конкурентної боротьби за споживача. Тому з упевненістю можна прогнозувати динамічний розвиток цих інструментів на вітчизняному рекламному ринку.

Літератури та джерела

1. Акша Р. Создание эффективной рекламы / Р. Акша. – М. : Вершина, 2003. – 272 с.
2. Алексанян Е. Эмбиент-маркетинг: эффективно и перспективно (результаты блиц-опроса экспертов) / Е. Алексанян // Маркетинг и реклама. – 2013. – №1. – С. 16–24.
3. Використання QR-кодів для просування товарів і послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://msb.aval.ua/news/?id=24474>.
4. Внутрішня реклама готелю [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://prohotelia.com.ua/2012/07/%d0%b2%d0%bd%d1%83%d1%82%d1%80%d0%b5%d0%bd%d0%bd%d1%8f%d1%8f%d1%80%d0%b5%d0%ba%d0%bb%d0%b0%d0%bc%d0%b0>
5. Волшебное зеркало. Инновационные технологии в сфере рекламы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dizain-reklama.ru/innovatsii/volshebnoe-zerkalo>. – Название с экрана.
6. В Сан-Франциско автомат «плюється» велосипедами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [\[http://mynews-in.net/news/2012-06-13/3214568.html\]](http://mynews-in.net/news/2012-06-13/3214568.html).
7. Кунина О. Эмбиент-маркетинг: эффективно и перспективно (результаты блиц-опроса экспертов) / О. Кунина // Маркетинг и реклама. – 2013. – № 1. – С. 16–24.
8. Левітаційні рекламоносії. Інноваційні технології в сфері реклами [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://dizain-reklama.ru/innovatsii/levitiruyushhie-reklamo-nositeli>.
9. Особливості інноваційних форм реклами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.journ.univ.kiev.ua/ndumk/index.Php/component/content/article/97-3/kontent-ukrainskoi-reklamy-ta-zv-iazkiv-z-hromadskistiu/112-osoblyvosti-innovatsiynykh-form-reklamy>.
10. Прямая поштова реклама [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://stud.com.ua/63361/marketing/pryama_poshtova_reklama#66.
11. Реклама в соціальних мережах: основні особливості [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://webstudio2u.net/ua/internet-ad/757-reklama-v-sotsialnykh-setyakh.html>.
12. Реклама, яку побачать тільки жінки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ubr.ua/uk/tv/tehnologii/eklama-iakurobachat-tlki-jnki-138118>. – Назва з екрана.
13. Ринок мобільної реклами в Україні: сучасні і майбутні тенденції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ain.ua/mobilna-reklama-v-ukra%D1%97ni-ta-sviti>.
14. Струніна Л. В. Впровадження інноваційних технологій в рекламну діяльність [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dSPACE.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/1234>

56789/4377/1/Strunina_Innovative_technology_in_advertisement.pdf.

15. Як в майбутньому зміниться туризм? Роль ІТ в туристичному маркетингу [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://businessviews.com.ua/ru/business/id/kak-v-buduschem-izmenitsja-turizm-rol-it-v-turistichskom-marketinge-885/>.

16. Як заробити на Youtube? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.myrouble.ru/kak-zarabotat-na-youtube-sposob-1/>.

17. Як клієнтоорієнтовані технології дозволяють ресторанам збільшувати прибуток [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://prohotelia.com.ua/2014/11/restaurant-features/>.

18. Digital-реклама [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imagecms.net/blog/polnyi-rakurs/digital-reklama-kak-eto-proishodit#imagecms>.

19. Digital-реклама: поняття, сфера використання та інноваційні види [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mediasurveys.pp.ua/?p=115>.

20. QR-коди допомагають привабити споживачів [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://msb.aval.ua/news/?id=24726>.

Gumenyuk G.M., Khoptii O.M.
ROLE AND PLACE OF MODERN ADVERTISING IN TOURISM BUSINESS. *The article examines and describes innovative advertising technology, examples of their use and perceptions by the target audience. The authors analyse traditional types of media (press, television, radio, direct mail, outdoor advertising, souvenir advertising, flyers), as well as completely new, innovative ones, for example, ambient advertising (interactive shop windows and floor, virtual promoter, fog screen, digital posters, projectors, levitation advertising media), 3D-stickers, fluorescent board Flash AdBoard, bar-runner, EL-panel (animated poster), augmented reality (AR), optical illusions,*

interactive 3D-boards, visual effects, «interactive clothing», levitation advertising, «Indoor TV», etc.), Internet advertising (advertising on blogs, context advertising, laser&social network advertising, email-mailing services and advertising on youtube.com, browser advertising) and mobile advertising (static or animated ads, mobile Interstitial ads, Rich media, video, native ads). The article highlights the most common and traditional forms of online advertising – banner ads, e-mail, text advertising, contextual text advertising, hypertext link (hypertext). Another advertising tool – a Direct mail (address direct mail on a database) is considered to be the most powerful, sophisticated and complex method of struggle for the buyer. On average, advertisers in Europe spend 18 to 27% of their advertising budgets for DM.

Interesting under certain target audience is also the option of advertising which uses the scanner. For example, the Plan UK company is successful exactly in using such advertising technology.

There are new technologies, including multi-dimensional ones, which are increasingly used in advertising and marketing business, significantly increasing the level of competition for consumers. Therefore, we can confidently predict the dynamic of development of these advertising types in the domestic advertising market.

Keywords: *advertising, ambient advertising, Internet advertising, mobile advertising, teaser advertising, levitation advertising, «Indoor TV», advertising on blogs, contextual advertising, social networking services, email-newsletters, advertising on youtube.com., browser advertising.*

Гуменюк Г.М., Хоптий О.М. РОЛЬ И МЕСТО СОВРЕМЕННОЙ РЕКЛАМЫ В ТУРИСТИЧЕСКОМ БИЗНЕСЕ. В статье изучаются и описываются инновационные технологии рекламы, приводятся примеры их использования и восприятия целевой аудиторией. Обосновано традиционные рекламносители (пресса, телевидение, радио, почтовые отправления, наружная реклама, сувенирная реклама, флаера), а также совершенно новые, инновационные, например, эмбиент-реклама (интерактивные витрины и пол, виртуальный промоутер, туман-экран, цифровые постеры, проекторы, левитирующего рекламносители, 3D-стикеры, флуоресцентные доски Flash AdBoard, бар-Ранер, EL-панель (анимированный постер), дополненная реальность (AR), оптические иллюзии, интерактивные 3D-борды, видеоэффекты, «интерактивная одежда», левитационная реклама, «Indoor TV» и т.п.), интернет-рекламы (реклама в блогах, контекстная реклама, тизер-

ная реклама, реклама в социальных сетях, сервисы email-рассылок, а также реклама на сайте youtube.com., браузерах) и мобильная реклама (статические или анимированные объявления, междустраничные мобильные объявления, Rich media, видеореклама, нативная реклама). Определены новые технологии, в том числе и многомерные, которые все шире применяются в сфере рекламного бизнеса и маркетинга, что значительно повышает уровень конкурентной борьбы за потребителя. Поэтому с уверенностью можно прогнозировать динамичное развитие этих инструментов на отечественном рекламном рынке.

Ключевые слова: реклама, эмбиент-реклама, Интернет-реклама, мобильная реклама, тизерная реклама, левитационная реклама, «Indoor TV», реклама в блогах, контекстная реклама, реклама в социальных сетях, сервисы email-рассылок, реклама на сайте youtube.com., браузерах.

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО І КУЛЬТУРОЛОГІЯ

УДК 372.881.111.22

РОЛЬ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ
ЯК ДРУГОЇ ІНОЗЕМНОЇ ПІСЛЯ АНГЛІЙСЬКОЇ

О.В. Поздняков

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Стаття присвячена дослідженню специфіки процесів інтерференції при вивченні німецької мови як другої іноземної після англійської. Автор аналізує праці вітчизняних науковців, які стосуються даної проблеми. Німецька мова є сьогодні важливою навчальною дисципліною у вищій школі України, що зумовлено перспективами її використання з економічною, культурною та освітньою метою. При вивченні двох іноземних мов знання першої іноземної мови впливають на процес оволодіння другою. Це явище дефінується як міжмовна інтерференція. Специфіка одночасного (послідовного) вивчення німецької та англійської мов зумовлена їх близькою генетичною спорідненістю. Це виявляється як на рівні словникового складу, так і на рівні вживання відповідних граматичних конструкцій. З іншого боку, наявні лексичні та граматичні відмінності зазначених германських мов спричиняють труднощі при опрацюванні певних тем навчальної програми. В статті виокремлено ефективні шляхи подолання міжмовної інтерференції. Основними з них вважаємо поєднання в процесі викладання демонстрації спільних елементів обох іноземних мов, з одного боку, та наголошення на їх дистинктивних рисах – з іншого.

Ключові слова: міжмовна інтерференція, німецька мова, англійська мова, навчання, словниковий запас, граматики.

Постановка проблеми. Вивченню німецької мови відводиться чимала роль у сучасній вищій школі, що детерміновано низкою географічних і соціальних (не в останню чергу, освітніх) чинників. По-перше, німецька мова має офіційний статус державної у таких високорозвинених європейських країнах, як Німеччина, Австрія, Швейцарія, Бельгія, Люксембург, Ліхтенштейн. Німеччина є найбільшою у світі країною-експортером. Звідси, перспективи міжнародної економічної співпраці передбачають високий рівень мовної підготовки українських фахівців. По-друге, німецька мова є загальнонавчальною в Європейському Союзі, посідаючи друге місце за поширеністю в Європі. По-третє, німецька мова є другою за вживаністю мовою науки, а власне Німеччина є країною, котра серед своїх європейських «сусідів» пропонує найбільшу кількість освітніх і культурних програм [3, с. 26]. Це створює відмінні передумови для зростання рівня академічної мобільності студентів та викладачів, підвищення їх кваліфікації та можливості самореалізації завдяки знанням німецької мови.

Як демонструють результати аналізу наукових студій, протягом останніх десятиріч завдяки зміні соціально-політичних умов у нашій країні та нових формам її міжнародних відносин спостерігається значне зростання статусу іноземної мови загалом, відображене зпоміж інших документів у «Загальноєвропейських рекомендаціях з питань

освіти: вивчення, викладання, оцінювання». У останніх зафіксовано, що «... лише шляхом кращого володіння європейськими мовами можна полегшити спілкування та взаємодію між європейськими країнами з різними рідними мовами заради підтримки європейської мобільності, взаєморозуміння і співпраці та подолати упередження і дискримінацію» [12, с. 312].

Таким чином, основною метою навчання німецької мови як другої іноземної вважаються формування комунікативних вмінь і здібностей, а також готовність і бажання брати участь у міжкультурній комунікації і самовдосконалюватися у сфері вивчення іноземних мов. За допомогою німецької мови відбувається розвиток здатності до міжкультурної комунікації, що дозволяє долучитися до духовних цінностей німецькомовних країн [3, с. 29].

За свідченнями дослідників, ще не розроблено підручників для вивчення німецької мови, де було б враховано, що остання вивчається після англійської. Тому перед педагогами постає необхідність самостійної розробки потрібних вправ, завдань чи тестів. Досить часто підготовка таких завдань передбачає залучення й використання студентами при їх вирішенні своїх знань англійської мови як першої іноземної [13].

З іншого боку, у методиці існує думка, що виражає застереження щодо одночасного вивчення двох іноземних мов, зазначаючи негативний аспект їх контакту [15, с. 646]. Справді, у процесі оволодіння новою мовою людина використовує свої знання, уміння і навички мови, яка вивчалась раніше. Результати такого перенесення можуть бути як позитивними, так і негативними, оскільки наявні уміння і навички часто не співпадають з новою мовою, що вивча-

ється. Це явище називається інтерференцією [12, с. 312].

Аналіз публікацій і досліджень вказує на активізацію вивчення актуалізованої в статті проблеми та пошуку шляхів її вирішення. Це стосується, насамперед, праць вітчизняних науковців, педагогів, методистів, дослідження котрих зосереджені на встановленні особливостей вивчення другої іноземної мови у вищій школі [11; 12], вивченні та викладанні німецької мови як другої іноземної [3; 5; 7; 13], виявленні ключових ознак мовної інтерференції [4], розкритті суті проявів міжмовних інтерференційних процесів в навчанні німецької та англійської мов [6; 8; 9; 14].

Метою нашого дослідження є з'ясування специфіки вияву міжмовної інтерференції в процесі вивчення лексики та граматики німецької мови як другої іноземної після англійської. До **завдань** дослідження належать: відображення взаємозв'язку двох аналізованих германських мов, опис явища міжмовної інтерференції та типів її вияву, встановлення дієвих шляхів подолання негативних інтерференційних впливів.

Основний зміст статті. Одним з головних чинників при вивченні німецької мови як другої іноземної після англійської є те, що вони обидві належать до германської групи індоєвропейської сім'ї мов. Звідси – близька генетична спорідненість, виражена в багатьох аспектах. Передусім це простежується у лексиці, особливо на початковому етапі її вивчення. Тут можна помітити чимало відповідностей на рівні всіх частин мови [3, с. 27].

Наприклад, *die Musik – music* (музика); *der Nachbar – neighbour* (сусід); *schwimmen – to swim* (плавати); *warm – warm* (теплий); *lange – long* (довго); *in – in* (в) *тощо*.

Значна подібність спостерігається не лише на рівні кореневих слів, але й композитів.

Наприклад, *der Regenbogen* (*der Regen* + *der Bogen*) – *rainbow* (*rain* + *bow*) (*веселка*); *das Badezimmer* (*baden* + *das Zimmer*) – *bathroom* (*bath* + *room*) (*ванна кімната*).

Наступним свідченням взаємозв'язку між німецькою та англійською мовами є наявність в обох мовах інтернаціоналізмів (переважно, грецького чи латинського походження) з більшим або меншим ступенем морфологічної асиміляції.

Наприклад, *die Universität* – *university* (*університет*); *das Datum* – *date* (*дата*); *studieren* – *to study* (*навчатись*).

Також високий ступінь подібності притаманний граматичним системам обох германських мов [8]. Наприклад,

- означений та неозначений артикли, вживання дієслова-зв'язки «бути» (*Das ist ein Buch, Das Buch ist interessant. – This is a book. The book is interesting. – Це книжка. Книжка цікава*);

- правильні та неправильні (для німецької мови – сильні та слабкі дієслова) (*trinken* (*trank, getrunken*) – *to drink* (*drank, drunk*) – *нути*);

- синтетичні та аналітичні часові форми, використання допоміжних дієслів (*Mozart starb 1791. – Mozart died in 1791. – Моцарт помер у 1791 році; Ich habe dein Auto repariert. – I have repaired your car. – Я полагодив твою машину*);

- наявність лише одного заперечення в реченні (*Er hat nichts gesagt. – He did not say anything. – Він нічого не сказав*);

- подібність утворення ступенів порівняння прикметників (*billig* (*billiger, am billigsten*) – *cheap* (*cheaper, the*

cheapest) – *дешевий* (*дешевший, найдешевший*). Таких прикладів можна навести чимало.

З іншого боку, як на рівні лексики, так і на рівні граматики й синтаксису між німецькою та англійською мовами можна виокремити чимало відмінностей, які збивають з пантелику в процесі навчання, призводячи до помилок.

На лексико-семантичному рівні варто, на наш погляд, підкреслити наступне. По-перше, вагома частина вокабуляру обох іноземних мов є цілком різною. Наприклад, *das Fenster* – *window* (*вікно*); *die Stunde* – *hour* (*година*); *spielen* – *to play* (*грати*); *gesund* – *healthy* (*здоровий*); *schnell* – *fast* (*швидко*); *weil* – *because* (*тому що*) *тощо*. По-друге, наявність так званих «фальшивих друзів перекладача» – слів та словосполучень, які в різних мовах мають подібну (однакову) морфологічну структуру (форму) та звучання, однак відмінні значення. Типовим прикладом на початковому етапі вивчення німецької мови як другої іноземної після англійської вважаємо дієслово «*bekommen*» (*одержувати*) на противагу англійському «*to become*» (*ставати*). Серед інших пар можна назвати *das Gift* (нім. «отрута») – *gift* (англ. «подарунок»); *ringen* (нім. «боротись») – *to ring* (англ. «дзвонити»); *der Rock* (нім. «спідниця») – *rock* (англ. «скеля») і т.п.

Стосовно граматичних відмінностей на рівні утворення словоформ слід згадати відмінювання в німецькій мові дієслів, іменників та прикметників шляхом зміни артикля чи додавання відповідних флексій, що є нехарактерним для англійської мови. Що стосується порядку слів у німецькому реченні, то він є вільнішим в порівнянні з англійським, де граматична функція слова відповідає його позиції у реченні [8].

Нехтування перелічених вище відмінностей та допущені в результаті цього помилки є виявом негативного впливу міжмовної інтерференції, котра визначається як використання елементів, що належать одній мові, в ситуації, коли письмовий чи усний акт спілкування відбувається з використанням іншої мови [1, с. 18]. Інтерференція є взаємним впливом мовних систем, який виникає у процесі вивчення однієї або одночасного (послідовного) вивчення декількох іноземних мов [14, с. 87]. У першому із зазначених випадків взаємодія відбувається між рідною та іноземною мовами, в другому – між іноземними мовами. Останнє можна пояснити прагненням звести до мінімуму прояв рідної мови, що має наслідком використання навичок, набутих у процесі вивчення першої іноземної мови [6, с. 242]. Наступною причиною значного впливу рівня знань українських студентів з англійської мови на оволодіння німецькою є приналежність української мови до слов'янської групи мов та, як результат, значно нижчий рівень спорідненості з обома аналізованими в статті іноземними мовами.

Вияви міжмовної інтерференції можна класифікувати наступним чином [14, с. 87]:

- використання матеріалу (слів чи словоформ) однієї іноземної мови в контексті застосування іншої. Найчастіше це виявляється шляхом використання лексичних одиниць першої іноземної мови, що є схожими, у другій іноземній відповідно. Наприклад, «*my Freund*» замість «*mein Freund*»;

- створення одиниць із мовного матеріалу системи другої іноземної мови за зразком першої, зокрема, застосування правил однієї мови при утворенні граматичних структур в іншій. Напри-

клад, *Peter kaufed eine große Wohnung* – неправильне вживання претеритальної форми дієслова «*kaufen*», котра в англійській мові утворюється за допомогою суфікса «*-ed*»;

- копіювання моделей системи другої іноземної мови за допомогою засобів першої, як от перенесення синтаксичної структури однієї мовної системи в іншу. Наприклад, *Heute ich habe gesehen einen interessanten Film* – допоміжне дієслово повинно знаходитись на другому місці, а дієприкметникова форма основного – на останньому (і те, й інше в німецькій мові вважається помилкою).

Частотність виникнення інтерференції детермінована такими факторами:

- рівнем мовного розвитку в рідній мові і усвідомленого оволодіння нею;

- рівнем володіння першою іноземною мовою – кращий рівень володіння першою іноземною мовою зумовлює зниження інтерференційних проявів у процесі вивчення другої;

- часовим інтервалом між періодом вивчення обох іноземних мов – довший інтервал зменшує вплив першої іноземної мови на вивчення другої та навпаки [2].

Грамматична інтерференція найбільш поширена на початковому етапі вивчення другої іноземної мови, що детерміновано, зокрема, тим, що для її опанування виділяється, як правило, менше часу, ніж для першої. Це зумовлює вищу інтенсивність заняття, як наслідок – більший обсяг пропонованого навчального матеріалу, стислі пояснення, менше вправ на закріплення та активацію опрацьованих тем [8].

Фахівці дотримуються думки, що дієвим засобом подолання граматичної інтерференції є використання великої кількості вправ з тієї чи іншої теми та повторення у вправах вивченого раніше

матеріалу. У цьому випадку вивчене ефективніше закріплюється, а знання правил перетворюється на навичку [6, с. 243].

Відповідно, серед шляхів подолання небажаної міжмовної інтерференції виокремлюють лексичний та граматичний.

До лексичного шляху належать:

- використання в процесі навчання інтернаціоналізмів, котрі в германських мовах мають переважно грецьке або латинське походження, підкреслення розбіжностей у вимові та написанні відповідників, якщо вони відрізняються;

- створення таблиць і списків відповідності схожих лексичних одиниць обох іноземних мов та використання їх для пришвидшення збагачення словникового запасу;

- звернення уваги на «фальшивих друзів перекладача», їх виокремлення та наголошення на відмінностях у значеннях для німецької та англійської мов відповідно.

У свою чергу, граматичний шлях включає:

- ґрунтовний аналіз граматичних систем двох мов з метою виокремлення аналогій та відмінностей утворення й застосування в них відповідних граматичних категорій;

- розробку належного комплексу вправ для попередження та подолання граматичної інтерференції на основі порівняльного аналізу граматичних структур першої та другої іноземних мов;

- залучення студентів до самостійного порівняння та обговорення мовних явищ, схожих в обох мовах, обґрунтування використання того чи іншого граматичного поняття в одній мові та активізації знань стосовно схожого явища в іншій [14, с. 88].

Варто зазначити, що останнім часом науковці дедалі більше схиляються до

думки щодо позитивних впливів двох іноземних мов у процесі їх одночасного або ж послідовного вивчення. Так, Л.П. Савченко пише про досвід вивчення першої іноземної мови, котрий сприяє розвитку рецептивних і продуктивних умінь під час опанування другої [13]. Важливу роль тут відіграє ступінь спорідненості обох іноземних мов, що прямо пропорційний оптимізації процесу семантизації нового вокабуляру через проведення паралелей з вже вивченим. Водночас, окреслення викладачем ключових дистинктивних рис першої та другої іноземних мов та їх закріплення шляхом виконання студентами відповідних вправ сприяє попередженню й усуненню негативних інтерференційних впливів.

При цьому слід враховувати, що з досвіду вивчення першої іноземної мови студенти ознайомилися з можливими формами вправ та сформуvalи власну стратегію запам'ятовування лексичних одиниць, яку вони використовують для вивчення другої іноземної мови [3, с. 28]. Аналіз механізмів пам'яті свідчить про підвищення ефективності запам'ятовування нового матеріалу, якщо його можна пов'язати з чимось вже відомим. Звідси, доцільною є відмова від заучування напам'ять слів та виразів за відсутності контексту, натомість корисними є знання і досвід, набуті при вивченні першої іноземної мови, а також врахування знань рідної мови [10, с. 5].

Висновки та перспективи. Таким чином, можна стверджувати про можливість оптимізації процесу вивчення німецької мови як другої іноземної після англійської за умов врахування впливу на навчання явища міжмовної інтерференції. Остання відіграє як позитивну, так і негативну роль при опа-

нуванні нової лексики та граматичних конструкцій німецької мови в ході орієнтування на попередньо відомі англійські зразки. Не в останню чергу визначальною є близька генетична спорідненість обох іноземних мов. Ефективними засобами подолання негативного впливу інтерференції лексичним і граматичним шляхами вважаємо поєднання пошуку аналогії та протиставлення. Звідси, викладачеві важливо для досягнення бажаного результату зважати на спільні й відмінні риси обох іноземних мов на морфологічному, лексико-семантичному та синтаксичному рівнях, виокремлювати їх в ході опрацювання відповідних тем програми навчальної дисципліни. Не менш суттєвим є, на наш погляд, вміння студентів застосовувати набуті стратегії вивчення першої іноземної мови для оволодіння другою. Тому рівень знань англійської мови є одним з детермінуючих чинників оптимізації навчання в цьому випадку. Перспективи пропонованого дослідження вбачаємо в можливості використання його результатів при розробці комплексів вправ і завдань для занять з німецької мови як другої іноземної.

Література

1. Алимов В.В. Теория перевода. Перевод в сфере профессиональной коммуникации: учебное пособие [4-е изд., испр.] / В.В. Алимов. – М. : КомКнига, 2006. – 160 с.
2. Башук Н.П. Особливості викладання другої іноземної мови у студентів-лінгвістів [Електронний ресурс] / Н.П. Башук. – 2012. – Режим доступу: <http://modernconf.fl.kpi.ua/uk/node/75>.
3. Бойчевська І. Особливості вивчення німецької мови як другої іноземної у загальноосвітніх навчальних закладах України / І. Бойчевська // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2014. – № 10(1). – С. 25–30.
4. Валігура О.Р. Систематизація ознак мовної інтерференції / О.Р. Валігура // Нова

філософія / за ред. Манакіна В.М. – Запоріжжя: ЗНУ, 2009. – № 36. – С. 104–110.

5. Євенко О.В. Вивчення німецької мови як другої після англійської [Електронний ресурс] / О.В. Євенко. – Режим доступу: english.ucoz.com/documents/Algoritm.doc.

6. Кульчицька Н.О. Особливості явища інтерференції в процесі навчання англійської мови як другої іноземної у філологічному ВНЗ / Н.О. Кульчицька // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. Серія : «Педагогічні науки». – Бердянськ, 2010. – № 3. – С. 241–245.

7. Кушнерук Р. Основні аспекти викладання німецької мови як другої іноземної [Електронний ресурс] / Р. Кушнерук. – Режим доступу : <http://berezne.lib.rv.ua/berezne/files/pdf-method/deutsch.pdf>.

8. Миськів В.А. Поняття граматичної інтерференції у процесі вивчення англійської мови як другої іноземної [Електронний ресурс] / В.А. Миськів. – Режим доступу : <http://naub.oa.edu.ua/2012/ponyattya-hramatychnoji-interferentsiji-u-protsesi-vyvchennya-anhlijskoji-movy-yak-druhoji-inozemnoji/>.

9. Морська Л.І. Інтерференційні процеси в навчанні граматики англійської та німецької мов майбутніх філологів / Л.І. Морська // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : «Педагогіка». – 2014. – № 3. – С. 130–134.

10. Мукатаєва Н.М. Організація навчально-виховного процесу з іноземних мов у 2013/2014 навчальному році (інструктивно-методичний лист) / Н.М. Мукатаєва, Е.О. Осипенко. – Миколаїв, 2013. – 45 с.

11. Ружин К.М. Особливості статусу і змісту навчання іноземної мови як другої спеціальності на факультетах іноземної філології вищих навчальних закладів / К.М. Ружин // Актуальні проблеми педагогіки: методика, теорія і практика : зб. наук. пр. – Горлівка, 2006. – Вип. 3. – Ч. I. – С. 240–251.

12. Ружин К.М. Специфіка вивчення другої іноземної мови у вищій школі / К.М. Ру-

жин, О.А. Каніболоцька // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : «Філологічна». – 2014. – Вип. 48. – С. 312–314.

13. Савченко Л.П. Особливості викладання німецької мови як другої іноземної у загальноосвітніх навчальних закладах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/1/statti/4savchenko/4savchenko.htm.

14. Тусик Н. Особливості прояву явища міжмовної інтерференції в процесі вивчення іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах / Н. Тусик // Нова педагогічна думка. – 2014. – № 3. – С. 86–88.

15. Чорна С.С. Особливості навчання другої іноземної мови студентів немовних спеціальностей / С.С. Чорна // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітніх школах. – Вип. 33(86). – Запоріжжя, 2013. – С. 646–651.

Pozdniakov O.V. THE ROLE OF INTERFERENCE IN THE PROCESS OF LEARNING GERMAN AS A SECOND FOREIGN LANGUAGE AFTER ENGLISH. *The article dwells on the processes of interlingual interference by learning German as a second language after English. The author analyses the works of domestic scientists concerning this issue. German is now an important discipline in high school of Ukraine because of prospects of its use for economic, cultural and educational purposes. By learning two foreign languages the skills in the first foreign language influence the process of acquiring the second foreign language. This phenomenon is defined as interlingual interference. Specificity of simultaneous (consecutive) learning German and English is determined by their close genetic relationship. It is noticeable both at the level of vocabulary and by using certain grammar constructions. On the other hand, existing lexical and*

grammatical differences in aforementioned Germanic languages cause difficulties for learning some topics. Most vocabulary in both foreign languages is quite different. Grammatical interference is most common at the initial stage of learning the second foreign language. The frequency of interference occurrence is determined by the level of knowledge of native language, the level of acquisition of the first foreign language, time interval between the periods of learning both languages. In this respect, it should be mentioned that experience acquired during learning the first foreign language is a positive factor for reducing the number of errors by learning the second foreign language. The article singles out effective ways for overcoming interlingual interference. Thus, a teacher has to combine demonstrating common elements of both foreign languages with emphasizing their distinctive features.

Keywords: *interlingual interference, German, English, learning, vocabulary, grammar.*

Поздняков А.В. РОЛЬ ИНТЕРФЕРЕНЦИИ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА КАК ВТОРОГО ИНОСТРАННОГО ПОСЛЕ АНГЛИЙСКОГО. *Статья посвящена исследованию специфики процессов интерференции при изучении немецкого языка как второго иностранного после английского. Автор анализирует труды отечественных ученых, касающиеся данной проблемы. Немецкий язык является сегодня важной учебной дисциплиной в высшей школе Украины, что обусловлено перспективами его использования с экономической, культурной и образовательной целью. При изучении двух иностранных языков знания первого иностранного языка влияют на процесс овладения вторым. Это явле-*

ние определяется как межъязыковая интерференция. Специфика одновременного (последовательного) изучения немецкого и английского языков обусловлена их близким генетической родством. Это проявляется как на уровне словарного состава, так и на уровне использования соответственных грамматических конструкций. С другой стороны, имеющиеся лексические и грамматические различия указанных германских языков вызывают трудности при работе над определенными темами учебной

программы. В статье выделены эффективные пути преодоления межъязыковой интерференции. Основными из них считаем сочетание в процессе преподавания демонстрации общих элементов обоих иностранных языков, с одной стороны, и акцентирование на их дистинктивных чертах – с другой.

Ключевые слова: межъязыковая интерференция, немецкий язык, английский язык, обучение, словарный запас, грамматика.

УДК [316.7+904:72] (477.86) "16/19"

РАТУШІ – СОЦІОКУЛЬТУРНІ ПАМ'ЯТКИ ПРИКАРПАТТЯ

Т.З. Маланюк

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

У статті розглядаються головні адміністративні споруди Івано-Франківської області, які за європейською традицією у західноукраїнських містах були ратушами з вежею, що височіли над навколишніми будівлями як символ цивільної влади.

Викладено історію побудови магістратських будинків із ратушевою вежею, що мали важливе значення для процесу формування міської культури краю, а їх архітектурне вирішення впливало на становлення мистецької цінності цілого ансамблю міст Прикарпаття.

Акцентовується увага на характеристиці будинку Снятинської ратуші, цікавою своїм об'ємно-просторовим вирішенням у сформованому архітектурному середовищі та головною композиційною віссю забудови міста, що завершує перспективу головної вулиці.

Підкреслено, що ратуші Прикарпаття є домінантою в архітектурному силуеті центральної частини міст, а її архітектурні форми докорінно змінювали свій вигляд відповідно до розвитку стилів, зміни суспільних потреб і уподобань.

Вказано, що будівлі ратуш у центральній-комбінаційній локації ринкових площ є певним символом міст, а також цінними пам'ятками архітектури і містобудування, складовою частиною історико-культурної спадщини України.

Ключові слова: ратуша, будинок магістрату, архітектурні пам'ятки.

Постановка проблеми. Ратуші історичних міст Івано-Франківської об-

ласті є національно-культурним надбанням України. Більшість з них не має аналогів в Україні. У разі їх збереженості та ефективного використання, вони забезпечать розвиток туристсько-екскурсійної діяльності в області, сприятимуть вивченню регіону, району, місцевості в історичному, географічному, етнографічному, археологічному та інших аспектах. На сьогоднішній день актуальними залишаються питання охорони будинків магістрату як пам'яток містобудування, збереження та використання їх для потреб туризму та екскурсій.

Ратуші історичних міст Прикарпаття є нині досить малодослідженою ділянкою пам'яткознавства. На сьогодні узагальнюючої праці про ратуші Івано-Франківської області немає. Здебільшого досліджувалися ратуші окремих міст Івано-Франківської області.

Метою статті є висвітлити історичні сторінки побудови ратуш міст Прикарпаття, визначити їх сучасний стан та збереження, розкрити потенціал використання в туризмі.

Виклад матеріалу. Нові соціальні і практичні завдання, пов'язані з розвитком ринкових та політичних відносин, спричинили появу нових типів громадських споруд, які потіснили на другий план культові будівлі, що панували впродовж багатьох віків.

Перетворення міст Прикарпаття на адміністративні центри викликало потребу в приміщеннях для міської влади. Ратуша – тип архітектурної споруди, у якій розміщувався орган міського са-

моврядування, була одним з найважливіших громадських (як правило, пишно збудованих і оздоблених) будинків міста побудована звичайно на головній площі. Здебільшого вона була прямокутною в плані, двоповерховою із залом засідань на другому поверсі, з багаторусною дозornoю баштою з годинником, яка іноді стояла окремо, з балконом. Навколо густо розміщувалися ділові й торговельні заклади. В епоху Ренесансу і бароко архітектура ратуші набула палацових форм.

На території сучасної Івано-Франківської області ратуші збереглися у декількох містах та селищах: Івано-Франківську, Коломиї, Снятині, Болехові, Надвірній, Більшівцях. Рештки будинку ратуші є у Калуші. Біля них відбувалися головні події у місті, зустрічали поважних гостей, проводили паради всі влади, святкували ювілеї міст. Ратуші зазвичай були не тільки адміністративним центром, а й висотною домінантою міста. За ті роки, що вони стоять, на їх вежах тріпотіли різні прапори, на фасаді неодноразово мінялись герби, у залі засідань звучали різні мови. Незмінним залишалось головне призначення цієї споруди як резиденції міського самоврядування, відповідального за життєдіяльність міста [4, с. 109–110].

Івано-Франківськ належить до категорії міст – магнацьких резиденцій, які будували як фортеці за принципами, запозиченими з «ідеальних» проектів Скамощі, Вазарі та інших теоретиків епохи Відродження. Вони вже мали регулярне планування центрів, для них характерна наявність містобудівних ансамблів. Такі ідеї втілено у плануванні середмістя, вулицях, храмах і кам'яницях.

Історія розбудови Івано-Франківська демонструє унікальний приклад місто-

будівного та фортифікаційного мистецтва в загальному контексті європейської архітектурної спадщини.

Першими цивільними спорудами міста стали ратуша і палац власників, а також будинки на ринковій площі. Первісну дерев'яну ратушу зведено 1666 року. Мандрівник У. Вердум розповідає, що вона мала вигляд башти з різними заглибленнями, побудованої частково з дерева, а частково з каменю, і стояла посередині великого чотирикутного ринку. В ній розмістилися міська адміністрація, суд, а також декілька приміщень для торгівлі. Ратушу впродовж сторіч багато разів перебудовували [13, с. 60–61].

Андрію Потоцькому належить ініціатива будівництва у Станіславі ратуші. У своєму першому привілеї від 7 травня 1662 року Потоцький підтверджує, що налаштований збудувати ратушу за свої власні кошти. Оскільки ратуша повинна слугувати не тільки інтересам міського самоврядування, але й стратегічній меті як найвищий спостережний пункт у межах фортеці і найближчих околицях, то ця будівля була перебудована в наступні роки [19, с. 18].

Цей первісний зразок ратуші не зберігся на жодному малюнку, він відомий лише з наведеного вище опису і навіть не пережив XVII ст. Завдяки дерев'яній конструкції, тимчасовому характеру і невідповідності смакам фундатора по кількох роках існування ратушу прирekli на загибель.

На жаль, тогочасні джерела не зберегли для нас деталей тієї першої ґрунтовної реконструкції ратуші. Виходячи з тодішніх умов будівництва і способу праці, мусило минути добрих десять років, доки тяжка дерев'яно-кам'яна вежа перетворилася на муровану дев'ятиповерхову будівлю, виконану в прекрасному стилі Відродження [21, с. 7].

Однак дерев'яна конструкція ратуші не відповідала ні потребам міста-фортеці, ані смакам засновника, тому через декілька років ратуша була знесена. Придворним архітектором наприкінці XVII ст. став Кароль Бенуа й саме йому було доручено перебудову ратуші. Дерев'яно-кам'яну будівлю було перебудовано у кам'яний будинок у красивому стилі відродження з дев'ять-

ма стропильними зводами. Будівник влучно зміг поєднати стрілочаті башти із стропильними зводами поверхів у формі хреста, чотири кінці якого прямують до кутів Ринку й до чотирьох сторін світу. Це була цікава комбінація так званого волоського відродження з особливостями горизонтальної площі східних базарів. Ратуша була завершена у 1695 р. [19, с. 18].

Івано-Франківська ратуша

Згодом ратуша ще щонайменше тричі докорінним чином змінювала свій вигляд. Очевидно, що всі наступні варіанти перебудови споруди мали на меті усунути головний її недолік – явно недостатню висоту для того, щоб слугувати виразною вертикальною домі-

нантою в архітектурному силуеті центральної частини міста [16, с. 97].

Прототипом Станиславівської ратуші стала ратуша в м. Гусятині (не збереглася), збудована у першій пол. XVII ст. Калиновськими, з роду яких походила мати А. Потоцького.

Вежа з напівсферичним куполом мала висоту дев'яти поверхів. На рівні п'ятого поверху кріпилися куранти, що відбивали години і квадранси (чверті години). Нижче курантів була галерея, з якої вартові постійно стежили, чи не наближається ворог або чи не спалахнула пожежа, а також ратушним дзвоном давали сигнал до початку традиційних ярмарків. Під галереєю з південного боку розміщувалась викарбувана з бляхи фігура єврея з великою хлібиною в руках – для нагадування про значущість хліба, який з давніх часів продавався у місті за ціною один грош. Над куполом височіла фігура архангела Михаїла, що вважався патроном Червоної Русі. Австрійці в 1825 р. усунули ту оздобу й помістили свого орла [5, с. 24].

Одночасно під ратушею були споруджені підвальні приміщення, що сполучалися із численними підземними ходами, що, як кажуть старожили, мали виходи далеко поза межами не тільки тогочасного міста-фортеці, але навіть сучасного. Підвальні приміщення мали і військове призначення та служили як тимчасове місце перебування найбільш небезпечних, звичайно, з точки зору власників фортеці, злочинців [14, с. 12–13].

У ратуші містився міський архів. На площі Ринок виголошували важливі укази, відбувалися судилища, страти.

У 1992 р. на ратуші встановлена меморіальна дошка, яка засвідчує, що 25 квітня 1754 р. на площі був страчений Василь Баюрак – побратим легендарного ватажка опришків Олекси Добуша [22, с. 37–40].

Через загрозу банкрутства останнього власника П. Потоцького місто і ратуша в 1801 перейшли у володіння австрійської скарбниці. Магістрат, що багато років діяв у будинку, мусив вибра-

ти, натомість тут розмістилися склади військового обмундирування та міська в'язниця. В середині XIX ст. магістрат викупив ратушу, але користувався нею недовго. Після пожежі 28 вересня 1868 р. завалився верх вежі, від основи залишився лише кістяк [2, с. 206].

6 липня 1870 р. був закладений наріжний камінь нової будови. Плани архітектора А. Пшибиловського, дороблені пізніше професором Ф. Покутинським, відступили від первісної хрестоподібної основи. Будівництво завершене 1871 р. Роботи виконало львівське «Товариство виготовлення машинної цегли і підприємство будівництва». Ратуша мала вигляд двоповерхового, витягнутого з півночі на південь прямокутного об'єму з високою вежею, що піднімалась над центральною частиною. До рівня п'ятого поверху, де була галерея, вежу облицювали білим мармуром. Вище розміщувались куранти. Будівництво провели швидко, але недбало. Справу занепаду прискорила Перша світова війна. Надвалена й розхитана артилерійськими снарядами ратуша була приведена в жалюгідний стан [3, с. 198–199].

Четвертий, нинішній варіант ратуші, спорудили протягом 1929–1935 рр. (арх. С. Треля). Завершення будівництва передбачалось у 1932 р., однак на перешкоді стала світова економічна криза. Деякі джерела помилково подають проєктовану дату як фактичну. Традиційне освячення наріжного каменя за участю міського голови В. Хованця відбулось 28 грудня 1930 р., коли ратуша була готова на 30%. Капсула із закладеним актом, планами нової та фотографіями старої ратуші поміщена в південно-східному крилі фундаменту. Споруді повернули хрестоподібний в

основі вигляд, збережене ядро вежі, що походить з XVIII ст. Будувала фірма «Інж. Крауш і Спілка», котра перемогла у конкурсі [5, с. 26].

У 1934 р. на ратуші встановили годинник фірми М. Менсовича із чотирма циферблатами, привезений із м. Красно. Висота завершеної будівлі 1935 р. становила 49,5 м. Проте внутрішні роботи у деяких приміщеннях тривали ще кілька років. Декоративні елементи будівлі, зокрема стилізовані класичні вази на фасаді першого поверху, виконала майстерня М. Антоняка [5, с. 42–43].

Підвали призначалися для розміщення технічних служб, складів, торгових закладів, перший поверх – для кафе і крамниць. Другий поверх планували віддати для Покутського музею, третій – для міської бібліотеки ім. Смагловського й архіву. Виконання опоряджувальних робіт затяглося, і до вступу Червоної армії у вересні 1939 р. названі заклади у нову будівлю не перебрались. У будинку розмістилася шевсько-кравецька майстерня. Гітлерівці, відступаючи в 1944 р., намагалися знищити ратушу, але руйнування залізобетонного моноліту було важкою справою, їм вдалося підірвати лише південно-західне крило. Невдовзі його відбудували, і в споруді влаштували торговельні склади. Протягом 1957–1958 рр. був проведений капітальний ремонт, і 26 квітня 1959 р. в колишній ратуші відкритий для відвідувачів обласний краєзнавчий музей, переведений з іншого приміщення.

Під час реконструкції історичного центру міста 1999–2000 рр. проведений черговий капітальний ремонт ратуші. Порталові будинку повернули автентичний вигляд, дерев'яні вікна і двері замінили пластиковими, стіни наново потинькували. Замість встановленого у

1950-х рр. електричного годинника, який давно не йшов, поставили електронні куранти, виготовлені майстрами зі Львівської політехніки. Шолом вежі перекрили міддю й позолотили (площа 37 м², використано 199,2 г сусального золота). Ратуша – єдина споруда громадського призначення в Україні з позолоченим верхом.

Будівля монументальна, вирішена у строгих геометричних формах, характерних для конструктивізму 1930-х рр. мурована, отинькована. Планувальна структура приміщень коридорно-анфіладна. Перекриття плоскі, залізобетонні. Сходи залізобетонні зі шліфованим верхнім мозаїчним шаром. Дахи плоскі. По вертикалі споруда візуально почленована на п'ять ярусів. Перший і другий яруси у плані хрестоподібні, на висоту першого поверху об'єднані півкруглими сегментами. Торці першого ярусу декоровані об'ємними пілястрами з діамантовим рустом та декоративними вазами між ними. Над пілястрами, на рівні другого ярусу, розташовані фігурні аттики у вигляді акантових листків. Перший і другий яруси горизонтально почленовані широкими прямокутними вікнами та сильно розвинутими вінцевими карнизами. Вікна третього ярусу вузькі, видовжені по вертикалі. Четвертий ярус будівлі восьмигранний у плані, з годинниковими циферблатами на чотирьох гранях. П'ятий, найвищий ярус, вирішений у формі зірчастої у плані вежі, яка накрита шоломоподібним куполом зі шпилем [5, с. 26–27].

У покутському містечку Снятині збереглася одна з найкрасивіших ратуш України – пам'ятка архітектури загальнодержавного значення. У Снятині будинок магістрату з ратушею та вежею будувався з 1861 по 1909 рр.

Будівництво ратуші тривало три роки. Фундаменти закладені ще в 1861 р. з каменю, на так званих «подушках», щоб вберегти від коливань, адже вже до цього люди пережили землетруси в травні 1822 р., в листопаді 1829 р.

До спорудження цієї архітектурної пам'ятки долучились жителі всього повіту. З кожного села на будівництво почергово виділяли підводи, якими підвозили будівельні матеріали. Цементний розчин і цеглу робітники носили відрами і на плечах. Мурували вежу небоязкі, тобто ті, хто міг працювати на висоті. Ніхто не ремствував, не скаржився на важку ношу. Стіни зводили із цегли, яку очевидно доставляли із цегельні, що знаходилися в Снятині. Верх куполу виготовляли гуцули, підручними помічниками були жителі міста.

Старожили розповідали, що бетон під ратушею для міцності замішували на яйцях. Інженери стверджували, що завдяки цьому ратуша з вежею простоїть не менше трьохсот років.

Снятинська ратуша

Внизу (на 2 поверсі) стіни вежі мають товщину 1,7 м, яка поступово до верху зменшується. Будівництво ратуші було завершено і 27 серпня 1909 р. відбулося свято відкриття величної споруди.

Ратуша стала символом Снятина, який з 1448 р. одержав Магдебурзьке право і мав свій герб та прапор. На вежі викладено старий герб. На ньому зображено кам'яну стіну – символ оборонного значення міста, три вежі стверджували про наявність у древньому місті князівського замку, літера «5» – початкова буква назви населеного пункту, лаврове і дубове листя – символ його слави й звитяги. Встановлений годинник – символ багатства [7, с. 51–52]. 1958 р. в бронзовій кулі під флюгером під час реставрації вежі будівельники знайшли документ, написаний польською мовою. У тексті документа, залишеного для нащадків, написано: «Діялось це в шістдесят першому році панування і сімдесят дев'ятій річниці уродин наймилостивішого нам пануючого Цісаря і Короля Франца Йосифа...за старости повіту Снятинського Петра Левицького, маршалка цього ж повіту Стефана Мойси Росохатського, а старанням бургомистра Снятина Титуса Немчевського при співучасті комісії будівельної, священника Міхала Борового... (всього 28 осіб), з них поляків – 13, євреїв – 11, українців – 4 особи.

Мури – стіни цієї вежі від фундаментів аж до будинку магістрату – були зведені при нагоді побільшення будинку біля 1868 р., решту стін від мауерлату вежі висотою 25,85 м виконано цього року» [20, с. 131].

Плани на вежу цієї величної споруди виготовив архітектор Йосиф Шрейбер із Чернівців. Він керував будів-

ництвом вежі при допомозі міського будівничого Антона Берки.

Фундамент вежі заклав перший бургомістр м. Снятина Марцелі Немчевський. Роботи мулярські й теслярські виконав майстер Станіслав Олександрович, дах вкрив міддю місцевий бляхар Файвель Юрман, всі столярні роботи виконав Юлій Кеслер. Роботи мулярські і прикраси архітектурні, вилиті з цементу, зробив різьбяр Оскар Чорний з Чернівців. Годинник доставив Міхель Менсович з Кросна, дзвони – відливник Карло Швабе з Б'ялої, кулюшар, в яку був вкладено послання до наступних поколінь, зробив бронзівник Франц Кубішек з Чернівців» [11, с. 1].

Досить оригінальним є механізм курантів на ратуші. Годинник, що його доставив Міхель Менсович з Кросна (Польща), мав чорний циферблат із білими цифрами. Позолочені стрілки були розміром 80 см. Годинниковий механізм працював злагоджено і щоп'ятнадцять хвилин жителі міста і околиць чітко чули бій годинника, і вже визначали час не за сонцем, як це було раніше. Два дзвони, які виготовив відливник Карло Швабе з Б'ялої, в різних тональностях відлічували години цілодобово. У центрі міста це було спочатку незвично. Ходять легенди, що по спіральних східцях ратуші дзвони виніс на потрібну висоту житель міста з багатирським здоров'ям на прізвисьце Онишук. За переказами, він поклав на голову подушку, а тоді дзвін і повільно пішов сходинок за сходинок уверх (нині це сто вісім сходинок). Через деякий час своє місце зайняв і другий дзвін. Як не дивно, але більш детального опису про встановлення годинникового механізму на ратуші немає. З чотирьох сторін вежі встановлено циферблати, і вже сто років жителі міста чу-

ють мелодійний дзвін курантів годинника.

Як відомо, механічний годинник потребував регулярного догляду, тому за ним був закріплений годинниковий майстер. Хто займався цією роботою на початку – невідомо. Це міг бути і слюсар Конопка, який був добрим інженером. За магістратським будинком, ратушею і годинником в 1920–1930-х рр. був закріплений житель міста Холєвчук. Уже 1939 р., за розповідями старожилів, майстром ратушевого годинника був німець Франц Баумгартнер. Годинниковий майстер добре знав механізм і будь-які поломки чи збої швидко ліквідував.

У 1970-ті рр., коли він вже не міг сам підніматися стрімкими сходами, його замінив зять Казимир Вербіцький. Перед цим він пройшов добру практику, час від часу замінюючи Баумгартнера на його відповідальному посту. Після виїзду Казимира Вербіцького до Німеччини у 1990 р., майстром снятинських курантів став його брат Збігнев. У 1990-х рр. більше п'яти років пропрацював годинникарем на ратуші. Уже тоді готував собі заміну, привчав до обов'язків годинникового майстра свого зятя Василя Собчука, який офіційно став працювати тут у 1999 р. Отже, приблизно сімдесят років снятинські куранти доглядають представники однієї родини.

Снятинська ратушева вежа в наш час є символом міста, її зображення на емблемах, значках, медалях засвідчує особливе ставлення сучасників до чудової архітектурної споруди, якій уже сто років.

Будинок снятинської ратуші цікавий своїм об'ємно-просторовим вирішенням у сформованому архітектурному середовищі. Головна композиційна вісь

забудови Снятина проходить по вулиці Шевченка і акцентує увагу на споруді магістрату, що завершує перспективу вулиці.

Магістрат побудований в кілька етапів, сформувавши свій неповторний архітектурно-мистецький образ. Вирішення об'єму магістрату досить лаконічне, з навіюванням традицій класицизму. Вісь композиції тримає фронтон, що тектонічно підсилений ризалітом. Кожен поверх виділений карнизом, перший – рустований (на даний час він втратив автентичний характер). Симетрично по боках споруди розташовані балкони, що опираються на кронштейни. На другому і третьому ярусах залишились автентичні вікна, що ритмічно дублюються сандриками. Сандрики третього поверху опираються на кронштейни – завитки. Розвинений карниз увінчує завершення основної частини магістрату.

Розглядаючи щільну історичну забудову території, ратуша є домінантою в ландшафтному силуеті міста. Саме цього прагнув зодчий, обираючи місце і стиль вежі. Цей аргумент незаперечний, адже Снятинська ратуша розташована на скелястому горбі, що знаходиться на відмітці 270 м н.р.м. Її видно в ясну погоду з найвищої вершини України – Говерли.

В плані квадратна вежа складається із трьох частин, що динамічно звужуються вгору. Кути ратуші декоровані рустами, фіксуючи її в просторі. На осі розташовані вікна для освітлення сходової клітки. Верхнє, що має трапецієвидне завершення, декороване замковим каменем і геометричним обрамленням. Завершує перший рівень декоративний пластичний карниз, в площині якого виконана скульптурна композиція (орли з могутніми крилами, які охо-

рюють герб прикордонного містечка, увінчані каскадними гірляндами).

Локальна площина годинника орнаментована ромбічними фігурами. Таке узагальнене вирішення дозволяє легко прочитувати час. Завершує другий ярус фронтон з промінчастим членуванням площини, пояс якої підсилений дентикулами. По дотичній верхньої грані годинника розташовуються кронштейни, різьблені акантовим листям. Вище – оглядовий майданчик, утворений арочною галереєю.

Купол вежі виконаний із металевих листів у вигляді луски. Вище світлового ліхтаря розташований шпиль із флюгером, під яким знаходиться яблучко (бронзова куля), де зберігаються документи історії, вкладені туди в 1958 р. під час святкування 800-річчя Снятина [7, 53–56].

Коломия – одне з найдавніших і найпривабливіших міст України – ще у 1405 р. одержало Магдебурське право. Міська ратуша була і залишається одною з головних туристичних принад Коломиї. До середини XIX ст. у Коломиї знаходилась дерев'яна ратуша, яку чергова пожежа знищила у 1869 р. Через шість років містяни розпочали зводити вже нову муровану адміністративну споруду неоренесансного стилю – символ помпезного архітектурного презенту Австрійської імперії [12, с. 13].

Протягом двох років коломияни зводили нову кам'яну будівлю, обравши для цього незвичне розташування – на розі. Більше в Україні немає жодного магістрату, який стояв би повернутим до головної площі. У 1877 р. будівництво було завершено і ратушу урочисто було освячено. На спорудження магістрату було витрачено 70 000 тис. золотих ринських.

Коломийська ратуша

Коломийська ратуша демонструє віснотн тогочасного розуміння правдивого мистецтва та архітектури із чіткими лініями, ненав'язливими віконними арками і внутрішнім двориком, притаманним італійській архітектурі [15, с. 13].

Під час спорудження магістрату було домовлено з однією з віденських годинникових фірм про виготовлення дзигаря на ратушу. Годинник запрацював, під час відкриття мав систему віденського типу.

Цей механізм – досить простий, він приводився в дію за допомогою тягарів, які висіли на п'ятиметровому тросі. Ці двопудові гири потребували щодобового піднімання.

Проте раніше довжина тросу дозволяла накручувати годинник один раз на дві доби. Механізм за допомогою шарнірних з'єднань дозволяв спостерігати за стрілками на циферблаті з трьох боків [12, с. 16].

Проте з часом механічний годинник вийшов із ладу. Над оновленням коломицького годинника працював єдиний в Україні майстер-годинникар Олексій Бурнаєв. Його роботи добре відомі не лише в Україні, а й за кордоном. Він встановив понад 50 годинників різних розмірів і форм на ратушах, замках і церквах України, в тому числі Івано-Франківську, Болехові, Тлумачі та інших містах [8, с. 5].

Оригінальна ратуша збереглася у м. Болехові. Ратушу у м. Болехові було побудовано у другій пол. XIX ст. Краєзнавець Р. Скворій відзначає, що ратуша була зведена з оригінальним шпилем і «дзвінками», на жаль в 1950-ті рр. викраденими звідси, курантами. Цю будівлю здебільшого звали магістратом. Тут збереглися залізні ковані двері з датою «1841», але на карті 1888 р. цей будинок мав колись іншу форму [18, с.78]. І тільки у 2001 р., під час святкування 630-ліття міста Болехова на міській ратуші було встановлено новий годинник. Послуги з встановлення годинника запропонував Львівський державний аграрний університет з власною розробкою [10, с. 2]. Болехівська ратуша одноповерхова і навіть разом з годинниковою вежею тільки трохи вища за сусідню кам'яницю і ніяк не дотягується до куполів церкви Жон Мироносиць та дзвіниці, що стоять поруч [17, с. 19].

Болахівська ратуша

Надвірнянська ратуша

Будівля ратуші у м. Надвірна розташована на центральній площі міста. Першу ратушу в Надвірній споруджено у 1601 р. У ній розмістилася міська адміністрація: лава і рада, до якої входили виборні урядники, що виконували адміністративно-судові функції. Призначений власником міста війт також засідав у приміщенні магістрату.

Магдебурзьке право було надано Надвірній 1591 р. Згодом ратуша стала невід'ємним атрибутом Надвірної, як і інших галицьких міст, котрі мали привілеї магдебурзького права. Адміністративна споруда, розташована в самому центрі населеного пункту, посередині колишньої площі Ринок, історично слугувала місцем для функціонування влади, а також презентувала європейськість, аристократизм міста і була взірцем для міської забудови взагалі. Своім зовнішнім виглядом вона вирізнялася з-поміч інших будинків, а розташування

в приміщенні органу влади було одним з основних чинників впливу на формування загального образу [6, с. 104].

Побудована ратуша на поч. XVII ст. у Надвірній не дійшла до нашого часу. Ратуша, яка збереглась, була збудована у XIX ст. Під час реконструкції в 70-х роках XX ст. був добудований мансардний дах і ратуша стала триповерховою. У своєму плані споруда є прямокутною. Вона відзначається великою кількістю елементів декору. Строгий, головний фасад будівлі пом'якшують тривіконний ризаліт, ламані лінії даху, а також оригінальна шатровидна вежа, зроблена у гуцульському стилі.

Ратушна вежа кілька разів змінювала свій вигляд. Вона невисока і радше масивна, проте завдяки ризаліту, продовженням якого вона є, шпильястому даху зі слуховими вікнами, балконом та годинником, вежа надає усій будівлі легкості.

За радянських часів у ратуші розміщувався районний будинок культури. Сьогодні там функціонує кілька державних та приватних установ [9, с. 11].

До наших днів у Більшівцях зберігся колишній будинок ратуші. На думку дослідників, ймовірно, на тому самому місці стояла її попередниця, зруйнована в роки Першої світової війни. Проект-план нової ратуші розроблявся в архітектурно-будівельному бюро Тадеуша Носклевича у Станіславові. А 21 березня 1932 р. після його затвердження розпочалося її будівництво під керівництвом архітектора Стефана Охлі. Ратуша двоповерхова будівля з високою восьмигранною вежею, яка завершується своєрідним наметовим дахом. Головний фасад горизонтально розчленований міжповерховою тягою. У протяжній конфігурації будинку підкреслюється виступаючими об'ємами центральна з прямокутною у плані вежею та бокові частини, що були оформлені трикутними фронтонами, які на сьогодні втрачені. Раніше ратуша являла собою майже квадратний у плані будинок. Бічні крила закривали його по периметру і разом утворювали курдонер з двома двопільними ворітьми – проїздами. Про наявність одноповерхових бокових крил, зруйнованих у роки Другої світової війни, свідчить обгороджена площа із зеленими насадженнями.

Сучасна ратуша, в якій з 1991 р. знаходиться селищна Рада, представляє собою репрезентативний адміністративний будинок. А прибудований у 1972 р. впритул до західної стіни двоповерховий будинок створив дисгармонійне архітектурне поєднання, що призвело до втрати загального цілісного сприйняття ратуші як об'єкта громадської споруди, в якій застосовано прийоми, властиві

напрямку стилізаторського модерну [1, с. 60–62].

Значна кількість ратуш на території Прикарпаття не збереглися. Кілька років тому згоріла ратуша у м. Калуші. Назавжди втрачені ратуші у Галичі, Делятині, Отинії, Стратині та інших містах.

Висновки. Таким чином, ратуші Прикарпаття як пам'ятки містобудування є важливою складовою культурно-історичної спадщини українців; популяризацією кращих здобутків національної культури, героїчного минулого і сучасного українського народу, вшанування національної пам'яті.

Збереження та реставрація унікальних культурно-історичних пам'яток, упорядкування ринкових площ, організація належних умов перебування туристів та екскурсантів, розбудова оглядових майданчиків на ратушах та іншої туристичної інфраструктури сприятиме розвитку туризму в краї.

Література

1. Гембарська В. Більшівці. Путівник / В. Гембарська, Н. Качковська, Д. Гембарська. – Бурштин : Диволюб, 2002. – 88 с.
2. Головатий М. Пам'ятки громадської архітектури. / М. Головатий // Станіславів-Станіслав-Івано-Франківськ, до 350-річчя Івано-Франківська: монографія / керівник авторського колективу, [головний редактор В. Великочий]. – Івано-Франківськ – Львів – Київ : Манускрипт-Львів, 2012. – С. 203–237.
3. Головатий М. Ратуша / М. Головатий // *І.* – 2009 – № 55. – С. 198–199.
4. Горбань Г. Ратуші Прикарпаття у краєзнавчих виданнях / Г. Горбань На варті доленосних літ // Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 100-річчю вежі Снятинського магістрату / упоряд. В. Харитона та Я. Романюка. – Снятин : ПрутПринт, 2009. – С. 109–110.

5. Звід пам'яток Івано-Франківської області. Івано-Франківськ і села міської ради: Кн. 1 : пам'ятки археології, історії та мистецтва / [З. Федунків, Р. Гандзюк, П. Арсенич [та ін] ; ред. Г. Максимців]. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2016. – 384 с.

6. Звід пам'яток Івано-Франківської області. Надвірнянський район : у 2 кн. Кн. 1 : місто Надвірна / Від. культури і туризму Надвірнянської РДА; [Р. Гандзюк, Л. Поліщук, З. Федунків [та ін] ; ред. Г. Максимців]. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2012. – 131 с.

7. Кіреєва Р. Ратуша – окраса Снятина. / Р. Кіреєва, В. Карий. – Снятин: Прут-Принт, 2009. – 76 с.

8. Козаченко О. 19 серпня годинник на ратуші знову оживе в Коломиї / О. Козаченко // Дзеркало Коломиї. – 2013. – 26 липня. – С. 5.

9. Корнійчук М.. Надвірнянська ратуша / М. Корнійчук // Яремчанський вісник. – 2015. – № 3. – С. 11.

10. Корпан Р. Болехівська ратуша з новим годинником / Р. Корпан // Свіча. – 2001. – № 83. – С. 2.

11. Лукавецький О. Символ Снятина – ратуша з вежею / О. Лукавецький // Голос Покуття – 1998. – 26–31 жовтня. – № 45. – С. 1.

12. Нагірний В. Символ мого міста / В. Нагірний // Діл. – 2006. – № 3. – С. 13–16.

13. Пам'ятки історії та культури Івано-Франківська. Історико-архітектурний нарис. Кн. 1 : / Р. Гандзюк, М. Головатий, З. Федунків – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2015. – 96 с.

14. Полек Майданами та вулицями Івано-Франківська: історико-культ. путівник / В. Полек. – Л. : Світло і Тінь, 1994. – 89 с.

15. Рижук О. Душа і серце міста понад Прутом : [з історії ратуші в Коломиї] / О. Рижук // Коломийська правда. – 2010. – № 50. – С. 13.

16. Ричков П.А. Містобудівна еволюція Станіслава в XVII–XIX ст. / П. А. Ричков // Станіславівська фортеця : зб. ст. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2010. – С. 91–109.

17. Скаврон Б. Вічне містечко / Б. Скаврон // Галицький кореспондент. – 2007. – 3 травня. – С. 19.

18. Скворій Р. На Болехівських видноколах / Р. Скворій – Брошнів : Таля, 2004. – 110 с.

19. Струмінський М. Історія міста Станіслава / М. Струмінський. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2007 – 56 с.

20. Харитон В. Снятин над Прутом. Ч. 1. Нариси історії міста та околиць від найдавніших часів до початку XX століття / В. Харитон, М. Тимофійчук. – Снятин : Прут Принт, 2003. – 224 с.

21. Хованець Ч. З історії Станіславівської ратуші / Ч. Хованець. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ. 2011 – С. 6–14.

22. Шпільчак В. Станіславів-Івано-Франківськ: Місто давнє і сучасне / В. Шпільчак, З. Соколовський, М. Головатий. – Львів : Світ, 2011. – 296 с.

Malanjuk T.Z. CITY HALLS AS SOCIAL AND CULTURAL HERITAGE OF THE PRECARPATHIAN REGION. *The main administrative buildings of Ivano-Frankivsk region are reviewed in the article. According to the European tradition city halls in Western Ukraine had a tower that were rising above surrounding buildings as a symbol of civil authority.*

The history of building houses of Magistrates with a hall tower is expounded. These buildings were important for the process of forming urban culture of the region. Their architectural design had impact on the formation of the artistic value of Carpathian cities' ensemble.

The attention is focused on the characteristics of the Sniatyn City Hall building which is interesting for its three-dimensional design formed in architectural environment. Its main compositional axis completes the perspective of the main street. The analysis of the Magistrate building is given. It was built in several

stages and forms an unique architectural and artistic image.

The main design of the Magistrate building's dimensions is described. It was formed under the influence of the Classicism tradition: the axis of the composition that is holding gable is technically strengthened by architectural elements; floors of the building marked by the cornices have balconies on their sides which lean against brackets; the cornice is crowning the completion of the main part of the Magistrate building.

It is emphasized that city halls of the Precarpathian region are dominant in the architectural silhouette of cities centres and their architectural forms have radically changed their look according to the development of styles, changes of social needs and preferences.

It is determined that city hall buildings in central and combinational locations of market squares are certain symbols of the city, as well as valuable monuments of architecture and urban planning, part of Ukrainian historical and cultural heritage.

Keywords: city hall, house of Magistrates, architectural monuments.

Маланюк Т.З. РАТУШИ – СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ ПАМЯТНИКИ ПРИКАРПАТЬЯ. В статье рассматриваются главные административные здания Ивано-Франковской области, которые по европейской традиции в западноукраинских городах были рату-

шами с баиной, возвышающимися над окружающими зданиями как символ гражданской власти. Изложена история построения магистратских зданий с ратушевой баиной, имеющих важное значение для процесса формирования городской культуры края, а их архитектурное решение влияло на становление художественной ценности целого ансамбля городов Прикарпаття.

Акцентируется внимание на характеристике здания Снятинской ратуши, интересной своим объемно-пространственным решением в сформированной архитектурной среде и главной композиционной осью застройки города, завершающей перспективу главной улицы.

Подчеркнуто, что ратуши Прикарпаття являются доминантой в архитектурном силуэте центральной части городов, а ее архитектурные формы в корне изменяли свой вид в соответствии с развитием стилей, изменением общественных потребностей и вкусов. Указано, что здания ратуши в центрально-комбинационной локации рыночных площадей являются определенным символом городов, а также ценными достопримечательностями архитектуры и градостроения, составной частью историко-культурного наследия Украины.

Ключевые слова: ратуша, здание магистрата, архитектурные памятники.

УДК 821.161.2

**ПОЛЕМІКА І. ФРАНКА ТА М. ПАВЛИКА
НАВКОЛО ДРАМИ О. ОСТРОВСЬКОГО «ГРОЗА»:
ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНИЙ І ЕТНОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТИ**

Л.Б. Приймак

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

У статті йдеться про маловідому полеміку між І. Франком і М. Павликом стосовно драми російського драматурга О. Островського «Гроза». Позиції І. Франка та М. Павлика збігалися в тому, що переклади найкращих зразків світового письменства не тільки не загрожують самостійності української літератури і української мови, а навпаки, сприяють їх подальшому розвитку. Першість Павлик віддає саме драматичним творам серед своїх перекладів. Вони заслуговували особливої уваги, оскільки в них мали потребу репертуари драматичних театрів Галичини. Проте позиції І. Франка та М. Павлика, як виявилось, не в усьому були тотожними. Так, полеміка, яка виникла між ними навколо драми О. Островського «Гроза», свідчить про принциповість позицій кожного, і її слід розцінювати як «пошук істини через плюралізм думок». Не можемо сказати, хто був більше винен у тому, що так сталося. Усе це вже історія, і вона підлягає об'єктивному вивченню – без упереджень і пристрастей.

Ключові слова: полеміка, переклад, Галичина, українська література, драматичні твори.

Постановка проблеми. Література кін. ХІХ – поч. ХХ ст. відзначається намаганнями українських письменників звернути увагу на соціальні питання. Серед них особливе місце займає

питання становища жінки у тогочасному суспільстві. Є всі підстави вважати М. Павлика першим «феміністом» в українській літературі. Ряд його статей «Про жіночу долю», «Причинок до етнографії любові», «Про емансипацію жінки», «Перші ступні русько-українського жіноцтва», «Неволя женщин» присвячені становищу жінки в сучасному суспільстві. М. Павлик займав передові позиції стосовно створення умов незалежності жінок від чоловіків, рівності з ними у сімейному та суспільному житті. Цікавим у цьому контексті є його прозовий твір «Робенщукова Тетяна». Повесть, побудована на основі живих спогадів про Косівщину, батьківщину автора. Ця тематика й надалі хвилювала М. Павлика. Тому вибір драми відомого російського драматурга О. Островського «Гроза» М. Павликом для перекладу був не випадковим. На його думку, він мав особливе соціальне значення для Галичини. Своєрідність літературно-критичних виступів Павлика полягає в тому, що свої переконання він відстоює саме у зв'язку із власною перекладацькою діяльністю.

Актуальність проблеми. Розвиток перекладацької справи в Україні наприкінці ХІХ ст. ставав все активнішим. Необхідність перекладів кращих зразків світової літератури на українську мову ставала очевидною. Особливе значення на той час мали драматичні твори, які наповнювали репертуари театрів. Вивчення європейських куль-

турних тенденцій мало величезний вплив на розвиток української літератури та еволюцію народницького дискурсу.

Метою даної статті є донести неабияке значення вивчення даної полеміки між І. Франком і М. Павликом для історії української літератури, а також можливість простежити еволюцію літературно-естетичних поглядів М. Павлика.

Виклад матеріалу. Полеміка, яка відбулася між М. Павликом і І. Франком стосовно «Грози» О. Островського, і тривала майже двадцять років, є цікавим біографічним фактом І. Франка і М. Павлика, а також свідченням розвитку літературної критики того часу. До «Грози» І. Франко ставився дуже критично. Стверджував, що «Гроза» і в естетичному, і в етичному плані є твором недосконалим та застарілим. Саме І. Франко мав на увазі М. Павлик, коли пояснював, чому «Гроза» («Буря») так довго йшла до читачів: це відбувалося, «дякуючи не москвофілам, ані взагалі штемпованим рутенським назадникам, але власне деяким русинам-українцям, котрих можна було вважати за світочів у таких справах ...» [1, с. 81].

Узагалі, коли йдеться про стосунки таких непересічних авторів, як Франко і Павлик, важко стати на чийсь бік. Була своя правда у Франка, але була вона й у Павлика. І. Франко справедливо звинувачував свого давнього однодумця в надмірній увазі до жіночого питання. У цьому був свій сенс, але Франко тут же, зовсім у дусі просвітництва, доводить, що на виховання жінок великий вплив може мати наука та ніяк не література. «Чи Ви переконані, – питав Франко Павлика в одному з листів, – що жіноче питання має у нас такий гострий характер, що заступає собою прочі питання, економічні і культурні?..

Вірте мені, що з жіночок, особливо молодших, Ви швидше поробите соціалісток при допомозі фізіології та економічної теорії, ніж при допомозі хоч би й як досадних образів побутових з жіночого життя. Фогт, Дарвін, Ланге і др. швидше перероблять наших жінок, ніж Жорж Занд і Островський» [10, с. 214–215].

Іван Франко був переконаний, що «Гроза», присвячена викриттю «темного царства», зовсім не актуальна (а тому) й не цікава для Галичини. У статті «Неволя жінок в руських піснях народних» (1885) він писав, що «Темного царства», за виразом Добролюбова, в Галичині взагалі не було, «що русини обходяться з своїми жінками далеко лагідніше, далеко гуманніше і свободніше, аніж їх сусіди. Свобідна воля жінчини знаходить там далеко більше пошанування, ніж, наприклад, у великоросів» [8, с. 210]. На нашу думку, Франко зробив таке порівняння саме під впливом драми Островського «Гроза», зміст якої був йому відомий з перекладу М. Павлика. Разом з тим тут містилася пряма полеміка з думками Драгоманова. 1879 р. у відомій статті «Шевченко, українофіли і соціалізм» Драгоманов зазначав: «Звичайно кажуть, що на Україні нема такого самодурства, яке малює нам Островський в сім'ї московській. Такого – нема, а своє самодурство все-таки є...» [2, с. 51]. Можна заперечити, що Драгоманов, власне не про Галичину пише. Через декілька років Н.Кобринська вже на суто галицькому матеріалі підтримала позицію М. Драгоманова, посилаючись на старі пісні та весільні обряди. Та й тепер, писала вона в статті «Руське жіноцтво в Галичині в наші часи» (1887), в щоденному житті «жінка займає становище нижче від мужчин» [3, с. 505].

Павлик багато уваги приділяв становищу жінки в тогочасному суспільстві. Про це свідчать його статті, які він присвятив цій темі «Неволя женщин», «Про жіночу долю». На підставі народних пісень Павлик доводив, що «нема такої страшної неволі, як неволя дівчат і жінок», що жінка як була «невільницею мужчини з роду родинного (з віку-правіку), так і дотепер...» [5, с. 47].

У своїй праці «Перші ступені українського жіноцтва» (1890) Павлик вважає: «Доля наших селянок тим тяжче, чим вони темні» [6, с. 296–297]. Саме тому він не мав сумнівів, що драма О. Островського не втрачає своєї актуальності для Галичини. Полеміка набула особливого загострення 1900 р., коли Павлик видав свій переклад. Видання 1900 р. цікаве тим, що наприкінці книжки є передмова, написана самим Павликом, яка з того часу не передруковувалася. Це остання літературно-критична праця Павлика, в якій відчутні зміни у його ставленні до літератури. Саме тут йдеться про естетичний чинник при розгляді тих чи інших творів мистецтва.

Так, він з'ясовує принципове для нього тепер питання про естетичне значення «Бурі». У Павлика немає найменшого сумніву: «Буря» (так переклав Павлик назву «Гроза») твір не лише високо-артистичний, але й високо-драматичний, і до того ж реалістичний, з живими особами й натуральною сценою людського життя. Коли ж так, то не можна говорити про старість «Бурі», – є речі, старші від неї на кількасот років, а проте вони й досі не старі» [1, с. 80–81].

Щодо соціального значення драми Островського для Галичини, то Павлик стверджує, що родинне життя в Галичині не дуже відрізняється від того, що змальовано в «Бурі», що «чим тяжче

праця жінки, чим раз гірші злидні...». «Ось чому, – робить висновок перекладач, – інтерес до таких літературних творів, як «Буря» Островського, мусить рости. «Буря», значить, твір вічно свіжий, вічно живий, безсмертний» [1, с. 82–83]. У післямові перекладач коротко розповів про історію вистав «Бурі» у його перекладі на галицькій сцені, про велике естетичне значення драми Островського. М. Павлик переконаний, що для Галичини «Буря» залишається дуже актуальною.

Іван Франко написав рецензію на видання Павлика, яка була надрукована в «Літературно-науковому віснику» у червні 1900 р. (т. X, № 6). Франко не погоджується з позицією Павлика щодо «Бурі» за всіма пунктами, в тому числі і за естетичним. Павлик захищає високу літературну вартість «Грози». Проте він не аргументував свою позицію конкретним аналізом, а обмежувався загальними фразами щодо «високо-артистичного» значення драми. Франко не вбачав у драмі ніякої естетичної цінності. Він намагається довести свою правоту, характеризуючи дійових осіб драми Дикого і Кулігіна, як таких, що не можуть «зворушити нас». Що ж до головної сцени драми («признання Катерини перед мужем і свекрухою під впливом грому і замазаного малюнка пекла»), то вона, на погляд Франка, «викликає радше сміх, ніж трагічне потрясіння». Приймаючи до уваги захоплення Павлика проблемами етнографії, рецензент визнає, що Островському вдалося відтворити етнографічно точну картину певного суспільства в певний час. Та цього мало для справжнього мистецтва: «Островський, – пише Франко, – не вмів піднятися понад етнографічну вірність і створив образи, цінні для етнографа й історика культу-

ри, але з артистичного боку зовсім недовговічні» [9, с. 52]. Історико-літературна правда була на боці М. Павлика, проте І. Франко продемонстрував більш тонке вміння, аналізуючи художній твір, беручи до уваги його чисто літературні якості.

Іван Франко мав певні упередження щодо «Грози». Як і М. Павлика, його колись вразив сюжет роману М. Чернишевського «Что делать?». Він виходив із переконання, що жінка, яка покохала, не може рахуватися з будь-якими зовнішніми обставинами; вона готова піти за коханим чоловіком на край світу, зневажаючи людський і навіть Божий суд. Такою, наприклад, була дружина нещасного Николайка з «Пісні про шандаря», яку аналізував Франко у статті «Неволя жінок в руських піснях народних», а потім поклав у основу сюжету «Украденого щастя». І. Франко наполягав, що п'єса Островського зовсім чужа й незрозуміла для галичан: «Мені здається, наскільки я знаю родинне життя серед нашого простого народу, що тут навіть порівняння не може бути, що такі сімейні відносини, які показані в «Бурі», для наших селян будуть виглядати мов оповідання про песиголовців» [9, с. 53].

Павлик сприйняв рецензію Франка з великим обуренням і вирішив підготувати своє спростування. Він поставився до цього з неабиякою старанністю. Залишилися три чорнові варіанти відповіді. Франкова рецензія не змусила Павлика відмовитись від своїх переконань. Перекладач, як і раніше, захищає свою думку про велике художнє значення твору Островського, а рецензента фактично звинувачує у потуранні низьким естетичним уподобанням. Так, на закид Франка, що зізнання Катерини може збудити тільки сміх, Павлик від-

повідає, що тут думка рецензента збігається з реакцією консервативних кіл: «Певна частина галицько-руської публіки справді сміється в театрі в найтрагічніших місцях» [9, арк. 8].

Однак Павлик не мав сумніву щодо актуальності драми Островського для Галичини. Аргументуючи свою позицію, перекладач посилався на художню творчість самого ж Франка. Павлик наводить слова рецензента, «що в наших простонародних родинях нема нічого похожего на «Бурю» і з цього приводу робить досить ущипливе зауваження: «хоть, наприклад, «Украдене щастя» добродія Ів.Франка мало б вказати критикові на те» [9, арк. 15].

П'єса українського драматурга була певною мірою своєрідним полемічним відгуком на п'єсу російського драматурга. Проте художнє втілення попереднього задуму виявилось більш складним. Павлик сприйняв зміст «Украденого щастя» як суперечливого до суспільно-політичних поглядів автора. І таке сприйняття підтверджує сучасне уявлення про можливість неодноразового тлумачення центрального драматичного твору Франка [7, с. 8].

У відповіді на рецензію Павлик знову підтверджував своє розуміння високої моральності героїні Островського. «Я писав, – нагадував Павлик, – що межі нашими заміжніми жінками є або просто блудниці, або ще гірше – всесторонні гидкі кокетки (що роздають свої чувства все і всім), і що супроти таких Катерина Островського справді полюбила, і то уперше в життю, одного-однесенького мужчину – Бориса і призналась в любові чоловікові, має себе за негідницю та й короче – людина високо-високо моральна. Мені ані на думку не впало винуватити за таке загалу наших заміжніх жінок» [9, арк. 9].

У своїй антикритиці М. Павлик не завжди дотримувався спокійного і розважливого тону – тим більше, що далі він переходив від питань літературних до прямих політичних обвинувачень. Суперечки між ними були й надалі, колишньої дружби і співробітництва уже не було.

Висновки. Не можемо сказати, хто був більше винен у тому, що так склалося. Певно, своя частка провини лягає і на одного, і на іншого. Усе це вже історія, і вона підлягає об'єктивному вивченню – без упереджень і пристрастей. Але зазначена полеміка дає можливість створити більш конкретне уявлення про певну еволюцію літературно-критичних поглядів Павлика. Що ж до історії взаємин Франка й Павлика, то тут треба враховувати слушне зауваження І. Денисюка, який справедливо наполягає на необхідності відкинути хибну тенденцію «до звеличення Шевченка, Франка, Марка Вовчка і т.п. за рахунок приниження історичних діячів з їх оточення – чи, радше, їхніх сучасників...». Дослідник вдало підкреслив, що взаємини «видатної людини з її сучасниками не слід уявляти як діалог велетня з пігмеями, а як пошук істини через плюралізм думок» [1, с. 118].

Література

1. Денисюк І.О. Невичерпність атома : 36. наук. праць / І.О. Денисюк ; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Львів : [б.в.], 2001. – 319 с.
2. Драгоманов М.П. Літературно-публіцистичні праці : у 2 т. Т. 1. Статті, розвідки / М.П. Драгоманов. – К. : Наук. думка, 1970. – 531 с.
3. Кобринська Н.І. Вибрані твори : [повісті, оповідання, новели, вибрані листи] / Н.І. Кобринська. – К. : Дніпро, 1980. – 445 с.
4. Островський А.Н. Буря: драма в 5-ти діях / А.Н.Островський ; з російської пере-

клав і видав М. Павлик. – Львів, 1900. – 84 с.

5. Павлик М.П. Проза, публіцистика, листування: 3 маловідомої спадщини / М.П. Павлик ; упорядник В.А. Качкан. – Львів : Світ, 1995. – 156 с.

6. Павлик М.П. Твори / М.П. Павлик. – К. : Дніпро, 1985. – 367 с.

7. Теплинський М. Жіноча доля в українській класичній літературі: на прикладі зіставлення «Украденого щастя» І Франка і «Грози» О.Островського / М. Теплинський // Дивослово. – 1996. – № 8. – С. 8–11.

8. Франко І.Я. Зібрання творів : у 50-ти т. / І.Я. Франко. – К. : Наукова думка, 1976–1986: Т. 26. – 462 с.;

Т. 32. – 518 с.;

Т. 48. – 767 с.

9. ЦДАУЛ. – Ф. 663, оп. 1, од. зб. 47.

Prymak L.B. I. FRANKO AND M. PAVLYK'S DEBATES ABOUT O. OSTROVSKYY'S DRAMA «THUNDERSTORM»: LITERARY-CRITICAL AND ETHNOGRAPHIC ASPECTS. *The article deals with little-known debates between I. Franko and M. Pavlyk about the drama «Thunderstorm» by Russian playwright O. Ostrovskyy. The state of translations in Ukraine in the late XIXth century reflected the efforts of Ukrainian literature to reach wider world art spaces, which meant the choice of other directions. There was a need to summarize theoretical developments in this field. This was done by I. Franko, who was convinced that translations had always been a significant force in the historical and literary process. I. Franko was both a practitioner and theorist of translations, while M. Pavlyk was mostly involved in practical activities. Long years of their mutual work had to influence the ideas about literature, social life and translation issues. I. Franko and M. Pavlyk's views were the same regarding the fact that translations*

of best examples of world literature do not threaten the independence of Ukrainian literature and language, moreover they contribute to their further development. Pavlyk gives his priority to dramatic works among his translations. They deserved special attention as repertoires of Galician drama theaters were in need of them. However, I. Franko and M. Pavlyk's views, as it turned out, were not the same. Their debates about O. Ostrovsky's drama «Thunderstorm» show their own positions, and they should be treated as «the search for truth through pluralism of opinions». We can not say who is more to be blamed for the above fact. All this is history now, and it is a subject for objective study without prejudices and passion.

Keywords: *debates, translation, Galicia, Ukrainian literature, dramatic works.*

Приймак Л.Б. ПОЛЕМИКА И. ФРАНКО И М. ПАВЛЫКА ПО ПОВОДУ ДРАМЫ А. ОСТРОВСКОГО «ГРОЗА»: ЛИТЕРАТУРНО-КРИТИЧЕСКИЙ И ЭТНОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТЫ. *В статье рассматривается малоизвестная полемика между И. Франко и М. Павлыком о драме рус-*

ского драматурга А. Островского «Гроза». Позиции И. Франко и М. Павлыка совпадали в том, что переводы лучших образцов мировой литературы не только не угрожают самостоятельности украинской литературы и украинского языка, а напротив, способствуют их дальнейшему развитию. Именно драматическим произведениям М. Павлык отдаёт первенство среди своих переводов. Они заслуживали особого внимания, потому что репертуары драматических театров Галичины испытывали в них потребность. Однако позиции И. Франко и М. Павлыка, как оказалось, не совсем совпадали. Так, полемика, возникшая между ними по поводу драмы Островского «Гроза», свидетельствует о принципиальности позиций каждого, и ее следует расценивать как «поиск истины через плюрализм мнений». Нельзя сказать, чьей вины было больше в том, что так произошло. Всё это уже история, и она предполагает объективное изучение – без предвзятости и эмоций.

Ключевые слова: *полемика, перевод, Галичина, украинская литература, драматические произведения.*

УДК 745 / 749:217

**ПРОТИБОРСТВО У СФЕРІ ЕСТЕТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ
МИСТЕЦТВА ЗАКАРПАТТЯ СЕРЕДИНИ ХХ СТОЛІТТЯ***Р.М. Гошовський¹, Т.Р. Іванчо²*¹ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»²Мукачівський державний університет

У статті проаналізовано діяльність художників Закарпаття середини ХХ століття та зміни в мистецькому середовищі регіону, зумовлені приходом радянського тоталітаризму, виявлено основні напрями і наслідки ідеологічної агресії. Творчість цілої плеяди наших талановитих земляків була незаслужено обділена увагою критиків через специфічні ідейно-політичні погляди періоду застою в колишньому СРСР. Висвітлено нові маловідомі факти з творчої спадщини митців Закарпаття середини ХХ століття, а саме життєвий шлях Т.М. Йордана. Для поступового відтворення повнішої картини культурної спадщини краю в сучасному історичному контексті мистецький доробок Т.М. Йордана розглянуто з точки зору вагомості вкладу в розвиток Закарпатської школи живопису та дано аналіз впливу радянських ідейно-естетичних орієнтирів на характер розвитку культури регіону. Дане дослідження є спробою реставрації цілісного образу української культури, осмислення процесів, які продовжують впливати на сьогоднішній день.

Ключові слова: тоталітарний режим, системний аналіз, ідейно-естетичні орієнтири, культурологічні процеси, експресіонізм, імпресіоністичне трактування.

Постановка проблеми. Художні твори митців Закарпаття, в яких переплелися і знайшли відображення прогресивні напрями західноєвропейського живопису, є прикладом інтеграції для культури багатонаціональної України.

Зіставлення і критична оцінка суперечливих складових розвитку образотворчого мистецтва в Україні середини ХХ ст., усвідомлення нанесених деформацій, переосмислення подій, що замовчувалися чи применшувалися, зумовлюють новий погляд на процеси в культурному середовищі в регіонах, зокрема на Закарпатті. Визріла необхідність реставрувати, а точніше переосмислити тлумачення мистецьких процесів, що розвивалися за умов тоталітарного режиму. Осмислення і обнародування негативних та позитивних фактів дасть можливість відновити історичну справедливість, а, найголовніше, застерігатиме від повторень похибок, поверне із забуття чимало подій і особистостей, допоможе організувати теперішнє і майбутнє мистецьке життя.

Тому вивчення мистецької спадщини генерації художників у новому історичному контексті є актуальним питанням, потужним джерелом творчості для розвитку національного мистецтва, формування його концепції на сучасному етапі.

Аналіз публікацій і досліджень. В сучасних наукових дослідженнях І. Небесника, О. Гаврош, І.Луценка, Н. Ребрик, М. Фединаша, Н. Дідик розглядалися питання формування мистецької школи краю в першій половині ХХ ст. і акценти були розкладено на відомі пос-

таті. На прикладі життєвих ситуацій видатних закарпатських художників А. Ерделі, Й. Бокшая, Ф. Манайла та ін. простежувались методи нав'язування художникам ідеологічних вимог та принципів соціалістичного мистецтва з приходом радянської влади в середині століття.

Мета роботи. Основною метою нашого дослідження є виявити маловідомі факти про творчу діяльність художника Йордана Тіберія Матвійовича, учня школи А.Ерделі, охарактеризувати його життєвий доробок з точки зору вагомості вкладу в розвиток Закарпатської мистецької школи 50 – 60-х років ХХ ст., поступово відтворити повнішу картину мистецької спадщини в сучасному історичному контексті, методом глибокого ґрунтового аналізу визначити вплив ідейно-естетичних орієнтирів на характер розвитку культури регіону.

Процес національного відродження Закарпаття початку ХХ ст. проходив інакше порівняно з Галичиною. Як відомо, національне відродження у слов'янських народів здійснювалось через літературну творчість: розвиток літературної мови на закладі живої народної мови був своєрідним культом. Цього не сталося в русинському середовищі навіть у ХХ ст., оскільки був сильний опір емігрантської української і російської інтелігенції і відсутність державної підтримки процесу. Але ні українофільський, ні москвофільський напрямки в літературній творчості Підкарпатської Русі не піднялись вище провінційного рівня. Це відбувалось внаслідок об'єктивних умов суспільного і політичного характеру: неповноти соціальної структури русинської спільноти, початкової форми її самоідентифікації в розумінні належності до сло-

в'янства взагалі, відсутності традицій власної державності. Та процес національного і культурного відродження визрів, набув об'єктивного характеру, тому знайшов свій оригінальний вираз саме в образотворчому мистецтві краю [4, с. 431].

Закарпатська школа живопису продовжувала розвиватись шир і вглиб, навіть в умовах окупації в роки другої світової війни. Загальноновживаними стали поняття «Бокшаївська осінь», «річки Ерделі», «панно Манайла», «Кашшаївська зима», «Шолтесова Верховина». Це одна з ознак суспільної значимості творчого доробку художників закарпатської школи, важливого її місця в піднесенні національної свідомості русинів, відкритті краю для них самих. «На першому місці для нас, художників, – говорив Ерделі, – стоїть завдання виховання суспільства. Не так словом, як хорошим прикладом. Це значить, що треба створювати чесне мистецтво, як це робили старі майстри» [7, с. 262].

В той же час слід підкреслити, що це не була і не є школа ні провінційна, ні регіональна. Її значення, принаймні для 30 – 40-х років, – європейське [4, с. 436].

Навіть радянські мистецтвознавці мусили визнавати існування сильної закарпатської школи живопису довоєнних років, хоч як би це не вписувалось в картину «знедоленого» дорадянського краю. Наприклад, Григорій Островський, відомий теоретик мистецтва радянських часів, в 1974 р. писав: «... величезний стрибок зробило образотворче мистецтво Закарпаття! Двадцять-тридцять роки спалахнули цілим сузір'ям значних, першорядних, справді національних талантів... Ужгород став відомим центром мистецтва, що зосередив чималі сили, зі своїм учбо-

вим закладом, художньою організацією і регулярними виставками» [12, с. 81].

З 1939 по 1944 рр. територія Закарпаття відійшла до Угорщини, що була під повним впливом гітлерівської Німеччини. В роки другої світової війни непроста доля спіткала всі верстви населення Закарпаття, зокрема творчу інтелігенцію. Поспіхом край покидали чехи, словаки, євреї (були серед емігрантів і художники). Багато з них назавжди поселилися в різних зарубіжних державах декількох континентів. Тож закарпатські митці намагались втримувати психологічну рівновагу зануреним в роботу.

В цей період все ж таки продовжувалась організація пленерної практики, де молодь вчилась у метрів, та виставкова діяльність. В м. Кошіце відбулася 5-а Всеугорська мистецька виставка, де було багато творів підкарпатських митців, потім вона з доповненнями переїхала в Ужгород. В рамках державної акції заохочення талановитої молоді надавалися стипендії на навчання в Італії. Таким чином, були відзначені успіхи Андрія Коцки, який поїхав до Риму.

Тож творче життя тривало, трималось на ініціативі та свідомості митців краю, і, природно, відображало їх світогляд, працездатність, талант. Відбувалися чергові засідання реорганізованої «Спілки» в кав'ярні, поверхом вище – постійно діюча виставка творів, яка, до речі, зацікавила будапештського мистецького критика Е. Калаї. Він звернув увагу на величезний потенціал підкарпатської живописної школи, зауважив її особливі, характерні риси, але й висловив свою думку про певну провінційну відірваність деяких художників [10, с. 111]. З цією критикою був повністю солідарний А. Ерделі, який

невпинно вів боротьбу із самоуками, дилетантами. Він брав під свій захист юні таланти і розумів, що молоді, як повітря, потрібне якісне навчання. А. Ерделі разом із одностудійцями планували розвинути «Публічну школу» у вищій навчальний заклад, а то й в академію. Вони розуміли, щоб тримати рівень, розвивати потенціал, треба працювати, бачити світ, спілкуватись і рости, їздити до Європи, вивчати щось нове і створювати своє. Та в умовах війни реалізувати плани було неможливо.

Але протистояння тоталітаризму тільки починалося. В листопаді 1944 р. Карпатську Україну приєднали до радянської України в складі СРСР.

«Совети» отримали сформовану мистецьку школу, яка мала вже кілька поколінь художників, що виростили як на європейському так і місцевому ґрунті, і, на відміну від решти України, спокійно розвивалась без впливу соцреалізму. Імена найталановитіших Підкарпатських художників звучали в Європі. Уже 17 років тут існував навчальний заклад, випускники якого роз'їжджались по всіх куточках Закарпаття та своєю працею, творчістю за цей період виховували потенційного глядача серед широких верств населення.

Але після 1944 року нові порядки принесли багато негативного. У грудні 1944 р. було видано розпорядження Народної Ради Закарпатської України №7 «Про конфіскацію, вилучення всієї ворожої літератури в бібліотеках, школах у Закарпатській Україні», що призвело до знищення десятків тисяч цінних книг, манускриптів, документів. У січні 1945 р. було прийнято постанову Народної Ради про виселення угорських мешканців з усім належним їм майном на територію Угорщини, громадян ні-

мецької національності було відправлено на примусові роботи на Східну Україну та в Росію. Застосувати такий крок щодо Закарпаття було досить жорстоко, бо на цій території століттями національності співіснували і «перемішувались» в родинях. Наприклад, мати Ерделі була німкенєю, а сам він значною мірою належав до культурного середовища Угорщини.

Внаслідок етнічних чисток, що проводились тоталітарними режимами протягом 1938–1945 рр., кількість населення в Ужгороді скоротилось до 19 061 особи (зменшилось приблизно на 6 тис. чоловік), а в Закарпатті в цілому приблизно до 50 тис. осіб [5, с. 124]. Як результат таких «заходів» – українське мистецтво втратило когорту творчих сил та їх майбутній доробок.

Паралельно почався наступ влади на греко-католицьку церкву (репресовано 130 греко-католицьких священників), та й з рештою, на всі конфесії також, залишитись мала право тільки православна громада. Таким чином здобутки сакрального живопису навіть таких визнаних майстрів, як Бокшай, Ерделі, були навмисно перекреслені, релігійна тематика взагалі фактично заборонена, роботи вилучені. Аж в 90-ті роки ХХ ст. з'явилися перші публікації про сакральний живопис на території Закарпаття.

Радянська влада вміло використала авторитет Ерделі для того, щоб очолювана ним спілка, яка вже існувала багато років, автоматично перетворилась у спілку «радянських художників», щоб легше було впроваджувати метод соціалістичного реалізму. Тому, розуміючи вагу художника серед колег, влада залишила його на посаді голови, щоб спілка не розпалась.

Мистецька школа краю розвивала в основному два напрямки: імпресіоніс-

тичний та більш модерний експресіоністичний, тобто реалізм вона вже переросла. Жанри були різноманітні: натюрморти, портрети, камерні та епічні пейзажі, жанрові багатопігурні композиції. Влітку і восени 1945 р. відбулася перша обласна виставка Закарпатських художників, яка в Ужгороді мала великий успіх і в грудні відправлена в Київ. Тематика фактично мало чим відрізнялась від виставок попередніх років. Але, власне, саме тематика картин і навіть манера живопису ніяк не вписувалась у вимоги комуністів. Тому партія, яка взяла на себе обов'язки керуючого творчим процесом органу, вирішила, що тут необхідні активні «ін'єкції» соціалістичного реалізму, щоб закарпатці зрозуміли, яке ж це має бути радянське мистецтво. Діючи за аналогічним сценарієм, як і в Галичині, на Закарпаття направлена делегація «перевіраних» людей з Центральної та Східної України, щоб вони допомогли оволодіти «відстаючим» закарпатцям «новітнім і передовим» методом соціалістичного реалізму. Серед них був і художник Микола Глущенко (розвідник Радянського Союзу в емігрантських колах) [10, с. 130].

На прикладі вивчення мистецького життя Закарпаття періоду 40–60-х рр. можна прослідкувати вторгнення системи тоталітаризму, яка взялася керувати творчим процесом, і з притаманною їй жорстокістю, невіглаством, тупістю на своєму шляху цілеспрямовано робила злочини проти українського мистецтва.

Місцеві художники останнім часом жили в тяжкій матеріальній скруті (заробляли на життя здебільш вчителюванням). Тому партійна приманка платних замовлень спрацьовувала безвідмовно. Поряд з різними натяками, навіюваннями та гаслами пропозиції,

зрештою, вишліфувалися недвозначні: *партія* опікується художником, пропонує роботу, замовлення, гарантує участь у виставках, пленерах, роздає майстерні, але, натомість, треба працювати в руслі установлених нею правил; тобто теми, навіть манера письма мають бути суто в рамках «магічного» соціалістичного реалізму. Через це з'являються так звані «відкупні роботи».

Як бачимо, «вливання» подіяли. І на виставці в Москві в січні 1946 р. вже появились нові назви «в дусі часу»: «Зустріч Радянської Армії», «Мітинг миру» Манайла, «Зустріч Радянської Армії на Закарпатській Україні» Борельського, «Партизан» Шолтеса, дерев'яні барельєфи «Зустріч Радянської Армії на Гуцульщині», «Радянська Армія вступає на Закарпаття» Свиди і т.п.

Почався час лавірування митців у вирі історичних обставин, хто більше, хто менше, але мусів віддати данину владі. І якщо роботи Бокшая, його учнів, зі своїм імпресіоністичним початком ще якось пасували до рамок реалізму на думку радянських критиків мистецтва, то роботи модерного експресіоністичного напрямку Ерделі, Манайла, Конратовича та інших ніяк не вписувались у необхідні вимоги. Виходячи з положення, художники змінювали хоча б назви робіт: портрети молодят ставали портретами колгоспників, селяни – партизанами і тому подібні дурниці (див. додаток 1). А інакше в цих робіт не було б шансів потрапити на виставки до глядача взагалі. Можемо уявити, що такий стан речей різко почав тиснути морально, психологічно на митців, більшість з яких мали на той час свій сформований світогляд, переконання. Нариклад, Ерделі незабаром опинився під великим пресингом влади. Худож-

ник, який був знаним в Європі, в понятті пролетарської влади подавався «низькопоклонником перед гнилим Заходом», «формалістом», «космополітом», і ледь не «підсобником імперіалістичної реакції». В 1947 р. Ерделі змусили звільнитися з посади директора училища, натомість поставили скульптора Гарапка, який вже на той час виставив бюст Сталіна, ескіз до композиції «Партизани».

Такі ж кроки влада здійснила і в інших сферах культури (література, музика, театр): професійних, розумних, активних людей, за плечима яких була ґрунтовна європейська освіта, усунено з роботи [10, с. 140].

В 1949 р. Публічну школу рисунку, «дітище» Ерделі, яку він мріяв бачити майбутньою Академією мистецтв краю, реорганізували в художньо-промислове училище, де акцент влади тепер був покладений на прикладні ремесла.

Керівні посади, просування по кар'єрній драбині гарантувалися лише членами партії. За два роки комуністи встигли закінчити кадрові перестановки: всі впливові керівні посади вже займали надійні для партії люди. Нова влада фактично впроваджувала *культ посередності*: їй непотрібно було явних талантів (вона боялась їх) людей думаючих, шукаючих, тих, хто виокремлювався індивідуальністю – сірою масою легше керувати. Як і у всіх сферах життя, так і в мистецтві непотрібно було новизни ідей, емоцій, того, що плекало новітнє мистецтво, – це ж було не прогнозовано і могло вирватись з програмного сценарію.

Безкінечна складність людських характерів, неповторність психіки, неоднозначність помислів і вчинків, багатогранність взаємодій індивідуумів у щоденному житті підмінялися певним

усталеним набором типових образів в типових обставинах. Метод соціалістичного реалізму приніс однозначно підкреслено акцентовану поляризацію основних понять добра і зла на ґрунті конкретної ідеології, а в зв'язку з цим неймовірно збаналізоване протиставлення позитивного і негативного героя. Наслідком цього стало крайнє спрощення емоційної реакції глядача і значне звуження діапазону його естетичних переживань [5, с. 163].

Більшість закарпатських митців школи на той час мали сформований світогляд. І звичайно була велика різниця між їхнім культурним рівнем і культурним рівнем малих пролетарських малих вождів, що бралися «вказувати дорогу» мистецтву, а методи запровадження «передової ідеології» взагалі не витримують критики. Ні про яке добровільне сприйняття не йдеться, хіба що про виживання. Хтось міг якось пристосуватися, а когось придушували.

Експресіоністичні полотна закарпатців з їхніми постійними пошуками форм, неординарних ідей, тем взагалі не сприймалися провладними виставками, не допускали на виставки. До них «приклеювали» тавро «формалістів», «космополітів», «буржуазної гнилої», «бездарності».

Морально розбитий нападками влади Ерделі розчарувався нововведеннями і кон'юнктурними роботами своїх учнів, втратив здоров'я, в 1956 р. помер. Манайло, наприклад, на довгий час облишив свої творчі експерименти і обмежувався пейзажним жанром, з-рештою як і більшість закарпатських художників. Причому усі мусіли «вкраплювати» в них радянську атрибутику.

Творчість багатьох митців взагалі не пропагувалась без членства в партії,

число непробукних дисидентів зростало. Молоді талановиті художники, такі як Семан, Йордан, Бедзір та інші виставлялися мало і то максимум на обласних виставках. Контратович згадував, що його роботу могли вилучити з експозиції тільки за похмурий колорит – себто не вірить у щасливе майбутнє.

У найтяжчому становищі опинялися ті, кого радянські ідеологи обирали за своєрідний зразок «перевихованого» митця. Така доля спіткала зокрема Тіберія Йордана (1922–1992). Він був учнем Ерделі, а згодом добрим приятелем, послідовником його ідей, викладав у педагогічному училищі. Тому знаходився під пильним наглядом ідеологічних структур і зазнавав постійного психологічного тиску. Тіберій Йордан – учасник міських та обласних виставок, про нього друкувались статті в місцевій пресі, передачі на радіо і телебаченні. Закарпатські живописці постійно рекомендують молодого художника в члени Спілки художників. Але постійно є одна умова: треба стати членом комуністичної партії, що передбачало в той час певні наслідки. Пропозиції були досить конкретними і однозначними: «хто не з нами, той проти нас». Часом у пресі зустрічались такі собі «навіювання». Тепер нам смішно читати поживклі сторінки радянських газет з високопарними примітивними настановами, але тоді це стосувалося долі конкретних людей. Ось що писали тоді мистецькі критики: «... В його пейзажі все частіше вписуються щогли високовольтних ліній... Через Карпати пішов перший електропоїзд. Не обійшла ця подія стороною й художника. Адже тільки тоді будеш справжнім митцем, коли йтимеш в ногу з життям. І полотна художника, навіяні сучасністю, – саме життя. Під-

несеним настроєм радістю колективної праці віє від картини «Колгоспний сад» [13, с. 4] «...Відгуки в пресі щодо майстерності позитивні, але всюди є натяки ідейно-політичного характеру. А от через кілька років читаємо про ювілейну виставку непокірного Т. Йордана, де поряд із схвальною критикою майстерності живописця є такі рядки: «...Але, подивившись експонати, виникає думка, що художнику бракує відчуття подиху часу. На виставці ми бачимо лише дві картини, що змальовують соціальне перетворення в нашому краї. Нові житлові райони, промислові підприємства, культосвітні установи, що прикрасили наші міста й села, чомусь залишаються поза увагою митця. Хотілося б також порадити художникові частіше звертатися до нашого сучасника – людини праці...» [14, с. 4.]

Т.Йордан – зрілий художник зі своїм живописним почерком, творчими задумами. Основну тему своїх робіт він черпав з природи рідного краю, відтворюючи її красу і неповторність. Він глибоко шанував, примножував і продовжував традиції живопису закарпатських митців В 1949 р. арештували батька і брата дружини художника, греко-католицьких священників і засудили на 25 років сибірських таборів за відмову перейти у православну віру. Вся сім'я тяжко пережила цей удар. Після ліквідації греко-католицької єпархії в Ужгороді доводиться переховуватись близькому родичеві родини – єпископу, який передав сім'ї Йорданів єпархіальні реліквії як надійним, чесним вірникам, інколи він проводив таємні церковні служби в їхньому домі. Таких неблагонадійних громадян партія воліла тримати в тіні.

Протягом життя Т.Йордан мав твердий принциповий характер, власну

міцну позицію і дещо різку вдачу, тому болісно реагував на будь-який тиск. Понад усе він цінував творчу і моральну свободу. Саме тому він не дочекався регалій від тодішньої влади, його твори не допускалися на республіканський та всесоюзний рівень. Можливо, за інших соціально-політичних умов він повніше розкрив би свій талант.

Комунисти «носились» зі своїм гіпертрофованим оптимізмом, яким вони заміщували реальне життя та потреби народу. Але, можливо, саме це і рятувало від цькування і фізичного знищення закарпатських митців, твори яких завжди характеризував яскравий колорит, насиченість барв, якими вони зображали рідну природу. Основу живописної школи, національної і в той же час європейської, закладеної поколінням 20–30 років, не вдалось знищити, звести до ілюстративної провінційності навіть «методом соцреалізму».

Висновки. Таким чином, доробок закарпатської школи живопису радянського періоду (а це добрий десяток талановитих митців) вийшов неповним, оскільки розвиток відбувався тільки в певному руслі. Багато живописних творів взагалі не збереглося до нашого часу, мистецька спадщина корифеїв розпорошена по світу, бо не було державної програми по її збереженню і не оцінена реальна вартість її для українського народу, доробки сакрального мистецтва майже знищені, новітні авангардні течії, які існували в світі з початку ХХ ст., у нас почали формуватись лише після прориву «шестидесятників», тобто нефігуральний абстрактний живопис з'являється в експозиціях виставок аж в 70-ті роки ХХ ст.

Але найгірше, що за радянських часів мистецтво *втратило потенційного*

глядача внаслідок проблем в освіті, культурі та економіці.

Отже, для мистецького середовища Закарпаття прихід тоталітаризму означав початок активної агресії в сфері естетичних уявлень. При цьому аж ніяк не можна було говорити про відкрите протистояння виразно окреслених естетичних концепцій. Відбувалися завуальовані маніпуляції поняттями, їх продумані підтасовки. Грубе втручання в елітарний світ мистецтва здійснювали люди без відповідної професійної підготовки, здебільшого обмежені догматики, до того ж агресивні у своєму невігластві. Соцреалізм в своєму теоретичному вигляді виступав як адміністративна теорія, яка виходила з того, що мистецтво ніби-то може розвиватися методом Держплану: що заплановано, те й виконуй. Цілком закономірно, що інтелектуальне, виховане на сучасному європейському досвіді мистецьке середовище Ужгорода не могло адаптувати теоретичне обґрунтування «передового» творчого методу, подане на такому примітивному рівні. Мистецтво підлягало процесові беззастережної політизації, а політика прагнула мистецьких прикрас і возвеличення.

Внаслідок експансії комуністичних ідей радянського авторитарного режиму мистецьке середовище зазнало значних втрат, спадщина його виявилась неповно.

Література

1. Бадяк В. У лещатах сталінщини / В. Бадяк. – Львів : Скім, 2003. – 201 с.
2. Борев Ю. Б. Художні напрямки в мистецтві ХХ століття / Ю. Б. Борев. – К. : Мистецтв», 1986. – 130 с.
3. Висоцький В. В красу зачарований / В. Висоцький // Молодь Закарпаття. – 1974. – № 76. – С. 4.

4. Гранчак Є. Нариси з історії Закарпаття / Гранчак Є., Балагурі Є, Грицак П, Поп І. – Ужгород : «Закарпаття», 1995. – Т. 2 : 1918–1945. – 660 с.

5. Голубець О. Між свободою і тоталітаризмом / О. Голубець. – Львів : Академічний експрес, 2001. – 175 с.

6. Зарубко О. Освітяни – митці / О. Зарубко // Радянська освіта. – 1968. – С. 3.

7. Ізворин А. Сучасні руські художники / А. Ізворин // Зоря. – Ч. 1–4. – С. 258–284.

8. Клим П. Світ великий, чистий / П.Клим /Закарпатська правда. – 1972. – № 277. – С. 3.

9. Крижанівська Є. Пейзажист Тіберій Йордан / Є. Крижанівська / Закарпатська правда. – 1968. – № 278. – С. 4.

10. Небесник І. Адальберт Ерделі / І. Небесник. – Львів : МС, 2007. – 296 с.

11. Небесник І. Художня школа Закарпаття у період другої світової війни (1939–1945) / І. Небесник. – Львів : МС, 2007. – 296 с.

12. Островський Г. Образотворче мистецтво Закарпаття / Г. Островський. – К. : Мистецтво, 1974. – 198 с.

13. Юрчук В. Пейзажі Тіберія Йордана / В. Юрчук / Прапор перемоги. – 1968. – № 10. – С. 4.

14. Юрчук В. Сонячна палітра. Виставка творів Тіберія Йордана / В. Юрчук / Прапор перемоги. – 1972. – № 157. – С. 4.

Goshovsky R.M., Ivancho T.R. CONTRADICTIONS IN THE AESTHETIC VIEWS IN TRANSCARPATIA IN THE MIDDLE OF THE XXth CENTURY. *The activity of Transcarpathian artists during the middle of the XXth century and changes in the artistic situation in the region caused by establishment of the Soviet totalitarianism are analysed in the article. Main ways of ideological aggression as well as demographical and culturological cataclysms are revealed. The creative elevation in the first half of the XXth century had fostered a galaxy of*

painters in Transcarpathia. But the creative heritage of some painters had lack of attention from the critics because of the ideological and political views in the period of stagnation in the USSR.

In the article the new facts on the heritage of the Transcarpathian artist Tiberij Jordan in the middle of the XXth century are revealed. The analysis of his aesthetic impact on the cultural development in the region is made.

The main aim of the study is to discover the little known facts on the creative activity of Transcarpathian painters, describe the heritage of the pedagogue and artist, Tyberii Matvijovich Jordan in terms of his contribution to the Transcarpathian Art School development. The given research is carried out by means of a modern scientific approaches in the art criticism such as objective system analysis of cultural processes.

The authors also determine the impact of ideological and aesthetic principles on the cultural development of the region.

Keywords: totalitarian regime, system analysis, ideological and aesthetic principles, cultural processes, expressionism, impressionistic interpretation.

Гошовский Р.М., Иванчо Т.Р. ПРОТИВОСТОЯНИЕ В СФЕРЕ ЭСТЕТИЧЕСКИХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ ИСКУССТВА ЗАКАРПАТТЯ СЕРЕДИНЫ ХХ ВЕКА. В статье проана-

лизированы деятельность художников Закарпаття середины ХХ века и изменения в художественной среде региона, обусловленные приходом советского тоталитаризма. Выявлены основные направления и следствия идеологической агрессии. В статье освещены новые малоизвестные факты из творческого наследия художников Закарпаття середины ХХ века, а именно жизненный путь Т.М. Йордана. Творчество целой плеяды наших талантливых соотечественников было незаслуженно обделено вниманием критиков в силу специфических идейно-политических взглядов периода застоя в бывшем СССР. Для постепенного воспроизведения полной картины культурного наследия края в современном историческом контексте творческое наследие Т.М. Йордана рассмотрено с точки зрения весомости вклада в развитие Закарпатской школы живописи. Осуществлен анализ влияния советских идейно-эстетических ориентиров на характер развития культуры региона. Данное исследование является попыткой реставрации целостного образа украинской культуры, осмыслением процессов, сохранивших свое влияние и в наши дни.

Ключевые слова: тоталитарный режим, системный анализ, идейно-эстетические ориентиры, культурологические процессы, экспрессионизм, импрессионистическая трактовка.

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

**ПРОФЕСОР В. КЛАПЧУК
РОЗМІРКОВУЄ:
«ЯКОЮ БУЛА Б ГАЛИЧИНА
ТА ЇЇ ЕКОНОМІКА, ЯКЩО Б
ТРАНСПОРТ І ПОШТОВИЙ
ЗВ'ЯЗОК НЕ ОТРИМАЛИ
НАЛЕЖНОГО РОЗВИТКУ»**

Клапчук В. М. Транспорт і зв'язок Галичини : монографія / В. М. Клапчук ; Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2016. – 672 с.

Беручи у руки фундаментальне видання професора, доктора історичних наук Володимира Клапчука «Транспорт і зв'язок Галичини», мимоволі виникає асоціація з основоположною працею відомого американського дослідника Р. Фогеля «Залізниця й ріст американської економіки: есе з економетричної історії»¹, в якій дослідник розмірковує на тему, що було б із транспортною системою Сполучених Штатів Америки, якщо залізниця не були б винайдені.

Подібно до Р. Фогеля, В. Клапчук ставить подібне питання: «Якою була б Галичини та її економіка, якщо б транспорт і поштовий зв'язок не отримали б належного розвитку?»

Слід зауважити, що професор В. Клапчук вже досить давно зарекомендував себе як фахівець в галузі економічної історії Галичини. Адже раніше економічна історія розглядалася просто як різновид історичних досліджень, що описують господарське життя минулого, і лише в середині ХХ століття

дослідники приступили до аналізу тенденцій еволюції господарських систем. В. Клапчук як представник так званої «нової економічної історії» (прихильники котрої прагнуть покласти край недооцінці ролі вимірів і статистичних даних і ставлять собі завдання відтворювати економічну історію на солідній кількісній основі) займається не відтворенням минувшини, а кількісними оцінками історичних явищ, спираючись на значущий статистичний матеріал.

Наукові дослідження в рамках цієї парадигми, яку ще називають «кліометрика» (від Кліо – давньогрецької музи історії), виходять з того, що минуле залишило про себе набагато більше інформації, ніж може здатися звичайному історичу, який використовує лише традиційні методи. Економічна історія приділяє увагу вивченню колективів і повторюваних соціальних явищ, залишаючи в основі думку, що реальність є результатом соціального і культурного розвитку. Економічній історії притаманна обробка і використання масових джерел з метою виявлення «прихованої» інформації, яка втілюється у процесах.

Економічна історія відкидає позитивістський досвід історіописання і притаманне йому уявлення про функції історика як реєстратора подій або витлумачувача їх розвитку в минулому як дії універсальних законів і закономірностей. Традиційній концепції «історіоповіді» нова історія протиставляє концепцію «історії-проблеми», принципово змінює статус історика в процесі пізнання, його евристичні установки. Економічна історія орієнтується не на опис фактів, але на «дешифрування» – реконструкцію – розуміння глибинного сенсу їх повідомлень, систем уявлень, що стоять за ними, автоматизмів сві-

¹ Robert W. Fogel, *Railroads and American Economic Growth: Essays in Econometric History*. Baltimore: Johns Hopkins Press, 1964. – 296 pp.

домості і поведінки, соціально-психологічних установок. Лише при такій процедурі, відповідно до концепції нової історії, історичний пам'ятник отримує статус джерела, а його повідомлення – факту історії.

Економічна історія ставить метою розробку «тотальної» історії, що враховує і вбирає в себе всі аспекти активності людських спільнот і все різноманіття сфер соціальної практики людини в їх системно-структурній цілісності і соціокультурній єдності.

Економічна історія відкрила час як історичну і культурну категорію і предмет вивчення історичної науки: люди не народжуються з «почуттям часу». Їх часові, також як і просторові уявлення та поняття завжди визначені тією культурою, до якої вони належать. Економічна історія висунула концепцію множинності соціального часу і наявності «різних часів» в конкретному історичному суспільстві.

Економічна історія поставила питання про важливість і необхідність міждисциплінарної практики історії та гуманітарних (соціальних) наук як наук про людину, підкресливши при цьому визначальну роль історії, бо вона, на відміну від інших галузей гуманітарного знання, аналізує людський феномен у всіх його культурних і соціальних іпостасях.

Економічна історія створює моделі досліджуваних явищ та здійснює їхню перевірку фактичним матеріалом.

Економічна історія відмовляється від побудови загальноісторичних теорій і гіпотез, котрі ведуть до спекулятивних висновків. По крихтах збираючи репрезентативні масиви даних (що, зрозуміло, виявляється справою досить нелегкою), В. Клапчук, досліджуючи економічне життя, зумів оцінити найваж-

ливіші показники економічного розвитку Галичини в категоріях нинішнього дня. Завдяки його кропіткій роботі були отримані новітні оцінки таких показників, як чисельність населення, продуктивність праці, ефективність виробництва, динаміка цін, прибутку і накопичення, що істотно розширило наші уявлення про економічне минуле краю. Ці праці, природно, не зводилися до оцінки історії структури господарства, але тісно переплетені з іншими історичними та економічними дисциплінами – дослідженнями довготривалих тенденцій економічної динаміки, історією грошового обігу, історичною демографією. В той же час, провідними експериментами цих праць став кількісний аналіз і міждисциплінарний підхід, вони застосовувались для дослідження екологічної, політичної і, особливо, соціально-економічної історії.

«Кількісна історія» в монографії професора В.Клапчука – це використання статистичних прийомів для підтвердження або ілюстрації історичного опису.

Монографія складається з дев'яти розділів, що характеризують всі види транспорту та поштово-телеграфний зв'язок Галичини від часу їх заснування до початку Другої світової війни. У першому розділі охарактеризовано три основні етапи становлення залізничної мережі, детально описано стратегічні, локальні та вузькоколіїні залізниці, придорожню інфраструктуру та рухомий склад, наведено інформацію про відомих залізничників краю. У другому розділі наводиться характеристика суходільної дорожньої мережі та її роль у розвитку автомобільного сполучення. Третій розділ присвячено авіаційному, четвертий – водному, п'ятий – трубо-

провідному, шостий – міському, сьомий – фунікулерному та канатно-повітряному видам транспорту. У восьмому розділі наводиться характеристика історії виникнення та розвитку поштового, телеграфного та телефонного зв'язку в Галичині. У останньому розділі подано світлини цінних паперів транспортних підприємств Галичини.

Монографія ілюструється численними статистичними таблицями, світлинами та репродукціями поштівок, що візуально підтверджують факт гран-

діозного розвитку транспортної та поштово-телеграфної систем у Галичині.

Праця професора Володимира Клапчука змінила існуюче уявлення про реальний хід історії краю та соціально-економічне життя Галичини. На наш погляд, монографія повинна стати відправною точкою для подальшого розвитку економічної історії не лише окремого регіону, а й країни загалом.

Олександр Новосолов,
кандидат історичних наук

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Великочий Володимир Степанович – доктор історичних наук, професор кафедри туризмознавства і краєзнавства, декан факультету туризму, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»;

Великочий Діана Володимирівна – здобувач наукового ступеня, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»;

Вовчок Ярослав Васильович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов і країнознавства, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»;

Гошовський Роман Михайлович – кандидат мистецтвознавства, завідувач лабораторії рекламно-інформаційної діяльності кафедри організації туризму та управління соціокультурною діяльністю, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»;

Гринь Вітослава Вікторівна – асистент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи, Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету;

Гритчук Галина Василівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри іноземних мов і країнознавства, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»;

Гуменюк Галина Михайлівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри туризмознавства і краєзнавства, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»;

Гуменяк Андрій Романович – аспірант кафедри всесвітньої історії, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»;

Дутчак Олена Іванівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри організації туризму та управління соціокультурною діяльністю, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»;

Зарічняк Андрій Петрович – викладач кафедри туризмознавства і краєзнавства, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»;

Іванчо Тетяна Романівна – старший викладач кафедри легкої промисловості і професійної освіти, Мукачівський державний університет;

Калуцький Іван Федорович – доктор сільськогосподарських наук, завідувач кафедри туризмознавства і краєзнавства, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»;

Клапчук Володимир Михайлович – доктор історичних наук, завідувач кафедри готельно-ресторанної та курортної справи, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»;

Клапчук Михайло Володимирович – кандидат географічних наук, доцент кафедри теорії і практики туризму, Львівський інститут економіки і туризму;

Котенко Руслан Михайлович – кандидат історичних наук, доцент кафедри готельно-ресторанної та курортної справи, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»;

Лисий Ігор Олегович – аспірант, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»;

Маланюк Тарас Зіновійович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри організації туризму та управління соціокультурною діяльністю, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»;

Новосолов Олександр Васильович – кандидат історичних наук, доцент кафедри готельно-ресторанної та курортної справи, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»;

Оришко Світлана Петрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри організації туризму та управління соціокультурною діяльністю, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»;

Орлик Світлана Владиславівна – кандидат економічних наук, доцент, докторантка кафедри етнології та краєзнавства, Київський національний університет імені Тараса Шевченка;

Орлова Віра Василівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри організації туризму та управління соціокультурною діяльністю, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»;

Остан'юк Наталія Іванівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри туризмознавства і краєзнавства, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»;

Поздняков Олександр Вікторович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов і країнознавства, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»;

Польова Леся Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри готельно-ресторанної та курортної справи, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»;

Попов Сергій Васильович – студент спеціальності «Готельно-ресторанна справа», ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»;

Приймак Лілія Богданівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов і країнознавства, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»;

Проців Олег Романович – кандидат наук з державного управління, головний спеціаліст, Івано-Франківське обласне управління лісового та мисливського господарства;

Рак Андрій Юрійович – аспірант, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»;

Угринюк Василь Миколайович – кандидат філологічних наук, завідувач кафедри іноземних мов і країнознавства, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»;

Філюк Світлана Михайлівна – кандидат географічних наук, доцент кафедри туризмознавства і краєзнавства, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»;

Хоптій Ольга Мирославівна – студентка спеціальності «Туризм», ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»;

Чаграк Наталія Ігорівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов і країнознавства, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»;

Шикеринець Василь Васильович – кандидат наук з державного управління, завідувач кафедри організації туризму та управління соціокультурною діяльністю, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТЕКСТІВ,**які подаються до друку у журналі «Карпатський край»**

До друку приймаються оригінальні тексти вітчизняних і зарубіжних авторів, написані **українською мовою**, з історії, історії науки і техніки, географії, туризму і рекреації, мистецтвознавства та культурології.

Тексти подають в електронній формі у редакторі WORD (у форматі *.doc). Заявка на публікацію має містити: повне ім'я автора (авторів), місце праці чи навчання, посаду, науковий ступінь, вчене звання, номер контактного телефону, адресу електронної пошти, заголовок та власне текст (шрифт Times New Roman; кегль 11; інтервал 1,0; поля – 1,8 з кожного боку).

Оформлення статті таке:

УДК

Вирівнювання по лівому краю, жирним шрифтом

НАЗВА СТАТТІ

Вирівнювання по середині, великими буквами, жирним шрифтом

Ініціали, прізвище автора

Вирівнювання по правому краю, жирним курсивом

Назва установи

Вирівнювання по середині, шрифт звичайний

Резюме укр. (120–150 слів), англ. (225–250 слів) та рос. (аналогічна до укр.) мовами: П.І.Б.

Вирівнювання по ширині з абзацним відступом 0,5 см

АВТОРИВ, НАЗВА СТАТТІ, текст, ключові слова

Заголовки структурних частин (Постановка проблеми. Мета роботи. Аналіз публікацій і досліджень. Результати досліджень. Висновки).
Текст

Вирівнювання по ширині з абзацним відступом 0,5 см. У тому ж рядку – текст

Література (література та джерела) – кегль 10

Заголовок – вирівнювання по середині, жирним шрифтом; Література та джерела – автоматична нумерація (відступ зліва – 0,63; виступ – 0,63)

1. Українець А.П. Слава Україні / А.П. Українець...

2. ЦДІАУЛ, ф. 1, оп. 2, од. зб. 3, арк. 4

УВАГА! Посилання слід подавати одразу після необхідного слова чи речення, до якого воно відноситься у квадратних дужках [] згідно з поданим у алфавітному порядку списком цитованої літератури та джерел (кирилиця, латиниця, джерела, фонди). Оформлення списку літератури та джерел має відповідати прийнятим в Україні стандартам бібліографічних описів (ДСТУ 8302:2015)!

УВАГА! Рисунки, фото, мапи і т.п. подаються окремими файлами у форматі *.jpg

Авторові може бути відмовлено у публікації, якщо поданий матеріал за тематичною спрямованістю, науковими параметрами чи мовно-стилістичним рівнем не відповідає вимогам видання «Карпатський край». Подані до друку тексти не рецензуються та не повертаються.

Заявки на публікацію та статті просимо надсилати відповідальному секретареві Шикеринцю Василю на електронну адресу: karpatiskiy_kray@ukr.net або подавати особисто за адресою: м. Івано-Франківськ, 76008, вул. Галицька, 201 б, факультет туризму Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, редакція журналу «Карпатський край».

Публікація матеріалів платна. За інформацією щодо оплати просимо звертатися до відповідального секретаря Шикеринця Василя Васильовича за тел. **0954239468**.

Наукове видання

КАРПАТСЬКИЙ КРАЙ
НАУКОВІ СТУДІЇ З ІСТОРІЇ,
КУЛЬТУРИ, ТУРИЗМУ

Журнал надсилається в провідні бібліотеки України та в установи, до яких повинні надсилатися наукові видання, де можуть публікуватися основні результати дисертаційних робіт (Постанова президії ВАК України від 22.05.1997 р. № 16/5)

Редакція не листується з авторами на сторінках часопису і не приймає матеріалів, не підписаних автором.

Статті, підписані авторами, висловлюють їхні власні погляди, а не погляди редакції. Автор несе відповідальність за унікальність тексту.

При використанні матеріалів посилання на журнал «Карпатський край» обов'язкове.

Головний редактор *В. М. Головчак*
Комп'ютерна верстка *В. Д. Яремко*

Формат 70x100/16. Ум. друк. арк. 22,2. Папір офсетний.
Гарнітура «Times New Roman»
Друк цифровий.
Наклад 300 примірників.

Видавець
Видавництво Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
76018, м. Івано-Франківськ, вул. С. Бандери, 1
тел. 75-13-08, e-mail: vdvcit@pu.if.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2718 від 12.12.2006

Виготовлювач
Підприємець Голіней О.М.
м. Івано-Франківськ, вул. Галицька, 128
тел. (0342) 58 04 32, +38 050 540 30 64